

TARTALOM.

I. Értekezések és önálló cikkek.

		Lap
FOLLAJTÁR JÓZSEF	Az Ocskói Ocskay-család I—II.	I, 83
JUHÁSZ KÁLMÁN	Gergely püspök, Kun László kancellárja	90
MIHALIK SÁNDOR	Régi magyar ötvöscéhpecsétek	20
SZILÁGYI LORÁND	A magyar királyi kancellária szerepe az államkormányzatban 1458—1526.	45

II. Kisebb rovatok.

DARÓCZY ZOLTÁN	A Hamadey, az Aba-nemzetség lengyelországi ága	31
DARÓCZY ZOLTÁN	A gróf Bem-család	32
Dr. KUMOROVITZ BERNÁT LAJOS	A tétí (csúti) breviárium jogi szabályokat tartalmazó függeléke	29
Dr. KUMOROVITZ BERNÁT LAJOS	Kassa város Liber judiciarius	95
KOZMA MIKLÓS	A Leveldi Kozma-család leszármazásához	30
Dr. LUKCSICS PÁL	A Briberi Melith-család genealógiája	97
TÓTH LÁSZLÓ	Mikor született Széchenyi György?	95
TÓTH LÁSZLÓ	Magyar szentek ünnepe egy XV. századi bambergi naptárban	98

TÁRCA.		33
Zsinka Ferenc †		35

SZAKIRODALOM.

ÁLDÁSY ANTAL	A Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtárának címjegyzéke. II. Címeres- levelek. 2. kötet. 2. füzet. Ism. Czobor Alfréd	103
D. L. GALBREATH	Handbüchlein der Heraldik. Ism. Áldásy Antal	36
GIUSEPPE GEROLA	Sigilli Scaligeri. Ism. T. L.	36
KÖLCSEY DEZSŐ	A Kölcsey másképp Szenté-Mágocs-nemzetség. Ism. Tóth László	104
Dr. LUKCSICS PÁL	Szent László király ismeretlen legendája. Ism. Váczy Péter	104
VITÉZ MÁLNÁSI ÖDÖN	Boldog Csáki Mór életé. Ism. Tóth László	103
NÉMET GYULA	A honfoglaló magyarság kialakulása. Ism. Czobor Alfréd	39
RÁCZ ELEMÉR	A ritmikus próza XII—XIII. századi okleveleinkben. Ism. T. L.	37
SIPEKI BALÁS KÁROLY	Családi feljegyzések. Ism. Czobor Alfréd	37
SZABÓ DEZSŐ	A herceg Festetics-család története. Ism. Áldásy Antal	35
Cseh genealogiai társaság		40
Časopis rodopisné společnosti československé v Praze.	Ism. Czobor Alfréd	100
Esterházy Miklós nádor iratai. I.	Ism. Tóth László	102
Levéltári Közlemények.	Ism. Czobor Alfréd	38
Nemesi Évkönyv 1927—1928.	Ism. Czobor Alfréd	40
A Pécz-nemzetség Apponyi-ágának oklevelei. II. köt. 1. füzet.	Ism. Tóth László	99
A Tomaj-nemzetségbeli Losonczi Bánffy-család története.	Ism. Czobor Alfréd	39

A Magyar Nemzeti Múzeum Levéltári Osztálya. Hivatalos Értesítő	41, 105
Idegennyelvű kivonatok	42, 107

AMERICAN
7-11-1918

AZ OCSKÓI OCSKAY-CSALÁD

(Első közlemény)

A felvidékre, nevezetesen a Vág völgyére vonatkozó kutatásaim közben, az azon a vidéken élt, de már kihalt, avagy most is élő birtokos, szerepet vitt családok multjára vonatkozó, eladdig lapangó sok-sok adatot találtam. A sok közül legnagyobb érdeklődést keltett bennem az Ocskay-család multja. A részben szóbeli közlések, részben nyomtatásban megjelent adatok közt sok volt a hézag, a rés. Így néhai Fodor János, volt pöstyéni főszolgabíró, a vidék eleven lexikonja, ismételten azt állította előttem, hogy az Ocskay-család Pöstyén ura volt egykoron. A családomban fennmaradt szóhagyomány szerint azon ház,¹ amelyben születtem s amely eredetileg Hódossy-kúria volt, szintén sokáig volt Ocskay-kézen. Mikor? hogyan? Megoldatlan volt. A nyomtatásban megjelent adatok között, amelyek — mellesleg megjegyzem — egy forrásból fakadnak és egy írótól több helyen leközlővék, eligazodni nem lehet.

Mert lássuk csak az Ocskay-családnak nyomtatásban megjelent történetének vázlatát.

«Attila halála után, midőn birodalma megbukott, a húnok egyik része Erdélybe vonult és ott a havasok közt talált menedéket. Ezeknek egyik vezére, Moghur, Árpád honfoglalása idejében a rokon magyarokkal egyesülvén, Huba vezér alatt Nyitra várát és a Vág és a Morva közti területet segített elfoglalni, megtartván magának «ex prima Regni occupatione» Kosztolány mögött fekvő dombos vidéket (tótul dubový háj = völgy, erdő) és a Dub nevet felvéve, végként itt telepedett le.

Szent István korában élt bizonyos Leweu de Luchung, ki még az első honfoglalás címén bírta a Luchung-földet. Leweu fia vagy unokája volt a Zoltán korában élt Moghának. Leweu-

nek két fia, Lestár és Alár a csatasíkon lelték halálukat, harmadik fia, Budur István de Luchung lőn a családfenntartó. Ez 1059 táján él. Ez az István Aba Samu pártján Péter ellen harcolt. Luchung alsó határában Dudvág patak szomszédságában, földkerítéssel ellátott lakást, azaz várdát épített. Ezen Budur István Attilának Ellach fiától származtatta le őseit. Ivanics József kir. táblajegyző előtt az Ocskay-család 1797. január 10-én több régi okmányt mutatott elő, melyekben hivatkozás történik Budur imént említett családi le származására.

Salmer 1037—1096 között élt; Vatha elleni hadjáratban kitüntette magát. Salamon király alatt katonáskodott. Az apja által épített várat megerősítette. Királyi adományt nyert Dub helységre. Fiainak egyike, Seffel István Leweu de Dub, 1113—1130 között említetik. Dub helységet benépesítette. Fia Endre, comes de Surány melléknevet használt. Surány birtokosa volt. Fiai, Bogha és Leweu Surány előnevet használják és III. Béla csatáiban estek el. Endrének fia Alár volt, ki csak egy okmányban említetik. Luchung István Endrének vagy Aladárnak fia volt. Családi okmányok 1190—1210 között említik. III. Béla a nyitrai káptalan által megerősítette Dub birtokában. Fia, Dub Salamon de Cseklész a Moghatorzsból 1223—1238 között említetik. II. Endre részén Imre ellen harcolt, később Pál fiával Endrét a szentföldre kísérte, miért is Cseklész várát nyerte tőle adományul. Salamon, Mikus nevű unokájának, Pál fiának nagyobb területet engedett át. Salamon másik unokája, Kozma, Mihálynak a fia használta elsőnek a mai de Ocsk nevet, kis Ocsk földjét II. Endre uralkodásának a végén vagy IV. Béla uralkodásának az elején nyerte adományban. Leweu István de Luchung

¹ Nagy Főrvistye 6. sz.

a tatárjárás idejében Luchung várában lakott s a tatárok ellenében várát védelmi állapotba helyezvén, abba testvéreit, rokonait családotul befogadta. István egy ideig ellenállt a tatárok rohamának, de végül a túlnyomó erő rokonaival együtt megölte. Az Ocskay-család körében fennmaradt hagyomány szerint Luchungi Istvánnak, a vár urának neje, Mária, Máté nevű hű szolgájával megmenekült a tatárok dühe elől és Cseklész várában talált menedéket. A feldúlt luchungi vár omladékait dubováni várak nevezték. Luchungi István utódjai, nevezetesen unokája Salamon 1289. évben és ennek fia: István 1320-ban de Dub előnevet használnak. A nevezett Salamon kérésére 1279-ben volt határjárás; ez a család legrégebbi okmánya. Ugyanő 1289-ben Dubován területének egy részét comes Boghlának zálogosította el, kiről az a nyitrai püspökre szállt s ezen elzálogosított földterület beolvasztatott a nyitrai püspökség birtokát képező szomszéd vogyerádi pusztába. Fia, István 1302—1320. évek között említetik. Comes Abától Dub falut, Gerencsért és Lehotát nyerte adományul 1302-ben, ezt Csák Máté 1316-ban s Róbert Károly 1320-ban megerősítik. István a cseh Vencel pártján állott, majd Csák Máté zászlaja alatt küzdött Róbert Károly ellen, mint Jókó várának kapitánya ő adta át azt Földváry Jánosnak, Róbert Károly vezérének. Róbert Károly mindenképpen megakart nyerni Miklóst, azért fiának, Ábrahámnak 1320-ban Duboványtól három órára fekvő Ocskó falut adományozta. Ennek utódai az Ocskay nevet vették fel, megtartván csupán csak a «duboványi» prédikátumot.

István fia: Miklós 1324—1349 és fia, Jakab 1366 táján élt. Duboványért pereskedett. Nagy Lajos királlyal Olaszországba ment s ott meghalt. A már említett Ocskai Miklós (Ábrahám fia) ocskói Kozma elhúnytával Ocskó völgyét örökölte s ugyanitt telepedett le családjával. Két fiával Vencel pártján küzdött (?). Idősebbik fia, János, Csák Máté seregében küzdvén, Zemplén vármegyében vesztette el életét, ifjabb fia Lyak de Ochk. Ennek korából fennmaradt a garammelletti apátságtól egy okmánymásolat, melyben az áll: A. D. 1372. Lyak de Ochko condescentiam suam ad annum D. 1187 ex tribus fratribus Chuman, Saffel et Hemus nobis presentibus exhibuit. (!) Lyak, Máté fiától szüle-

tett az imént említett Lyak de Ochk, ki a XIV. század közepén élt. Résztvett a Kis Károly elleni összeesküvésben. Zsigmond király őt sok jótéteményben részesítette. E Lyak unokája (János fia), István a XV. században Zsigmond alatt kitűnően katonáskodott. Lyak második fia: Miklós, Bosnyák melléknévvel élt. Nagy Lajos korában Banyaluka kapitánya volt.

Lyak harmadik fia: Imre 1379—1421-ben élt. Dub Salamon ivadékainak kihaltával Dubován birtokában jutván, ezt testvéreivel megosztotta. Imre eszközölte ki, hogy Ocskó, Dubován és Tyapko (!) mindenkor az Ocskay-család férfiágánál maradjon s a leánynak a quartalitium fizetessék ki. Imre Ocskóra és Dubovánra nézve pallósjogot nyert Zsigmond királytól.

Imre fia: Mihály 1444-ben esett el a vármai csatásikon. Imrének másik fia, Endre, I. Ulászló királytól új adománylevelet eszközölt ki Cseklészre. Három fia: Zsigmond, Ferenc és István, atyjuknak 1442-ben bekövetkezett halála után Ocskó birtokát három részre osztották fel. Endrének Ferenc fia Surányi Agátát bírta nőül. 1502. évben adományt nyert nejének birtokaira stb. stb.»

Ennyit jegyeztem ki az «állítólagos» családi okmányok alapján előadott történetből.¹

Ugyebár remek kis leszármazás. Egyenesen Attilától vezethetni le egy családot, s hozzá egy csomó oly kiváló össel bírhatni, kik a név fényéhez hagytak vagyont, gazdagságot, s mindezt hiteles iratokkal igazolva: nem utolsó dolog. Ha igaz volna! Ámde ez a beállítás nemcsak hogy hamis, de egyben képtelenség; annyira az, hogy annak egész elbeszélésére mitse építhetünk. Magát a mesés mondókát sorról-sorra, mondatról-mondatra cáfolni: felesleges és hosszadalmas munka lenne. Én kevés kivétellel ugyanazon forrásból merítettem, ugyanazon okmányokat használtam, mint az elbeszélő: Ocskay Alajos és utána fia, Ocskay Gusztáv. Mert illik, hogy megnevezem a két társszerzőt. Ocskay Alajost mindazok, kik

¹ L. Jedlicska Pál: «Kiskárpáti emlékek Éleskőtől—Vágújhelyig» című munka 346., 347. és 426—427. ll., továbbá Ocskay Gusztáv: Vasút mentén 35—36. ll., és ugyanannak: Reminiscenciák a múltból, valamint Ocskay brigadéros igazi-életrajza című műveit. Jedlicska művében közölve van a családfa, melyről Kempelen is megjegyzi (M. Cs. VIII. 36—37), hogy gyanús, mert 200 évre 13 ízt tüntet fel.

közelebből ismerték, kiválóan képzett, rajongó hazafinak mondják, ki, birtokos szomszédja lévén báró Mednyanszky Alajos történetbúvárnak, maga is azzá akart lenni. Ez a nagy rajongó úr, a kezén megfordult de nem egy, hanem négy család hagyatékát képezett okmányanyagból¹ meg egy kis hagyományból oly képtelenséget tákolt össze, amit tisztítani és a maga értékére leszállítani nem könnyű feladat. Fia, Gusztáv azután híven terjesztette e «megállapításokat.»

Nem szívesen nyúlok ehhez a már bemohosodott s lassan a köztudatba átment családfához, nem szívesen bontogatom az ősit, nem örömmel nyesem le annak ágait, hajtásait. De kötelességemnek tartom az igazítást, mert azzal szolgálatot vélek tenni azoknak, kik csak a kutatás fárasztó munkája után veszik észre, hogy a homályban, a sötétségben nem jó szövétnek volt a közreadott anyag. Tanulmányomban felhasználtam a családi levéltár anyagán kívül az Országos Levéltárban levő, egykor szintén Ocskay-levéltárban volt ú. n. «Ujlaky»-anyagot, továbbá az esztergomi, nyitrai, pozsonyi káptalani, valamint a Reviczky-család beckói és a br. Mednyanszky-család brunói és néhány darab letéteményezett oklevelét az Országos Levéltárban.

Önkényes feldolgozásnak nevezem azt a történetet, mert, mint majd alább látni fogjuk, kimaradt abból mindaz, ami az összeállító felfogása szerint hátrányos lett volna a családra. Sehol sem olvassuk, hogy a család nagyon sok tagja udvari ember, szolgálatot vállalt uradalmi tiszt lett volna, nem olvassuk sehol, hogy Ocskay Gáspár Pozsony városának főkapitánya lett volna, pedig ott van az iratok közt Bethlen Gábor kinevező okmánya és egész sereg levél; nincs említve sehol az a hosszadalmas pereskedés, melyet szerzett vagyonuk ügyében Ujlakyakkal és Thurzóékkal folytattak. Nem említi sehol azokat a családi ese-

ményeket, amelyek tragikus végűek. Miért? Azért, mert amikor ez a feldolgozás készült, akkor az Ocskay-család már nagyvagyonú, előkelő szerepet vitt tagjainak nem illett oly ősökkel szerepelni, akik bár Bethlen Gábort szolgálták volna, más jámbor főurakat nem is említve. A tragikus eseményeket sem említi, mert akkor pl. hogy tudta volna leírni a tatárjárás alatt állítólag megtörtént eseményt? Mert, hogy elibe ne vágjak a sorrendnek s egyebet ne említsék, megmondom, miszerint ennek az esetnek is megvan a történeti háttere, csak hogy az vagy száz évvel később történt és más körülmények között. Elmondom azt a maga helyén. A surányi nevet felvett Endre; récsényiek közül való volt; ezeké volt Suránka² és nem Surány. Mert a kettő nem ugyanaz. Egyik Nyitrától délnek (Érsekújvár mellett), a másik északnak fekszik.

Cseklész váráról és birtokosairól Karácsonyi³ és mások³ után egész mást tudunk. Hogy Endre király adta volna Sámuelnek, családi hagyomány.

Nem áll az, mintha dubi Salamon 1289-ben zálogba vetette volna Luchung egy részét Bogha comesnek. Épp az ellenkezője igaz: Bogha adta el a *Sagittarius* Salamon fiainak, Mihálynak és Istvánnak kilenc márkáért, és éppen ezekből a vételekből, illetve eladásokból kifolyólag ismerjük a helység határait s más egyebeket. Lehotka községet nem Aba adta nekik, hanem néhai palotai László bán fia, Miklós 1437. évi vízkereszt ünnepén. Mint Aba-alapítás, máiglan is Aba-Lehotának neveztetik és csak ennyi köze van hozzá. Hol itt a honfoglaláskori birtoklás! Hol itt a honfoglaláskori birtoklás!

Nézzük meg a hagyományt is.

Ha elképzeljük azt a rengeteg időt, amely Attila korától a XX. századig elmúlt, s szembeállítjuk vele a hivatkozott hagyományt, csodálattal kell eltelnünk annak az intenzivitásától,

¹ Az egész összeállítás, mint alább látni fogjuk, négy családnak történetéből lett összehordva. Nevezetesen a dubi Lövé-, a récsényi Surányi-, a cseklézi Vörös Mainold-, illetve Ábrahám- s végül az ocskói Ocskay-család iratainak önkényes feldolgozása az, mit előzetesen kivonatban közöltem már. A dubi Lövék írásai azok kihalásával, a Surányiék egyik része Surányi Agatával (Ocskay Frank neje), a másik része Aranyady-hagyaték lévén, azt Ocskay Gáspár neje hozta. A cseklézi ág okmányai Ocskayéknak Dubovány birtoklásával kerültek át.

² Bugar fia Márton fiai és nővérük Katalin, chaládi Folkus fia Tamás özvegye, a nyitrai káptalan előtt a leánynegyedre nézve úgy egyeztek meg, hogy neki adják Suránkát, a reávonatkozó iratokkal, 1328. (Hártya, zöld sodraton függő pecséttel. Ocsk. lt.)

³ Karácsonyi: a Magyar Nemzets. II. 212—219.

³ Wertner: a Magyar Nemzets. II. 25. Legrészletesebb és tárgyunkra vonatkozólag legkimerítőbb anyagot tartalmaz. A Pécz-nemzetség Apponyi-ágának az Apponyi grófok családi levéltárában őrzött oklevelei I. Bpest, 1906. című okmánytár. Együttal ott Vörös Ábrahámról is bő adatokat olvashatni.

mert hogy az — átélve a számtalan megrendítő eseményt, amilyen a többi között a tatárjárás is, s amelyből a monda szerint csak az özvegy a méhében hordott magzattal és egy hű szolgálával tudott megmenekülni — a családi multat oly eleven színben hagyta az egyik vagy a másik emlékezetében, miszerint ez feljegyzések és más segéd-eszközök nélkül pontosan leadta az addig is már tekintélyes családfát és a viselt dolgokat, hogy az még a késő utód előtt is megtartja eredeti színpompáját és semmi homályt nem tűr, hanem ragyog a fényben.

A hagyományokról azoknak, kik történettel foglalkoznak okmányok alapján, megvan a maguk bevált nézetük. Tudjuk, hogy ez a képzelődés szingazdag és kimeríthetetlen forrásából táplálkozó tradíció jobban hat a kedélyre, mint az igazságon alapuló valóság. A nép egyszerű fia inkább hajlik az előbbi, mint az utóbbi felé, lévén az egyik az érzelem, a másik az ész szülöttje. A hagyomány, a monda tartja magát nemzedékről-nemzedékre, apáról-fiúra, sőt maga a történetíró sem mellőzheti teljesen, habár csak a legnagyobb óvatossággal s csak úgy meríthet belőle, ha ki tudja hámozni a történeti magot. Számos példánk van arra, hogy meséket csempészték be történeti igazság gyanánt, tévtanokat igazság helyett, melyek a gyakori ismételtetés folytán közismert dolgokká válnak olyannyira, hogy megdöntésükhöz erős és kitartó küzdelem kell. Ilyen, hogy csak egy-két példát említek, Báthory Erzsébet állítólagos vérfürdője, Stibor vajdának különös halála, és hogy újra visszatérjek a tárgyamhoz, látni fogjuk, hogy ilyen az Ocskayak ősi származása!

Mindenekelőtt be kell mutatnom a területet, a vázolt események könnyebb megérthetése céljából.

A Vág völgyének azon, Nyitra megyében fekvő szakaszára vezetem a t. olvasót, mely Vágújhelytől — avagy Beckótól — Galgóc-Bucsányig terjed. Hossza mintegy 30 km, szélessége pedig 9—10 km.

Képzeljük magunkat a királyság második százada első harmadának a végére és úgy gondolatban rajzoljuk be magunk elé ezt a darab földet. A vidék jellegzetes vonásai: a völgy keleti hosszában az ezüstszalagként kigyózó Vág, közvetlen mellette a temetvényi hegyek erdőkoszorúza

rengetegei; ezen az oldalon van: Bolondóc, Bánya, Szolgagyőr-Galgóc, lejjebb Sempte vára. Ezek az eltűnt vagy rombadőlt erődítmények összefüggő sorozatban a többiekkel várrendszerre vallanak, s ha köveik beszélni tudnának, sok-sok oly adatot tárnának elénk, mely más irányba terelné a köztudatba átment ismeretünket.

Községet: ¹ Hradek, Luka, Modró, Ducrív, Hubyna, Moraván, Bánya, Rattnóc, Zakaly, Jalsó, Kaplát, Szent-Péter, Galgóc képében találunk ezen az oldalon.

A túlsó oldalon Csejte vára áll egyedül, Jókó várát ide nem számíthatom, mivel ez jóval beljebb fekszik a hegyek között és a körülötte álló várakkal együtt más célból épült, mint a vágvölgyiek.

Község: Újhely, Mosolc, Somszegh, Szentkereszt, Kúzlove, Patvaróc, Csongrác, Barnolch, Szerdahely, Lubó, Pöstyén, Debret, Vederet, Medenz, Bín, másként Veresvár, Beregszeg van a völgyfenéken; majd visszafordulva a domboldalon Karkóc, Zsuk, Buda, Rattkóc, Bessenyőfalva (ma Petőfalva), Szent-Vid, Dub, Tyapkó, Vigvár, Bori, Kocuric, Trebete, Őr, Krakován, Osztró, Örvistye, Basóc, Pardany, Ocskó, Koritnó, Lesethe, Csasztkóc, Csejte.

A Vág maga és a vele majdnem párhuzamosan lehúzó Dudvág—Dubové csupa csalit, berek (luh) között folynak. Tisztás, szántó kevés, inkább rét, legelő az egész. Szántóföldet a községek közvetlen közelében irtott erdő helyén találunk. A vidék legnagyobb része várbirtok. S ez érthető; hiszen mint láttuk, a túlsó oldalon több hatalmas és jelentős vár állott, a legjelentősebbet: Nyitrát, mivel némileg beljebb, a galgóczi völgy keleti szélén állott, előbb fel sem soroltam. Magánkézen nagyon kevés föld van. Pöstyéntől Csejte felé északkeleti irányban a Huntpázmán-család bényi ágának Szentkereszt—Vágújhely táján a cseh származású Ottó (Wuth—Buth) és rokonsága sztrányai nemeseknek földjei fekszenek. Magánbirtok Somszeg, Barnolch. A mai Bori—Vigvár környékén bizonyos Izsép és rokonsága. Galgóc körül Abáék, Zsúkon és beljebb: Kenéz nevű úr birtokos. Lóc felé az előbb említett Buth rokonai bírnak földeket.

A többi a királyné és a zobori apátság birtoka.

¹ Érdekes összeállításukat bírjuk Tagányi Károlytól a «Nyitramegyei Közlöny» 1887. évf.-ban.

Ez az állapot tart egészen a tatárjárásig ; az ennek a nyomán támadt pusztulásról két biztos adatunk van : Vágújhely és Debrete történeténél. Közvetlenül ezt az időt követő időszakban már több helységet találunk magánkézre, amelyekről előzőleg mint vártartozékokról olvastunk. Így tömegesen jut magánkézre a Pöstyéntől nyugatnak elterülő vidék. Örvistye (Rüüs), Ör, Luchunch, Dub, Vigvár, Bín. A balparton Rattnóc, Szokolóc. Magán-, illetve papikézre kerül a királyné birtoka is, kétszer cserélvén gazdát, előbb a pannonhalmi apátság, majd Kemén fia, Lőrinc képében. Ilyen lett a Galgóc—Nyitra közt elterülő völgy stb.

A lakosság alapzöme : a tótság. Ismeretes, hogy a határok őrzésére és az őslakosság féken tartására a várnépek különféle osztályait rendelték. Van itt székely, bessenyő, kún, nyilas, a szerint, amint azt a várak szükséglete kívánta. Az őslakosságon kívül helyet kapott itt a várszerkezet népei közé beosztott nem magyar elem, így a fellendült föld- és szőlőművelés, valamint az ipar indokából német telepések.

Csakhamar jelentkezik a nagybirtokososztály, vagyis olyanok, kik örökség, vétel és ügyes cserebere útján nagy területek, falvak birtokába jutottak. Az itt feltűnt nagybirtokosok : az Abák galgóczi ága, Vörös Ábrahám, Kemén fia, Lőrinc.

Ezt kívántam előrebocsátani, mielőtt a tulajdonképpen tárgyamra, az Ocskay-család ősei történetére térnék. Bizonyítván ezzel, hogy a családot mint ősfoglaló birtokost kimutatni nem lehet.

Mielőtt elmondanám mindazt, mit az Ocskay-család multjára vonatkozólag eddig feltalálnom sikerült, le kell szögezmem egy adatot. Rudnay Béla, a felvidék ezen kitűnő ismerője, munkáiban két helyen is megemlékezik ¹ az Ocskayakról, illetve hovátartozásukról, egyszer a Divék-nemzetségből eredeztetvén őket, máskor pedig éppen a családtan szempontjából nem tartja elfogadhatónak. Ezen, egymásnak ellentmondó megállapításban nem követem őt, hiszen megvan nekik az ő szép családfájok, habár nem is oly ősi, sem nem oly dúshajtású, mint aminőnek beállítani szeretnék.

Az Ocskay-család Nyitra megyének legrégibb

¹ Rudnay Béla : a Zsámbokretyak. A Csermenyiek 140. l. és «Turul» 1887. 114—118.

családjai közül való. Nem értem ez alatt azt a régiséget, melyet a család vall és két verzióban is említ, Attilától származtatván magukat. Az első variáns lehetetlen! s a másodikat is elvetem, mert ha megbízható volna is, egyébként az a Dubi-családra vonatkozik. Ocskay pedig nem Dubi.

Az én kutatásaim mást hoznak napfényre. Köztudomás szerint honfoglaló őseink idejében Vág-völgye lakott föld volt és hozzá harcászatiilag is elsőrendű. A győztes magyarság birtokain hagyta a legyőzötteket. Béla névtelen jegyzője ² szerint csak a lázadókat telepítették át más, a határtól beljebb eső vidékre. E szerint ezen a tájon a már fentebb ismertett népek laktak. Az őslakosság közül többeket névszerint ismerünk.

A mai Vágújhelytől délnyugatnak elhúzódnak a Malaka, Dubové, Dudvág mentén elterülő földdarabnak tulajdonosa egy család, mely azon időben, midőn oklevelesen bizonyíthatólag fellép, már pereskedik a szomszédos pannonhalmi apátsággal, és az oklevelekben névszerint felsorolt tagokon kívül vannak még cognatusai. Ezeknek itt öröklött ősi meg pénzen szerzett birtokaik vannak. A szomszédos papi birtok új tulajdonosai éber figyelemmel őrködnek a határokon, és az apátság szomszédsága hihetőleg nem volt ínyére a terjeszkedni óhajtóknak. Szempontunkból nem fontos az, hogy peresztesek, hanem inkább az azután következett határjárás, melynek okmányát a Reviczky-család levéltára őrzi és mely egész biztossággal a család ősi fészkéhez, az akkor Sztrányának nevezett területhez vezet, mely később az egyik osztályos atyafi után Ochk nevet nyert. ² Az első ismertős Budichei (értelme lehet vezető vagy ébresztő), kinek fiai Buttlík (másutt Othlik, Oth) a vele rokon Broden fia Chobóval és Hulics fia Martonossal (Mortunusnak is hívják) birtokosai ennek a tájnak. Közvetlenül tovább élnek Csehszlav-fiak Császtókcon. Sőt maga Csejte is tótul Čechtice = csehtelep, cseh lakóhely. Aki ismeri a tót nyelv kicsinyítő-becézőtő

¹ Anonymus : XXXVII. fejezet.

² Reviczky-Ist. A nyitrai káptalannak 1492. évi átírata, mely Kajdacs Sándor helytart. jegyzőnek 1753. évi febr. 25-én kelt másolata. V. ö. Fejér. CD. IV 3. 116—122. ll. Ma is Očková dolina a neve tótul. Vagyis Ocsk-völgye és nem Ocskai-völgy. sem Očkovská, t. i. dolina.

ragozását, könnyen megtalálja az ősi Buth, Wuth, Oth-ko nevet, mely becézgetve Ocsk-ó-vá alakul. Nem célzatosság nélkül hivatkoztam a tót nyelvre. A már említett Reviczky-levéltárban van néhány okmány, amelyekben az Ottlik neve mellett «bohemus» «cseh» szerepel. A hunt-pazmány nembeliek bényi ágából való Miklóst is itteni birtokai miatt «cseh» melléknévvel jelölik.

Ocskó község, melyről a család magát nevezi, Nyitra megyében, vágújhelyi járásban fekvő kis falucska. Nevét, mint elébb írtam, a ztrányai nemesek családjából való Ottó (okmányok szerint Attlik,¹ Ottlik, Oth, Buth, Wuth)-tól kapta, ki rokonságban állott a Bugarokkal és Ludányiakkal. A kis helység már az Árpádok korában Kis-és Nagy-Ocskóra oszlik, jöllehet egyik sem volt valami jelentékeny hely. Állott pedig a vágújhely-nagyszombati országút mellett ma is látható némi falomladék helyén, illetve az alatta dél-nyugatnak fekvő völgyben. A kisebbik lejjebb Dudvág felé elterülő csallitban, a mostani malom táján. Jóval később az országút felé építkeztek. Maga a máig álló malma egykor erősített hely volt. Az 1800-as években anyai szépapám (Táboroszy) bérelte az akkor papírt gyártó malmot. Kisebbik Ocskóról írta magát a Kuzy-család, mely a szintén Ottlik birtokát képező Kúzlóveről származott.

Hogy Ocskayéknak volt-e Galgóc mellékén birtokuk? nincs okmányos adat, hacsak nem annak tekintjük azt, hogy a Lóc mellett fekvő Sily nevű birtokukat eladja Vásárdi Péter fia, Conrádnak, Budicha fia, Budh és fia, Fülöp.² Ocskó azonban örökös birtokuk volt. Erről tanuskodik Nagy Lajos királynak Nagymaroson, 1372. évi okt. 13-án kelt birtokerősítő okmánya, melyben utal a neki eredetben bemutatott 1321. évi Róbert Károly oklevelére, melyben ez Lőrincnek és Kozmának visszaadja ősi földjüket: Ocskót.

Ezen oklevelet 1373. évi január hó 12-én a nyitrai káptalannal átíratják. Érdekes az átíratás megindokolása. Ugyanis azt adták elő a káptalanban: «quia predictas litteras propter ipsorum

emulos, viarumque discrimina et casu inopinato, ubi ipsis necessum fore videtur in specie ac serio formidarent» (a Nemz. Múzeum törzslt.-ban őrzött eredetiből).

Ugyancsak bizonyosságot kapnak örökös birtoklásukra 1358-ban. Nyitrai káptalannak a mondott év Szent Tamás vértanu és főpap napján kelt okmánya szerint Nyitra megye nemességének ugyanazon évi Szent Mihály ünnepét követő másodnapon Konth Miklós nádor elnökletével Nagytapolcsányban tartott gyűlésén a káptalan három tagja volt jelen mint hites ember, királyi emberül pedig: Zudar Mihály és Nemze Miklós szerepeltek. Tanácskozásuk folyamán felállott Ocskói Matyús fia, Lack és azt a kérdést vetette fel: állapíttassék meg, mi jogon bírja ő a Nyitra megyében fekvő Ocskó helységet? Ekkor bényi Lampert fia, Benk, valamint a szintén bényi «cseh»-nek nevezett Miklós, nemkülönben az ott jelenlevő nemesek mind azt állították, hogy Ocskó község Matyus fia, Lacknak örökös birtoka.¹ Ocskói Heem fiai, Kozma és András, erről tanúsítványt kértek, melyet a káptalan nekik ki is adott. 1331-ben Ocskói Kozma pert folytat a diósi malom miatt.²

Ez időben már számosan élnek Ocskón. A család szaporodtával az aprózó osztzkodás következtében nem jutott elég az ősből. Az élelmesebbek rendszeren szolgálatot vállaltak ilyenkor. Így tett a már említett Lack fia, Mihály, ki a Vág túlsó oldalán szemben Ocskóval emelkedő Temetvény várának új birtokosainál vállalt szolgálatot és lett belőle ú. n. «familiaris» udvari, bizalmas ember és később utódjait is soká látjuk ebben a minőségben, mint servienseket, familiárisokat. Ezen állás, illetve hivatal minéműségét leírták már hivatottabbak.³ Mindenesetre a felhozott esetben nem közönséges szolgáltról van szó, hanem kiválóbb tisztségről. Úgy látom, Mihály úr várnagya Temetvény várának. A várnagyság nem csupán katonai szolgálat volt, hanem a váruradalom gazdaságának felsőbb vezetése is kapcsolatos volt vele. A várúr ritkán foglalkozott ezekkel az apró-cseprő dolgokkal, kivált

¹ Kutatva az iratok közt, felmerült az a gondolat, vajjon a régi írásokat csak gyengén olvasó családtörténészt nem az Attila eredet propagálására, mert több helyen az Attlik nevet, nemkülönben Chobot Alár-t olvasta? Nem tartom lehetetlennek.

² Pozsonyi kpt. oklevele Nemzeti Múzeum törzs a.

¹ Nemzeti Múzeum törzs a.

² Csal. lt. az okmány hamis! 1. Papír; 2. írása miatt; de szerintem azért is, mert Diós = Aba Lehota, az pedig csak később került Ocskay kézre (1437-ben!)

³ Szekfü Gy.: Serviensek és familiariusok.

ha nagyobb, országos hivatala volt. Ilyenkor várnagya volt a totum-factum. A birtok akkori jövedelmét a jobbágyok részéről beszolgáltatott gabona, bor, sajt, kenyér, szalonna és némi pénz-járandóság képezte. Ezen természetbeni szolgáltatások összegyűjtése és azoknak a várfalak veszedelemmentes oltalma alatti gondozása, elraktározása, elosztása volt a várnagy feladata. Hogy így volt, épp az Ocskay-iratok között találunk rá adatokat.

Konth Miklós rendezvén galgóci és temetvényi uradalmainak az urbáriumát, ebbeli meghagyásait a várnagyokhoz intézi.¹ Ujlaky Miklós bosnyák király 1472. szeptember 8-án kelt felmentő irata Surányi János volt ujlaki várnagya részére, kit akkor, midőn Bánjaluka kapitányává tette, nyugtat arról, hogy elszámolt a szalonna, bor, só stb.-vel. Ugyanúgy tesz Lévai János, midőn lévai várnagyát: Ocskay Imrét szolgálata alól felmenti, tanusítja, hogy Ocskay Imre nála mint várnagy 1551. szept. 19-től 1552. okt. 14-ig szolgált és mindennel rendben elszámolt.

Hogy mi volt a javadalmazásuk? Azt csak hozzávetőleg lehetne meghatározni. Az iratok között egy jóval későbbi időből való konvenciók levelet találtam. Ebben Ungnád özvegye: Thurzó Erzsébethez szegődik Ocskay János. Fizetése hat lóra, minden lovat 20 forinttal és a forintot 100 denárral számítva. Ruhára 17 forint. Szabad úri asztala. Mutatis mutandis kiderül, hogy nem volt megvetendő az ilyen szolgálat, kivált, ha egy bőkezű uraságnál helyezkedett el az ilyen vállalkozó és ki tudta érdemelni urának a bizodalját. Úgy tapasztalom, hogy Mihály uram elég serényen forgolódott urasága körül és ez a szorgoskodás neki is meghozta a jutalmat.

Van még egy másik, közelebbi időből való adatunk, mely ugyancsak várnagyi fizetést tárgyal, mégpedig ugyanazon birtokos családnak szomszédos váráról: Galgócról. Konth Miklós unokája, László macsói bán özvegye, az eddig névleg nem ismert, de ugyanazon iratok (Simonyi lt. Nemzeti Múz.) közt elfekvő kétrendbeli levelében magát Jachna, Johanna aláíró úrnő új várnagyot hozott Galgócrá Simonyi Imre személyében, ki előzőleg Ujlakon, majd Palotán ugyancsak várnagy vala. Az özvegynek Galgócon, 1422-ben,

Szent István magyar király ünnepét megelőző csütörtökön (augusztus 19-én) kelt díjlevele eddig kiadatlan.

«Nos magnifica Domina relicta quondam Ladislai bani Machoviensis de Wylak, significamus quibus expedit universis literam nostram inspecturis: Quomodo nobilem virum Emericum de Symoni nostrum castellanum de in Galgoc ordinasse et deputasse. Itaque etiam eiusdem castri dispositionem eidem annotato Emerico officium scilicet Veteri Galgoch Zenthpeterfalua unacum vado et telonio de eadem Galgoth. Idem deinde Pasthoh Dychy, Bayonch et Tekeuld, Chemed, Kelechen, Zela et Karkoch similiter cum suo telonio eidem prenotato Emerico de Symoni castellano nostro alias de Palotha, sume vero de Galgoth pretitulata, dedimus, donavimus una cum omnibus premissarum villarum proventibus scilicet daciebus, censibus, birsagiis et alys proventibus earumdem, demptis proventibus vinearum et vinorum. Vigore nostrarum literarum mediante. Scripta in loco possessionis enarrato Galgoth, feria quarta proxima ante festum Sancti Stephani Regis Hungarie.

Anno Domini M^oCCCC^oXX^oII^o.

(Papír. Simonyi-levéltár. Nemzeti Múzeum.)

Előbb azonban be kell mutatnom a személyeket és a helyet, mint működésének a színterét.

Károly királynak sok kiváló híve között egyike a legelsőeknek Tóth Lőrinc, a királyi zászlótartók mestere, Sempthe és Temetvény várak vitéz kapitánya.¹ Fiai: Miklós és Lökös már atyjuk életében előkelő hivatalokat töltöttek be és kiváló szolgálatokat tettek az új királynak: Lajosnak olaszországi hadjárata alkalmával. Az ott tanusított vitézségükért Galgóc és Temetvény várakat és azok tartozékait nyerték jutalmul.² Az Anjou-ház érdekében folyó küzdelmek, nemkülönben a németújvári Henriciadok ellen folytatott csatározások és az ezekkel járó rablás és pusztítások következtében majdnem koldusbotra jutott családnak igazi megváltás volt ezen két tekintélyes birtok elnyerése, mely a már említett

¹ Pór Antal: Tóth Lőrinc a királyi zászlótartók mestere.

² OL. Dipl. 4089.

¹ OL. Dl. 5389.

két váron kívül magában foglalta azt a földterületet, mely a Vág balpartján Huorkától Galgócig, sőt azon túl is egy darabon Nyitra felé húzódik, Szokolóc és Kaplat községek kivételével, a jobbparton pedig Brunóctól kezdve le egészen Szilád-Zélleig — Pöstyén kivételével — elterül. Egy tekintet Nyitra megye térképére és meggyőződhetünk róla, mi volt a két uradalom, melyet két helyről, Galgócról és Temetvényből igazgattak. Az igazgatók egyike Ocskay Mihály.

Közben nézzünk át az erdőn túl fekvő kis faluba: Ocskóra.

Az otthonmaradottak more patrio pereskednek, osztozkodnak a kicsi birtokon.

1360-ban Ocskói Hem fia, Miklós fia vallja a nyitrai káptalan előtt, hogy nővéreinek, Margitnak Lőrinc fia, János feleségének Ocskón, nyugat felé eső egyik telket és húsz hold földet adott és megengedte neki az irtást is.

1367. évben Ocskay Lack fiai, János és Imre óvást emeltek a nyitrai káptalan előtt és előadták, miszerint a köztük és Alár fia, Domonkos közt fennálló rokonság folytán Domonkos nagyatyjának, Lajak fia, Máténak részéből a negyedtet kiadták, miről ez őket nyugtatja. Volt azonban az említett Máténak két leánya is, Waga és Chuna, ezeknek, illetve utódaiknak is ki fogják adni köteles részüket. Chuna asszony férjénél volt Zakali Bodánál, kinek leánya, Aelub, neje volt vásárdi Leustach fia, Miklósnak. János és Imre ezt kifizették, miről a zabori konvent állított nyugtatót.

Ugyanezen Chuna asszony bizonyos feltételek mellett át akarta ruházni leánynegyedi járandóságát, mi ellen János és Imre tiltakoznak a nyitrai káptalan előtt és mindenkit eltiltanak. (Sajnos, az okmányt valaki a behajtásnál olyformán metszette ketté, hogy az ma hasznevehetetlen.)

Közben végleges birtokosztályra került a dolog. Nehogy kötekedés legyen az eljárásnál, az egész rokonság megbízásából a király elé járultak és bemutatván neki az atyja, Károly királytól 1321-ben kiállított birtokviisszaadási oklevelet, földig hajlongva esedeztek, hogy az őseiktől rájuk szállt Ocskó helység birtokában őket megerősítse. A király, megtekintvén boldog emlékü atyja által kiállított visszahelyező írást, a kérelmezőket Ocskó békés birtokában megerősíti és erről okmányt állíttat ki részökre 1372. évben. A felség

elé Lack fia, János és Cozma fia, István járultak.¹

Az osztály megtörtént, de mint mindenütt, úgy itt is akadt vélt sérelem, majd patvarkodás, sőt annyira ment a dolog, hogy a sértett fél áruba bocsátotta a maga részét. Ez ellen János és Imre tiltakoztak és óvást emeltek a nyitrai káptalan előtt (1378. június 16). Majd pedig fogott bírák közbenjárására abban állapodtak meg, hogy ezek Szent Háromság utáni tizenötödik napon a káptalan küldöttjének jelenlétében Ocskóra jönnék és azt két egyenlő részre fogják osztani, s ha netán valamelyik birtokrész nagyobb vagy értékesebb lenne, azt szemmértékkel vagy lemérés útján felbecsülik és azután az előző osztály értelmében a színhelyen bemutatandó iratok alapján a felek békés birtokába bocsátják. Az eddigi költségeket a fogott bírák döntése szerint egymásnak kölcsönösen megtérítik azzal a hozzáadással, hogy ha a felek bármelyike a fogott bírák rendelkezéseit be nem tartaná, mindenféle bírói közbenjárás nélkül 30 marka fizetésére köteleztetik, az iratok pedig mint biztos helyen galantai Bessenyei Pálnál lesznek a kitűzött határnápig.

(1378 D^{ca} prox. ante f. b. Elenae Reginae.)

A kitűzött határnapon megjelent a káptalan embere, János kanonok, de azzal tért vissza, hogy a felek abban állapodtak meg, nehogy a még lábonálló vetésekben a felmérés által kárt okozzanak, az osztályt Kisasszonynapjának nyolcadára tolták, addig kiki békével bírja a maga részét.² (1378. június 29).

A megállapított napon a káptalan emberei, János és Benedek kanonok, megjelentek és előttük a felek megegyeztek és a fogott bírák döntését elfogadták. A királyi levél megszerzésére és egyéb költségekre kiadott pénz dolgában úgy határoztak, hogy Cosma-fiak Szent Mihály ünnepe előtti vasárnap 14 aranyforintot és egy mérce súlyos dénárt fizetnek a Lack-fiaknak, ha pedig ezt nem tennék, akkor megfelelő értékű földet kötnek le zálogul, mibe Cosma-fiak készséggel beleegyeztek.

(1378. in Vig. f. b. Matth. ap. et evang.)

Ugyanezen Ocskay János Gara Miklós nádor előtt panaszt emel a Szt. Domokos-rend nagy-

¹ Nemzeti Múz. Törzsanyag.

² U. ott.

szombati házfőnöke ellen, mert ez nem akarja neki kiadni azt a díszövet, melyet ő annakidején 10 márkáért zálogba vetett, s az nevezett kolostornál van végrendeletileg letéve a rajta levő 10 márkában, mely összegért a végrendelkező lelke üdvéért mondandó miséket rendelt. A nádor úgy döntött, hogy a 10 марка lefizetése után adják vissza az övet (1382). Pál, a rend priorja nyugtát állít ki az összegről (1382. november 16).

Ocskay Klára, néhai Matyus fia, Lack nővére, most özvegy, tekintvén azt a jóakaratot, mellyel őt nevezett Lack fiai, János és Imre, akár csak édesanyjuk lenne, támogatták és jelenleg is ápolják, ezért nekik adja az őt illető leánynegyedét a nyitrai káptalan előtt (1381. július 23).

Ez időtől kezdve a család kétfelé szakad. Egyik ága ott, Ocskón ragad, az ősi röghöz görccsösen ragaszkodva, míg a másik inkább vonzódik a jobb megélhetést és vagyoni gyarapodást biztosító szolgálathoz. Rövid időn belül már tökéletes, zálogos birtokos, majd pedig a közpályán is jelentékeny tényező.

Már a régi időkben is megtörtént, hogy sok-sok nagy úr, dús uradalmak birtokosa, dacára nagy uradalmainak és az azokból befolyó dús jövedelmeinek, gyakrabban megszorult a pénz dolgában. Azon időben a kölcsönügylet zálogjogú volt. A nyert kölcsönösszeg erejéig egy-egy jószág, falu, major köttetett le és annak a censusa képezte a kamatot mindaddig, míg a pénz vissza nem lett fizetve. Megtörtént azonban elég gyakran, hogy olyik adós néhány évi békés birtoklás után kizavarta a zálogosbirtokost a birtokból, miből évekre terjedő perek támadtak.

Ujlaky Miklós 1434-ben 72 aranyforintot vett fel kölcsön Ocskay Mihály nevű udvari emberétől és pénzének biztosítására Nyitra megyében fekvő Pöstyén községnek a felét, vagyis azt a részét, mely azelőtt Vásárdi Péternél volt, a malom kivételével, de minden egyéb tartozékaival és részeivel egyetemben leköti, biztosítván hitelezőjét arról, hogy ha Pöstyén említett felerészét elvenné, tartozik őt ugyanolyan értékű más helységgel kárpótolni.¹

Elmúlt egy év és Miklós úr nemhogy kiváltotta volna birtokát, sőt arra felpénzt vett és a kapott összeg (129 frt) biztosítására leköti az

egész Pöstyén községet az ottani vámmal-révvel együtt, biztosítván a kölcsönadó Ocskay Mihályt, valamint Imre fia, Andrást, hogy megvédi őket minden háborgatók ellenében mindaddig, míg a tőlük felvett pénzt vissza nem fizeti.¹

A következő évben újra felpénzt vett fel 170 aranyforint összegben és ennek biztosítására a keresztesek székesfehérvári konventje előtt tett bevallásával leköti a már előzőleg említetteken kívül a községben levő Dubove patakon álló malmot is.²

A gazdálkodás, úgy látszik, jól mehetett, mert egyszerre több helyről is gyarapszik a kis vagyon. A székesfehérvári káptalan ugyanis azt írja, hogy megjelent előtte egregius vir, néhai palotai László bán fia, Miklós és érett megfontolás után kijelentette, hogy ocskói Lack fia, Mihálynak hív szolgálatait jutalmazni óhajtván, neki Kis-Lehotka nevű községet adományozza. Alighanem szép leszámolással kedveskedett urának az évforduló alkalmából, mert a királyúr, Zsigmond is méltónak találta arra, hogy megadományozza. Saját elhatározásából meghagyja a nyitrai káptalannak, vezesse be ocskói Lack fia, Imre fia, Mihályt, annak két fiát, Imrét és Jánost, valamint testvérét, Andrást Dubovány birtokába. Ezen iktatás folyamánya Zsigmond királynak Pöstyénben, 1421. évi Simon és Juda napját követő ötödnapon, november 2-án kelt adományának, melyben még anyjuk, Borbála asszony is fel van említve. Úgy látszik, ez az iktatás sem volt keresztülvezethető, mert Ország főkincstárnok jelentésére harmadszor is megismétli és ugyanakkor hozzájárul — Ujlaky Miklós kérelmére — az általa tett adományhoz.

Ujlaky Miklós a következő évben is jóindulatot tanúsít kedvenc várnagya, Ocskay Mihály irányában. Megtekintvén Ocskay Mihály temetvényi várnagya és Dychi László galgóczi tisztartójának hívséges szolgálatait, Ujlakon (Nyitra megye) malomhelyet adományoz nekik és kieszközi Albert királynál, hogy az iktattassa őt Kis-Lehotka birtokába. Ezen kérelemre Albert király meghagyja a nyitrai káptalannak, iktassa be nevezettet, kijelölve királyi emberül Sissői Miklóst vagy Örvistyei Mártont. A káptalan je-

¹ Dipl. 12,704.

² OL. Dipl. 12,914.

¹ OL. Dipl. 12,615.

lenti, hogy kiküldöttje Tamás kanonok volt, kinek jelenlétében Sissói Miklós Szent Szaniszló ünnepét követő napon az iktatást elvégezte.

A már-már némi jólétének örvendő család — úgy látszik — jó befektetésnek találta a pöstyéni zálogot, mert hatszáz forintot tettek le az akkor már erdélyi vajdává és machói bánná előlépett Ujlaky Miklósnak, ki Pöstyénhez a szomszédos Szerdahely falu felét is adta.¹

Bevallását másnap Ulászló király előtt is megismétli és Ocskayékat a nyitrai káptalan által azok birtokába iktattatja. Az iktatás 1442. évi április 25-én ment végbe s azon Latkóci László kanonok meg Dubi Oswald képviselték a hatóságot. A birtoklás háborítatlan, legalább egy ideig mitse tudunk Ocskayékról, nem említi őket az a nagy iktató bizottság sem, mely Ujlakyt 1444-ben statuálja. De már 1446-ban az ország főurai rendeletet küldenek a nyitrai káptalannak, meghagyván neki, amint következik. Ocskay Mihály fia, Imre panaszt emelt Ujlaky Miklós erdélyi vajda ellen, hogy ez Pöstyént, Szerdahely fele részét, melyeket panaszos bizonyos pénzösszezen zálogban bírt, valamint Lehotka nevű saját faluját az elmúlt zavaros idők alatt jogtalanul és pénzbeli megtérítés nélkül hatalmasul elfoglalta és elfoglalva tartja a panaszos nagy kárára. Vizsgálják meg az ügyet s ha a panasz való, keressék fel Ujlakyt, hívják fel, adja ki a jogtalan foglalást a nem régen egyhangú határozattal hozott törvény alapján; ha megteszi, jól van; ha pedig nem tenné vagy nem akarná: idézzék meg őt a jövő vízkereszt nyolcadára. A káptalan kiküldöttje a királyi ember társaságában Ujlakyt Galgócon kereste, de távol volt; várnagya, Erdélyi Márk odanyilatkozott, hogy ő a községet sem nem tudja, de nem is akarja kibocsátani. Perre azonban nem került a dolog, mert a határ-időül kitűzött vízkereszt ünnepén a székesfehérvári káptalan előtt vallja Miklós úr, miszerint némely elodázhatlan szükségleteire 3000 forintot vett fel Ocskayéktól és ezen összeg lefizetéseig leköti Pöstyént és Szerdahelyt. Ezzel a tekintélyes összeggel lekötött két helység zavartalanul maradt Ocskayék kezén egészen Miklós haláláig.²

Ugyancsak az ország főurai előtt tett panaszt

Ocskay Mihály fia, Imre azért, mert testvérének Andrásnak özvegye, Anna asszony a nála levő családi okmányokat kiadni nem akarja. Meghagyták a káptalannak, hívja fel az özvegyet az iratok kiadására.

Ugyanezen özvegyről tesz említést a pozsonyi káptalan 1463. évi okmánya. A mondott évben b. Ágnes napján megjelent előtte Ocskay András özvegye, Anna asszony és a maga, valamint két fia, Frank és István nevében panaszt emel Brand Ulrik pozsonyi polgár ellen, hogy ez a néhai férje által annakidejében Bécsben vásárolt, 60 forintot érő posztót, egy 22 forintot érő mentekötőt (övet) és ezenkívül még nyolc rőf fekete posztót kilenc forint értékben nem akarja kiadni. A dolgokat még férje tette volt le Brandnál.

Özvegy lett a Posár-családból származott Margit asszony, Ocskay Mihályné. Sok baja volt az András-fiak: Frank és Istvánnal a neki kijáró jegyére és kelengyéje miatt. Az ifjak csak perrel voltak rábíthatók kötelezettségek teljesítésére. Simon antivári érsek és általános helynök 1465. szept. 18-án Miklós verbói és János pöstyéni plébánosok útján felszólítja őket, hogy fizessenek. Nem lévén pénzök, kölcsönt vettek fel és 1466. május 27-én az esztergomi káptalan előtt kifizették az özvegyet.¹ Ez az adósság súlyos teherként nehezedett az időközben nagy bajba került családra. Sejthetjük ezt abból a tényből, hogy időközben elvették tőlük — kárpótlás nélkül — az adományozott és a zálogban bírt jószágot. Pedig ők ez utóbbra vették fel a Margit asszony kifizetéséhez szükséges 300 forintot. Midőn a hitelező magát a zálogul lekötött birtokba iktattatni akarta, ennek Ujlaky Lőrinc emberei — a galgóci várnagyok — ellentmondtak és ezzel kezdetét veszi az egy évszázadnál tovább húzódó pereskedés, mert az óvástevek nem éltek törvényadta jogokkal. Nem jelentek meg sem a Szentgyörgynapi, sem az évfordulós törvényszakra, de még idézéssel sem voltak arra meghívhatók.

Közben az országos ügyek egészen háttérbe szorították az ily kisebb jelentőségű dolgokat. A trón gazdát cserélt. Az erőskezü Mátyás helyébe a gyenge akaraterejű Ulászló került a trónra s ez éppen az alperes Ujlaky irányában akart lenni erős és engesztelhetetlen. A felségsértés címén el-

¹ OL. Dipl. 13,666. és 13,667., 13,668.

² OL. Dipl. 13,002.

¹ OL. Dipl. 21,069., 21,382., 21,566.

kobzott birtokok ügye sokkal fontosabb volt, semhogy valakinek eszébe jutott volna pert indítani a kincstár ellenében, kivált akkor, midőn nyilvánvalóvá lett, hogy azokra Zápolya is pályázik és a király annak — mondhatni — parancsára adta vissza azokat a bűnbánó Ujlaky Lőrincnek. De elhúzódott ez azon okból is, mert az Ocskay-családban nem akadt ember, ki vállalta volna az ilyfajta pereskedés fáradsalmait és főképpen a költségeit, kivált Dobzse László korában.

Kissé előreszaladtam az eseményekkel!

A család ezenközben süllyedt a vagyoni tönk felé. Elszegényedésük egyik jele, hogy az időközben elhatalmasodott nagyurak birtokai közé került, amúgysem nagy ősi örökségükből rendre lecsípnék egy-egy értékes darabot. Így Ocskay Imre fiai: András és Mihály, valamint János fia, János panaszt emeltek Stibor vajda és annak csejtei várnagya ellen, mert ezek Koritno (Nyitra megye) nevű birtokukat elfoglalták. Az akkori időkre világot az a csehnyelvű irat vet, melyben Switkov ura, Rezky Matús hatheti időtartamra oltalmába veszi Ocskay Frankot, testvérét Istvánt és minden emberüket. (Év nélkül 1463 után.)

Az elosztott Ocskón—Duboványban beállott a szegénység. Ocskay András fia, Ferenc, István és Zsigmond óvást emeltek Mátyás királynak Budán 1478. évi kelt azon adománya ellen, mellyel Dub helységet Majthényi Zsigmondnak adta. Ellentmondásuk okának előadására Mátyás király megidéztteti őket a túróci konvent által 1479-ben. Azzal, hogy a Majthényi-féle oklevél az Ocskay-iratok között fekszik, úgy látom, hogy sikeres volt ellentmondásuk.

Az elveszett Lehotkát is új birtokosok kezén találjuk. Mátyás király a három Podmaniczky-testvérnek adományozta azt 1488-ban. (Itt Surányi Pál mondott ellen.)

Ocskay Ferenc a budai káptalan előtt nemes Tepko Jakabnak 20 aranyforintért zálogba veti az egész Mikófalva praediumot, mely azután vagy másfél száz évig volt idegen kézen s rajta maradt az idegen név. (Itt a Tyapko elnevezés magyarázata!)

Ugyanő zálogba veti luchungi birtokrészeit 12 forintért Chermeni Jánosnak.

Azután meg az egymásközi zálogbavetés is járta. Így olvasom, hogy Ocskay János és András között bizonyos díszes ruhák miatt zálogba került

némely birtokrész. János halála után vitássá válván az ügy, Csejte város bírása és esküdtjei a megejtett vizsgálat után bizonylatféle iratot állítanak ki. (Év nélkül.)

Nemsokára ezek után megváltozott a helyzet, Ocskay Ferenc nőül vette Surányi Lászlónak özvegy leányát (előbbeni férje Chepeni László volt), kivel 400 forintot meghaladó hozományt kapott s ezzel, mint az irat mondja, «inopiam suam sublevasset, creditoresque exsolveret» — megszabadult a nyomasztó gondoktól, kiváltotta zálogba vetett jószágainak nagy részét. Hálából nejének 200 forintban ocskói és duboványi birtokrészeit beírja a nyitrai káptalan előtt 1498-ban. Neje révén azonkívül tekintélyes fekvő vagyont is kapott Récsényben, Suránkán, Elecskén stb. (Ezzel kerültek a családi iratok is az Ocskay-levéltárba!)

Úgy látszik, hogy a másik testvér: István is házasság révén rendezett viszonyok közé került. Ennek neje Onory Anna, Onory László leánya, kivel György, János, Ferenc, Farkas fiúkat és Anna leányt nemzett.

Ferencnek egy fiát ismerjük, Zsigmondot.

A jobb helyzet lehetővé tette nekik, hogy az elveszett Pöstyén ügyét is megmozgassák. 1501-ben Ocskay Zsigmond panaszt emelt Ulászló király előtt Ujlaky Lőrinc ellen, mert ez őt Pöstyén és Szerdahely zálogos és Lehotka örökös birtokából kiűzte s neki ezáltal jelentékeny kárt okozott. Magát a tényállást tanukkal óhajtván bizonyítani, kéri a királyt, rendelné el, miszerint valamely hiteles hely kiküldöttje hallgassa ki az általa megnevezett embereket. A király Tolnán, 1501. szept. 6-án meghagyja a nyitrai káptalan-
nak, küldené ki egyik emberét, aki egy hites megyei esküdt jelenlétében hallgassa ki a panaszos által bejelentett tanukat és a vizsgálat eredményéről állítson ki írást.

A káptalan által az ugyanazon évi október hó 6-án foganatosított vizsgálat alkalmával kihallgatott tanuk — többnyire környékbeli nemesek és azok jobbágysai — hit alatt vallották, miszerint tudomásuk szerint úgy a panaszos, mint előzőleg atyja: Frank bírták az említett helységeket és élvezték azok jövedelmeit; de néhány év előtt Ujlaky Lőrinc herceg a mondott helységeket erőszakkal elfoglalta és a panasztevőt azokból kiűzte.

Úgy látom, hogy a hatalmas herceg ellenében indított visszahelyezési eljárás ezen első ténye nem járt kellő eredménnyel. Mert hiszen Ulászló királynak Galgócon, 1502. évi április 17-én Jubilate vasárnapon kelt irata, melyben Ujlaky Lőrinc herceg oltalmába ajánlja Ocskay Ferencet, nejét Agátát és fiukat Zsigmondot, elintézésnek nem tekinthető. Majdnem három évig pihen az, s akkor is, hogy újból megindul, az első vizsgálat ismétlésével, illetve a panasz való voltától teszi függővé a herceg megidéztetését Perényi Imre nádornak a nyitrai káptalanhoz Budáról, 1504. nov. 12-én keltezett idéző parancsa. A kiküldöttek megvizsgálták az ügyet, meggyőződtek annak igaz voltáról, elmentek Galgócra és a herceget megidézték. Ámde eredménytelenül, mert a következő évben (1505) a káptalan újból idézi a herceget.

Egy tekintet az akkori országos közállapotokra meggyőzhet arról, hogy Ocskay Ferenc meddő munkára vállalkozott azzal, midőn per útján akart igazságot szerezni olyan ember ellenében, aki még a saját édes nővéreinek sem adta ki azt, mi őket jogosan megillette, és akinek nem kis része volt a közállapotok megrontásában. Ha szegény emberek tudták a módját, miként lehet egy és ugyanazon ügyben két különböző ítéletet kapni, hogyne tudta volna az ország első mágnása?

A sok hiábavaló idézés, tanukihallgatás, perhalasztásnak és bírságolásnak egyelőre véget vetett az örök bíró, elszólítván az élők sorából a dacos ellenfelet, bár ez mitsem változtatott Ocskayék helyzetén. Ujlaky ugyanis egy alkalommal, mikor Ulászlóval Prágában járt, ott Zápolyával egyességet kötött, melyben kölcsönös örökösöknek fogadták egymást és ehhez megnyerték a király beleegyezését. Midőn később Ujlaky gögjében annyira ment, hogy a királyt nyilvánosan «cseh ökör»-nek nevezte és egyéb kellemetlenségeket is okozott neki, ez Dragfi Bertalan erdélyi vajda vezetése alatt nagy sereget vezetett ellene, várait elfoglalta, birtokait elvette. A várakba betóduló katonaság kifosztotta a kincs- és élelemtárakat. Az így megalázott herceg, kiért számosan jártak közbe, békét és kegyelmet kért és kapott is, de egyéb feltételek között ki kellett jelentenie, hogy minden birtokát a király örökléi majd. Amíg a prágai kölcsönös öröklési szerződés és a fenti kötelező irat körüli vitát elintézték, amellyel még

az országgyűlés is foglalkozott, addig a gazdátlan maradt javakat lefoglalta a kincstár,¹ rövid időre ugyan, hogy nemsokára idegen kézre kerüljenek.

Közismert tény, hogy az állampénztár talán sohasem volt annyira üres, mint ebben az időben. A megszorult királynak azon időben Thurzó Elek volt a házi bankárja. E bőkezű úr — az okmány szavai szerint — látván az ország súlyos és veszedelmes állapotát, midőn a végvárak őrség nélkül voltak és ami kevés volt, az is ellátatlan, amidőn az ellenség óriási erővel szándékozott támadni az országra, melynek ezen nagy szükségletekkel szemben vajmi kevés jövedelme volt, a király kérelmére — úgy mint egyébkor — most is adott kölcsönt: huszonötezer aranyat, mely pénzének biztosítására nyerte Temetvény várát és uradalmát.

Se szeri, se száma a protestációknak, melyek hivatva lettek volna megakasztani a birtokbavételt. Ha nem használt Ujlaky ellen a per, annál kevésbbé ártott Thurzónak az óvás. Talán egyedül Zápolya ártott neki, mert ez hivatkozással az Ujlakyval kötött egyességre, egymásután szedte el Thurzótól a volt Ujlaky-birtokokat, nem kevésbbé járulván ezáltal az ország kettészakadásához. Az ügyek ilyen állása mellett Ocskayék sem nyertek semmit: tiltakoztak. Közben pedig igyekeztek elhelyezkedni a régi s családjukban már bevált módon: nagyobb uradalmakban mint tisztartók vállaltak szolgálatot.

Így Ocskay János a nyitrai püspöknél, majd utóbb Thurzó Elek leánya: Ungnádnénál, Ocskay György a nyitrai püspöknél Radosnán. Ocskay Imre: Oláh Miklósnál kamarás, majd beszercei és lévai várnagy. Oláh Miklóstól hív szolgálataiért Wizkelety Tamás tisztársával együtt kapja Kakasfalvát. Mint beszercei várnagy Ferdinánd királytól (Dat. Wienne 1560. jan. 2) kapja Majthényi Gábornak Kesseleökö vára és tartozékainak részeit. Gábor úr ugyanis meglötte testvérét Eustachot, s ezért javait veszítette.

Ugyanő kapja hűséges szolgálataiért Thurzó Ferencről és nejéről, Kostka Borbálától Banova nevű falut (Zsolna mellett). Utóbb Nyitra megye adószedője. Ezen állásából kifolyó számadásai megvannak a családi iratok között, amelyekből

¹ Kezelte Ladony Miklós OL. 23,945., a birtokperre nézve l. Theiner Monumenta Vaticana, II. 751.

sok adatot meríthetne az, aki pl. a megyei tisztviselők fizetését s az országgyűlési követek salláriumát tanulmányozná. E számadások egyike érdekes azért is, mert azt Zermegh János, a neves történetíró vizsgálta felül. Ezen számadásokból kifolyólag a pozsonyi kamara 365 frt 75 denárnyi hátralékot követelt (1575-ben).

Amíg Thurzó Elek élt, nem tehettek ellene semmit, még akkor sem, midőn Lehotka nevű falujokat, melyet időközben megszerzett, elcserélte volt a pozsonymegyei Majtény faluval és Apaj községben levő nemesi kúriával, melynek birtokosai Elefanty György és neje Podmanicch Katalin voltak. Ebből is újabb per támadt, mely az alapperrel együtt megjárta az összes bírói fórumokat, és jöllehet a birtoklásból kizavart Ocskayak lettek a pernyertesek, a visszahelyezésnek mindig megvolt a maga döntő akadályja.

Thurzó Elek halála után két leánya, Anna és Erzsébet osztoztak a birtokon. Mindkettőnek olyan ura volt, ki még a sógornő részét is el szerette volna kaparintani, nemhogy visszaadta volna Ocskayéknak jogos tulajdonukat. A perbeidézéseket átvették ugyan, de a tárgyalásokon megjelenni sehogy sem akartak; nem használt itt a bírság, az elmarasztalás. Ha nagyon szorongatták őket, mindig találtak egy kibúvót, mely újabb határidőt jelentett.

Közben harmadiknak fellépett marcelházai Posár Lukács, ki a még nagyatyjának elzálogosított Pöstyén—Lehotka miatt pereskedett. Később kielégítették őt 125 frt-tal.¹

Ez időtájból valók a birtokszerzeményeik is. Ocskay János bazini kapitány Ocskay Ferentől fél házhelyet vesz Ocskón 300 forintért és osztozik testvéreivel a földbirtokon. Utóbb azonban János királyhoz való átpártolásért javait veszti és azokat Ocskay Ferenc kapja.

Másik János, a későbbi alispán, Pázmán inscriptiójából 1600 forintot birtokot szerez 1558-ban.

Ugyanez 1577-ben Zamárdi Ferentől 200 aranyért zálogba veszi az egész Thepolca prediumot.

Ugyanő gondozója a sághi konvent vagyonának, mely állásától 1590-ben nyert felmentést. 1591-ben végrendelkezik. Fiait iskoláztatni reneli, testét pedig a «lezethei templomban, hol elei

is nyugosznak», temettetni óhajtja. Lelkére köti a rokonságnak, hogy Gáspárt váltsák ki a török rabságból.

Szép pályát futott be Ocskay Ferenc is. Apróbb szolgálatok után elnyerte a nagyszombati harmincados állást. Esküt tett 1572-ben. Szolgálatát oly buzgón látta el, hogy a Kamara 1580-ban 100 forinttal jutalmazta.¹ 1572-ben Drahovszky-nak nevezett Ocskay Györgytől 34 forintért zálogba vesz birtokrészt Ocskón. Spácay testvérektől 100 forintban néhány jobbágytelket Spácán. Farkas Tamástól Szakál nevű helységet 1582-ben. Ugyanakkor Beniczky Benedektől Zólyom megyében: Alsó- és Felső-Mythina, Moltha és Farkasfalva helységeket 200 forintban.

Ugyancsak zálogjogon bírta Csery Imre és neje, Bucsányi Erzse bottfalusi három jobbágyát 92 forintban. 1588-ban már nem élt, mert özvegye, Kubinyi Dorottya Zsambokrétynak elzálogosítja dubovani birtokrészét.

István 1552-ben elnyeri Saffár János atyai birtokait, melyeket ez elvesztett volt, mert nővérét meggyilkolta. 1549-ben Szentkereszty Györggyel bérlí a csejtei kerület tizedét.

István (Ferenc fia) 1589-ben Nagy-Váthy Gáspár, Menyhárt és Boldizsártól megveszi azok mosóci nyolc jobbágytelkét 1200 forintért.

Ocskay Imre két birtokszerzeményéről megemlékeztem már. Banovát özvegye később visszaadta Thurzó Ferencnek és nejének, kik viszont 600 forintot fizettek neki (1560). Megszerezte azonkívül Török Ferenc és neje birtokait, kik azokat János királyhoz való hűségök miatt vették el. 1557-ben Nádasdy Tamás rendeletet küld az esztergomi káptalanhoz, idézze meg Ocskay Istvánt és két fiát, Györgyöt meg Jánost, mert ezek Ocskay Imre kocsisát elverték.

Mint adószedőnek három évről (1555, 1556, 1557) megvannak a számadásai 4624, 4623 és 4183 frt 15 denárról.

Időszerűnek tartom, a későbbi események könnyebb megérthetése céljából, Tyapkó visszaszerzéséről szólni. Említettem, hogy Ocskay Ferenc zálogba vetette volt Mikófalvát nemes Tepko Jakabnak. Tepko fiai, György és István 1523-ban eladták azt Bánffy Antal és Zsigmondnak. Bánffyak sem bírták sokáig. 1560-ban esztergomi

¹ OL. Dipl. 19,505.

¹ Nemz. Múz. fol. latin.

káptalan jelenti Ferdinánd királynak, miszerint Báthory András iktatóparancsa folytán Kykehazi Csóka Jánost és Györgyöt, néhai Csóka István fiait Bánffy L. fassiója alapján beiktatta Tyapkó és Pecsényéd birtokába. Az iktatásnak Ocskay Imre özvegye, Simonffy Ilona gyermekei nevében ellentmondott. Ugyanis Csóka István harmadik fia, Gáspár eladta Ocskay Imrének Tyapkó birtokrészét 25 forintért új kis pénzen, egy szántás, négy ló felszerelve, azonkívül megengedte neki, hogy a mások kezén levő birtokrészeket kivált hassa. A hír hallatára a két Csóka testvér óvást emelt az esztergomi káptalan előtt, hogy testvérük Gáspár bármely szerződést kössön. Maga Gáspár is elállott a vásártól, nem azért, mert megóvatolták, hanem mert Ocskay nem tartotta be a szerződésben foglalt kikötéseket. Ugyanekkor Zsambokréty György is tárgyalt Csóka testvérekkel, kiknek már előzőleg is pénzt adott volt; az irat szerint Csókáék Bánffy kezéből kiváltani nem tudták. A megbízó levél kelt Kapláton, 1557. (Fer. V. prox. post fest. b. Bartholomasi ap.) Ezen irat alapján Nádasdy Tamás nádor utasítja az esztergomi káptalant, iktassa Györgyöt a birtokba. S ezzel, legalább egy időre, elestek a birtokbavételtől.

Térjünk azonban a pöstyéni perhez vissza!

1588-ban végre pernyertesek lettek s a nyitrai káptalan iktatóparancsot kapott, de midőn embere megjelent a helyszínen: Szolcsányi nevű tisztartó kivont karddal megakadályozta az iktatást. Thurzó Erzsébetet felhívták ugyan, hogy adna számot e viselkedésről, de ez minden, mit róla olvasunk.² De nem is olvashatunk. Más, fontosabb okok játszottak itt közbe. A férfiág perelte a nőiágú birtokosokat. Ocskay János pedig szolgálatot vállalt Ungnádnénál. A napról-napra terjeszkedő török gyakori beütéseitől immár nem maradt menten a Vág völgye sem. Még nem halt ki az emberek emlékéből az 1530-i beütés, midőn futótűzként kelt szárnyra a hír, hogy jön a török. Az égnek szálló füst meg a piros lángnyelvek jelezték útját, közeledését; pusztulás, nyomor maradt utána. A «Matyusföldnek» nevezett földarabon, a megerősített helyeket leszámítva, alig maradt valami épen. A támadásnak ellentállottak itt-ott, kivált oly helyen, hol több fegyverképes

férfi került szembe a pusztítókkal, és ott is, hol egy-egy családtagot kellett kiszabadítani. Egy ilyen összezsapás alkalmával Ocskay Jánosnak vitéz fiát, Gáspárt a túlnyomó ellenség lefegyverezte és rabságba hurcolta. Elképzelhető a család rémülete. A sok, tengernyi baj tetejébe még ez is! Rögtön megindultak a kiváltási tárgyalások, de ezek is csalódást hoztak. Úgy látom, hogy Gáspárnak jó híre volt már, mert jóllehet sem főrangú, de még a tehetős családok közé sem tartozott, a török mégis 1400 forintot, az akkori időkben roppant nagy értéket képviselő összeget kért. Azt pedig már bátran feltehetjük, hogy ekkora összeg felett nem rendelkezett az egész család!

Szorongattatásuk közepette egy jó emberük, rokonuk, Vizkelety Tamás (Ocskay Imre leánya: Annának a férje) vette kézbe a dolgot és az ugyancsak rokonságot tartó nebojszai Balogh György országbírói főjegyzővel együttesen reá birták a már betegeskedő Lichtenstein Anna bárónőt, kire időközben a Thurzó-birtokok szállottak, hogy az Ocskayak által leteendő per ellenértékeül tegye lehetővé a fogoly kiváltását. Az ajánlatot elfogadták és a család érdekelt tagjai 1591. évi december 28-án átadva a perre vonatkozó összes iratokat, nyugtát állítanak ki a felvett pénzről. Így szabadult ki rabságból Ocskay Gáspár, és ezért nincsenek meg a Pöstyénre vonatkozó iratok a család irományai között.

De ideje lesz már, hogy az eddig előadottak alapján megismerkedjünk az összeállítható családfával.

Elmondottam, hogy a családból pusztán András két fia folytatja a családot. A két fiú, Ferenc és István, valamint Borbála, Dorottya és Ilka leányok azok, kikről a meglevő iratok megemlékeznek. Úgy András testvére Mihálynak az unokájában, Gáspárban, mint az ismertetés elején álló Simeon-Heem ágazat már második ízében letűnik. A családot továbbterjesztő Istvánról és fiairól csak ritkán történik említés, míg Ferenc ágáról elég bő adatkészlettel rendelkezünk, s ahogy ezen ág emelkedik az anyagiakban és a közpályán, úgy esnek vissza amazok az egyszerű kisnemesek sorába. Egyedül István fia vitte többre, azt olvassuk róla, hogy nagyszombati harmincados volt. Anyjuk Onory leány: Anna, a jónevű Onory-családból, melynek a nyitra-megyeyi Nizsmán, Lakácsin volt birtoka. A há-

² OL. Neoreg. A. f. 42. Nr. 58., 59., 60.

zasságból származott gyermekek János, György, Ferenc, Farkas-Miklós és Anna. János is alapított családot, neje Szele Borbála, a frigyből Farkas és Ferenc fiúk származtak. Azzal, hogy Zapolya pártján voltak, elvesztették birtokukat, melyet Ferenc kapott meg. Fiairól nincs adatom. György, a sorrendben második testvér neje Zsófia, de mely családból való, nincs feljegyezve. Fia már Drachovszky kerek nevet is használ, ennek neje Szécsényi Kata. Egyetlen fiuk Péter, kinek ismeretlen nevű nejétől: György, Mihály, István és Magda voltak gyermekei. György nejéül bajnai Both Dorottyt említik és egy fiát, Imrét. Mihályról azt olvasom, hogy pap volt. István és Magdáról nincs több adat.

A nevet továbbvivő ág első tagja Ferenc. Erről fentebb említettem már, hogy neje Surányi Agáta volt. A házasságból egy fiú eredt, Zsigmond, kinek neje Burian Stillfried Anna. Ennek két fia volt, Imre, kinek neje Simonffy Helena, Andrást később nem említik. Imrének gyermekei: János, Zsigmond, Eufrosina, Anna, és ha nem tévedek, Éva nevű leánya is volt. Jánosnak Lypchey Annával kötött házasságából való gyermekei: Gáspár, Imre, András, Zsuzsanna és Ilona.

Mint fentebb említettem, János nemcsak a közpályán tűnt ki, hanem jelentékenyen gyarapította a vagyont. Tudjuk róla, hogy sokféle hivatala volt s ezek között nem utolsó volt az Ungnád Ádám özvegyénél s utána Thurzóéknál vállalt szolgálata; fiai, leányai ott nevelkedtek az előkelő főúri udvarban, a többi nemes úrfiakkal és frájokkal. Innen a nagy ragaszkodás Thurzó Elek fiai: Miklós, Szaniszló és Kristóf és Ocskay Jánosnak fia: Gáspár között. Igaz, hogy a család tette lehetővé a török rabságba esett Gáspár kiváltását. A másik két fiú, Imre és András, mint mondani szoktuk, nem sok vizet zavart. Imrének Bornemissza Katával kötött házasságából csak leányai születtek; Andrásnak Rudnay Borbálával kötött frigye gyermektelen. Annál szebb pályát futott be Gáspár. A már említett Thurzó barátság és az udvarukban, kenyerükön elsajátított szép tudása, de legkivált jó szónoki tehetsége révén követ, a felkelő csapatok kapitánya s végül Pozsony városának Bethlen által 1621. jan. kinevezett főkapitánya.¹ Közben megyei adószedő.

Ebbeli minőségéből kifolyólag élénk levélváltása volt a kamarával, mely rajta bizonyos adóhátralékot keresett 1616-ban. Ocskay azzal védekezett, hogy a megyében levő molnárok adót fizetni vonakodnak, mit a megyei hatóság is igazolt. A molnármesterek hivatkozással Ferdinánd királynak 1550. febr. 16-án, illetve Rudolf királynak Pozsonyban 1578. április 11-én kelt okmányára, melynek értelmében a földesurak malmai után mentesek a jobbágyterhektől az alábbi pontok értelmében: Nem kötelesek jobbágyterhet viselni, taksát fizetni, sem királyi rendes és rendkívüli adót adni, sem munkát teljesíteni, ámbár arra kötelezik. Csak a maguk közül választott bíró és 12 esküdtjök előtt vonhatók felelősségre, más elé nem tartoznak menni. Fellebbezés esetén ügyeik a tárnok elé tartoznak» való hivatkozással nem adóztak.¹ Bethlen körül teljesített szolgálatairól írtam.

Neje, Aranyady Zsuzsanna, majdnem gazdagabb mint ő maga. Az ő révén gyermekei tekintélyes birtokokat kaptak a nagy Aranyady Dömjén hagyatékából. Sok pert folytatott az idegen kézre jutott ősi javak visszaszerzéseért. Hogy e közben kissé el is vetette a sulykot, mutatja az alábbi eset. Ocskay István fia, Farkas-Miklós elhalálozott s jöllehet élt fia István, Ocskay Gáspár az utána maradt javakat, mint gazdátlan jószágot, felkérte Thurzó György nádortól, ki azokat hasznos közszolgálataira, valamint arra való tekintetből, hogy török rabságban is sínylett, neki konferálta. Képzeltük Thurzó nádor felháborodását, midőn az igazi örökös jelentkezett. Vissza is vonták az egészet. Közben ő képviselte Thurzó Kristóf özvegyét, gróf Erdődy Zsuzsannát a nádor elnöklete alatt Nagyszombatban, az 1614. évben tartott osztályértekezleten s az ott hozott határozatoknak gazdasági, illetve pénzügyi részét ő bonyolította le, miről tanuskodik az úrnő nyugtatója. Nagy családja volt, öt fiú és két leány, kiket tűrhető anyagi viszonyok között hagyott hátra. Fiai:

1. Ferenc, kinek neje Illésházy Zsófia. Ebből a házasságból egy fiú, Ferenc, és egy leány, Éva, férjezett Sárkány Istvánné gyermektelenül 1666. szept. 5-én, a fiú is ifjan halt meg.

¹ V. ö. Hadtört. Közl. 1929. évf. I. f. cikkemet.

¹ Nemz. Múzeum. Sasinek Ferenc másolata a garamszentbenedeki apáts. ltból.

2. János, neje Balogh Kata, gyermekeik Imre és Erzse, Dobronoky Jánosné.

3. Gáspár, neje Balogh Erzse, gyermekeik : Gáspár, János, Eufrosina, Erzsébet. a) Gáspár neje Görgey Zsófia, gyermekük nem volt ; második férje Jelenffy András bazini harmincados, kitől Judit leánya Névedy Imréné.

4. Zsigmond, kinek neje Elefánty Mária. Házaságukból származott gyermekeik : a) János, ennek neje Nagymihályi Éva ; b) Mária, kinek első férje Columbán János Menyhért, morva lovag † 1674 ; második férje Szegedy Zsigmond ; c) Magda, gróf Eszterházy Jánosné ; d) Anna, Fejérpatakyné.

5. Kristóf, ennek három nejét ismerjük. 1. Dersffy M. 1640 ; 2. Windischgrätz M. 1662 ; 3. Fitter Éva, ez utóbbitól születtek Ocskay László a brigadéros és Ferenc. Volt még két leány is, de melyik anyától? Nem tudom.

6. Mária, Zsambokréty Ferencné.

Imre második fia, Zsigmond, kinek Szelezsényi Zsuzsánnával kötött házasságából származók máig is élnek ; volt pedig egy leánya, Anna : Berényi Andrásné és fia, István. Ez kétszer nősült, első neje Bornemissza Kata, kitől János, Gábor, Miklós és Mária nevű gyermekei voltak. Második neje Armpruszter Magdolna (János leánya), ettől született két gyermeke, István és Zsuzsanna. Jánosról nincs adatom, Gábor elesett. I. Miklós, kinek neje Kéthelyi Ormándy Erzsébet. E házasságból születtek : András, kinek neje Szalay Erzsébet ; György, ennek neje Nagy Mária, kitől gyermekei : a) György, neje Novotha Anna ; b) Antal, neje Huszár Klára ; c) Tamás és István, neje Jankovics Mária. II. István, neje Dér Mária ; III. Zsuzsa, Csúzy Jánosné és Mária. II. István leánya volt Mária Clára, Richter Andrásné, míg Bösze (máshelyen Besse) Mihály neje Erzse, leányuk Judit, Jelenffyné.

Az eddig elősoroltak osztozkodási, pereskedési és más anyagi dolgaikról szól az alábbi néhány adat.

Elsőben Tyapkó visszaszerzéséről álljon itt annyi, hogy itt már Gáspár kezdte meg az eljárást. Első dolga volt Ferencnek 1496. évi záloglevelének eredetijét felkutatni. Midőn megtudta, hogy az berényi Bársony Jánosnál van, elébb szép szóval kérte annak kiadását, majd mikor ez nem sikerült, panasszal fordult Thurzó György nádor-

hoz, kérve őt, rendelni el annak átadását. Bársony, arra való hivatkozással, hogy az okmány nála a gyám jogán van, az eredeti kiadását megtagadta, de másolatot adatott róla, Pozsony 1610. nov. 6-án. Közben Tyapkó mások kezén lévén, csak hosszas pereskedés után volt visszaszerezhető, mely pereket a család megbízásából Ocskay János vitte keresztül, kit ebbeli fáradozásaiért és készpénzkiadásaiért úgy kárpótoltak, hogy egy zsellért engedtek át neki. István pedig, mivel a neki jutott major, gyümölcsöskert és szántóföldek értékét többnek tartották a többieknek jutott részek értékénél, 100 ezüst tallért fog fizetni, s amíg ezt megteszi, két zsellért köt el.

Ocskay Imre (András fia) 1607. febr. 9-én nyugtát állít ki Gáspár részére, hogy atyja után maradt hagyaték gyanánt készpénzben 150 forintot, egy öreg ezüst rámás poharat, két ezüst kalánnal és két-két aranygyűrűvel, egyikben gyémánt, a másikban türkiszkö volt. Két kanca lovat és egy fejős tehenet borjúval, «ki az dögtől és hajduktól megmaradt».

Ocskay Farkas, másként Miklós 400 forintban elzálogosítja Ocskay Gáspárnak a neki jutott dubováni birtokrészeket. A pénzt erre Aranydy Zsuzsanna adta. Dat. Csejte 1605 in festo b. Valentini Mart. febr. 14.

1614. július 11-én Ocskay Gáspár, Imre, András és Ocskay Farkas fia, István fogott bírák előtt megosztják Ocskón levő szüleiket. A fogott bírák Gasparides Z. leszetei pap, Szyles Boldizsár, Prechinszky György és Hodossy Mihály. A hegyvámot 17 akóra becsülték, ebből Gáspár Imre és András egyenkint három akóval, István négy akóval kap. Azonkívül arányosan felosztják a szőlők után járó zabilletéket és kapásnap számoikat. Ocskay Gáspár, mint gondozó a többiektől kap három akóval.

1615-ben 200 forintért zálogba veszi Prechinszky Györgyné Török Erzsébetnek Örvistyén levő három jobbágytelkét.¹

1616. április 1-én zálogba veszi Komjathy Menyhért és neje Henc Magda örvistyei malomrészüket 8 forintban.²

1616-ban száz forintban zálogba veszi Hodossy Bálint és János örvistyei három jobbágyát.

¹ OL. Neoreg. A. 533/46.

² 532/28.

1619. okt. 13-án Ocskay Imre egy jobbágy-helyet 50 frtban elzálogosít Ledeniczky Ádámnak (Csejthe, magyar) ¹

A Bethlen-féle mozgalmas időkben Gáspár vitt nagy szerepet. István 1621. augusztus 11-én ² hűséget esküszik Bethlennek.

1620. Hencz M. és leánya Borbay Borbála, most Jakách Farkas özvegye 300 forintért eladják örvistyei birtokrészüket, hogy az így kapott pénzen kiválthassák Boriban levő és néhai Bory Gáspár által Rakolupszky G.-nak elzálogosított birtokrészeit. ³

1625-ben Radosics Jánosnak hív szolgálataiért 40 forintban egy jobbágytelket béir.

Ocskay Gáspár halála napját nem tudjuk pontosan. Elhunytával gyermekei felosztották magok között az örökséget Galgócon 1629. dec. 2-án Balogh Ferenc előtt, hogy még hajadon nővérük, Eufrosina nevelését biztosítsák, aki az időközben Bucsányi Zsigmondhoz férjhezment anyjánál maradt, neki 40 frtot fizetnek és 517 frt 74 ¹/₄ d. fizetnek leánynegyedkép. Az új-galgóci ház Máriának marad, de mert ennek értéke 500 forint, a különlet 17 frt 74 ¹/₄ d-t fizették meg neki készpénzben. Ferenc kapta az örvistyei részt. Ezen galgóci házat Ocskay Gáspár kapta 1612-ben Thurzó Kristóf gróftól 500 forintban, ki azt minden illeték és járandóságtól mentesítette és szabaddá tette. Ezen házat 1653-ban a család eladta Dudás Andrásnak ugyancsak 500 forintért. 1663-ban Dudás, másként Vataj András továbbadta azt Philep Ádám órásnak. 1666-ban Philep Ádám az esztergomi káptalan előtt eladta ezt a Szt. Pál rendűek kolostorának Elefánton 300 frt készpénzért és 25 köből búzáért, magára vevén az evictiót.

1684-ben Nógrád megye megbízottai tanubizonyságot állítanak ki arról, hogy Galgóc lakosai erőszakoskodnak a zárda embereivel.

1733-ban a delegált bíróság 500 frt lefizetése ellenében a kérdéses házat az uradalomnak ítéli. ⁴

Az ősi Ocskót arányosan felosztották olyformán, hogy mindegyikük része egy traktusban legyen.

János kapta — átadván az ocskói kúriát —

az egész Tyapkót. Ugyancsak az egész család kölcsön vett harmadfélezer forintot, hogy a mások kezén levő örökségüket visszaperelhessék.

1632. április 18-án Ocskay Zsigmond Galgócon házat óhajtott venni, s mert pénze nem volt, Tordomesticen levő jobbágysait akarja zálogba vetni. ¹

Ocskay Ferenc 1632. nov. 22-én tartotta esküvőjét Illésházy Zsófiával a baani kastélyban. Az asszonykát nagybátyja, gróf Illésházy Gáspár nevelte és ugyanő házasította ki. Atyjától, Illésházy Ferenctől 195 tallért és 400 magyar forintot kapott készpénzben s ezért a maga és születendő örökösei nevében biztosítja atyját és fivéreit, Istvánt és Tamást, hogy őket nem fogja zaklatni, mit aláírt az új férj is, ² ki nejének 1634. jún. 15-én ezer forintot köt le s feljogosítja, hogy míg Ocskay nevet visel, bírhasa az ő birtokrészét. ³

Ugyancsak nagy esküvőt tartottak Elecskén 1633. szept. 18-án. Férjhez adták Ocskay Máriát Zsámbokrétty Ferenchez, nebojszai Balogh Ferenc és neje Ocskay Zsuzsánna házánál. Ugyanakkor az minemio marhát attak vele az nénje az nemzetes Ocskay Zsuzsánna asszony és az battyai az nemzetes és vitézli Ocskay János, Zsigmond, Gáspár és Ferenc, Kristóf uramék annak rendszerint való feljegyzése :

1. Egy aranylánc, az ki az öreganyjáé volt Sembery Kata asszonyé — lapos hajtott forma az kiben vagyón láncszem Nr. 325.

2. Meginth egy aranylanc, az kinek a láncszemei kerekdeden vannak csinálva, az kiben vagyón láncszem Nr. 228, az is az öreg asszonyé volt.

3. Egy pár arany perec, régi forma táblás, zománcos.

4. Arany boglár eoreg Nr. 16.

5. Apróbb arany boglár N. 23.

6. Egy darab aranylánc hójagos, van szem benne. Nr. 11.

7. Aranygyűrű 3, az egyikben 3 szögletű szienies kő vagyón, az másikban rubintkő, harmadikban zöld smaragd.

8. Egy ezüst gyöngyös láncocska.

9. Egy bogláros koronka.

10. Három aranyos főkötő, az ketteje gyöngyös.

¹ 532/57.

² L. Szádeczky-Kardos: Századok 1915. évf.

³ Neoreg. 533/47.

⁴ OL. Acta. Paulin.

¹ OL. Neoreg. 532/51.

² OL. Neoreg. A. 532/53.

³ 532/54.

11. Egy ezüst láncocska.
12. Egy lengyel süveg. Nyomtatott bársony.
13. Item, egy veres színű szoknya, prém rajta, régi forma.
14. Item egy királyszínű atlat virágos szoknya, galonnal beszegett.
15. Item, egy királyszínű tafott szoknya, galonnal szegett.
16. Egy zöld kanabasz szoknya.
17. Egy zöld bársony szoknya.
18. Egy megyszínű atlat szoknya.
19. Egy fehér atlasz szoknya.
20. Egy veres atlasz szoknya.
21. Item, egy fekete virágos bársony kis suba nyest béllett.
22. Egy fekete virágos kis suba.
23. Egy vörös bársony kis suba kék gubás bársonnyal béllett.
24. Egy fekete síma bársony kis suba.
25. Egy fekete bársony kis subácska.
26. Item, egy hosszú abrosz, hat asztalra való.
27. Egy hosszú abrosz, két asztalra való.
28. 13 abrosz egy-egy asztalra való.
29. Item 16 abrosz.
30. Item lepedő tizenkettő.
31. Asztal keszkenő 15.
32. Kendő keszkenő 12.
33. Item kilenc lepedő.
34. Item négy kendő keszkenő.
35. Item 14-féle Imegh.

Kiről adom az pecsétes lajstromot kezem írásával megerősítvén.

Aetum in Elecske die 21. Septembris 1633.

Fr. Zsambokrét mp. *Joannes Ocskay* mp.

Az új házaspár némely adósságuk törlesztésére nevezetesen Űrményben zálogban levő jobbagyuk kiváltására Ocskay Ferencről hatvanöt magyar forintot vettek fel s ezért Kocska nevű örvistyei zsellérjüket adják zálogul (Dat. Pöstyén, 1635. márc. 29).¹

Ocskay Ferenc és Kristóf 1639-ben összeverekedtek, mely alkalommal Kristóf vérbenfekve maradt a küzdőhelyen. Ferencet ezen főbenjáró vétkeért jószágvesztésre ítélték. A gazdátlaná vált javakat Ocskay János, Baby Ferenc és Eszterházy Farkas kérték fel.² Ez utóbbi, mint a

nádor testvére, kapta meg azokat 1639. márc. 29-én. Ámde a család nem nyugodott bele a pénzen szerzett javaknak illetően elkobzásába. Palásthy Márton a család nevében tiltakozott, az új adománybirtokos — úgy látszik — elkedvetlenedett és 1639. május 29-én az esztergomi káptalan előtt lemond Ocskay Ferenc javára. A visszaajándékozás viszont nem volt ingyére a női ágbelieknek. Tiltakozásuk sok perpatvart idézett elő, mely tíz évnél továbbtartó pereskedésre adott okot. Ocskay Ferenc kérelmére Eszterházy Farkas az esztergomi káptalan előtt (1652 feria V. post fest. b. Catharin) újból ki nyilatkoztatja, hogy a neki adományozott birtokrészekről minden igény nélkül lemondott. Ezen lemondó irat alapján Pálffy Pál nádor újból Ocskay Ferencnek adományozza a birtokot s rendeletére az esztergomi káptalan 1654. január 13-án őt iktatja a birtokba. Az iktatás ellen a Henc-család tett óvást.¹

1638. Ocskay Imre özvegye nőül ment Kozár Miklóshoz.

1640. Ocskay János és neje Balogh Kata fiuk Imre korát 10 évesnek mondja a káptalan.

1650. nov. 30-án Ocskay Imre Henc Andrástól birtokot szerez. Esztergomi káptalan őt statuuálja.

Ocskay Kristóf a hűtlenségbe esett Fitter Zsigmond-javait kapja 1652-ben.

Ugyanaz Zsigmondffy Miklósnak vágújhelyi, brunoci javaiba ugyanazon a címen mint előbb, iktattatik 1658-ban.

Ocskay Ferenc zálogba veszi Nádasdy Ferencnek Nagykosztolányban fekvő birtokát 13,000 forintban. Utána neje és leánya bírták. Illésházy Zsófia bizonyos kötelezvénytörő irata szerint, közte és Nádasdy között szerződéses viszony volt.² Illésházy Zsófia a maga és leánya Éva, férjezett Sárkány Istvánné nevében kötelezi magát, hogy Kosztolányt a zálogösszeg visszafizetése nélkül fogja kiadni, ha leányának gyermeke nem lesz. De kiköti, hogy a birtok az ő, illetve a leánya holtáig kezükön maradhasson; hogy Nádasdy oltalmazni fogja a két nőt az Ocskay férfiág, nemkülönben Sárkány István ellen, kitől el akar válni, hogy csendben élhesse le napjait, mert férje mellett elkárhozik. A férfiág azért neheztelt

¹ OL. Neoreg. A. 533/44.

² 534/6.

¹ 534/53.

² OL. Neoreg. A. 533/15.

reá, mert atyai javait Wesselényi Ferenc nádor adományából (1666. dec. 14) bírta. Igaz, itt is hosszú pereskedés keletkezik, mert a birtokból kipottyantak tiltakoztak. A pernek csak 1682-ben lett vége. 1682. évi (Dom. Quasimodo) statució alkalmából kiszállott bizottság, mivel az ocskói kúria romokban hevert, a hegyen levő cellariumban gyűlt össze.¹

Ocskay Ferencné 1671. június 11-én a nála megjelent Ocskay Gáspárnak és Kristófnak kiadta a családi levéltárat, melyet jegyzékbe foglaltak. (Jobbára Aranyady-iratok.) A pótíven, mely júl. 8-án kelt, még néhány írást adott át (Ocskay Mária—Zsambokréty Ferencné, Ocskay Fruzsina és Ocskay Farkas birtokosztálya) és megígérte, ha netalán akad valami, azt is átadja. Tencsén megyében levő birtokaikat Nezdokóc, Driethomán, Trebosócon zálogba vetették és hosszas pert folytattak livinai (Aranyady) birtokért.

Ocskay Zsigmond 1654. dec. 5-én Bársony Andrástól zálogba vesz két jobbágyot Patvarócon 190 forintban. Fizetett készpénzt 70 forintot és 28 akó bort.

1656-ban pedig ugyanott Ravasz A.-tól 1800 frt-ban egész patvaróci birtokrészét.

Ocskay János 1683. dec. 11-én meghalt és temetési költségeire zálogba vetik Jaklin Balásnak «gyöngyös, bogláros, aranyos az ki gyemantból és rubintból való pártáját 180 forintban».

1689. aug. 10-én Ocskay Gáspár özvegye, most Jelenffy Andrásné Nemes Racky Ádámnak ocskói birtokrészét 1970 frt-ban, «az épületek romladozók, de kivált a malom igényelt javítást», írják a záloglevélben.

Fel kell itt említenem Suránka ügyét is. Ezt a helységet Ocskay Kristóf még 1663-ban megvette volt Ocskay Jánostól és neje Balogh Katától, de Balassa Zsigmond ellenében elvesztette azt. Balassa a helységet Hidvéghy Mihálynak engedte át. Ocskay Kristóf 1676. okt. 14-én Szelepcsényi György előtt úgy egyezett ki Hidvéghyvel, hogy ez, valamint neje éltök fogytáig bírhatják azt, azután visszaszáll Ocskayékra. Hidvéghy fizet Vágújhelyen 1200 forintot, mégpedig 500 frt-ot másfél év alatt, 700 frt-ot pedig 1677. márc. 13-án.

Ocskay Ferencné Illésházy Zsófia 1681. nov. 16-án halt meg Ocskón.

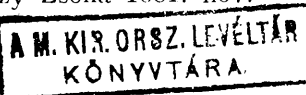
Ocskay Miklós neje, mint említettem volt, Kéthelyi Ormándy Erzsébet volt; kivel birtokot kapott Felső-Dombón. E birtok miatt pereskedtek gyermekei, György és Erzsébet a gróf Erdődy-családdal, mely bizonyos zálogjogon igényt tartott reá. A per vége az, hogy Erdődyék 1682. jún. 5-én fizettek 2700 frt-ot és 160 akó bort. Az átvételi nyugtát Ocskay Antal, István, György és Erzsébet leánya Böze Judit írták alá. Ezek után érthetetlen előttem Ocskay Bélának 1778. szept. 3-án kelt levele, melyben felkéri gr. Erdődy Jánost, hogy szerződése értelmében fizesse ki a 2000 forintot, mert e pénzre szüksége van, mivel tűz által nagy kárt szenvedett.

Hosszadalmas per volt a Babindály-családdal: Könyök, Aba, Lehota stb. ügyében folyt és melyben Ocskayék lettek pernyertesek. Ocskay Éva után — nem lévén utódai — 1684-ben a kamara összeírja birtokait.¹

Érdekes tünet, hogy ez a nagy, kiterjedt család csupán két Zsigmondban nyer utódokat. Az idősebb Imre fia Zsigmond, az ifjabb pedig Gáspár fia Zsigmond leszármazói élnek maiglan. Kiválókabbak közülök János fia Sándor, kuruc ezredes és a brigadéros özvegyének, Tisza Ilonnak férje és László gyermekeinek felnevelője. Lászlóról, Thaly Kálmán hatalmas munkája után, nekem nincs mit hozzátennem, hacsak azt a Thaly művében nem említett adatot, hogy 1708. évi szeptember 2-án Bécsben kelt kegyelemlevele olvasható az Orsz. Ltárban őrzött Liber Regiusok 28. kötetének 17—19. lapjain. Sándor fia, Mihály szintén katona volt, gyermekeit hadiiskolában neveltette. Sok levél szól róluk, tanulmányaikról, zsebpénzükről. József tábornokságig vitte; megkapta a Mária Terézia-rendet és bárói rangot. Fia Ferenc br., szintén katonáskodott, majd szembaja miatt birtokára vonult vissza, hol irodalommal foglalkozott. Több tudóstársaságnak volt tagja. Gyűjteményeit a M. Nemz. Múzeumnak hagyta.²

Szépirodalmi tevékenységet fejtett ki Ocskay Alajos és ennek fia Gusztáv, volt állami vasúti szakosztályfőnök.³

Ilyennek találtam én az Ocskay-családot a megőrzött családi iratok szerint. Nem nagyobb,

¹ 534/45.

¹ OL. Urb. et Conscript. 27. f.

² Szinnyi I.: Magy. Írók.

³ Szinnyi I.: Magy. Írók.

nem híresebb, mint bármely más, hasonló magyar család. Volt köztük néhány kimagasló alak, ki nyomot hagyott a hazai történet lapjain, de legtöbbje küzdött a megélhetés gondjaival. Az ismeretetés, de különösen a családfa nem teljes. Számos

helyről, ma is élő tagoktól még választ sem kaptam. Így nincs benne a család zempléni ága. De fel nem vehettem olyanokat, kiket az előzmények hiánya miatt elhelyezni nem tudtam.

(Folytatjuk.)

FOLLAJTÁR JÓZSEF.

RÉGI MAGYAR ÖTVÖSCÉHPECSÉTEK

Az ötvöscéhek mindenkor nagy gondja volt, hogy a messze kerülő irományaikon és leveleiken levő sigillumok minél jobban és méltóbban reprezentálják egyesülésüket. Éppen ezért azokat nagy figyelemmel készítették és mind nagyobb művészi tökélyvel igyekeztek megalkotni. Ezek révén a magyarországi ötvöscéhek pecsétjei egy művészileg gazdag és változatos sorozatot képviselnek. Művészi becsük és a belőlük levonható régészeti tanulságok miatt ezek a céhpecsétek már régóta magukra vonták a kutatók figyelmét és éppen ezért a szakirodalom is mindenkor különösebb figyelmet szentelt nekik.¹

Minthogy ezen pecsétek nagy részének keletkezési évét nem ismerjük s a viszontagságos és mostoha magyar sors miatt közülök jó egypár jóformán egyedüli hírmondója maradt a céhének, az idáig ismert ilyenmű emlékeinket még alapos összehasonlító tanulmányok alá nem vehetjük.

Az erre vonatkozó kutatások mai világánál is látható azonban, hogy ezek sorából a legszebb és a legnagyobb művészi tökéletességgel a kassai ötvöscéhnek azon, 1476-ban készült ezüst pecsétlője van metszve, melynek belső tere csúcsán fialák által szegélyezett arc-talon superlat alatt az ötvösök védszentjének, Szent Eligiusnak féldomborművű képét ábrázolja.

Szent Eligius alakjával ettől kezdve még számos más ötvöscéhpecséten találkozunk. Annyira,

hogy ez a szent szinte stereotíp-alakjává válik a magyar ötvöscéhek pecsétjeinek.

A Szent Eligius alakjával készült pecsétek jó része két nagy csoportra osztható. Az elsőt a besztercebányai ötvösök 1598-ban készült pecsétlője nyitja meg. Ennek a nagy művészi tökélyvel és bámulatraméltó ügyességgel készült pecsétnek mezejében a trébelő szent püspököt látjuk. A besztercebányai ötvöscéh ezen pecsétlője azután századokon keresztül alaptípusává válik számos más hazai ötvöscéh pecsétjének. Ezen alaptípusból szorosan és közvetlen kapcsolatban indul ki a körömcébányai (1601), a selmecbányai (1630), az eperjesi és a pesti ötvösöké, lazább összefüggés alapján pedig rokon vele a magyar ötvöscéhpecséteknek egy bő, második csoportja. A trébelő Szent Eligius még a XIX. század elején, mint például a pécsi ötvösök 1826-ban készült pecsétjén is, viszontlátjuk.

A trébelő Szent Eligius-típussal egyidejűleg és párhuzamosan még más pecsét-típusok is kialakulnak. Ezek közül a trébelő szent püspök csoportjához az a sorozat áll a legközelebb, amelyen a szent alakja látható. Ennek a változatnak a csoportjába főleg az erdélyi ötvöscéhek pecsétjei sorolhatók. Valószínű magyarázata ennek az a tény, hogy Nagyszeben, Brassó, Beszterce, Medgyes és Segesvár ötvöse unióban állottak egymással. Erre a konföderációra, mint a legtekintélyesebb és legrégebbi, a nagyszebeni gyakorolt a legnagyobb hatást s a társascéheknek több tekintetben például is szolgált. Így volt ez valószínűleg a céhpecséteknél is.

A további adatok és az összehasonlító vizsgálatok elégtelensége miatt még meg nem állapítható, hogy ötvöscéhpecsétjeink ezen sorozatából melyek az önállóak, vagyis az eredeti elgondolások alapján készültek, továbbá az sem, hogy az

¹ A magyarországi ötvösök céhpecsétjével legutóbb Kőszeghy Elemér foglalkozott, aki kutatásainak eredményeit «Hazai ötvöscéhek pecsétjei» címen a *Múzeumi és Könyvtári Értesítő* VI. (1912) évfolyamában tette közzé. Dolgozata végén adja az idáig ismertetett ötvöscéhpecsétek bibliográfiáját. Mi e kimutatást a kolozsvári ötvösök céhpecsétjével bővíthetjük, melyet *Jakab Elek* a «Kolozsvár története világosító rajzai»-ban (Budán, 1870) mutatott be.

egyes külföldi befolyásoknak minő és mily mértékben volt szerepük. A Szent Eligius alakjával szerkesztett pecsétek ugyanis annyira nemzetközi, vagyis általános típusúak, hogy e téren csak igen megfontoltan szabad a különböző elgondolások alapján szerkesztett változatokat számbavenni. Intő példa erre éppen a pesti ötvöscéhnak a pecsétje, amely jóformán teljes megegyezést és analógiát mutat a bécsi ötvösöknek 1801-ben még használt pecsétjével.

A Szent Eligius-szal megoldott pecsétekkel szemben tehát fokozottabb figyelmet és megbecsülést azok a pecsétek érdemelnek, amelyek önálló invencióval való készülésük révén válnak érdekessé. Ilyen helyi, vagyis magyar eredetű a kassai ötvöscéhnak azon pecsétje, amelynek renaissance paizsában egy magyarruhás, trébelő ötvöst látunk. A kassai ötvösöknek ez a pecsétje, amelyet *Váradí János (Johannes Waradi)* 1584-ben vésett, több magyarországi ötvöscéh pecsétje készítésekor előmintául szolgált. Ilykép ezt teljes joggal és igazsággal lehet egy önálló, gyökerében, művészetében és karakterében magyar ötvöscéhpecsét-típusnak nevezni és tartani.

A kassai 1584-es ötvöscéhpecsétéhez hasonló további csoportot alkotnak az eperjesi és az ungvári (1640) ötvösök rokonmegoldású pecsétjei.

Rendkívül eredeti, valóban ritkaság és művészi kivitelű a szatmári ötvöscéh 1590-ben készült pecsétje is. A kitűnő heraldikai érzékkel alakított mű kerek mezejének szépen stilizált renaissance paizsában fedeles serleget látunk, amelyet kétoldaltól egy-egy stilizált oroszlán tart. Ez egyúttal a legrégebb magyar legendás ötvöscéhpecsét is.

Kiváló művészi tökélyű és eredeti elgondolású a rimaszombati mesterek 1606-ban, a mérlegelő Szent Mihállyal, továbbá ugyancsak a rimaszombati ötvösöknek az 1680-as években készült, II. Ferdinándtól kapott pecsétjük is. Helyi eredetű az erdélyi Beszterce pecsétje is a magakelyhével.

A céhpecsétek formáját a céhlevelek csak igen ritka esetben írják elő. Éppen azért rendkívül érdekes, hogy a marosvásárhelyi ötvösök háromtornyos bástyájával készült pecsétjének készítésére vonatkozólag az I. Rákóczi György fejedelem által átírt és megerősített 1632. évi marosvásárhelyi céhszabályzat a következőket rendeli :

«Az céhnak pedig pecsétin ilyen címer lészen : egy háromtornyú kapuköz, az kapu közt pedig egy ötvösrendű mesterember mívelni láttatik az ő rendi szerént ; az pecsétcímernek körülötte ez az írás legyen : Sigillum aurifabrorum MVásárhelyen (sium).»

A magyarországi ötvöscéhpecsétek problémáinak tisztázása és a további összehasonlító vizsgálatok elősegítése végett az alábbiakban a budai, az eperjesi, az esztergomi, a fogarasi, a mileji, a nagyszombati és a zágrábi ötvösöknek a szakirodalomban idáig még nem ismertetett pecsétjeit írjuk le.

I. Buda.

A középkori Buda ötvösemlékeiből jóformán semmi sem maradt fenn a korunkra. Az egykorú régi, írott források és krónikák szórványos és sovány adataiból sem tudjuk többé rekonstruálni a középkori magyar művészet elpusztult gócpontjának egykori fényét és nagyságát.

A budai ötvösség történetének első fejezete az ország fővárosának a török kézre való jutásáig tart. A régi magyar, olasz és német ötvösök művészete által felvirágzott magasfokú ötvösségnek a második időszakban, vagyis a török hódoltság alatti időben többé már nyoma sincs. Az ötvösmesterségnek azonban gyakorlói és művelői akadtak a török uralom alatti időszakban is, amit éppen az bizonyít, hogy 1732-ben az ötvösök országos összeírásakor egyes budai mesterek arra a kérdésre, hogy az ötvösművészetet kitől sajátították el, azt a feleletet adják, hogy azt még a töröktől tanulták.

Ezek az ötvösök, akiknek sorát az 1688. évben felbukkanó *Sile Miklós* rác ötvös nyitja meg, a magyar főváros visszahódítása után is helyükön maradnak. Ezeknek a rác mestereknek a munkásságával kezdődik a budai ötvösség harmadik szakasza.

A budai ötvösművészet fejlődésének első időszakaiból semminemű céhemlék nem maradt reánk. A főváros visszavívásától kezdődő harmadik szakaszból azonban a budai ötvösök céhpecsétjét is ismerjük. Ez az 1697-es évszámmal ellátott sigillum a megoldásában a magyar ötvöscéheknek a Szent Eligius alakjával ellátott azon pecsétlői sorába tartozik, amelyek mezejében a trébelő szentet látjuk. E pecsét érdekességét

növeli az a tény, hogy Szent Eligius itt, a többi magyar ötvöscéhpecséték ábrázolásaitól eltérően, gazdag, mennyezetes trónon ül.

A budai ötvösök egy második, további pecsétje a figyelmetkeltő és ügyesen megoldott ilyennemű művek sorába tartozik. A kerek, 3 cm átmérőjű pecsét legendája egy síma belső gyűrű és egy hármas levelekből álló külső koszorú között van elhelyezve. Nagy, latinbetűs felirata:

SIGILL(VM). MINVS COETVS

AVRIFABRORVM BVDENSIVM:

A pecsét mezejét ügyesen mintázott barokk paizs tölti ki. Ennek felső és alsó hármaskarélyai-ban virágok. A paizs közepében hatkarélyos-talpú, gerezdes testű, ciboriumszerű edény. Ettől jobbra és balra egy-egy ötszirmú virág.

Ezen érdekes és jókivitelű pecsét készítési időpontját a XVIII. század elejére lehet tenni. A pecsétlő eredetijét a Székesfővárosi Múzeum őrzi.

II. Eperjes.

Az eperjesi ötvöscéhnek a trébelő Szent Eligius-szal díszített pecsétje már régóta ismeretes. A jó technikájú mű alaptípusában a besztercebányai ötvösök 1598-ban készült pecsétjére vezethető vissza.

Az 1930. júniusától árverésre kerülő bécsi Figdor-gyűjteményben az eperjesi ötvösök egy

másik, későbbi korból származó s érdekes változatú, eredeti pecsétnyomója található. Ezen kör-alakú pecsétlő lenyomatának az átmérője 3,5 cm.

Szélét hármaslevelekből álló levélkoszorú köríti. Mondatszalgja fent két síma gyűrűvel, alul gyöngysorral határolt. Nagy latinbetűs legendája:

SIGILL(VM) AVRIFABRORVM

EPERJENSIS

A szóközöket egy-egy négylevelű virág díszíti. A köralakú mezőben háromlábú alacsony ülőkén, jobbrafordulva mester ül, aki az előtte álló tuskóba vert kettős üllön fémlemezt trébel. A födetlen fejű ötvösmester alakja és ruházata magyaros. Testét attilaszerű kabát, lábszárait testhezállószerű nadrág fűdi. Lábain hegyes cipőket visel. A pecsét hátsó mezejét indás és leveles díszítmény tölti ki.

Az eperjesi ötvösöknek ezen közepes technikájú pecsétje egész elgondolásában, szerkezetében, felépítésében és kivitelében roppant analóg az ungvári ötvösök 1640-ben készült pecsétjével. Mint-hogy úgy az eperjesi, mint pedig az ungvári ötvöscéhek iratai még feldolgozatlanok, és az eperjesi ötvösök most bemutatott pecsétje okmányon idáig még elő nem fordult, nem állapítható meg, hogy e két pecsét közül melyik szolgált a másiknak mintául, azaz hogy melyik a korábbi keletű. Kétségtelen, hogy mindkét pecsét készítésének kora is közel esik egymáshoz.

III. Esztergom.

A nemrégiben elhunyt Albert Figdor bécsi műgyűjtőnek a nemsokára árverési kalapács alá kerülő nagyértékű gyűjteményében számos, részben eredeti magyar művészeti emlék, részben pedig magyar vonatkozású mű kelti fel a figyelmet. Ezek sorában igen érdekes egy 14 darabból álló, régi magyar pecsétet tartalmazó gyűjtemény.¹

¹ A magyar sphragistikának vélünk szolgálatot tenni azzal, hogy a bécsi Figdor-gyűjtemény magyar pecsétlőit az alábbiakban felsoroljuk. Ezek sora, a cikkünkben ismertetett esztergomi és eperjesi ötvöscéhek pecsétlőin kívül a következő: 1. a maróthi szücsöké (1698); 2. az újhelyi posztósoké (1634); 3. pozsonyi Tuchmachereké (1632); 4. a kőszegi asztalosoké; 5. a pozsonyi bőrösöké (1630); 6. a pinkafői mészárosoké (1685); 7. a komáromi borbélyoké (1638); 8. a soproni hímzőké (1712); 9. a «pössingi» szabóké; 10. a szenci posztósoké (1607); 11. egy, az 1690. évből származó pecsétlő, mezejében Szt. Lőrincel, legendájában Erdedi Graf felirattal; és végül 12. egy, sárkányt és kígyót tipró, magyar harcost ábrázoló: S. Georg. Patro. E. Ductor Milit. Segnie feliratú pecsétlő.

Ebben a kollekcióban található az alább leírt pecsétlő is.

Ezen utóbbi lenyomatának szélét két síma gyűrű között levő, hármalevelekből álló koszorú díszíti. Nagy latinbetűs legendája:

SIGILVM AVRIFABRORVM S†GOMENSIS

A legenda alatt egy síma és egy fonottdíszú gyűrű. A pecsét mezejét renaissance paizs tölti ki. Ennek

belsejében ötvösműhely látható. Az alacsony üllőkén helyet foglaló, jobbrafordult ötvös az előtte álló tőkébe vert kétágú üllő segítségével trébelési munkát végez. Az ötvösmester fején egy szokatlan és más magyar ötvöscéhpecséten még sohasem tapasztalt, turbánszerűleg összecsavart kendő van. Az ötvösműhely háttérében kettős ablak, ezek egyikében serleg.

Ami e pecséten a leghamarabban a szembeötlő, az feliratának a harmadik szava. A kissé hibás legenda ezen részében, miként azt *dr. Jakubovich Emil* úr, a Magyar Nemzeti Múzeum Széchenyi országos könyvtára levéltárának igazgatója a felkérésünkre tett nekünk szíves barátsággal közölt vizsgálata folytán megállapította,¹ a S†GOMENSIS szóban két betűösszevonás van: a *tri* és a *ni*.

Az első összevonás azon gyakorlat révén jött létre, amellyel a latin paleográfiában a *tri* szót tagot szabályszerűen a *t* betű fölé tett *i* betűvel, vagy kis, függőlegesen álló s-szerű görbe vonallal: *tⁱ*, *t^r* jelzik.

A *tⁱ* vagy a *t^r* abbreviatura értelme tehát: *tri*.

¹ *Dr. Jakubovich Emil* igazgató úrnak szíves jóindulattal végzett szakszerű vizsgálataiért e helyütt is a leghálásabb köszönetünket fejezzük ki.

Ezt a rövidítési formát a merev epigráfikus maiusculás feliratokban néha †-tel is szokták helyettesíteni. A †† jelölésekből így áll elő tehát a † forma. Ehhez, a pecsétünk feliratában is előforduló és *tri*-t jelentő kereszthez két tökéletes analógia található az esztergomi káptalan régi nagy pecsétjének köriratában és feliratában is:

SL (sigillum) MAIVS · CAPITVLI ·

S†GONIEN · ECCL(es)IE †

és ugyanezen a magyar királyt koronázó esztergomi érsek mellett:

ARCHI EP(iscopu)S · S†GONIEN ·¹

A bécsi Figdor-gyűjteményben levő szóbanforgó pecsétlő feliratának másik szórövidítése az M betű, illetőleg az M-nek látszó NI. Az *i* a föléje tett ponttal ezen szóösszevonásban jelezve van.

A pecsét egész feliratának helyes megfejtése tehát a következő:

SIGILVM AVRIFABRORVM STRIGONIENSIS

Az esztergomi ötvösök céhének pecsétje a kompozíciójának megszerkesztésével a magyarországi ötvöscéhpecsétek azon típusával tart rokonságot és abba a sorozatba illik bele, amely Wárad Jánosnak 1584-ben a kassai ötvöscéh részére véselt pecsétlőjén² alapul és amely csoportba a nagyváradi és a fogarasi ötvösök pecsétje is tartozik. Erős és szoros viszonyban van velük. Azonban azokkal nem tökéletesen analóg, hanem több jellegzetes sajátosságával eltérő. A pecsét szerkezete, a paizsban elhelyezett ötvösműhely gondolata, az abban dolgozó mester, az üllő és a háttérben levő kettős ablak helyzete erősen rokon azokkal. Leglényegesebb eltérés azonban a trébelő ötvösmesternél tapasztalható. A dolgozó mester e pecséten nem hajadonfőtt és szemvédővel ellátottan van ábrázolva, hanem turbánszerű kendőbe csavart fejjel. Jobbkezének a tartása és az abban levő kalapács helyzete is sokkal magasabb, mint más, az esztergomi ötvöscéhek pecsétjével

¹ Képe a *Magyar Történeli Tár* II. (1855) évf.-ban 22. kép. Megjegyzendő, hogy a pecsét mellett álló 1141. évszám hazugság, mert ebből az évből még nincs az esztergomi káptalantól oklevél. A legkorábbi csak 1183-ból való, de azon sincs pecsét.

² Lásd *Mihalik József*: Kassa város ötvösségének története. Budapest, 1900. 21. lap.

rokonműveken levőké. A trébelés alatt álló, készülő mű sem olyan serlegformájú, mint a vele hasonló darabokon ábrázoltaké.

Ezen eltérő sajátosságok révén az esztergomi ötvösök pecsétje a kassai sigillumból kiinduló sorozatnak egy érdekes, sőt mondhatni, különös változatává lesz. Készítésének időpontjára vonatkozólag útbaigazító írott adataink nincsenek, azonban a társainál gyengébb kivitele és megmunkálása révén feltehető, hogy itt az eredeti kassai modellhez mereven nem ragaszkodó XVII. századi változattal állunk szemben.

IV. Fogaras.

A fogarasi ötvösök eredeti pecsétnyomóját az Országos Magyar Iparművészeti Múzeum őrzi. A bronzból készült pecsétlő lenyomatának átmérője 3,3 cm. A kerek pecsét kettős gyöngy-sorral díszített szélét síma gyűrű köríti. Nagy latinbetűs legendája:

SIGILLVM AVRIFABRORVM

FOGARASIEN(SIS)

Közepét renaissance széldísszel ékesített, egyes vágású, alul félköríves paizs tölti ki. Ennek mezejében ötvösműhely látható. Az előtérben háromlábú alacsony széken ötvösmester ül. A jobbrafordult mester az előtte levő tuskóba erősített kétágú állón serleget trébel. Az ötvösmester alakja és öltözete magyaros. Fejét szemvédővel ellátott sapka fedi. A nagybajszú ötvös derekára hátrahajló kötény van erősítve. Nadrágja szűk, cipője hegyes. Az ötvösműhely háttérében kettős, felül félköríves, sűrű rostéllyal bevont ablak. Ezek egyikében egy serleg áll.

Az igen jó technikájú pecsét a renaissance paizsával, az abban levő ötvösműhelyével és az ötvösmester alakjával egyetemben, szinte hű mása a nagyváradi ötvösök azon pecsétjének, amelyet a Kassai Múzeum birtokában levő s a nagyváradi ötvöscéhnek a XVII. század negyvenes éveiből származó okmányairól ismerünk.¹ A nagy-

váradi ötvösök pecsétje pedig a legszorósabb kapcsolatban áll a kassai ötvöscéhnek az 1584-ben készült sigillumával, amennyiben az nem más, mint a kassainak a kópiája. A fogarasi ötvöscéh pecsétlőjének e sorozatba állításával tehát érdekesen figyelhető meg egy magyar ötvöscéhpecsét leszármazásának az útja.

Valószínű, hogy ezen érdekes típusú ötvöscéhpecsétnél időrendben a középső helyet a nagyváradi ötvösök pecsétje foglalja el, mert a változatok közül ez áll a legközelebb az eredeti kassai pecsétlőhöz.

Fogaras ötvösségéről a szakirodalom mindmáig mitsem tud. Az Iparművészeti Múzeum gyűjteményében levő, jó kivitelű pecsét azonban arról tanuskodik, hogy az erdélyi fejedelmek idejében Kolozsvár, Nagyszeben, Brassó, Marosvásárhely, Nagyenyed és Gyulafehérváron kívül Fogaras városában is számottevő ötvösség virágozhatott.

V. Milej.

A Magyar Nemzeti Múzeum kéziratára a zalaegerszegi Milej kisközség azon könyvecskéjét őrzi,¹ amelybe a céhbe szövetkezett mileji ötvösök, csiszárok, lakat-, szíj- és nyeregyártók, kovácsok és szűcsök a szervezetüket megerősítő szabaddalmi levelet iratták le. Céhlevelüket Szabó Jánostól, Zalaegerszeg² főbírájától és tizenkét esküdt polgárától nyerték³ «Boldog Asszony hava 2. napján, Krisztus Urunk Születése után, 1739. esztendőben».

A zalaegerszegi városi tanács az előtte Vasvári Kovács Ádám céhmester vezetésével megjelenő mileji mesterek részére azon szabályokat tette kötelezővé, melyek szerint Zágráb városának ötvöse, csiszárai és kovácsai, valamint lakat-, szíj- és nyeregyártói tartják a céhü-

¹ 1059. Quart Hung.

² Zalaegerszeg főbírájától, nem pedig a vas megyei Gerszeg előjáróságától, mint ahogyan azt Rómer Flóris a Századok 1877. évfolyama 408. lapján (A hazai ötvöscéhek szabályai) tévesen mondja.

³ A mileji mesterek céhlevelének bevezető sorai mind a 12 polgárt névszerint is felsorolják, nevezvén őket: «Feő Eskütt Takács Istvány, Magyar Páll, Fördös Istvány, Vargha János, Tésler Páll, Heghi Mihály, Szabó György, Simony Istvány, Iffiu Szabó György, Kristián Fuhr, Szabó Istvány, Kemeny János».

¹ *Mihalik József*: Hazai ötvöscéhek pecsétjei a XVII. és XVIII. századból. *Arch. Ért.* 1892. 429. l.

ket.¹ A mileji mesterek vegyes céhének 1739-ben nyert szabályzatában az ötvösöket érintő speciális kötelezettség és a többi mesterektől elütő rendelkezés csupán a mesterremek elkészítésére vonatkozólag található. A mileji ötvösöknek a szabályzat erre vonatkozólag azt rendeli, hogy «az ötvös renden való új mester tartozik egy új kelyhet csinálni, olyan műhelyben, az melyet a mesterek fognak rendelni, minden hozzátartozandóival... és még egy pöcsétet akiben metszen egy sisakot és egy paizsot és még egy szép arany gyűrűt akiben legyen egy szép jó igaz kő, körülötte metszett virágokkal felékesítve».

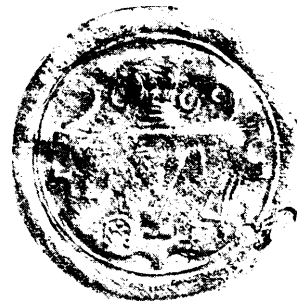
Nyilvánvaló, hogy az ötvösökre vonatkozó ezen rendelkezés csupán szolgálai átvétel a zágrábi mesterek részére kiadott céhleveléből, nem pedig a mileji ötvösök helyi viszonyaihoz mért és alkalmazott rendelkezés. A magyar ötvösség történeté-

¹ A céhlevelnek erre vonatkozó érdekes része a következőképpen szól:

«Adgyuk emlekezetire az mi Levelünknek rendiben mindeneknek az kiknek illik, hogy mikoron mi egyben gyülekeztünk volna némő némő Szükséges Dolgainknak meglátására és el végezéssére, Jövének mi előnkben Milieiben Lakozó Vasvari Kovacs Adam Czhé Mester, Kovács Szüics János, Salamon Kovacs Ferencz, Tott Mihály, Kovács Benedek Kovács, Milie Kovács Istvány, Több Chébéli társainkal, ugy mint hatt rendbéli Mesterekkel egyetemben, Csiszárokkal, Eötvösökkel, Lakatt jártokkal, Szijártokkal, Nyeregh Jártokkal, Kovácsokkal, könyörgének mi nekünk, hogy az mi némő Czhéhett és rendtartást az Kyraly eő Fölséghe Szabad Várossábul Zagrágbul az ott valo Czhébéli Mesterektül, ugy mintt Ötvösöktül, Csýsároktul, Lakatt jártoktul, Sziiártoktul, Nycregh jártoktul, kovácsoktul, Pulgeri Tarsaink, itt Várossunkban azon Czhében Lévoők nagy törekedésekre, es könyörgésekre ki hoztanak, ugyan azon Zábráki Feő Biró és Tanács engedelmebül azon Zágrághi Város Pöcséttye allatt, melyben vannak enyhány Articulusok Párgaminára irattatván bé foglalva, hogy mi eő nekik azokatt az Articulusokatt Város Pöcséti allatt megerössstve kiadnánk, hogy ők is és az utánnok következők is élhessenek véle, az jó egyességhnek és békeségnek mi voltáértt, az mintt Szokott egyéb Feő Várossokban és helyekben, az jámbor Böcsületes Mestereknek az igaz Czhével élný Annakokáértt mi is az eő kéréssektett és könyörgésektett megh halgatván Gondolván Magunkban hogy ők Méltó és igasságot kívánnának mind jelenvalott és mind következőt az mi Levelünknek rendi szerintt akarunk mindeneknek ismértiben jutný, egyenlőképen gyülekezetünk Léven Mindnyájunkk ell végezett tanácsábul bé vetetett és nekik meg tartásokra ki adattatott az ü hasznokra és elő menetelyekre.»

ben egyetlen mileji ötvös sem játszott szerepet, sőt Milej ötvöseinek egyikét sem ismeri a szakirodalom.

A mileji mesterek azon könyvecskéjében, amelyben a céhlevelük van leírva, a szövegrész után jóval hátrább, egy üres oldalra egy pecsétet találunk beütve. A köralakú sigillumot egy vastag külső és egy vékony, síma belső gyűrű köríti. A legendanélküli pecsétmezőt egy fent egyenes vágású, oldalain és alján karélyozott paizs tölti ki. A paizs mezejében a különböző iparágak attribútumait (kelyhet, lakatot, patkót, üllöt stb.) látjuk. A paizs felett sisakot és az ezt jobbról és balról oldalozó 1669-es évszámot találjuk.

Éppen ezen évszám miatt válik kétséges az, hogy vajjon itt tényleg a mileji mesterek pecsétjével állunk-e szemben? Céhlevelük éppen 50 évvel később kelt és ilykép, további adatok hiányában problematikus marad a kérdés. Minthogy ennek a pecsétnek a lenyomata a mileji mesterek céhkönyvében maradt reánk, mindaddig, amíg az erre vonatkozó bővebb adatok birtokába nem jutunk, ezt a pecsétet Milej kisközség mesterei vegyes céhe sigillumának kell tartanunk.

VI. Nagyszombat.

A «Kis Rómá»-nak is nevezett Nagyszombat a XVI. század közepétől jelentős szerepet kezd játszani a magyar városok sorában. A török idő alatt falvai között székelő esztergomi érsekek nagyban voltak fellendítői a művészeti és kultúréletnek. Ugyanekkor számos főúri család is telepedett ott meg és a város több országgyűlésnek is volt a színhelye. Ezek következtében az ottani kultúrélet igen fellendült s a művészetek egyes ágai is csakhamar virágozni kezdtek.

Azon szerencsés körülmény folytán, hogy a nagyszombati ötvöscéh iratainak jelentősebb része a céh díszes ládájával együtt az Országos Magyar Iparművészeti Múzeum őrizetében napjainkig fennmaradt, a nagyszombati ötvöscéh XVII-

XVIII. századbeli életéből közelebbi adatokat is bírunk.¹

Az 1590-ben alakult ötvöscéh magyar szellemű s jóformán kizárólag magyar mesterekből álló céh volt. A reánk maradt céhirományok régi feljegyzései mind magyarul vannak írva. 1622-től 1717-ig közel félszáz mestert említenek az egykorú iratok, úgyhogy a nagyszombati ötvösség életére a közeli Pozsony ötvöscéhe nem igen volt bénító hatással.

A nagyszombati ötvösök alábbi pecsétje az ottani ötvöscéh azon, 1717-ből eredő punctumainak² a végére van ütve, amely szabályzat az 1590-ben kiadott articulusokat módosítja és kiegészíti.

A kis, 2 cm átmérőjű pecsétet hármastagolású gyűrű övezi. Latinbetűs legendája :

CECHA AVRIFABRIVM TIR(NAVIENSI)S

A szóközökben négyeskarélyú virágdíszek. A belső mezőben 14 küllőkerék, középpontjában kehellyel.

A nagyszombati ötvösök pecsétjének érdekességet eredetisége ad. Ezt készítője a lokális attributumok ügyes alkalmazásával érte el. A pecsétben szereplő kerék ugyanis

a város címeréből van kölcsönözve és annak egy fontos része. Nagyszombat városának pecsétjét tudvalevőleg egy kerék és az annak középpontjában levő Krisztusfej alkotja.

A városi pecsét alapján szerkesztett nagyszombati ötvöscéhpecsét ilykép nem tart rokonságot a magyarországi ötvöscéhek azon pecsétlőivel, amelyek szinte stereotíp módon, trébelő szentel vagy mesterrel vannak képezve. Azon ritka és kevészámú céhpecsétjeink sorába tartozik

¹ *Mihalik Sándor*: Nagyszombati ötvösmesterek a XVI—XVIII. századból. *Múzeumi és Könyvtári Értesítő* XI. (1917) Évf.

² Ezen punctumokat mindazon nagyszombati ötvös aláírta, aki akkor, vagyis 1717-ben a céh kebelébe tartozott. Ezek sora a következő: Samarjay Dániel, Debrecezeni István, Biszony János, Nagy Mátyás, Hans Georg Drescher (vagy Deksher?), Szalay Ferenc, Tolnai István, Szegedy János, Keleczeni Farkas.

tehát, amelyek eredeti, önálló és szellemes probléma-megoldásaikkal tűnnek ki.¹

VII. Zágráb.

A zágrábi ötvösök, kardcsiszárok, lakatosok és kovácsok együttes céhének a trébelő Szent Eligiuszal és az egyesült iparágak főbb jelvényeivel szerkesztett pecsétje a zágrábi vegyescéh egy 1678-ban kelt s a győri bencésgimnáziumban őrzött iratáról a szakirodalomban már ismeretes.² A pecsét belsejének renaissance címermezejében és a paizs tetején elhelyezett attributumok ügyesen és akként vannak elhelyezve, hogy ezt a művet a jól megoldott céhpecsétjeink közé sorolhatjuk.

A magyarötvösségtörténet szempontjából azonban sokkal érdekesebb a zágrábi ötvösöknek egy

másik, az előzőnél későbbi, de még a XVII. század végén használt pecsétlője. Ennek a lenyomata a zágrábi ötvöscéh azon levelén látható, melyet Spoliarich János (Joannes Spoliarich) 1687. november 26-án adott ki Kostyál János ötvösmester bizonyos ügyével kapcsolatban.³

A köralakú pecsét 4,3 cm átmérőjű. Vastag,

¹ A nagyszombati ötvöscéh pecsétje azzal a hasonló elgondolással van megszerkesztve, mint amivel a nagyváradi ötvösök szép megoldású, XVI. századi pecsétje készült. Ennek a paizsában a városi címerből vett két bárd között ugyancsak kelyhet találunk. A pecsét felirata a következő: SIGILVM AVRIFABRORVM VARADIEN(SIS). Ráutve a nagyváradi ötvösöknek 1563. dec. 2-án kelt azon levelére, melyben a kolozsvári ötvösöknek a hozzájuk intézett céhügyi kérdésekre válaszolnak. Az Erdélyi Múzeum levéltárában.

² *Kőszeghy*: Id. cikk, 293. l.

³ A nagy, ívalakú levél e cikk szerzőjének a birtokában van.

síma, olyan gyűrű köríti, mely négy helyen hengeres dísszel van ékítve. Ezen belül mondatszalag, melynek végei visszahajlanak. A szalag két vége között az S, V és a C betűkből szerkesztett jegy. A szalag nagy latinbetűs legendája :

SIGILLVM · VENE · CAPITV · ZAGRA ·
CEHÆ · AVRIFA

Vagyis : Sigillum Venerabilis Capituli Cehae Aurifabrorum. A pecsét középrészén egy háromlábú ülőként ülő jobbrafordult mestert látunk, aki az előtte álló tuskóba erősített kétágú üllőn levő nagy, öblös edényen dolgozik. A hajadonfőtt ülő ötvösgombsorral díszített kabátba van öltözve, lábai bugyos nadrágba bujtatottak. A pecsétlő egyéb részeiben pisztoly, csizma, patkó, lámpa és egy tokjában levő kard van elhelyezve.

A pecsét legendája csupán azt mondja, hogy ez a sigillum a zágrábi káptalani ötvösök céhének a pecsétje. Azonban éppen a pecsétlő belsejében alkalmazott s nem kizárólagosan az ötvösségre, hanem egyéb más iparágakra vonatkozó attributumok jelenléte nyilvánvalóvá tesz, hogy a zágrábi ötvösök ezen céhe nem más, mint egy olyan vegyes céh, amelybe az arany- és ezüstműveseken, a kardcsiszárokon és a kovácsokon kívül a csizmadiák is beletartoztak.

Az a *Joannes Kostyál*, akinek ügyében a zágrábi ötvöscéh 1687-ben azt a fentebb idézett levelet kiadta, melyről a zágrábi ötvösök szóbanforgó pecsétjét ismerjük, azzal a *Kostyál János* ötvössel azonos, aki még ugyanebben, vagyis az 1687. évben Nagyszombatban próbálkozott letelepedni. E végből tárgyalásokat is kezdett az ottani ötvöscéhhel. Mivel a tanulólevelét fel nem tudta mutatni, — ami nélkül pedig a remek fel sem adható — könyörgött a céhnek, hogy az bizonyos terminusig várakozzék. A céh, látván *Kostyál* méltó és helyes kívánságát, «mivelhogy most zenebonás és háborús idő lévén, nem bátorságos és félelmes a fel s alá való járás», a remeket jó kezesség alatt feladta neki.¹

Kostyál János nagyszombati mentegetődzéseiből következtethető tehát, hogy az akkori zavaros és nehéz viszonyok nem kedveztek újabb önálló céhek alakulásának. Az egyes újabb ipar-

ágak gyakorlóit igyekeztek könnyíteni terheiken és éppen ezért szívesen társultak más céhekbe tartozókkal.

A zágrábi ötvösöknek még 1678-ban használt pecsétjéből láthatjuk, hogy akkor az ötvösökkel a lakatosok, kovácsok és kardcsiszárok voltak egy céhben. Az egy évtized múlva használt másik, újabb pecsétlőn a fenti négy iparág képviselőin kívül a puskaművesek, lámpások és csizmakészítők jelvényeit is láthatjuk. Valószínű tehát, hogy a zágrábi ötvösöknek ezen újabb pecsétje szoros kapcsolatban van a megnehezült, változó idővel, és azért vált szükségessé egy újabb pecsétlő készítése, hogy az időközben egyéb iparágak képviselőivel megnagyobbodott céh megbővült jellegét kifejezhessék.

A zágrábi ötvösöknek ezen újabb céhpecsétje a magyar ötvösségtörténetnek igen figyelemreméltó és érdekes emléke. Ezzé azzal a rajta alkalmazott jeggyel válik, amelyik a mondatszalag két vége között látható. E betűjel ötvösségünk története szempontjából már régóta vitatott és érdekes dolgával van kapcsolatban, úgyhogy a zágrábi ötvöscéh ezen jegye egy lépéssel továbbsegít a magyar ötvösségtörténet egy homályos problémájának a tisztázása és megoldása felé.

A XVII. század elején ugyanis az esztergomi, a komáromi, a győri és az érsekújvári ötvösök unióba szövetkeztek. A dunamelléki ötvöscéhek ezen konföderációja közösen nyerte 1603-ban szabályzatát. Ezen céhszabályok alapjául a pesti ötvösök 1529-ben nyert ama szabályzata szolgált, amely a trencsényi ötvösök 1662-ben kiadott céhlevelében már csak átiratban maradt reánk. A dunai konföderált ötvösök céhszabályzatát gróf Eszterházy Miklós a pápai ötvösmesterek számára is kiadta, valószínűleg azért, mert Pápa ötvöse is csatlakoztak a dunamelléki mesterek uniójához. Ezen céhleveleken kívül az esztergomi, komáromi, győri és érsekújvári ötvösök számára 1681-ben készült átirat, illetőleg másolat is fennmaradt korunkra.

E céhszabályzatok azért bírnak reánk nagy fontossággal, mert ezek az ötvösművek hitelesítésére vonatkozólag elrendelik, hogy az ötvösműveket azzal a jeggyel kell ellátni, amely a SVC betűkből van összeállítva. Az egymásba fonódó SVC betűkből álló monogram a fenti céhszabályzatokon kívül a komáromi ötvöscéh

¹ *Mihalik S.*: Id. cikk, 83. l.

pecsétjének mezejében, a trébelő ötvös ülője fölött is látható. Ez a jel tehát a céhszabályzatok előírása alapján nem más, mint a dunamelléki ötvöscéhek konföderációjának az ötvöstárgyak hitelesítésére használt bélyege. Bizonyítja ezt az is, hogy több magyar ötvöstárgyon, az Ötvöskiállítás Katalógus (1884) XXX. táblája tanúsága szerint mint hitelesítőjegy előfordul. Az Országos Magyar Iparművészeti Múzeumban például egy valószínűleg komáromi eredetű, XVII. századi övön is — CP mesterjeggyel kapcsolatban — látható.

Kétségtelen tehát, hogy ez a jegy a dunamelléki konföderált ötvöscéhek egyikében, jelesül pedig a komáromiban a hitelesítő bélyeg szerepét töltötte be. Kétséges azonban, hogy az unióba tartozó más ötvöscéh is használta-e ezt, vagyis azt a jelet, melyet a közös szabályzat részükre előírt. *Kőszeghy Elemér*, a magyarországi ötvösjegyek első nagyszabású gyűjtője, tapasztalatai alapján ezt valószínűtlennek tartja. Véleménye szerint ez a jegy csupán a komáromi ötvösök hitelesítő bélyege volt.

Máshol ennek gyakorlatát nem tapasztaljuk. Pápa XIX. századi jegye egészen elűtő ettől, XVII—XVIII. századi jegye pedig ismeretlen; Érsekújvár a XVIII. század közepétől a város címeréből vett s a vár alaprajzát ábrázoló hatszögű csillagszerű ábrát használt. Esztergom pedig igaz ugyan, hogy az eddigi gyűjtések szerint csak a XVIII. század végétől, de egy öttornyú épületet vésett a hitelesítő bélyegzőjébe. Győr pedig előbb egy keresztet, később pedig a magyar címet használta ötvösművei hitelesítésére.

Nyilvánvalónak látszik tehát, hogy a dunamelléki konföderált ötvöscéhek az ötvösművek hitelesítésénél nem használtak azonos jelet, hanem a szövetség minden egyes céhe más és más, egymástól különböző, tehát önálló jelet bírt. A céhszabályzatokban szereplő SVC jegy tehát csak Komárom városa ötvöseinek lehetett a kötelező jegye, az unióba tartozó többi céhek leveleibe ilykép csak az egységes szabályzat szó- és betűszerinti másolásakor csúszhatott be ennek a jegynek a leírása. Hihető tehát, hogy a komáromi ötvösök céhük pecsétlőjébe azért is vésették ezt a jelet, mert azt kizárólagosan a sajátjuknak tekintették. Éppen ez okból találjuk a győri ötvösök 1610-ben készült pecsétjének mezejében a

keresztet, vagyis a győri ötvöscéh akkori hitelesítő jegyét.

Ennél a pontnál válik érdekessé és a magyar ötvösség multjának szempontjából fontossá a zágrábi ötvöscéh szóbanforgó második pecsétje. A zágrábi ötvösök pecsétje mondatzsalagjának két vége között ugyanis egy, a SVC betűk összefonásából szerkesztett jelet találunk. Ez a jel azonban nem tökéletesen azonos, hanem csak

analóg a komáromi ötvösök pecsétjén levő jeggyel, illetőleg a komáromi ötvöscéh hitelesítő bélyegével. A zágrábi SVC jegy V betűjének alsó pontjából jobbfelé ugyanis egy vízszintes meghosszabbítást találunk, miáltal a komáromi és a zágrábi SVC jegy között jellemző és fontos eltérés támad. Itt tehát egy tudatosan alkalmazott és a komáromi ötvöscéh hitelesítő jegyéhez hasonló, de attól szándékosan megkülönböztetett jeggyel állunk szemben.

A komáromi ötvöscéh pecsétjén alkalmazott SVC és a győri ötvösök sigillumába vésett keresztalakú hitelesítő jegyek analógiája alapján azt a véleményt lehet tehát megkockáztatnunk, hogy a zágrábi ötvösök pecsétjén alkalmazott jegy nem más, mint a zágrábi ötvösöknek a XVII. században az ötvösművek hitelesítésére használt bélyege.

Ezzel válna megmagyarázhatóvá a dunamelléki konföderált ötvöscéhek szabályzataiban az ötvösművek hitelesítésére előírt SVC bélyeg értelme is. Nem arra kell gondolnunk tehát, mint azt régebben hitték, hogy a SVC betűk az unió három céhének (Strigonium, Vjvar, Comarom) kezdőbetűiből szerkesztett jelet formálnak, hanem az egész abbreviaturát Sigillum Ceharum Unitarum-nak kell olvasnunk. És mert hogy ez az értelme, éppen azért ezen jelet a győri, később pedig a pápai ötvösök részére is elő lehetett írni.

Noha erre vonatkozólag adataink nincsenek, mégis valószínűnek látszik, hogy a XVII. század második felében Zágráb ötvöse is csatlakoztak a dunai ötvösök szövetségéhez. Éppen ezért ők

is megkaphatták a SVC jegy használatára vonatkozó utasítást. A zágrábiak azonban, hogy magukat a komáromi ötvösök jegyétől megkülönböztessék, egy szár hozzátoldásával bővítették e jegyet.

Az erre vonatkozó további adatok hiányában természetes, hogy mindezeket a kérdéseket még véglegesen megoldottaknak tekinteni nem lehet. Valószínű, hogy a megoldás felé azonban az az út vezet, amelyre ezek-

nek a régi magyar ötvöscéhpecséteknek a vizsgálata folyamán tértünk reá. Ezeknek a művészeti szempontokból csak igen mérsékelt jelentőségű céhemlékeknek a kutatása is azonban érdekesen mutatja azt, hogy mily tanulságokkal bírnak ezek a magyar ötvösségtörténet szempontjából, és hogy mennyi probléma tisztázására vezethet az ilyen szerény emlékeknek is a gyűjtése és vizsgálata.

MIHALIK SÁNDOR.

VEGYES.

A tėti (csúti) breviárium jogi szabályokat tartalmazó függeléke.

A középkori magyar oklevéladó testületek a communis iustitia alapján kötelesek voltak egyrészt a magánosok okleveles szükségleteit ellátni, másrészt az országos közhatóságok különböző birtok- és jogi természetű megbízásainak eleget tenni.

Hogy ennek a felelősségteljes feladatuknak megfelelhessenek, tagjaiknak a hazai jogban igen jártasnak kellett lenniök. Az oklevéladó testületek tagjai ezt a jogi tudásukat az iskolában szerezték meg, majd később a gyakorlat által kimélyítették. A középkori iskola a dictamen prosaicum-ban ismertette meg tanulóit a jog elemeivel és az oklevélszerkesztéssel. Leleszen a XIV. és XV. században már a rendi növényedékek, sőt még az iskolásfiúk is résztvesznek az oklevélmásolásban és néhanapján az egyszerűbb vidéki végrehajtásokban.¹ Itt már gyakorlatilag értékesíthetik tanulmányuk eredményeit és e szereplésük átmenetül szolgálhatott a későbbi rendszeres hiteleshelyi működésre. Az iskolában és a konvent kancelláriájában bizonyára valamilyen — akkor divatos — jogi tankönyvet vagy esetleg egy házi használatra készült formuláriumot használhattak, noha ezt az állításunkat csak a XV. század utolsó negyedéből származó adatokkal tudjuk bizonyítani. Ilyen a tėti (csúti) breviárium 417—419. lapjain található öt kolumnás függeléke, amely a XV. század utolsó évtizedeiben Leleszen került a breviáriumba.²

¹ Kumorovitz B. L.: A leleszi konvent oklevéladó működése 1569-ig. Turul, 1928. 3. l.

² Budapesti egyetemi könyvtár kéziratára, Cod. Lat. Saec. XV. 67. sz. — Timár Kálmán: Prémontrei kódexek. Huszita vagy prémontrei biblia? Kalocsa, 1924. 19—21. l.

Ez a 141 sornyi függelék nagyobb betűs címsorok által öt bekezdésre oszlik. Az első bekezdés 15 sorban azokat a jogi eseteket sorolja fel, amelyekben nincsen elévülés. (Sequitur de illis, in quibus non tenetur prescriptio.) A második bekezdés 10 sorban az elévülés különböző időtartamait adja. (Sequitur de scripti-onibus regum, ecclesiarum, nobilium, civium rerum et causarum.) A harmadik fejezet csonka s a legitima aetasra vonatkozik. (Sequitur in qua etate quid homo facere potest.) Terjedelme kilenc sor. A negyedik és ötödik szakasz a leghosszabb s összesen 107 sorban különböző ingatlanoknak a közbecsűjét adja. (A negyedik pont címe: Sequuntur estimationes, az ötödiké: Item sequuntur alie estimationes.)

Amint ezekből a címekből is látható, ez a függelék tisztára olyan gyakorlati jelentőségű jogi tudnivalókat tartalmaz, amelyekre minden konventi kiküldöttnek és hatósági embernek hiteleshelyi működésében szüksége van. Azért nagyon érthető, hogy írója a breviáriumba jegyezte bele ezeket, abba a könyvébe, amelyet mint szerzetesnek mindenhová magával kellett vinnie. Írója még ismeretlen. Abból, hogy a breviárium 1455—56-ban a tėti (csúti) konventben készült s a konventnek 1475-ben bekövetkezett abolíciója után vagy talán már előbb is Leleszre került,¹ arra következtethetünk, hogy a Tétről elhelyezett szerzetesek egyike vitte magával Leleszre. Lehetséges, hogy maga Csúti Tamás, a breviárium eredeti tulajdonosa hozta magával Leleszre, mert a leleszi rendtagok névsorában épp akkortájt kezd egy Tamás nevű is szerepelni.² A breviárium tulajdonosa Leleszen a hiteleshelyi teendőkhöz is résztvesz, azért, mint

¹ Timár i. m. 20. l.

² Leleszi Országos Levéltár 1466. 38., 1470. 17., 1471. 8., 1472. 18., 1478. 7. sz. stb.

kezdőnek, szüksége van új munkaköre főbb szabályaira is. (Tét nem volt hiteleshely.) A bejegyzés ideje, egyrészt az írás paleographiai jellegéből, másrészt abból a körülményből ítélve, hogy Verbőczy a jegyzék egyik tételét (I. 11. tit. 6. bek.) már mint *antiqua consuetudo*-t említi, a XV. század 70–80-as éveibe helyezendő.¹

A függelék különben feltűnő rokonságot mutat az úgynevezett Nyírkállói-kódexnek azzal a részével, amelyet Kovachich művének 267. s k. lapjain a 195. pont alatt közöl.² A Ny.-nak ez a fejezete három részre osztható. Ez a három rész megvan a leleszi szövegben is, de olyan elrendezésben, hogy az ötödik pontjának megfelelő rész van elől, az 1–3. bekezdésének megfelelő rész a középső helyet foglalja el s a 4-nek megfelelő szakasz fejezi be a sort. Az egymásnak megfelelő részekben sok az egyezés, de különösen a L. 1. és 2. pontja úgyszólván szóról-szóra egyezik a Ny. szövegének középső részével. A részek sorrendjén kívül különösen a becsléseket tartalmazó részekben van nagyobb eltérés.

Így 1. a megbecsült tételek száma kisebb, mint a Ny.-ban; 2. az egyes tételek sorrendje nem precíz és felsorolásuk hol az egyik, hol a másik szövegben bővebb és pontosabb; 3. egy-két esetben az azonos tételek becslése nem egyenlő és 4. az előforduló magyar szavak helyesírása nem következetes. Ezen összehasonlítás alapján megállapíthatjuk, hogy a függelék nem az amúgyis magángyűjtemény-jellegű Ny.-kódex szövege alapján készült, hanem azzal együtt egy harmadik szövegre, valószínűleg egy akkortájt általánosan használt jogi gyűjteményre vagy formuláriumra vezethető vissza. Hogy egy ilyen gyűjtemény tényleg létezhetett, bizonyítja az a körülmény is, hogy az itt ismertetett szövegek anyaga megfelelően korrigálva és rendszeresebb formában a Hármaskönyvben is megtalálható.³

Dr. Kumorovitz Bernát Lajos.

¹ A breviárium egy későbbi birtokosa a 11. lapon levő eredeti bejegyzésben a *Thome* ... helyébe a maga nevét: *Vincentius* (?) *de Lelez* írta be. A név nehezen vehető ki, de, ha tényleg V., akkor szintén a fenti véleményünket erősíti meg; mert a leleszi konvent rendtagjai között Vincentius nevűvel 1415 után csak 1483-ban találkozunk (Leleszi Országos levéltár 1483. 14. sz.), s így a breviáriumban szereplő V. és az 1483-ból ismert V. azonos személynek vehető. A függelék azonban előbbi feltevésünk szerint V. idejében már meg lehetett írva.

² M. Georgius Kovachich: *Formulae Solennes Styli* ... Pestini, 1799.

³ V. ö. a Tripartitum I. r. 78., 111. és 113. titulusát.

A Leveldi Kozma-család leszármazásához.

Családi feljegyzések szerint a Leveldi Kozma-család a mohácsi vész előtt Erdélyből került Pápára, illetőleg Leveldre és az erdélyi Kézdiszentlélekycsaládból vált ki. Ez a családi hagyomány mai napig mindkét familiában él, bár a két család között 400 éven át semmiféle közelebbi kapcsolat nem állt fenn. A családi kettészakadást a mohácsi vész előtti ha nem is bizonyítják, de bizonyos fokig magyarázhatják bizonyos történeti tények. Tudomásom szerint Pápa vára és uradalma a mohácsi vész előtt Szapolyai János erdélyi vajda, későbbi János király birtokában volt. Úgy hiszem, 1514-ben a Dózsa-lázadás idején már tényleg birtokolta, hogy birtokába mikor került, azt nem tudom. Miután Szapolyai Erdélyben lakott, valószínű, hogy pápai várba erdélyi vezetőket is küldött és így kerülhetett Kozma Kelemen vagy ennek valamelyik elődje Leveldre és Pápára. Ebben az időben Levelden szintén volt egy vár és családi hagyomány szerint Kelemen ennek a várnak a kapitánya volt. Levelden volt a családnak birtoka is, amit ha nem is nevez meg az 1535-i oklevél, de erre enged következtetni a prédikátum, amit csakis ez a körülmény magyarázhat meg. Ha ugyanis Kozma Kelemennek csak Pápán volt háza, miért kapta a «leveldi» prédikátumot.

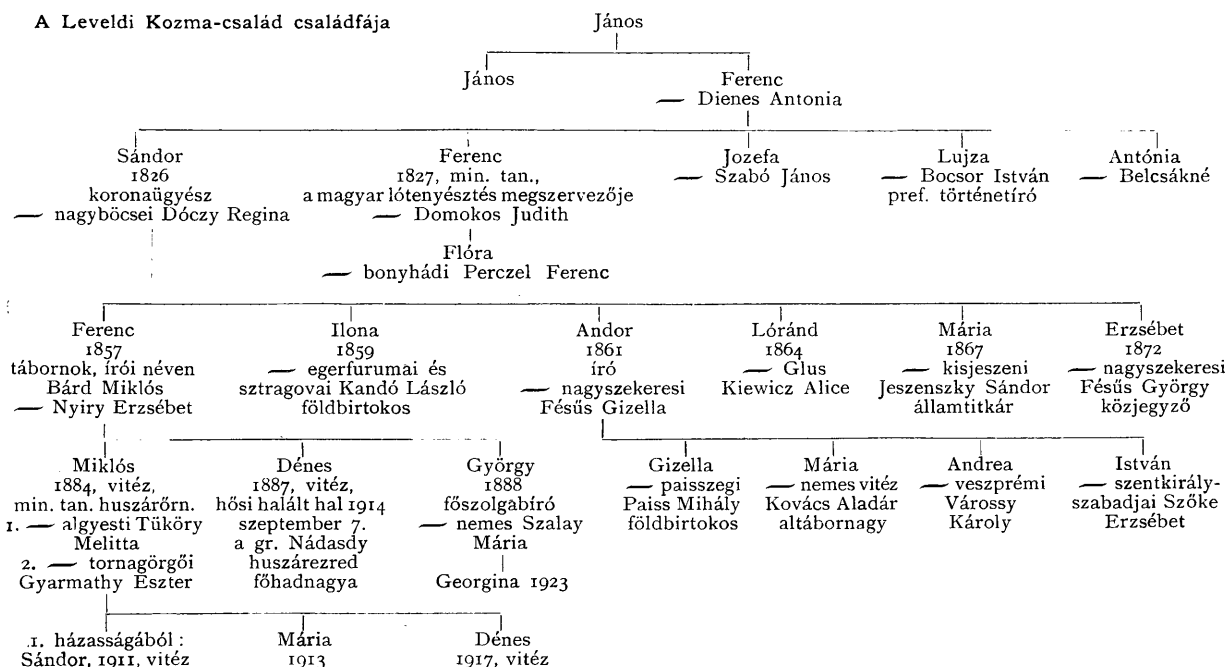
Családi hagyomány szerint Kozma Kelemen felesége Kalmár Heléna volt, kinek anyját az 1535-i oklevél mint «néhai Kalmár Mihály után maradt tisztes Heléna úrhő» nevezi. A mohácsi vész után, midőn az ország kettészakadt, Kozma Kelemen Ferdinánd pártjára állott, aminek az is jelentőséget adott, mert János király leveldi várát is magával vitte. Ezért kapta az 1535. évi címerlevelet, amely a pápai ház adómentességét is megállapítja. Talán a pápai ház adófizetési ügye volt az, amely szükségessé tette, hogy Ferdinánd a szóbanlevő oklevéllel segítsen híven. A városok általában véve sokat pereskedtek a beköltözött nemesekkel városi házaik adója miatt, de nem igen bírtak velük és a nemesek nem adóztak. Természetes, hogy ily esetekben ki kellett mutani a nemességet, ezt pedig Kozma Kelemen nem tehetette, mert Erdéllyel akkor már nem tarthatott fenn semmiféle kapcsolatot. Lehet az is, hogy nemesi okmányai a Dózsa-lázadás alatt semmisültek meg. 1514 után számos királyi oklevél adatott ki, melynek célja az elpusztított okmányok pótlása volt, de valamennyi új adományként volt fogalmazva. Családi hagyomány szerint tehát I. Ferdinánd 1535-i oklevelével tulajdonképpen csak megerősítette Kozma Kelemen és tsetvéreit nemesi jogaikban. A családnak Leveldről Udvariba való költözéséről Eötvös Károly azt állítja, hogy ez a veszprémi püspök nyomására történt, aki

a Kozmákat és Kerkápolyiakat református hitük miatt szorította ki Leveldről. Eötvös nem mondja meg, hogy ezt az adatot honnan veszi, de nálunk ma is az a családi hagyomány, hogy a leveldi családi birtok az ellenreformációnak esett áldozatul.

A Turulban közölt családfán szereplő Jánosnak tényleg két fia volt: János és Ferenc. Jánost agyonrúgta egy ló, utána fiú nem maradt; lányai sorsáról semmit sem tudunk. Ferenc, az én dédapám megyei főügyész volt Pozsonyban és gróf Széchenyi Ferencnek, Széchenyi István apjának jogtanácsosa. Egy Széchenyi Ferentől származott antik aranyóra Fe-

renc révén ma is a család birtokában van. Ferenc házassága révén került somogyi birtokosok közé; felesége Dienes Antónia volt s annak sörnyei birtokát házasságából kapta s annak magas társadalmi összeköttetései pozícióját nagyban emelték. Nem tudom természetesen, hogy a fenti családi hagyományok mennyire érdekesek és mennyire nyújtanak alapot esetleg az egész családfa kidolgozására. János felett, tudomásom szerint, egy Márton következik, a felette levő vonalban 1733 körül Ferenc, István és György, Ferenc felett 1700 körül Ferenc. 1700 és 1535 között semmi adatunk nincs.

Kozma Miklós.

A Hamadey, az Aba nemzetség lengyelországi ága.

A Turul 1928-i évfolyamában gróf Maliszewo-Maliszewski János, a lengyel Hamadey-családról értekezve azon nézetének ad kifejezést, hogy ez egyik ága lenne a Gut-Keled-nemzetségből származó Amade-családnak. Ezen feltevése azonban nem állja meg a helyét, mert az általa szerepeltetett Amade nádor nem lehet azonos a Gut-Keled-nemzetségből származó I., II. vagy III. Amadéval, mivel ezek egyike sem volt nádor, egyike sem küzdött a lengyel király oldalán, birtokai is Dunántúl, és nem a lengyel határszéleken voltak és szereplésük ideje sem esik össze Amade nádor idejével. Ellenben az Aba-nemzetségből származó Amade háromszor bírta a nádori méltóságot, 1285-, 1288- és 1300-ban. A felvidéknek ezen kiskirálya Ulászló lengyel király párthíve volt Vencel

cseh királlyal szemben. A rozgonyi csata után Amade fiai földönfutókká lettek s hihetőleg Lengyelországba menekültek, mint ezt a Csirke-ágbeliokről biztosan tudjuk (Karácsonyi, Magyar nemzetségek, 31. lap). Nem lehetetlen, hogy Amade hat fia közül egy ottmaradt a lengyelországi birtokokon, s alapítója lett a lengyel Homodey-családnak. Erre enged következtetni az is, hogy a cikk szerint a Hamadey-család címere a fehér sas volt, mely később sisakdíszel, öt ezüst strucc tollal bővült. A Gut-Keled-nemzetség ágai állandóan a háromékes címet használták, míg az Aba-nemzetség címere a sas volt. Csona szerint a címer színezése ezüst pajzsban fekete sas, viszont az Aba-nemzetség több tagjának Zsigmond király által adományozott címereslevelén a címer színezése kék pajzsban fekete sas. Ezekből tehát világos, hogy a lengyel Amade-család címere-kepe teljesen azonos az Aba-nemzetség címerével, s nincs kizárva, hogy

a lengyelországi ág őrizte meg az ősi színes címet, vagy az sem lehetetlen, hogy a lengyel címerhez hasonlóan változtatta meg a címernek a színezését.

Daróczy Zoltán.

A gróf Bem-család.

Nemrégiben Lengyelországból több érdekes okmányt kaptam, melyek között van Szaniszló Ágost lengyel király oklevele is, melyben a következőket olvassuk:

«Midőn nemes Cosbani gróf Bem Ferenc, korona-örtségünk gyalogezredének hadnagya grófi címének lengyel köztársaságba való jogosulatlan használatával vádoltatott, kérelemmel járult elélnk, miszerint az ősei után örökölt címéhez való jogát köztudomásra hozzuk.»

«Néhai nemes Bem Frigyes, marienburgi pohárnok, változó viszonyok következtében idegen országokba vetődve, mint ezredes vitézül szolgált különböző idegen hadseregekben, főleg pedig a magyar és a brandenburgi hadseregekben, megkapván pedig hozományképpen a magyar földön fekvő Cosba-várat, családi nevéhez Cosbani melléknevet csatolt és az Úrnak 1669. évében a szent római birodalom császára által vitéz tetteiért grófi méltósághoz emeltetett. Fiának pedig néhai nemes Cosbani gróf Bem Jakabnak, a magyar, szász, azután pedig a lengyel hadak vitéz lovas kapitányának a külföldi címe, hazájába elődünkkal, II. Ágost királlyal való visszatérése után az Úrnak 1697. évében királyi kegyelemmel öröklési joga alapján megerősített.»

Ugyancsak a család megküldette Cosbani Bem József gróf livlandi vadászmasternek († 1762) nyilatkozatát is, melyben a következőket mondja:

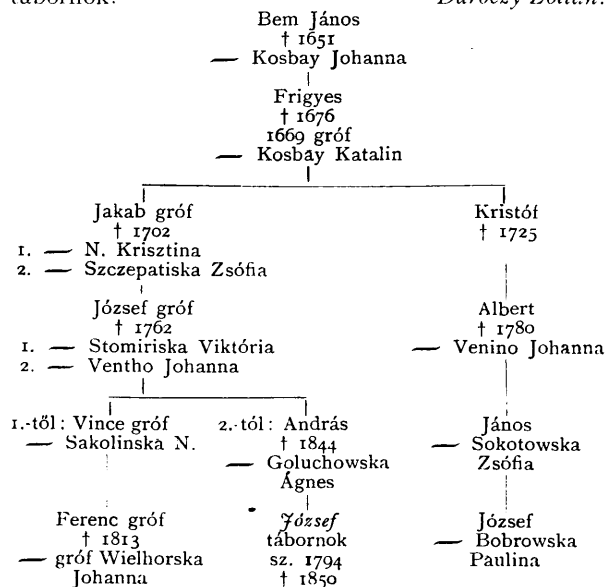
«Néhai dédapám, ki később mint egy huszárszászlóalj parancsnoka, Bereszteckó alatt hősi halált halt, fiatal éveiben vitézi kalandvágyból Magyarországra ment, honnan hitvestársul hozta magának a hírneves Somoly-Kosbanvári grófi családból származó Johannát, kivel nagyatyámat nemzette; ki atyja halála után a pomerániai örökségünket elvesztvén, Magyarországon lévő anyai öröksége után kutatva, odautazott. Ott e családnak már csak utolsó sarját lelte, a még hajadon Katalin grófnőt Kosba, vagy Kosbán vár örökösét. Kinek keze — nagy szépsége dacára — még szabad volt. E rokona iránt nagy szerelemre lobbanva, igyekezett az úrnő szívében szintén ily érzést gerjeszteni, ami neki azonban csak akkor sikerült, mikor ünnepélyesen esküt tett, hogy őt hitvesül véve családi nevéhez a Kosba grófi nevet csatolja s a nevet a birtokokkal együtt a tőle származó legidősebb ágú utódoknak örökül hagyja. Mit nagyatyám megfogadván, az úrnő szívében és kezét

neki adta, egy évre fiúgyermekkel ajándékozta meg, ki a keresztelezés szentségében a Jakab nevet nyerte s aki az én atyám volt.»

Hogy ezen két okmányban előadottakban mi a valóság és mi a mese, majdnem lehetetlen eldönteni, mert Magyarországon Somoly-Kosbanvári grófi család nem létezett, s okmányainkban annak sincs nyoma, hogy a Bem-család Magyarországon birtokos lett volna, s annak sincs nyoma, hogy 1600 közepén grófi rangra emeltetett volna. Azt sem tudom megállapítani, hogy az a Somoly-Kosbanvár hol feküdt. A család azon nézetének adott kifejezést, hogy ezen helyiségek a Tolna-Tamási mellett fekvő Kosbanak és Somoly-pusztának felelnének meg. A tamási uradalom, melyhez ezen két pusztát is tartozott, 1622-ben került az Eszterházy-család kezére, az Esterházyak családfáján pedig sem Johanna nevű leányt nem találunk, sem pedig egy olyan leánytagot, ki Bemhez ment volna férjhez.

Ha egyáltalában a fent előadottaknak valami történelmi alapja van, úgy azt hiszem, hogy itt csakis Liszthy-rokonságról lehet szó. Ugyanis a XVII. század közepén Somló várát a Liszthy-család bírta. S 1656-ban «Comes Wladislaus Listius» egy okmányt ad ki, melyben összes címeit felsorolja, s ezek között mint Korbald-vár ura szerepel (Orsz. Levéltár táblai osztály, Fons. 13. Nr. 434.). Azt is tudjuk, hogy Liszthy Zsófia Laziskai Orlik Szaniszló báró felesége volt. Unokái között egy Johanna Krisztina nevű leányuk szerepel, kiknek leszármazása 1679-ben igazoltatott. Érdekes, hogy gróf Kosbani Bem Frigyesnek, mint a mellékelt leszármazási táblából kitétnik, egyenes leszármazottja volt Bem József, az 1848/49-i híres tábornok.

Daróczy Zoltán.

TÁRCA.

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság múltévi és azóta kifejtett működésének összefoglaló képe a következőkben vázolható. Az előző év március 22-én tartott igazgató-választmányi ülésen Áldásy Antal, a Társaság elnöke, nagyszámban megjelent hallgatóság előtt a Bezerédj-család történetéről szóló, új adatokkal megvilágított értekezését olvasta fel, mely azóta a *Turul*-ban színesnyomású címermelléklettel már meg is jelent. Az 1929. október hó 17-re kitűzött közgyűlésen az igazgató-választmány megbízásából Szentpétery Imre másodelnökünk tartotta meg Karácsonyi János, elhunyt nagynevű tiszteletbeli elnökünk felett emlékbeszédét a Magyar Tudományos Akadémia gyűlési termét teljesen betöltő tagjaink, valamint a tudományos társaságok és a nagyváradi káptalan képviselőivel együtt egybegyűlt szépszámu vendégsereg előtt. Ugyanez a közgyűlés a megelőző igazgató-választmányi ülésen történt jelölés alapján a kilépő Fögel József, Barabás Samu, Döry Ferenc, Domanovszky Sándor, Kállay Ubul, Reiszig Ede és Vargha Zoltán igazgató-választmányi tagokat újból, báró Forster Gyulát, Lukcsics Pált, Kumorowitz Lajos Bernátot és Paulinyi Oszkárt pedig az üresedésben levő helyekre új igazgató-választmányi tagokul választotta meg.

A folyó évi április hó 3-ra összehívott közgyűlésünket megelőző igazgató-választmányi ülésen a *Turul* szerkesztésének ügye is napirenden lévén, Áldásy Antal elnökünk, rendkívül nagy elfoglaltságaira való hivatkozással, kérte a szerkesztésnek másra ruházását; az igazgató-választmány azonban, tekintettel arra, hogy elnökének kiváló hozzáértéssel immár régóta kifejtett szerkesztői munkásságát nem nélkülözheti, a szerkesztésnek további megtartására kérte, aminek az elnök engedve, a szerkesztést továbbra is vállalta. Ugyanekkor az igazgató-választmány az állandó távolléte miatt úgy a Társaság titkári tisztségéről, mint a *Turul* társszerkesztéséről lemondott Tóth László helyébe az elnök mellé másik szerkesztőül Czobor Alfrédot, a Társaság jegyzőjét választotta meg s őt egyúttal a titkári tisztségre is jelölte. Az igazgató-választmányi ülést követő közgyűlésen, melyet az egybegyűlt tagokon kívül nagyszámmal megjelent vendégek igen népessé tettek, Vargha Zoltán Vargha Gyulának, a kiváló költőnek a származását és őseit ismertette magasszárnyalású előadásban. Az igazgató-választmányból alapszabályaink értelmében ezúttal kilépő tagok: gróf Andrassy Géza, Eckhardt Ferenc, Holub József, Jalsoviczky Sándor, R. Kiss István, Lukcsics József, Mályusz Elemér és báró Prónay Dezső, újból megválasztattak, míg új

választmányi tagok Bezerédj István, Végh Gyula és Fekete Nagy Antal lettek. A számvizsgáló bizottság tagjaivá a közgyűlés Isov Kálmán, Táborosky Ottó és Paulovics Tibor rendes tagokat választotta.

A megüresedett titkári állás betöltését illetőleg a közgyűlés az igazgató-választmány jelölése alapján határozott s a Társaság titkárává annak eddigi jegyzőjét, Czobor Alfrédot választotta meg.

A pénztárnok jelentése szerint a Társaság bevételei 3245 P 46 fillért, kiadásai pedig 2465 P 58 fillért tettek ki.

A Társaság 1929. évi működéséről Czobor Alfréd jegyző, mint a titkár helyettese, a közgyűlés által tudomásul vett következő jelentésben számolt be:

Mélyen tisztelt Közgyűlés!

Társaságunk múltévi tevékenysége is annak a fokozatos fejlődésnek a jegyében folyt le, mely áldatlan közállapotok után a mostani évtized kezdetén történt újjáéledése óta, adott viszonyainkhoz mérten, évről évre tapasztalható.

Társaságunk belső életének tulajdonképeni tartalmát alkotó tudományos feladatok ama részéről, mely a genealogiai és vele kapcsolatos irodalom legújabb önálló termékeit öleli fel, az elnöki megnyitó kimerítően tájékoztatta a tisztelt közgyűlést. E feladatok betöltésében másik tényező, mely a heraldika és genealogia tudományos művelésének állandó ébrentartására hivatott, folyóiratunk, a *Turul*. Ennek 1929-es évfolyama is az előző évihez hasonló 15 ívnyi terjedelemben, összevont kettős számokban kétszer jelent meg. Ezekben Áldásy Antal a Bezerédj-család Zsigmond-korabeli színes címerének bemutatása mellett e család középkori történetét világítja meg. Nagy Miklós a Ghyczyeknek a magyar nemzet történetében szerepetvivő tagjairól ad beható tanulmányt, bő genealogiai táblával. Juhász Kálmán a XII. század végén és a XIII. század elején élt Csanád püspök alakját és kapcsolatait rajzolja meg gazdag forrásanyagban épült tanulmányban. Haiczl Kálmán a Zelchényieknek, valamint a rokon családoknak középkori kapcsolataival és birtokviszonyaival foglalkozik, s ennek kapcsán Hrussov vára középkori történetéből kapunk részleteket. Tóth László Bonfini és műve másolójának címerleveleiről szóló s egyben a Bonfini-család leszármazását ismertető értekezése sok ismeretlen anyagot vet felszínre. A genealogusokra nézve a leszármazások, családhoz való tartozandóságok megállapítása, elsősorban pedig a birtokviszonyok helyes meghatározása tekintetében igen fontos követelmény az 1848 előtti birtokjogi viszonyok ismerete. Ezek egyik részéhez hasznos ismereteket

nyuajt Holub Józsefnek Kelemen László művéről írt bírálata s utóbbinak erre írt válasza.

Ezek s több más kisebb becses genealogiai értekezés mellett a címetant elsősorban Glyczy Pálnak ábrákkal megvilágított szakszerű értekezései képviselik; nevezetesen az egri várban talált régi címeres kölapról, melynek címerében a Chaby-család címerét ismeri fel, továbbá az 1398. évi Csentevölgyi-armalis címeréről, melynek leírása alapján a «Wexirbild»-ekre emlékeztető címet rekonstruálja, mégpedig a régebbi *Turulok*ban megjelent kísérletekkel szemben a legelfogadhatóbb alakban. Ugyanő a Forgách-család nemzetségi címerének fejlődését is új világításban mutatja be. *Bártfai Szabó László* Miskolc város régi címerpecsétjének ábrázolását fejtegeti. *Relković Neda* pedig két XVI. századbeli címeres levélről értekezik. A hazai és külföldi magyarvonatkozású genealogiai és heraldikai művek ismeretése a Társaságunk által képviselt tudományágunk mai állapotáról tájékoztatja tagjainkat.

Az őszi közgyűlésen *Szentpétery Imre* másodelnök méltatta nagy alaposággal Karácsonyi János felett tartott emlékbeszédében elhunyt tudósunk nagyarányú munkásságát. Mai közgyűlésünkön pedig *Vargha Gyula* választmányi tagunktól volt alkalmunk hallani Vargha Gyula származásáról írt kiváló tanulmányát.

Szellemi munkálkodásunk kapcsán helyénvalónak tartom már most bejelenteni, hogy elnökünk, *Aldásy Antal*, a Magyar Nemzeti Múzeum címeresleveleit ismertető művének folytatása, címerábrákkal, a múzeum főigazgatója, *Hóman Bálint* úr ő méltósága gondoskodásából a közeljövőben megjelenik s az 1600-ig kiadott címeresleveleket fogja tartalmazni, a korábbi anyaghoz tartozó, de csak ennek megjelenése óta megszerzett címeresleveleket is felölő kiegészítésekkel.

Ha az előbb vázolt eredmények esetleg nem elégitettek ki mindenkit minden irányban, ez nem a jó igyekezeten múlt, hanem anyagi erőink hiányán, ami Társaságunk működését erősen korlátozza; mint ahogyan a magas nyomdai árak tudományágunkat önállóan művelő egyeseket is akadályozzák ilyenmű termékeik publikálásában. És azt sem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy a közönség érdeklődésébe, támogatásába vetett reményeink a kellő mértékben maiglan sem váltak be. Multévi körlevelünk nem hozta meg a várt eredményt. Ez okból a folyó év elején újabb körlevéllel fordultunk tagtársainkhoz a Társaság támogatására és főként a tagdíjak beküldésére. Ezúttal kedvezőbb visszhangra találtunk; de vajjon a kívánt siker legalább nagyobbik részét elérjük-e, csak ezután válik meg.

Tagjaink multévi gyarapodása 33. Ez az előző évekhez képest ugyan szép haladás, de még mindig

kevés; mert nem szabad felednünk, hogy különböző okokból gyakori veszteségeink is vannak. Bár ezúttal örömmel jelenthetem, hogy legutóbbi közgyűlésünk óta elhalálozás miatt egyetlen tagot sem veszítettünk.

Őszinte, meleg hálánkat tolmácsolom a mélyen tisztelt közgyűlés színe előtt azoknak, kik tagsági díjkötelezettségeiken felül is siettek segítségünkre, de különösen és elsősorban *Kollányi Ferenc* prelátnak úr ő méltóságának, aki 200, és *Hóman Bálint* főigazgató úr ő méltóságának, aki a Nemzeti Múzeum részéről utaltványozott 800 pengős évi támogatáson felül magánpénzéből is külön 100 pengős adományban részesítette Társaságunkat. És mély köszönetünket fejezzük ki ugyanekkor a Vallás- és Közoktatásügyi Miniszter úr ő excellenciájának, aki évi 300 pengős államsegélyt nyújt számunkra.

Társaságunk külső szerepléséből kiemelem, hogy testvértársulatunkat, az Országos Magyar Régészeti Társulatot, fennállásának 50 éves jubileuma alkalmával meleg sorokban üdvözlöttük s díszközgyűlésén megfelelően képviseltettük magunkat. Úgyisintén képviselettel vettünk részt két régi, Társaságunk megalapítása óta annak igazgató-választmányában helyetfoglalt, korábban elhunyt tudós tagtársunkról való kegyeletes megemlékezésen: *Fraknoi Vilmos* szoborleplezésén és id. *Szinnyei József* 100. születése napja alkalmából sírjánál rendezett emlékünnepen, mely alkalmakkor *Varjú Elemér* másodelnökünk Társaságunk koszorúját is letette.

Jövő feladataink a régiek: A genealogia és heraldika tudományos művelésének minél hathatósabb eszközökkel való fellendítése és Társaságunk iránt az érdeklődésnek minél szélesebb körre való kiterjesztése, valamint anyagi erőforrásainknak minden képzelhető módon gyarapítása. Megkíséreljük elszakított területeken élő volt tagjainkkal is az összeköttetést újból felvenni. Egyes jelek ugyanis arra mutatnak, hogy — ha nem is mindenütt — némely részokről sikerülni fog tagjaink számát ezúton is emelni.

Amikor olyan országokban, ahol címet, rangot eltöröltek, a genealogia és heraldika tudományos művelése újabban olyan lendületet vett s olyan nagyszabású vállalkozásokkal és kiadványokkal lép fel egyszerre, amilyennel és aminőkkel még a régi világban is alig találkoztunk, — mint teszem, Cseh- és Morvaországban is — ugyanakkor nekünk kétszeres kötelességünk ezirányban munkálkodni s kötelességük ebben segítségünkre jönni mindazoknak, akik a mai szélsőséges és szent hagyományokat elvető áramlatokkal szembenállnak, mert Társaságunk irányánál fogva különösképen művelője annak a talajnak, melyen az ősök tisztelete, megbecsülése érlelődik.

Kérem a tisztelt Közgyűlést, méltóztassék a titkári jelentést tudomásul venni.

ZSINKA FERENC

Munkás életének derekán, váratlanul költözött el körünkbe. Május 4-e óta igazgató-választmányunk szegényebb lett. Egyik lelkes, Társaságunk iránt mindig meleg érdeklődést tanúsító tagját veszítette el. A fájdalmas megdöbbenést és mélységes szomorúságot, melyet halála széles körben keltett, nemcsak a veszteség érzete fakasztotta, hanem a szeretet is.

Nem volt tulajdonképpen speciális művelője a történelmi segédtudományok általunk képviselt ágának. Őt a történettudomány más ágazatai kötötték le. Szakismerete, a genealogia és heraldika területén jártassága és ahhoz való vonzódása azonban, amit még a Nemzeti Múzeum Széchényi-könyvtára igazgatásának csak nemrég történt átvétele előtt a levéltári osztályban töltött hosszabb működése oltott belé, őt

mindvégig szeretettel és nagy figyelemmel láncolta Társaságunkhoz. Tanúságot tesznek erről egyrészt a *Turulban* megjelent ismertetései, a Nagyenyedi Albumban csak a közelmúltban megjelent értekezése Báthory Gábornak papok részére adományozott címeresleveléről, másrészt az a kiváló ügybuzgóság, mellyel Társaságunk működésében állandóan részt vett. Alig volt ülésünk, melyről az ő szerény, sokak szimpátiáját kiváltó személye távolmaradt volna. Elvesztése annál fájdalmasabb nekünk, mert nemcsak mint igazgató-választmányunk tagja, hanem mint a Nemzeti Múzeum közbecsülésben álló tisztviselője is közel volt szívünkhöz. Midőn e sorokban is búcsúzunk tőle, érezzük, hogy Zsinka Ferenc hiányozni fog nekünk.

SZAKIRODALOM.

Szabó Dezső: A herceg Festetics-család története. Budapest, 1928.

A családtörténeti irodalom terén hosszabb stagnáció után újból élénkebb mozgalom kezd mutatkozni. Folyóiratunk utóbbi évfolyamaiban megemlékeztünk már egyes újabb irodalmi termékekről, most pedig ismét egy újabb terjedelmes monográfiáról adhatunk számot. Szabó Dezső, a debreceni egyetem történet-professzora, kinek régebbi publikációi a magyar politikai történet, főleg a XVI. század ismeretére vetnek világot, hosszú évekre terjedő kutatások után hatalmas terjedelmű kötetben ismerteti a herceg Festetics-család történetét, mely a család történetén kívül a politikai történet eseményeire is számos értékes felvilágosítást és adalékot nyújt.

A monográfia összeegyeztetni igyekszik a családtörténetet a köztörténettel olyképp, hogy egyik se szárnyalja túl a másikat. Ezért a család első tagjainál, kiknek közszereplése kisebbmértvű volt, magánéletük elmondására fekteti a fősúlyt, elhagyva ebből minden olyant, ami reájuk nézve nem fontos, míg a köztörténetben nagyobb szerepet játszott családtagok életét megfelelő részletes módon adja elő.

A monográfia a családi hagyomány ismertetéséből indul ki. A család eredete iránt legelőször Festetics György tanúsított nagyobb érdeklődést, aki a Horvátországban, Zágráb közelében lakozó Festeticsekkel kereste az összeköttetést. A Zágráb közelében, Sassinoveczen lakozó Festetics Györgytől 9 darab, a családra vonatkozó okmányt vett át, köztük a család címereslevelét, melyek később ismét visszakerültek a horvátországi családtagokhoz. Ezek az oklevelek az 1570–1629 közti évekből származnak és másolataik a keszthelyi hercegi levéltárban is

megvannak. Festetics György fia, László, szintén érdeklődött a család eredete iránt, és a levéltárnokával folytatott levelezésből megtudjuk, hogy a Sarajevo mellett fekvő kressovai kolostorban a családra vonatkozó régi kéziratok őriztetek, melyek a család bosnyák eredetét és leszármazását bizonyítják. László gróf kísérletet is tett a családra vonatkozó kéziratok megszerzésére, de hogy ezek sikerre vezettek-e, nem tudjuk. Annyi bizonyos, hogy 1834 és 1836 között báró Maretich Ernő nyugalmazott ezredes megírta a Festetics-család történetét. A kéziratban megmaradt családtörténet a Festetics-családot Nagy Sándor Hephastion nevű vezérétől származtatja, és rokonságba hozza a családot a nyugati gót királyokkal és az albán fejedelmekkel. Természetes, hogy ezek a megállapítások merőben önkényesek és semmi nemű hitre igényt nem tarthatnak. Döbrentei Gábor a családot a turopoljai nemesek sorából származottnak mondja. A családban a horvátországi származás hagyományának egészen Döbrentei Gáborig nincs nyoma. Festetics György az első, aki a család horvátországi tagjait megismerve velük kereste a származás megállapítását.

A család legrégibb ismert tagja Festetics Péter, aki Turopolya 1558-ból való jegyzőkönyvében említetik, akit a jegyzőkönyvek Bosenicán lakozónak mondanak. Városi polgár volt és valószínűleg 1480 körül született. Utána Mihály említetik a család tagjai közül, akinek rokonsági viszonyáról az említett Péterhez azonban nem tudunk semmit. Mihálynak, aki 1510 körül született, két fia volt, Lőrinc és Tamás, akik közül Lőrinc származtatta tovább a családot. Lőrincnek Lukács, Máté és József fiai, valamint ezek fiai 1612-ben Péter zágrábi püspök

a püspökség praedialistái sorába emeli, majd II. Ferdinánd őket 1625-ben magyar nemesekké tette és nekik címert adományozott. Lukácsnak fia, Pál az első Festetics Magyarországon, akivel 1634-ben Német-újvárt találkoznak.

E bevezető fejezetek után a munka részletesen tárgyalja a Festetics-család magyarországi szereplésének kezdetét. Részletesen ismerteti Pál hasonló nevű fiának élete folyását, majd a második házasságából született József fiának életét. A család nevesebb tagjai közül részletesen szól a szerző még Festetics Kristóf fiáról, Pálról, aki Mária Terézia idejében játszott nagyobb szerepet, és különösen részletesen szól gróf Festetics Györgyről, a Georgikon megalapítójáról. Ennek életrajza képezi a munka legterjedelmesebb részét és a benne foglalt adatok köztörténeti és művelődéstörténeti szempontból a legnagyobb érdeklődésre tarthatnak számot. A munka többi fejezetei a családnak László, Tasziló és II. György nevű tagjairól szólnak. A kötethez csatolt családfája nagy gondnal állítja össze a család leszármazását egészen napjainkig.

Szabó Dezső munkája alapos levéltári kutatások alapján épült fel. Éveken át kutatta a hercegi levéltár nagyterjedelmű anyagát, melyet más levéltárak anyagával, valamint az irodalomnak gondos felhasználásával egészített ki. Kiterjeszkedik a munkában a családi vagyon szerzésének történetére is, anélkül, hogy a birtok történetét kimerítően ismertetné. Ő maga mondja az előszóban, hogy a birtoktörténet megírása különösen abból a szempontból volna érdekes, hogy a család tagjai miképpen gazdálkodtak az általuk szerzett birtokokon. E tekintetben, mondja a szerző, a családi levéltár rendezett része a birtokszerezésre nyújt részletekbe menő felvilágosítást, míg a rendezetlen rész a gazdálkodásra vonatkozólag tartalmaz értékes anyagot. Talán rászánja magát a szerző ezen birtoktörténet megírására is.

Szabó Dezső munkája a magyar családörténeti irodalomnak minden tekintetben értékes gyarapodását jelenti, de e mellett a család közszereplésére való tekintettel a magyar köztörténet művelőjének is számos értékes felvilágosítást és adatot szolgáltat. Teljes elismerés illeti meg a szerzőt fáradságos munkájáért. Külön ki kell emelni a kötetnek tipográfiai kiállítási, mely herceg Festetics Tasziló bőkezűségét dicséri.

Áldásy Antal.

D. L. Galbreath: Handbüchlein der Heraldik. München, 1930.

A heraldikai tudomány újabb időben főleg Svájcban talál behatóbb művelésre. A svájci heraldikai társaság vezetői mindent elkövetnek a heraldikai érzék fejlesztésére és évenként Svájc különböző városaiban tartott vándorgyűléseikkel igyekeznek az érdeklődést a heraldika iránt állandóan fokozni. Az ő fáradozásuknak köszönhető nagyrészt, hogy a svájci községek címerei újabban alapos revízió alá vették, mely alkalommal számos heraldikai szabálytalanság nyert kiküszöbölést. A társaság folyóirata, az Archives Héraldiques Suisses állandóan ébrentartja a nagyközönség érdeklődését a heraldika emlékei iránt és a Svájcban mindenfelé bőven található heraldika emlékek összegyűjtése és nyilvántartása körül elévülhetetlen érdemeket szerzett magának. A társaság

vezetőférfiainak egyike, D. L. Galbreath most megjelent műve is szélesebbkörű érdeklődésre tarthat számot és mindenesetre alkalmas a címtan ismeretét a nagyközönség körében terjeszteni.

Galbreath műve tulajdonképpen átdolgozása egy régebbi, 1923-ban H. de Vevey-vel együtt megírt Manuel d'Héraldique című művének. Az újabb munka a régihez képest nagyobb változást mutat fel, különösen a címerek keletkezéséről és a heraldika fejlődéséről szóló fejezetek nyertek alaposabb átdolgozást.

A munka elsősorban a német Svájcot és a szomszédos német területeket tartja szem előtt és ennek megfelelőleg válogatja össze a szöveg magyarázatához szükséges illusztrációkat. Tartalmi tekintetben a munka tíz fejezetre osztva tárgyalja meg a heraldika alapelveit, míg a XI. fejezetben a heraldika főbb forrásairól emlékezik meg.

A heraldikai alapelveket és szabályokat a munka röviden, de szabatos és világos előadásban tárgyalja meg. Külön kiemeljük a IV. fejezetet, mely a mesteralakok ismertetését adja, nagyon gondosan megválogatott rajzok kíséretében. Nagyon hasznos a munka függeléke, a német-francia és francia-német heraldikai műszótár, mely utalásokkal van ellátva a szövegre, hol az egyes műkifejezések részletesebb magyarázata található.

Külön kiemelendők még a munkában közölt rajzok, melyek száma a 400-at meghaladja és amelyek nagy része színezett. Ezek között találunk egyes magyar vonatkozásúakat is, így Nagy Lajosnak ismert struccos címerét az aacheni kincstárból, a königsfeldeni magyar címet. A kötethez csatolt külön táblák között a VIII. tábla Hunyadi Mátyásnak 1488-ban a luzerni származású Ritzin Miklós lovag részére adott címerét közli. Ez a címereslevél Luzernben, a Schumacher von Linden-család tulajdonában van. A címer fekete mezőben csonkított aranyliliomot két porzóval ábrázol, a fekete aranytakarókkal ellátott sisak díszében a pajzsbeli alakot mutatja. Az armális német nyelven van kiállítva, kivonatos szövegét a címer rajzával együtt már J. A. Haefliger leközzölte volt az Archives Héraldiques Suisse—Schweizer Archiv für Heraldik 1923. évfolyamában megjelent Luzerner Wappen und Adelsbriefe című közleményében.

Áldásy Antal.

Giuseppe Gerola: Sigilli Scaligeri. Torino, 1930, 12 l. (Különlenyomat a «Studi Medievali» III. kötetéből.)

A ghibellin érzelmeiről ismert Della Scala-családnak — amelynek egyik tagját, I. Cangrande-t, Dante halhatatlan emléküvé tette — történetével bőségesen foglalkozott az olasz genealogiai és heraldikai irodalom, meg a Dante-kutatás is. Így többen (Malaguzzi Valeri, Spaventi) foglalkoztak a család címerével is. Ezeknek a nyomán megállapítható volt, hogy a család eredeti címere beszélő címer, vörös mezőben négy (később öt) fokú ezüstlépcső (létra). A pecséteken vagy a címerképeken olykor előfordul a címet használó családtag monogramja is. Egy másik változata a címernek, amidőn két egymással szembenéző kutya tartja karmai között a lépcsőt. Ennek legrégibb példája a Dante által is megénekelt I. Cangrande (meghalt 1329) síremlékén, Veronában látható.

Jelentékeny variánst mutat ezzel szemben a csá-

szári sas megjelenése Verona urainak címerében. Ez az emblema, amely más vikariátust viselt ghibellin család címerében is előfordul, kétféle alakban található a della Scala-család címerében; vagy a lépcső legfelső fokán foglal helyet, vagy pedig a lépcsőalaktól függetlenül, betölti az egész pajzst, s mellette a lépcső csak mellékalakká lesz. A családi címer egyes családtagok használatában később valósággal barokkizálódik az egyes címeralakok ábrázolásának bizarr formái folytán.

Ilyen körülmények közt Gerola hasznos munkát végzett, amidőn a veronai, mantovai, trentói, bécsi és grusbachi levéltárakból a della Scala-családnak 19 címeres pecsétjét gyűjtötte össze. Ezek közül az első 1310-ből, az utolsó pedig 1404-ből való. Az egész publikált anyag, amely tíz családtagra vonatkozik, azt bizonyítja, hogy a család címerhasználatában hiányzott az állandóság, csupán a lépcső, mint a családi névre utaló beszélő címeralak fordul rendszerint elő, míg a családtagok ú. n. titkos pecsétjén a XIV. század második felétől kezdve a császári sas, mint egyedüli címeralak használatos.

T. L.

Rácz Elemér: A ritmikus próza XII—XIII. századi okleveleinkben. Budapest, 1927. 8-ad r. 25 l.

Az értekezés írója a magyar diplomatikának egy eddig elhanyagolt területéről vette problémáját. Amíg a német és francia diplomatikai irodalom már bőségesen foglalkozott az oklevelek nyelvének ritmikus sajátágaival, addig a magyar irodalomban ez a kérdés — dacára, hogy innen indultak ki Balogh József értékes kutatásai a ritmikus próza jelenségeire vonatkozólag — érintetlenül maradt.

Rácz Elemér most, a már publikált okleveles anyag vizsgálata után, arra az eredményre jut, hogy a mondat- vagy mondatrészletvégi ritmus első nyomai már Szent István okleveleiben is megtalálhatók s valószínűleg a német kancellária befolyása alatt átvett oklevélformulák öntudatlan átvételei. Később a ritmikus prózának még ezek a kezdetei is elenyésznek s csak II. Béla, illetőleg II. Géza óta találni okleveleinkben ismét ritmikus mondatvégződéseket, a nélkül, hogy ez tudatos lenne. A cursust, mint tudatos stílus-elemet, valóságos törvényszerűséggel Katapán kancellár honosította meg 1192-től kezdődőleg. Utódai alatt azonban nyilván a kancellárok megfelelő előképzettségében, a cursus alkalmazása ismét ingadozóvá lesz. A tökéletes cursushasználat a királyi kancelláriában 1241-el kezdődik s egy évtizeddel később már a magyarországi egyéb okleveles gyakorlatban is általánossá lesz.

Amennyire figyelemreméltók és elfogadhatók Rácz Elemér munkájának ezek az eredményei, annyira sajnálatos, hogy munkáját felesleges szüksézsávgal szinte vázlatoszerűvé tette. Kezdődik ez már műve elején azzal, hogy sehol sem definiálja azokat a ritmikus prózai alakokat (cursus velox, planus, tardus), amelyeket pedig elsőnek kíván alkalmazni a magyarországi okleveles gyakorlatra. Megelégszik itt egyszerűen Bresslau diplomatikájára vonatkozó hivatkozással. Hasonló rövidséggel sorakoztatja fel példáit is állításainak bizonyítására. Gyakran megelégszik az efféle bizonyítással: «Ellenben korszerűtlenül szabatosak a mondatvégek az 1124. évi garamszentbenedeki átiró oklevélben, nemkülönben az 1130.

(1129?) évi adománylevélben» (6. l.), vagy «ezzel szemben felkölti figyelmünket egy 1178. évi oklevél lendületteljes, szabatos cursusalkalmazása, amely mi kívánnivalót se hagy hátra» (8. l.). S ezek után a szerző rendszerint megelégszik az oklevél kiadásának egyszerű idézetével, a nélkül, hogy állítása igazolására a megfelelő helyeket közölné. Pedig az oklevélstílus kutatóinak éppen ez volna a legfontosabb. Valahogy a probléma indokolatlan megszükitésének látszik szerzőnknek az az eljárása is, amidőn Katapán kancellár reformját az oklevélstílus terén francia kultúrhatásnak (párizsi egyetem) tulajdonítja, ellenben ennek módszeres vizsgálata, illetőleg bizonyítása elől azzal tér ki, hogy «cursusgyakorlat szempontjából átvizsgáltam volna a XII. század francia uralkodói, valamint főbb egyházi okleveles gyakorlatot, de a rendelkezésemre álló oklevélanyag hiányos volta miatt e terv keresztülvihető nem volt» (12. l., r. jegyzet). A szerzőnek ez a védekezése a módszeres bizonyítás hiánya miatt igazán nehezen érthető. Neki munkájához nem eredeti francia oklevelekre, hanem azok jó publikációira volt szükség. Alig hihető, hogy ezek — amennyiben nem találhatók meg Budapesten — kikölcsonőzhetők ne lettek volna külföldről valamelyik közönyvtárunk útján.

Rácz Elemér munkája így, ahogy van, jól sikerült vázlat csupán, amelynek lényeges bizonyító anyaga azonban egyelőre a szerző tollában maradt. T. L.

Sipeki Balás Károly: Családi feljegyzések. (Kézirat gyanánt.) Budapest, 1929. 47 l.

Genealogiai műveinkben a Sipeki Balás-család története és leszármazása igen hiányos és gyakran zavaros. Ez elégtelenségek megjavítására nyújt segédkezet Balás Károlynak a saját családja multjához adatokat szolgáltató füzeté. Mint címe és kézirat-jellege is feltűnő, nem a tudományos genealogia körében mozgó és a források teljes kiaknázására törekvő családtörténet megírására vállalkozott. Tudja, hogy a közlevéltárakban, így elsősorban Nógrád vármegye, a váci káptalan, a garamszentbenedeki konvent (és nem káptalan!) levéltáraiban, az Országos Levéltárban, a Nemzeti Múzeum levéltárában stb. családjára vonatkozólag sok adat rejlik; ezek felkutatását azonban nem tűzte ki feladatául. Még az ismert, kiadott anyaggal sem foglalkozik bővebben. Célja kizárólag a családja birtokában őrzött és a saját tudomásában levő, elkallódásnak, illetve feledésnek könnyen kitétt adatok megmentése volt a rokonok és utódok számára; amit megtenni kultúrkötelességnek tartott. Ebből a szerényebb s inkább csak a rokoni kör érdeklődésére számító elgondolásból folyik s indokolható, hogy művében sokszor aprólékos, családias közlések, születési körülmények feljegyzése, eugenetikai jellemzés stb. is előfordulnak, amilyenekkel genealogiai művekben általában nem igen találkozunk. Ezek között azonban sok kedves, megkapó leírást olvasunk.

A mondottak szerint tehát forrásanyaga két részből áll: a pozitív írott emlékekből és a családja körében, nagyrészt felmenő családtagjaitól hallott, tudomáson alapuló adatokból. Előbbiekhez tartozik a család birtokában lévő négy eredeti, a füzet végén fényképes facsimilében közrebocsátott okirat, a váci káptalan által a felsődobonyi birtokba való beiktatásról

kiadott 1780. évi oklevél hiteles másolata és a rimóci róm. kath. egyház anyakönyvei. A hallomáson alapuló közlések a genealogusok számára sokszor becses támpontok, de a régebbi időkre vonatkozókat a szélesebbkörű okleveles kutatás hivatott megerősíteni, esetleg ki is egészíteni. A négy eredeti oklevélről szerző hét fejezetből álló munkájának II. fejezetében értekezik. A legrégibb, Mátyás király egy 1470-ben kelt adománylevele, a Sipeki Balás-családot csak birtoktörténetileg érdekelheti, amennyiben többek között az anyai örökségképen jóval később, csak a XVII. században reászallt felsőpestmegyei Zsidó községbeli birtokainak régi birtokosait mutatja be. Ezek előbb a Csövény, majd a Pilisszék és Szilasszék voltak. Ez az oklevél is annakidején hihetőleg a birtok megszerzésével jutott a Balás-család levelesládájába. Ezért az ezzel az oklevéllel kapcsolatban felvetett kérdésre bátran kijelenthetjük, hogy az, s így a benne előforduló Balás is, a fenti vonatkozásokon kívül semminemű más összefüggésben nincs szerző családjával. Az oklevél Balása világosan a Szilasszék öse.

A család első és saját birtokában eredetiben fennmaradt oklevele a II. Ferdinánd király által 1635. február 25-én Balás Gergely és hozzátartozói részére adományozott és a következő évben Losoncon kihirdetett, festett címerképpel ellátott címeres nemesítő levél. Sikerült fényképes hasonmása a füzet végén látható. Nagy Iván és Siebmacher Wappenbuchja is e címet hibásan közli. A griff jobb markában a karddal együtt tartott három fehér rózsát — hihetőség csak pecsétek után — három csillagnak nézték és a kard éle hosszában helyezték el. Egvedül a Magyar Nemzetiségi Zsebkönyv adja először helyes, a Balás Károly művében közölttel egyező leírását. A «Nagy Iván» című folyóiratban (1900. évf., 119. l.) a Heves vármegye levéltárában őrzött címeres nemeslevelek felsorolásánál egy hiteles másolatban meglévő, 1634. augusztus 19-én Balás Máténak és családtagjainak adományozott s e megyében ugyanezen évben kihirdetett armálisról is van említés, melyet a közlő a Sipeki Balás-család őseinek tulajdonít. Itt a család valamely más ágának a nemesítésére lehetne gondolni; valószínűbb azonban, hogy téves megállapítással állunk szemben.

A harmadik oklevél Pálffy Miklós nádor 1725. évi nova donatioja a legénde birtokra; a negyedik pedig a nógrádmegyei Sipekre szóló, 1743-ban kelt adomány, ahol egyébként zálogjogon a Balások már korábban is bírtak. Szerző valamennyit részletesen, következtetések levonásával taglalja. A további fejezetekben lelkiismeretes pontossággal összeállított, fentebb említett forrásanyaga alapján úgy apai, mint anyai őseinek elágazásait és leszármazóit ismerteti. Apai részről a címer- és nemességyszerző Gergelynek Mihály nevű fiától és ennek feleségétől, Bibitől Horváth Katalintól származott két unokája két ágnak lett ősatya: a Gergely és az István ágáé. Mindkettőt külön tárgyalja. Önálló fejezetet szán édesanyja, Tótlipcei Pajor Ilona, családjának s röviden kiter nagyanyja, Siroki Egry Mária, családjának ismertetésére is. A Pajor-család Regensburgból származik s eredetileg Baiérla-nak hívták. Ősei hadiérdemeikért 1659-ben, régi nemességük megújítása mellett, a magyar nemességet kapták. Szerző a birtokában levő hiteles másolatról szó szerint közli a címerleírást és az érdemek felsorolását tartalmazó részt.

A füzet mellékletei között az említett négy oklevél-facsimilén kívül 15 lapnyi terjedelemben genealogiai táblák vannak.

Az itt ismertetett munka — mint említettük — nem a tudományos világnak készült, csupán rokonok számára. Mindamellett írója arra is figyelemmel volt, hogy a további esetleges kutatásoknak is szolgálatot tegyen. Leszögezhetjük, hogy ezt a célját is elérte. A könnyen veszendőbe menő adatok közrebocsátásával a genealogiai kutatás számára is csakugyan hasznos és alapos anyagot nyújtott s ezért hálára érdemes és követendő példára buzdító munkát végzett. A Sipeki Balás-család jövő kutatójának pedig nem szabad meglepedkeznie annak más megyékbe, így a XVIII. század közepe táján Hevesbe, Hontba, az 1700-as évek végén Temesbe elszármazott ágairól sem, s a fentemlített levéltárakon kívül a vármegyék és ama káptalanok, meg konventek levéltárait is át kell kutatnia, melyek körzetébe e területek tartoztak.

Czobor Alfréd.

Levéltári Közlemények. A m. kir. Országos Levéltár folyóirata. Szerkeszti: Dr. Csánki Dezső. VII. évf. (1–4. füzet), 1929, 355 l., 8°.

A genealogiai és heraldikai kutatás főforrásai a levéltárak. Ezek megismerése tehát az e tudományággal foglalkozók számára elsőrendű érdek. A *Levéltári Közlemények*, ez a régi hiányt kiválóan betöltő, magasszínvonalú folyóirat, mely máig már hét évfolyamot hagyott maga mögött, a levéltárügy körébe vágó közleményeivel ehhez hatalmas segítséget nyújt. Legújabb, tartalom és terjedelm tekintetében egyaránt gazdag évfolyamában is, az elméleti és elvi területen mozgó, tanulságos fejtegetéseket sem véve ki, alig van közlemény, mely a genealogia munkásait is közelről ne érdekelné. E tekintetben különösen a levéltárak ismertetései figyelemkeltők. *Herzog József* a magyar kamarai levéltár történetének a folytatását közli. Első része a múlt évfolyamban jelent meg. Ezúttal a szervező és titkos utasítás gyakorlati eredményeiről számol be. Becses jegyzetek kíséretében ismerteti a levéltárba került iratanyagot, annak rendezési munkálatait, és a további fejlemények során kemény, de megérdemelt kritikával ítéli el a levéltár első igazgatójának, Ribics Rudolfnak a lelkiismeretlen szerepét. *Fekete Nagy Antal* a Nemzeti Múzeum levéltárában őrzött báró Malonyay-féle iratokról szól, tartalmi megoszlásuk részletezésével. Tulajdonképpen négy család levéltárát egyesítik magukban: a báró Malonyay-, báró Vajay-, gróf Koller- és a báró Paluska-családét. Azok, akiket feladatuk erdélyi levéltárakra utal, általános tájékozást, de egyszersmind szomorú képet is kapnak *Gagvi Jenő*nek az új-romániai közlevéltárak sorsát feltáró cikkéből. Első sorainkban említett célnak különös beccsel bíró szolgálatot tett *Lukcsics Pál*, leggazdagabb főúri családi levéltáraink egyikének, a gróf Zichy-család zselvi nemzetségi levéltárának bő és kitűnő leírásával. A szokásosan túlnyomóan birtokok és részben családok szerint rendezett levéltár óriási teret nyit a családtörténet számára. Erről ugyan már a család oklevéltárának eddig megjelent kötetei is meggyőzték; Lukcsics közlései nyomán azonban ez a perspektívánk távoli messzeiségekre tolódik ki. A tömegtelen adat sokfélesége miatt lehetetlen itt felsorolásokba bocsátkoznunk s a

nagynevű családok és a birtokok nagy számánál fogva egyesek kiemeléseivel sem tudnánk megközelítő képet adni. Lukács nem elégszik meg a nagy iratcsoportok és az iratoknak levéltári jelzetük szerinti pusztá leközlésével, hanem — és ez közleményének becsét rendkívül emeli — az összefüggő részeknek, az egyes családok iratainak eredetét is felkutatja és történelmi magyarázatokkal világítja meg az utat, amelyen azok a Zichy-nemzetség levéltárába jutottak. *Kumorovitz Bernál Lajos*, akinek értekezése a leleszi konvent oklevéladó működéséről 1569-ig a *Turul* 1928. évfolyamában jelent meg, a Levéltári Közlemények e kötetében ugyanazon konvent pecsételési és oklevéltaksa lajstromairól ír s közülök a két legrégibb (1355—56. és XIV. század II. fele) szövegét teljesen, az időben legközelebbi következőből (XIV. század vége) pedig részleteket közöl. E régi lajstromok sok genealogiai adatot is tartalmaznak.

Ezeket a közleményeket emeltük ki, mint amelyekről a *Turul* olvasóinak beszámolni kötelességünknek tartottuk. Az előadottakon kívül azonban sok más becses értekezés, oklevélközlés és az éber figyelemmel kísért bel- és külföldi levéltári irodalom termékeiről az ismertetések egész sora, a «Vegyes közlemények» rovatában pedig az Országos Levéltár 1928. évi állapotról és működéséről, az iratgyarapodásokat is feltüntető jelentés olvasható a folyóiratban.

Czobor Alfréd.

A Tomaj-nemzetségbeli Losonczi Bánffy-család története. Oklevéltár, II. kötet, 1458—1526. Szerkesztette s az I. és II. kötethez mutatót készített *dr. Iványi Béla*. Budapest, 1928. 4°, VIII + 807 l.

A Bánffy-család oklevéltárának első kötetéről a *Turul* 1910. évfolyamában (84. l.) találunk ismertetést. Ez a kötet 1908-ban Varjú Elemér, Társaságunk jelenlegi másodelnöke szerkesztésében jelent meg s az 1214—1457-ig terjedő okleveles anyagot öleli fel. A második kötet szerkesztését, átvéve a még részben Varjú Elemér által gyűjtött anyagot, Iványi Béla folytatta s az a közbejött háború és az ezt követő nehéz viszonyok miatt az első kötet megjelenése után pontosan csak húsz évre, az előbbihez hasonló nagy terjedelemben hagyta el a sajtót. Folytatólagosan a mohácsi vészig 444 oklevél szövegét vagy regesztáját találjuk benne, s ezek tizenhat köz- és magánlevéltárból gyűjtettek.

A sok becses köz- és művelődéstörténeti anyagot tartalmazó kötetből a nemzetségi vagyoni nagy kiterjedése következtében az ország igen nagy részére meríthetők család- és birtoktörténeti adatok, utóbbiak kapcsán vártörténetiek is. Legbőségesebben Erdély és Heves vármegye területéről, aztán Nógrád, Középszolnok, Szabolcs, Bihar, Zemplén, Abaúj, Pest stb. megyékből. És nemcsak a Bánffy-család különböző ágaira és birtokaira, hanem ezek kapcsán a középkorból eredő és akkor élt családok egész tömegére. Néhány a gyakrabban előforduló ismertebbek közül: Abády-, Balogy-, Báthory-, Bethleni Bethlen-, Bikalvy-, Dessewffy-, Bélteki Drágffy-, Eszenyi Csapvy-, Guti Ország-, Ippi Bydeskuthy-, Nánai Kompolth-, Nagymihályi-, Pálóczy-, Petneházy-, Ráskay-, Ráthonyi Ráthonyi-, Ruszkai Dobó-, Szentiványi Szentiványi-családok.

Bővebb tájékoztató felsorolás e helyütt felesleges,

mert a kutató az őt érdeklő adatokra könnyen rátalál a lelkiismeretes és kimerítő, 262 oldalnyi hely- és névmutatóból, mely egyben az első kötethez is szolgál.

Az oklevéltár második kötetének szerkesztője az oklevelek szakszerű közlési módja tekintetében elődjének nyomdokain halad. Hű, a szükséghez képest jegyzetekkel kísért szöveg, a közbeeső okleveleknek lapszélre kitett dátumokkal való jelzése, az élen olvasható és az előforduló helyek megyékszerű megjelölését is tartalmazó kivonat, az oklevelek külalakjának és őrzési helyének részletes és pontos leírása, mindez magában is rávilágít a feladatában ott honosan mozgó szakemberre, aki szem előtt tartotta, hogy a kutatóknak fáradság és kétely nélkül használható forrásanyagot nyújtson. Elődjétől eltérőleg számos oklevelet csak regesztákban közöl. A teljes szöveg mindenesetre itt is hasznosabb lett volna; de ennek hihetőleg az így is vaskos kötet kiadásánál nyomdai okok álltak útjában. Néhány keltezés megjelölésénél elnézés vagy sajtóhiba következtében téves szám szerepel; az ilyen kisebb fogyatkozások azonban ily nagyterjedelmű, fárasztó munkánál alig kerülhetők el s nem rontanak az egész mű értékén. A történetkutatás nem tagadhatja meg elismerését a szerkesztőtől munkája becséért és háláját a családtól a hozott nagy anyagi áldozatokért, melyekkel ennek az újabb kötetnek a megjelenését lehetővé tette.

Czobor Alfréd.

Németh Gyula: A honfoglaló magyarság kialakulása. Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia. Budapest, 1930. 350 l.

A magyarság az őshazában hosszú időken át török népekkel élt együtt. A könyv első részének tárgya tehát ebből az együttélésből származó kapcsolatok kifejtése és a török népek alakulásaiból nyert eredmények alkalmazása a honfoglaló magyarság kialakulásának a megmagyarázásához. A hat fejezetre osztott mű egészben szól a török népalakulatokról és nevükről, a bolgár-magyar érintkezésekről és a hun-magyar viszonyról, a magyarság és a kaukázusvidéki török törzsszövetségekről s ezen belül kaukázusvidéki hazája emlékeiről; ismerteti a magyar törzsszövetséget s ugyanakkor külön-külön magyarázza a régi magyar törzsnevek eredetét; rávilágít a honfoglaló magyarság nyelvére s végül a magyarság keleten maradt töredékeiről és nyomairól, a «Magna Hungaria»-ról és a «magyar» névnek Kelet-Európában és Ázsiában előforduló változatairól értekezik. Nagy tudással, kitűnő módszerrel és világos, meggyőző előadásban megírt fejtegetéseinek a nyelvből levont tanulságok a főpillérei. Németh Gyula könyve tehát elsősorban a nyelvtudományi szakmunkák körébe tartozik s ezért ismertetésünk erre a területre nem terjeszkedik ki. Mindamellett szükségesnek tartjuk a családtörténet-kutatók figyelmét e munkára ezirányban is felhívni. Az ősi családok eredetét kutató tudományos genealogia ezt a tudományágat nem mellőzheti. A régi írott forrásokban a kiejtéstől eltérő módon írt magyar szavaknak és elsősorban tulajdonneveknek a helyes megjelölése csak a nyelvtudomány által észlelt törvényszerűségek és megállapított szabályok segítségével lehetséges. Már pedig főként a régi tulajdonnevek eredetéből és változataik magyarázata alapján az ősi

családok és nemzetségek kutatói is sokszor értékes következtetéseket vonhatnak le úgy magukra az ősökre, mint települési és birtoktörténetükre. A műnek imént csak vázlatosan érintett tartalmából azonban kitűnik, hogy abból az ily irányban dolgozó genealogus ezenfelül is hasznos alapismereteket szerezhet.

A külső kiállítására nézve is tetszetős könyv a magyar tudomány újabb termékeinek legbecsesebbjei közül való.

Czobor Alfréd.

Nemesi Évkönyv 1927—1928. Szerkeszti: *Király-daróczi Daróczy Zoltán.* V—VI. évf. Kiadja: Magyaromda r.-t. Budapest, 1929. 16°. I—VI. és 497 lap.

Érdekes jelensége a magyar genealogiai szakirodalomnak, hogy hazánkban, ahol a nemes családok annyit adnak ősi magyar voltukra és leszármazásukra s ahol az igazolt és nem igazolt címerek és előnevek használatának a legutóbbi időig valóságos eldorádója volt, a Daróczyéhoz hasonló évkönyvek egy-két kötetnél tovább nem tudtak jutni. Társaságunk hasonló kiadványa két kötetben, Kempelen Magyar Nemesi Évkönyve egy és Magyar Nemesi Családkönyve két füzetben jelent meg. Ezzel szemben jellemző, hogy Daróczy nemesi évkönyvének első, 1923. évfolyama 297 oldalas, az 1924. évfolyama 358, az 1925/26. évfolyama 285 és a legutóbbi, 1928/29. évfolyama 497 oldal terjedelmű, s mint az eddigiekből következtethető, az évkönyv ezzel a négy kötettel még nem nyert befejezést. Hogy Daróczy ily eredményt tudott elérni, nemcsak társadalmi összeköttetéseknek, hanem főleg annak köszönheti, hogy a beküldött adatokat eredeti források alapján gondosan felülvizsgálja, kiegészíti és javítja, miáltal a kezéből kikerülő adatok hitelességére és megbízhatóságára törekszik. Ennek elérését 40 évi előzetes levéltári kutatásai teszik lehetővé. Összegyűjtött jegyzetei kincseshányái főleg a családtörténetkutatóknak, mert úgy az Országos Levéltár, mint a Nemzeti Múzeum olyan anyagaiban is kutatott, melyek névmutatókkal nincsenek ellátva. A másik ok, ami művének kiadását lehetővé teszi, önzetlen munkássága.

A Nemesi Évkönyv mindegyik kötetében találunk néhány közérdekű részt is. Így például a belügyminiszter rendeletét a rangok anyakönyvi bejegyzéséről vagy a nyilvános levéltárakban őrzött családi levéltárak jegyzékét. Az évkönyv a Gothai Almanach mintájára készült, azzal a különbséggel, hogy egyes családoknál ezek teljes leszármazásait is hozza, melyek részletességre nézve messze felülmúlják Nagy Iván munkáját is. A négy kötetben eddig 425 család ismertetése jelent meg, részben egészen, részben töredékben. Különösen kiemelendők a következők: Almásy-,

Angyal-, Balás- (Sipeki), Bánó-, Barcza-, Bárczy-, Báthmonostory-, Bátsmegyei-, Bethlen-, Bezegh-, gróf Csáky-, Czako-, Daróczy-, Ercsey-, Fintor-, Fleckhammer- (ma Csomor), Földes-, Gerlóczy-, Gombár-, Görgey- (Görgői és Toporczi), Görgey- (alias Bartók), gróf Gyulay-, Hanzely-, Horváth- (Nagyvárad és Teleki), Jekelfalussy-, Jeszenszky- (Kisjeszeni), Jeszenszky- (Nagyjeszeni), Kandó-, Kazy-Kenessey-, Kisfaludy-, gróf Kun-, Lipcsey-, Litassy-, Lórántffy-, báró Luzsénszky-, Majláth- (Székelyi), Majláth- (Szunyogszeghi), Majos-, Mándy-, Mérey-, gróf Mikó-, Miskolczy-, Nagy- (Galántai), gróf Nyáry-, Ocskay-, Ormos-, Paksy- (Pakosi), Pálffy- (Tolna-Szentgyörgy-Bereghi), gróf Pejacsevich-, báró Petrichévich-Horváth-, Pletthy-, báró Podmaniczky-, Putnoky-, báró Radvánszky-, Rakovszky-, Rónay- (Zombori), Sényi-, gróf Serényi-, Sigray- (Bátori), Simon-tsi-, Sipeky-, báró Skerlecz-, Soldos- (Runyai), Solyom-, Somssich-, Spolarich-, Sréter-, Szabó (Nemes-Thóti), Szakáts- (Szenterzsébeti), Szász- (Szemerjai), Szakall-, Székely-, Széll-, Szeniczey-, báró Szentkeresztzy-, Szepešy (Négyesi), Szilágyi- (Ákosfalvi), Szily-, Szinay-, Szluha-, Sztankovanszky-, Takács- (Kisjókai), Tichler-, Timon-, Tolnay-, Turchányi-, Ugron-, Ujfalussy- (Szepesdaróczi), Ujházy-, Ujhelyi-, Uray-, báró Urbán-, Vajdy- (Nagyrévi), Véghelyi-, Vigyázó-, Záborszky- stb. családok ismertetései.

A Nemesi Évkönyvek nagy szorgalommal és sok utánjárással gyűjtött anyagának gazdagsága tanúsítja, hogy a családi leszármazások szövevényeiben magát jól kiismerő és az irányú kutatásokban nagy jártassággal bíró szerkesztőjük munkát, fáradságot és odaadást nem kímélt feladata végzésében. Műve nemcsak a családjuk multjára kíváncsi utódok érdeklődésére számíthat, hanem a genealogiával foglalkozók számára is sok haszonnal forgatható gyakorlati értéket jelent. A könyvben több értelemzavaró sajtóhiba van, melyeket a sajtóhibák között felsorolva nem találunk; a névmutatóban előfordulók pedig sok esetben lehetetlenné teszik a keresett adatok megtalálását. Korrigálásuk azonban módjában áll a szerkesztőnek a következő kötetek megjelenése folyamán.

Czobor Alfréd.

Cseh genealogiai társaság alakult a mult évben Prágában. Folyóiratát *dr. Ant. Markus* szerkeszti. Első, 1929-es évfolyama, melyet nemrégén kaptunk kézhez, egy terjedelmes és tartalmas számból áll. Az 1930-as; II. évfolyamnak összevont 1—2. számát a napokban kaptuk meg. Mindkét, valamint az esetleg közeljövőben megjelenő füzetek ismertetését jövő számunkban adjuk.

HIVATALOS ÉRTESÍTŐ.

A *Turul* mult évfolyamának utolsó füzetében a Magyar Nemzeti Múzeum Levéltári Osztályának az 1929. év első felére eső gyarapodásait ismertettük e rovatban. Ezúttal folytatólagosan ugyanezen év második felének szaporulatáról számolunk be a szokott korrendben, s utalással anyagunknak leginkább három főúton : örök letét, ajándékozás és vétel útján előállott gazdagodására.

Pénzbeli ellátásunknak a mai viszonyokhoz mérten szűkrevont kötöttsége csak korlátolt határok közt engedett meg vásárlást. Azért így is sikerült egy 20 darabból álló, jórészt a *Ják*-nemzetségből származó *Sitkey*-családra vonatkozó becses középkori oklevélcsoportot megvennünk, mely egyben e félévi szerzeményeink legrégibb eredeti darabjait is tartalmazza. Ezek egyike tatárjáráselőtti, csekély számban fennmaradt okleveleink számát gyarapítja ; 1238 körüli időből való és az elidegenített várjavak visszaszerzésére kiküldött királyi bizottság (Kázmér vespérmi püspök, Hahót vasvári és Pál fehervári ispán) kiadványa. Még más két Árpádkori oklevél is van e vételben : Balduin vasvári ispán 1244 körüli évekből származó oklevele és a vasvári káptalannak a XIII. század végéről való, szintén évnélküli kiadványa. A sorozat tartalmaz még hat Anjou-kori és tizenegy, a XIV. század végétől a mohácsi vészig terjedő időben kiadott, többnyire királyi, országbírói és hiteleshelyi (vasvári, győri, csanádi káptalani, csornai és kapornaki konventi), továbbá hazai gyakorlatunkban meglehetősen ritkán előforduló két közjegyzői oklevelet. Utóbbiak egyike 1475-ben Kalo-csán kelt, a másik 1523-ból, Szentgróthi Márton közjegyzőtől való. Kiadványainak csekély száma miatt ritkaságszámba megy a somlyóvásárhelyi apáca-konventnek szintén vétel útján szerzett, 1521-ből való függőpecsétetes oklevele.

E félévben történt örökletéteményezések közül a *Gámán*-család levéltárával 11 darab középkori oklevél jutott hozzánk. Legrégibb darabja : 1434-ből a csanádi káptalan kiadványa. Ez oklevelek legnagyobb része Krassó-Szörény megyei vonatkozású. Ismeretésüket itt mellőzhetjük, mert *Pesty* Frigyes «A szörényi hánság történeté»-ben mind kiadta. Az Ikácsi- és Attyai *Péterffy*-család levéltárának a közel-

multban letéteményezett újkori anyagához, melyet alább ismertetünk, röviddel azután annak középkori része is beérkezett. Áll pedig az 1452. évvel kezdődőleg tíz darab eredeti és három darab újkorból. Túlnyomóan Ugocsa vármegye hatóságának és a leleszi konvent kiadványai s a *Hethényi*- (Fejes és Bedő) család ügyeiről szólnak. *Szinyey Merse Jenő* régebben letett családi levéltárát egy XV. századvégi töredékes papíroklevéllel egészítette ki. Családjára vonatkozik s benne «Ludovicus Florianus de Ferraria» és Estei Hyppolit bíbornok nevei is olvashatók.

Oklevelek hasonmásaiából álló fényképgyűjteményünk gyarapodása e félévben érték és mennyiség tekintetében is számottevő. *Pogrányi Nagy Félix* megszerezte számunkra II. Endre, Horvát-, Dalmátország és Chulmia hercege által a pharai püspökség részére 1198-ban kiadott, a bécsi Staatsarchivból újabban Belgrádba vitt oklevél fényképét. Beszerztük Miklós esztergomi érsek 1183. évi, az Országos Levéltárban őrzött oklevelének is a fényképes másolatát. Három lovaspecsét fényképét. Az *Osl*-nemzettség öt darab legrégibb, az 1220—1301. évekből való oklevelének facsimiléivel e nemzetség még egyetlen élő tagja, *Ostffy Lajos* ny. főispán ajándékozta meg a Levéltári Osztályt. Hasonlóképpen az ő ajándéka II. Endre király egy 1222-i függőpecsétjének és hat darab más középkori oklevélnek a fényképe is. Közülük három Árpádkori oklevélről készült, melyeket családjának ostffiasszonyfai levéltára őriz, míg a másik háromnak eredetije Sopron vármegye levéltárában található.

Nagyszámmal gazdagította e gyűjteményünket báró *Petrichevich-Horváth Emil* ny. államtitkár. A kolozsvári Erdélyi Múzeumban letett családi levéltára 21 középkori és 7 XVI. századbéli újkori darabjának fényképeit ajándékozta levéltárunknak. Legnagyobb részük az adományozó egyik anyai ősnének a családjá, a *Suky*-család iratairól készült. (E család leszármazásáról lásd : *Turul*, 1908. évf. 139. és köv. l.) Ezzel a csoporttal került hozzánk a Sukyak Zsigmond-korabeli, 1418-ban Konstanzban kiadott címereslevelének a fényképe is, melyről megállapítható, hogy a rajtalevő címert Zsigmond király két, ugyanazon

évi és ugyanott kiadott címereslevelének a festője készítette.

A múzeumi levéltár újkori anyaga ugyanezen fél-évben főleg újabb családi levéltári örökletetek és a korábban letéteményezett levéltárakhoz érkezett kiegészítések által gyarapodott nagyobb mérvben. *Péterffy Lajos* ny. min. tanácsos az Ikácsi és Attyai Péterffy-család levéltárának letéteményezésével a fentebb ismertetett középkori okleveleken kívül gazdag újkori anyagot is juttatott levéltárunkba, mely elsősorban a szatmár- és zemplén vármegyei birtokviszonyok és családok kutatóinak nyújt bőséges forrásanyagot. Szükségesnek tartjuk itt megemlíteni, hogy e családra vonatkozólag a levéltárunkban már régebb idő óta őrzött báró Balassa-levéltár is tartalmaz nagymennyiségű iratot, ahová ezek beházasodás útján jutottak. Túlnyomóan szatmármegyei vonatkozású anyag a Domahidi Sipos-család levéltára is, melyet *dr. Sipos Zsigmond* rendőrtanácsos tett le. Ez kizárólag újkori iratokból áll. *Dr. Gámán Béla* örökletete, a Nagykállovai és Benczenzi Gámán-család levéltára a 11 darab középkori oklevélén felül a XVI. század mohácsi vész utáni idejéből 25 darabot tartalmaz s úgy ezek, mint a későbbi századokból való okiratok a Gámán-család Krassó-Szörény vármegyei birtokairól szólnak, a család genealogiájának levezetésére alkalmas adatokkal. Terjedelmesebb letétet nyertünk az *özv. Szentiványi Gáborné* által beszolgáltatott Iklódszentiványi-család levéltárával, melyből elsősorban az erdélyrészi családok és birtokok történetéhez lehet meríteni; egyben legújabbkori család-történeti feldolgozásokat és nagyszámú ilytermészetű kijegyzést is találunk benne.

Kiegészítésekkel gyarapodott a *Berzeviczy*-család berzeviczei ágának, a *Nyárády*-, *Pujoni Pataky*-, *Podhradszky*-, *Szinyei Merse*-, *Vizeki Tallián*-, gróf *Szécsényi*-, *Szilassy*-, *Szirmay*-, *Abaffy*-család levéltára; *dr. Hóman Bálint*, a Magyar Nemzeti Múzeum főigazgatója pedig *Darányi Ignác* irataihoz küldött

be újabb tekintélyes, a nagy államférfiú gazdasági iratait és levelezéseit magában foglaló kiegészítést. Végül *dr. Lukcsics Pál*, báró Eötvös-kollégiumi tanár, a *Kapy*-család levéltárához adott be pótlást.

E kiegészítések kapcsán jutott hozzánk II. Mátyás 1610. január 1-én kelt, a *Vizeki Tallián*-család nemes-ségét és címerét megerősítő oklevele; továbbá I. Apaffy Mihály fejedelemnek 1669. február 17-én a *Pataky*-, *Fodor*-, *Fülöp*-, *Tövisi*- és *Barla*- várfalvi családok számára adományozott címeres nemes-levele. Mindkettő másolatban. Vétel útján szereztük III. Ferdinándnak 1655. május 3-án a *Matthó*- és *Soós*-család részére kiadott eredeti címeres nemes-levelét; míg az Apaffy fejedelem részéről *Kovácsnai Székely Miklósnak* adott, 1669. február 18-i keltezésű armálist, I. Ferenc király 1829. évi átiratában, ajándékba kaptuk.

Céhirataink csoportját *Ernyey József* múzeumi éremtári igazgató a székesfehérvári csiszár-, kötélverő- és szíjgyártó-céh 53 darab iratából álló ajándékával gazdagította.

1848/49-es gyűjteményünkhöz báró *Alessandro Augusto Monti della Corte* (Brescia) Monti ezredesnek a magyar hadsereghez szóló, 1849. augusztus 20-án kelt felhívását, *Erdős Dezső* pedig az olaszországi légióra vonatkozó hét darab Klapka-iratot ajándékozott. Idetartozik egyik igen nagybecsű vételünk is, mely vastag füzetben az 1849-ben külföldre emigrált hazafiak névsorát tartalmazza, életrajzi adatokkal, s egykor Kossuth Lajos tulajdona volt.

Többi újkorból való szerzeményeink közül kiemeljük Gelei Katona Istvánné, Kölcsey Antónia 1838—39. évi naplótöredékét, anthológiáját és levelezését, melyet *id. Ábrányi Kornélné*, szül. *Gelei Katona Klementina* tett le a Kölcsey-család levéltárának kiegészítésére; továbbá a gróf *Batthyányi*-család XVIII—XIX. századi levelezésének 40 darabot ki-tevő töredékét, mint a Kézirattár áttételét.

Cz. A.

INHALTSÜBERSICHT

FOLLAJTÁR, JOSEF. Die Familie Ocskay de Ocskó. Behandelt auf Grund eingehender archivalischer Forschungen die Abstammung und Geschichte dieser in Oberungarn ansässigen Familie. Das Stammgut der Familie, Ocskó, liegt im Komitat Nyitra. Die Tradition führt den Ursprung der Familie auf Attila zurück, die natürlich keinen Anspruch auf Wahrheit hat. Nach den Forschungen des Vf. taucht die Familie zum erstenmal in einer Urkunde vom Jahre 1358 auf. Vf. behandelt eingehend die Rolle der Familie vom XIV. Jahrhundert an, ihre Gütererwerbungen, Prozesse etc. und führt ihre allgemeine Geschichte bis in das XIX. Jahrhundert herab.

MIHALIK, ALEXANDER. Alte ungarische Goldschmiede-Zunftsigel. Die Siegel der ungarischen Goldschmiedezünfte bilden eine künstlerisch reiche und abwechslungsreiche Reihe. Mit grösster Kunstfertigkeit ist

ein Silberpetschaft der Kaschauer Goldschmiedezunft aus dem Jahre 1476 geschnitten, dessen Innenfeld die Gestalt des hl. Eligius im Halbrelief zeigt. Die Gestalt dieses Heiligen findet sich seitdem auf vielen anderen Goldschmiedezunftsigeln vor und wurde für diese sozusagen stereotyp. Sie können in zwei grosse Gruppen eingeteilt werden. An der Spitze der ersten Gruppe steht das Siegel der Goldschmiede von Besztercebánya aus dem Jahre 1598. Im Felde dieses höchst kunstvoll geschnittenen Siegels ist der Heilige bei der Treibarbeit zu sehen, ein Grundtypus, der fortab Jahrhunderte lang auf den Siegeln vieler Goldschmiedezünfte in Ungarn wiederkehrt.

Gleichzeitig und parallel mit dem Typus des hl. Eligius bei der Treibarbeit bilden sich noch andere Siegeltypen aus. Unter diesen steht der Gruppe mit dem hl. Eligius bei der Treibarbeit jene Gruppe am nächsten, die den Heiligen in verschiedenen anderen Stellungen zeigt und hauptsächlich Siegel der siebenbürgischen Goldschmiedezünfte umfasst.

Bei der Spärlichkeit vergleichender Vorarbeiten lässt sich noch nicht feststellen, welche Siegel dieser Reihe von selbständigen Typus sind, noch welche Rolle ausländischen Vorbildern zufällt. Siegel mit der Gestalt des hl. Eligius sind nämlich derart allgemein verbreitet, dass Originalvariationen höchst selten vorkommen. So stimmt z. B. das Siegel der Goldschmiede von Pest fast vollständig mit dem von den Wiener Goldschmieden noch im Jahre 1801 benutzten überein.

Neben den Siegeln mit der Gestalt des hl. Eligius verdienen eine gesteigerte Beachtung jene, die einen selbständigen Charakter aufweisen. So z. B. das der Goldschmiede von Kassa, mit einem Renaissance-Schild, in dem ein Goldschmied in ungarischer Tracht bei der Treibarbeit sichtbar ist. Von Johann Wáradí geschnitten diente er mehreren ungarischen Goldschmiedesiegeln als Vorbild und kann mit vollem Recht als ein im Ursprung und Charakter selbständiger ungarischer Siegeltypus betrachtet werden. Eine verwandte Gruppe stellen die ähnlich ausgeführten Siegel der Goldschmiede von Eperjes und Ungvár (1640) dar. Ausserordentlich originell, selten schön und kunstvoll ausgeführt ist auch ein Siegel der Goldschmiede von Szatmár aus dem Jahre 1590, zugleich das älteste Goldschmiedesiegel mit ungarischer Beschriftung.

Um weitere vergleichende Untersuchungen zu ermöglichen, seien hier die in der Fachliteratur noch nicht behandelten Siegel der Goldschmiedezünfte von Buda, Eperjes, Esztergom, Fogaras, Milej, Nagyszombat und Zágráb (Agram) beschrieben.

II. Eperjes. Von mittelmässiger Technik, ist dieses Siegel in seiner ganzen Gestaltung, Aufbau und Ausführung demjenigen der Goldschmiede von Ungvár aus dem Jahre 1640 höchst ähnlich.

IV. Fogaras. Sehr gut ausgeführte, treue Kopie des Siegels der Goldschmiede von Nagyvárad, das seinerseits eine Kopie des Siegels von Kassa aus dem Jahre 1584 ist. An dieser Reihe lässt sich die Entwicklung eines ungarischen Goldschmiedesiegeltyps sehr schön verfolgen.

V. Milej. In einem Büchlein der Meister von Milej, das auch eine Abschrift ihres Zunftbriefes enthält, findet man nach dem Text auf einer leeren Seite die Abbildung eines Siegels. Da der Zunftbrief 50 Jahre jünger ist, als die Jahreszahl des Siegels, ist es zweifelhaft ob wir es wirklich mit dem Siegel der Meister von Milej zu tun haben. Möglicherweise bestand aber in Milej schon früher eine gemischte Zunft, der dieses Siegel zuzuschreiben ist.

VI. Nagyszombat. Das Goldschmiedesiegel verdankt seine Originalität der geschickten Verwendung lokaler Attribute, gehört daher zu jenen seltenen Zunftsigeln, die sich durch selbständige Auffassung auszeichnen.

VII. Zágráb (Agram). Die Inschrift besagt bloss, dass es das Siegel der Goldschmiedezunft des Domkapitels von Zágráb sei. Die Zunftzeichen anderer Gewerbe, die im Siegelfelde zu sehen sind, zeigen jedoch, dass wir es mit einer gemischten Zunft zu tun haben, der neben den Goldschmieden auch die Schwertfeger, Schmiede und Schuhmacher angehörten. Zwischen den Enden des Spruchbandes findet sich ein aus den Buchstaben SVC verflochtenes Zeichen, das dem Beschauzeichen der Goldschmiede von Komárom gleicht. Der unteren Spitze des V im Zágráber SVC Zeichen schliesst sich jedoch eine wagrechte Verlängerung nach rechts an, eine charakteristische und wichtige Abweichung. Wir haben es hier mit einem bewusst angewendeten Unterscheidungsmerkmal zu tun. Die Analogie des SVC Zeichens im Siegel der Goldschmiede von Komárom, wie auch die kreuzförmigen Beschauzeichen, die in demjenigen der Goldschmiede von Győr eingeschnitten sind, legen den Schluss nahe, dass das SVC Zeichen im Zágráber Siegel nichts anderes als das Zágráber Beschauzeichen im XVII. Jahrhundert sei.

I. Buda. Das kleinere Siegel der Goldschmiede von Buda ist wegen seiner geschickten Lösung beachtenswert. Das gut ausgeführte Siegel mag vom Anfang des XVIII. Jahrhundert stammen.

III. Esztergom. Das Siegel der Goldschmiede von Esztergom gehört seiner Komposition nach in jene Reihe, die sich dem 1584 durch Johannes Wáradí für die Goldschmiedezunft in Kassa geschnittenen Siegel anschliesst und auch die Siegel der Goldschmiede von Nagyvárád und Fogaras in sich schliesst. Es weicht aber in mehreren charakteristischen Eigentümlichkeiten von jenen ab. Die wesentlichste Abweichung besteht darin, dass der in diesem Siegel bei der Treiberarbeit sitzende Goldschmied das Haupt mit ein turbanartiges Tuch umwickelt hat. Dies macht das Siegel zu einer besonders interessanten Spielart der Reihe, die mit dem Siegel von Kassa beginnt.

MISZELLEN.

KUMOROVITZ, BERNHARD LUDWIG. Der Anhang des Breviariums von Tét (Csut). Befasst sich mit dem Rechtsregeln enthaltenden Anhang des Breviariums, die für den Gebrauch der Exmittirten der Konvente bestimmt sind. Vf. dieser Regeln ist unbekannt, es ist nicht ausgeschlossen, dass der Vf. dieser Regeln der ursprüngliche Besitzer des Breviariums Thomas von Csut war. Der Anhang weist eine Ähnlichkeit mit einem Teil des sogenannten Codex von Nyírkálló auf, den seinerzeit M. G. Kovachich in den *Formulae Solennes Styli* ediert hat.

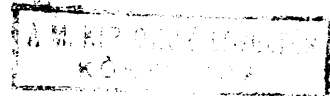
KOZMA, NIKOLAUS. Beiträge zur Abstammung der Familie Kozma von Leveld. Diese nach der Familientradition in Siebenbürgen ansässige kam angeblich vor der Schlacht von Mohács (1526) nach Ungarn. Angeblich ist die Familie eines Ursprunges mit der Familie Kézdiszentléleký in Siebenbürgen. Vf. gibt einzelne Beiträge zur Familiengeschichte im XVI. Jh. und stellt die Genealogie der Familie im XIX. Jh. zusammen.

DARÓCZY, ZOLTÁN. Hamadey, der polnische Zweig des Geschlechtes Aba. Anknüpfend an die Abhandlung des Grafen Johann Maliszewo-Maliszewski (vgl. Jahrgang 1929 dieser Ztschr.) stellt Vf. fest, dass die Familie Hamadey keineswegs ein Zweig des Geschlechtes Guth-Keled sei. Vielmehr weist die Ähnlichkeit des Wappens der Hamadey auf die Abstammung aus dem Geschlecht Aba hin.

DARÓCZY, ZOLTÁN. Die gräfliche Familie Bem. Gibt Auszüge aus einzelnen polnischen Urkunden, die sich auf die gräfliche Familie Bem beziehen. Die historische Wahrheit dieser Angaben ist zweifelhaft. Der Abkömmling des in den Urkunden genannten Johann († 1651) war General Josef Bem, der hervorragende Held des ungarischen Freiheitskampfes 1848/49.

Bericht über die Tätigkeit der Gesellschaft im Jahre 1929.

FRANZ ZSINKA †.

LITERATURBERICHT.

SZABÓ, DESID. Geschichte der Fürstl. Familie Festetics. Von A. Áldásy.

GALBREATH, Handbüchlein der Heraldik. Von A. Áldásy.

RÁCZ, ELEMÉR. Die rythmische Prosa in den ungar. Urkunden des XII—XIII. Jh. Von T. L.

GIUSEPPE GEROLA, Sigilli Scaligeri. Von T. L.

BALÁS, KARL VON SIPEK. Familiengeschichtliche Notizen. Von A. Czobor.

Archivalische Mitteilungen. Jahrgang VII. Von A. Czobor.

Geschichte der Frhrl. Familie Bánffy aus dem Geschlecht Tomaj. Urkundenbuch Bd. II. Von A. Czobor.

NÉMETH, JULIUS. Die Ungarn im Zeitalter der Landnahme. Von A. Czobor.

DARÓCZY, Z. Adeliges Jahrbuch 1927/1928. Von A. Czobor.

Böhmische Genealogische Gesellschaft.

Mitteilungen des Archivs des Ungar. National-Museums. Berichtet über die Neuerwerbungen in der zweiten Hälfte des Jahres 1929. Hervorzuheben sind die auf die Familie Sitkey bezüglichen mittelalterlichen Urkunden, sowie jene im Archiv der Familie Gámán. Die im Archiv deponierten Familienarchive wurden durch die Archive der Familien Petrichevich-Horváth, Péterffy, Sipos, Gámán und Iklódszentiványi vermehrt. Ausserdem erhielt eine ganze Reihe von früher deponierten Archive Ergänzungen. Durch einzelne Stücke wurden die Abteilung der Wappenbriefe und Zunfturkunden, sowie die Sammlung der Schriften des Freiheitskampfes 1848/49 vermehrt.

A MAGYAR KIRÁLYI KANCELLÁRIA SZEREPE AZ ÁLLAMKORMÁNYZATBAN 1458—1526.

A középkori és újkori államkormányzat lényegesen különbözik egymástól. A régi : feudális alapokon nyugszik, tisztán személyi jellegű, differenciáltság nélküli, decentralis. Az új : hivatal-jellegű (bürokratikus),¹ kormánysszervei nem egyes feudális főurak, hanem (rendszerint polgári származású egyénekből álló) testületek, a kormányzat egyes ágai differenciáltak s az egész kormányzatot a központosító törekvés, a centralizáció jellemzi. A kettő között átmenet a XV. század. Ezt bizonyítja a külföldi fejlődés és a magyar is. E században alakul meg nyugaton első formájában az az államkormányzat, mely ugyan még a régi feudális alapokon nyugszik, de már kezd bürokratikus jelleget nyerni, — a szónak eredeti értelmében² — hogy az újkor első századában létrejöjjenek az igazi «hivatalnok-államok», élükön a Habsburg-monarchiával.³ Ez a fejlődés nyugaton egységes jelleget mutat. A francia-burgund,⁴ németalföldi,⁵ német⁶ és az ausztriai államkormányzatban⁷ könnyű észrevenni a hasonló vonásokat. A központi kormányzat három főszerve körülbelül egyformán válik el egymástól és egyelőre egyformán fejlődik, akár «conseil», «parlement» és «chambre des comptes», akár Hofrat, Hofgericht és Hofkammer a nevük. S mindegyikhez csak mint alárendelt szerepet játszó «segédeszköz»⁸ járul a kancellária.

A magyar fejlődésben már több önállóságot látunk. Bár a fejlődés egyes fázisai emlékeztetnek a nyugatira, mégis a XV—XVI. század fordulóján a magyar államkormányzat egész szellemében különbözött attól, amilyenek pl. I. Miksa elgondolta és részben át is alakította a maga államát — mintaképeül és alapjául a további fejlődésnek.

Nálunk a XV. század folyamán az uralkodó

mellett egyetlen kormánysszerv : a királyi tanács intézi a legfőbb kormányzatot, azonban a királyi tanáccsal kapcsolatban a kormányzatban mindinkább tevékeny részt vesz maga a kancellária is, mely egyszerű oklevélkiállító intézményből — a XV. század végére már nagyrészt önállóan működő, «modern» hivatalná lesz. E centralizáló törekvések Mátyás uralkodása alatt vehetők észre. Zsigmond kora és az utána következő zavaros idők nem voltak alkalmasak szilárdabb kormányzat kialakulására, sőt még Mátyás uralkodása első éveiben is megmaradnak a régi viszonyok. De körülbelül uralkodása második évtizedében már határozott irányú fejlődés indul meg s ez a fejlődés a magyar újkor hajnaláig állandóan tart.

JEGYZETEK.

¹ Hajnik «államhivatali kormányzatnak» nevezte — a «feudális kormányzattal» szemben. (Európai jogtörténet, Bp., 1899. 227. l.)

² S. Adler : Die Organisation der Zentralverwaltung unter Kaiser Maximilian I. Leipzig, 1886., Th. Fellner : Zur Geschichte der österreichischen Zentralverwaltung (1493—1848.) (Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung 1887. 258. l.), G. Seeliger : Kanzleistudien, ugyanott 1. l. Fellner szerint Ausztriában : «Maximilian I. ist der Begründer des Beamtensstaates.» Elődje III. Frigyes alatt «die Regierung noch einen persönlichen Charakter hat». I. h. 268. l. A bürokratizmus fejlődését bizonyítják a német császári kancelláriában kibocsátott kancelláriai rendeletek is. V. ö. G. Seeliger : Erzkanzler und Reichskanzleien, Innsbruck, 1889. 114. l.

³ V. ö. Fellner—Kretschmayr : Die österreichische Zentralverwaltung I. 1. k. Geschichtliche Übersicht.

⁴ Adler i. m. 5—22. l., A. Walther : Die burgundischen Zentralbehörden unter Maximilian I. und Karl V. Leipzig, 1909.

⁵ Adler i. m. 20. l.

⁶ Különösen fejlett viszonyokat találunk Brandenburgban : O. Hintze : Ratstube und Kammergericht in

Brandenburg während des XVI. Jh. (Forschungen zur brandenburgischen und preussischen Geschichte, Bd. XXIV, 1, 1.) M. Klinkenberg: Ratstube und Kanzlei in Brandenburg im XVI. Jh. (u. o. XXVI. 2., 61. 1.), L. Lewinski: Die brandenburgische Kanzlei und das Urkundenwesen während der Regierung der beiden ersten Hohenzollerschen Markgrafen (1411—1470.). Strassburg, 1893.

⁷ L. a. 2. és 3. j. idézett munkákat.

⁸ «Hilfsmittel» — mint H. Spangenberg nevezte. (Die Kanzleivermerke als Quelle verwaltungsgeschichtlicher Forschung, Archiv für Urkundenforschung X. 3. füzet, 519. 1.)

I.

A kancellária szervezete.

A kancellária, mely már az Anjouk idejében «nagyobb» és «kisebb» kancelláriára vált széjjel: korszakunkban is e két osztályból állt. Azonban a XV. század folyamán a «*cancellaria maior*» és a «*cancellaria minor*» mindjobban elvált egymástól s a század második felében a «nagyobb» kancellária említésekor már nem is használják a «*maior*» jelzőt, hanem egyszerűen «*cancellaria*»-nak nevezik e fontosabb osztályt, de a «*cancellaria minor*» kifejezés továbbra is megmarad.¹ Az elválás észrevehető a két kancellária szervezetében is, különösen pedig munkakörében. A «*cancellaria*» (tehát a nagyobbik) — a belügyi s külügyi kormányzatra vonatkozó királyi okleveleket adja ki, a «*cancellaria minor*» pedig azokat, melyek az igazságszolgáltatással állnak kapcsolatban.

A kancellária azonban nemcsak az oklevél-kiállítás technikai munkáját végzi, hanem már előzőleg résztvesz azon ügyek lebonyolításában is, amelyeknek vagy amely ügyek egy fázisának végleges elintézését az oklevél jelentette. Ezt olyan módon tette, hogy tagjai helyet foglaltak az egész kormányzat intézője: a királyi tanács körében és résztvettek annak munkájában, viszont a királyi tanács tagjai is hozzákapcsolódtak a kancellária munkájához.

Ennek megfelelően a kancellária tagjai — különösen Mátyás óta — koruknak legkiválóbb humanistái² és jogtudósai,³ a legfőbb egyházi és világi méltóságok viselői,⁴ kiknek egyéni kiválóságuk és méltóságuk egyaránt hozzájárult a kancellária jelentőségének emeléséhez.

Fontos volt e tekintetben az, hogy a kancellária

vezetését, mely különösen Zsigmond alatt nagyrészt világi emberek kezébe jutott,⁵ most ismét a legfőbb egyházi méltóságok, az esztergomi, kalocsai érsekek veszik át. Mátyás első főkancellárja (*summus, supremus cancellarius*): Szécsi Dénes esztergomi érsekbíboros⁶ ugyan csak névleg volt a kancellária feje,⁷ de miután Mátyás — az 1464-i koronázással kapcsolatban — az egyesített fő- és titkos kancellári méltóságot (*summus et secretarius cancellarius*) Várdai István kalocsai érsekre és Vitéz János váradi püspökre, majd esztergomi érsekre ruházta,⁸ közülük az egyik: Várdai István (aki V. László alatt is titkos kancellár volt)⁹ csakugyan átveszi a kancellária vezetését. Ez nemcsak abból látszik, hogy a privilegialis okleveleken mindig «*Datum per manus Stephani archiepiscopi Colocensis*» olvasható¹⁰ (tehát csak az egyik kancellár neve!), hanem abból is, hogy sokszor személyesen javítja és ellenjegyzi az okleveleket: «*S(tephanus) Ar(chiepiscopus) Co(locensis) cancellarius*»,¹¹ valamint abból is, hogy az ő felügyelete alatt történt az oklevelek megpecsételése — éspedig úgy az ünnepélyes kettős pecséttel, mint az állandóan használt titkos pecséttel.¹² Az aranypecsétetes okleveleket azonban, bár azok is a tényleges kancellár keze által keltek: már a másik kancellár is ellenjegyezte.¹³ Várdai István, kinek főkancellárrá való kineveztetése idején még többféle újítás történt a kancellária életében,¹⁴ 1470 végéig viselte e tisztelet.¹⁵ Utódja: kancellártársa, Vitéz János esztergomi érsek lett.¹⁶ Az 1471. év második felétől pedig 1478-ig Gábor kalocsai érsek,¹⁷ volt alkancellárt¹⁸ látjuk működni a kancellária élén.¹⁹ Mellette a fő- és titkos kancellári címet Beckensloer János esztergomi érsek,²⁰ később pedig Veronai (Rangoni) Gábor egri püspök²¹ viselte.²²

1478—1480-ig György kalocsai érsek volt az aktív fő- és titkos kancellár.²³ Halála után pedig rövid ideig: addigi kancellártársa, Veronai Gábor,²⁴ aki azonban még ugyanabban az évben elhagyta Magyarországot és mint bíboros állandóan Rómában telepedett le.²⁵ Távozása után Várdai Péter erdélyi prépost (volt királyi titkár)²⁶ veszi át a kancellária vezetését²⁷ — mint *secretarius cancellarius*²⁸ — s ezt megtartja akkor is, amikor (az 1480. év második felében) fő- és titkos kancellár és kalocsai érsek lesz, egészen 1484-ig.²⁹ Ekkor Mátyás fogságba veti.³⁰

Utána Mátyás nem is tölti be a főkancellári

hivatal, hanem külön nevez ki titkos kancellárt : János váradi püspököt, aki 1490 őszeig vezeti a kancelláriát.³¹ Ekkor Bakócz Tamás győri püspök (volt királyi titkár)³² kerül a helyére, előbb ő is «secretarius cancellarius» címmel,³³ 1491 óta azonban mint «summus et secretarius cancellarius».³⁴ Egyideig a fogságából kiszabadult Váradi Péter is viseli e címet,³⁵ de később csak Bakócz (éppúgy, mint utódai is) egyedül.

Bakócz mint győri, majd egri püspök, 1498 óta pedig esztergomi érsek, szintén személyesen vezeti a kancelláriát³⁶ s a kancelláriai jegyzetek mindig ötöle kéri az oklevelek megpecsételését.³⁷ Nemcsak a kancelláriának teljhatalmú vezetője,³⁸ hanem az állami élet minden terén ő a legfőbb irányító.³⁹ Ezért az 1497-i országgyűlés felzúdul ellene s 1497. november 29-én a királyi pecsétet is át kell adnia, azonban a fő- és titkos kancelláriai címet továbbra is megtartja,⁴⁰ sőt az 1498-i országgyűlésen ellene felhozott súlyos vádak dacára :⁴¹ «*Multa enim falsa in librum sive registrum regium adhuc tempore condam domini Mathie regis scripsit*»,⁴² továbbá a kancelláriai tisztviselőket elnyomta,⁴³ hamis oklevelek készítésére akarta őket kényszeríteni⁴⁴ stb. — mindennek dacára nemsokára a kancellária vezetését is visszaszerzi.⁴⁵ Csak II. Ulászló halála után kezd visszavonulni s a kancellária vezetését Szatmári György pécsi püspök, titkos kancellárnak engedi át, aki már 1497 óta nagy szerepet játszott a kancelláriai és kormányzati ügyek vitelében : Bakócznak a kancelláriától való távolléte alatt ő kezeli a királyi pecsétet⁴⁶ s az 1500-i országgyűlés szerint «*universo regno a pluribus iam annis bene meritis esse censetur, sine intermissione etiam in curia servitiisque regie maiestatis versatur et occupatur*».⁴⁷ Szatmári György ekkor még csak secretarius volt, később titkos kancellár lesz, 1521-ben fő- és titkos kancellárságra lép elő⁴⁸ s az esztergomi székben is ő lesz Bakócz utódja.⁴⁹ Mint az utóbbi években Bakócz, úgy ő is a kancelláriai ügyeket a titkos kancellárnak, Szalkai László váci püspöknek hagyja, aki valójában már 1518 óta vezette azokat,⁵⁰ úgyhogy a velencei követek nem is Szatmárit, hanem Szalkait nézik «*gran cancellier*»-nek.⁵¹ Mikor azonban 1524-ben Szalkai lesz a fő- és titkos kancellár,⁵² — ő nem engedi ki kezéből a vezetést s csak 1525-ben a hatvani országgyűlés követelésére adja át a királyi pecsétet.⁵³ II. Lajos

azonban csak 1526. március 11-én nevezte ki kancellárrá az egyik secretariust, Brodarics István pécsi prépostot, aki nemsokára szerémi püspök is lesz.⁵⁴ Bár Szalkai a «summus et secretarius cancellarius» címet továbbra is megtartja,⁵⁵ ettől kezdve («cancellarius» címmel)⁵⁶ Brodarics vezeti a kancelláriát — egészen a mohácsi vészig. Benne azonban nincs meg elődjeinek az erélye : a kancelláriában zavarok mutatkoznak s azok rendezésével még az 1526-i rákosi országgyűlés is foglalkozik, meghagyván «a kancellár úrnak» «*universas litteras regias ita extradere, ut unas contra alias (prout hactenus fuit consuetum) contra regni consuetudinem nemini dare debeat*».⁵⁸

A kancellária mindenkor fejének volt helyettese az alkancellár. Ennek az állásnak különösen Mátyás uralkodása első éveiben volt jelentősége, amikor is — Szécsi Dénes főkancellársága idején — az alkancellárok vezették a kancelláriát : 1458-ban (Vetési) Albert v. nyitrai püspök,⁵⁹ 1459-ben Bodó Miklós székesfehérvári prépost,⁶⁰ 1459 második felétől 1464-ig szintén Bodó Miklós, de már mint titkos kancellár⁶¹ s ezalatt alkancellárral nem is találkozunk. Mikor 1464-ben érsekkancellár veszi át a vezetést, megint feltűnik a helyettese is : Lukács egri prépost alkancellár,⁶² 1466—1468-ig pedig György pécsi prépost az alkancellár.⁶³ Mikor őt Mátyás 1468-ban Rómába küldte állandó követeként,⁶⁴ utódja Gábor budai lector, majd kalocsai érsek lett — 1468—1471.⁶⁵ 1471-ben azonban ő lesz a fő- és titkos kancellár⁶⁶ s 1472-ben feltűnik az alkancellár : László budai prépost, aki a personalis praesentia locumtenense is volt (1485-ig), alkancellárként azonban csak 1475-ig látjuk szerepelni.⁶⁷ Az alkancellárról utolsó említés 1486-ban tétetik.⁶⁸ Ezután, mivel a kancelláriának állandóan volt vezetője, nem találkozunk többé vele — egész korszakunkon keresztül.⁶⁹ Különben is a hetvenes évek közepétől egy más hivatalnok veszi át az ő tisztét : a secretarius.

A secretarius állás új volt. Ha régebben találkozunk is ilyen kitételrel, az alatt secretarius cancellariust értettek, esetleg a király magán-titkárát.⁷⁰ A secretarius állása körülbelül azonos volt a régi prothonotariuséval, amikor még a nagy kancelláriában is megvolt ez az állás.⁷¹ Mátyás idejében rendesen csak egy titkár működött a kancelláriában.⁷² 1458 elején Sári Pétert nevezi

Mátyás secretariusának.⁷³ Mivel azonban ő külföldi követségekben volt elfoglalva,⁷⁴ később pedig az igazságszolgáltatásban jutott neki szerep,⁷⁵ utódja már 1458 nyarán Polycarpus György lesz, egészen 1462-ig.⁷⁶ Később (1462 óta) Beckensloer János pécsi prépostot látjuk titkárként működni⁷⁷ s 1464—1466 között több ízben ő jegyzi ellen az okleveleket is.⁷⁸ Mikor azonban váradi püspökké lesz,⁷⁹ elhagyja a kancelláriát s csak esztergomi érsek korában veszi föl egy időre a fő- és titkos kancellár címet. Utána 1467—1469 között Bajoni István volt secretarius.⁸⁰ A királyi titkárok igazi jelentősége csak az 1470-es években kezdődik, amikor Mátyásnak egész politikájában változás állott be s egyéb téren is újítások figyelhetők meg.⁸¹ Mint láttuk, az alkancellár szereplése az oklevelekben 1475-ben megszűnik s ugyanetájt (1474. decemberében) találkozunk az első titkárral, kinek neve ettől kezdve állandóan szerepel az oklevelek relatiós jegyzeteiben: Váradi Péterrel.⁸² Váradi Péter a secretarius állásból néhány év alatt a kancellária élére és a kalocsai érseki székre jut (1480).⁸³ Ekkor, 1480 őszétől 1489-ig Erdődi Tamás titeli prépost lesz a kancellária titkára,⁸⁴ míg nem ő is annak élére jut 1490-ben. 1489—1493-ig Erdődi Bakócz Tamás unokaöccse, Erdődi Ferenc budai prépost a titkár.⁸⁵ Majd 1494 óta Szatmári György székesfehérvári prépost (később budai prépost, majd veszprémi püspök).⁸⁶ Mivel Bakócz távolléte alatt ő vezeti a kancelláriát, mellette 1500-ban feltűnik a második secretarius: Turzó Zsigmond prépost, majd püspök (1500—1504).⁸⁷ Bakócznak a kancelláriába való visszatéréseivel s Szatmári Györgynek titkos kancellárrá való kineveztetésével kapcsolatban a secretariusok száma 1502 táján négyre emelkedik⁸⁸ s ezután állandóan négyen szerepelnek az oklevelek jegyzeteiben⁸⁹ (bár a «secretarius regie maiestatis» címet, különösen II. Lajos alatt, többen is viselik, főképpen követségek alkalmával). A kancelláriai titkárok számának e megnövekedése valószínűleg nyugati mintára történt,⁹⁰ de összefüggésben volt a kancellária államkormányzati szerepének fejlődésével is, mint látni fogjuk.

Rangban a secretariusok után következtek a conservatorok, akik a kancelláriával összefüggő levéltárnak, különösen pedig a királyi könyveknek voltak őrizői s ők végezték az oklevelek regisztrálását is.⁹¹ Valószínűleg hasonló állás volt a

«conservator sigilli»-é, akiről az 1486 : LXXVI. tc. emlékezik meg.

Végül a hivatali hierarchia legalacsonyabb fokán állottak a notariusok, akik az oklevélkiállítás technikai munkáját végezték.⁹²

Mindezek — valamint a következő három fejezet is főképpen — a «nagyobb» kancelláriára vonatkoznak. A kis kancellária egészen sajátos fejlődési szervezetét a kancelláriának az igazságszolgáltatásban való szerepével kapcsolatban fogjuk bemutatni.

JEGYZETEK AZ I. FEJEZETHEZ.

* Régebben mindig kiteszik a «maior» jelzőt. 1411 : Gróf Teleki József, Hunyadiak kora Magyarországon IX. 132. l., 1438 : u. o. 28. l. stb., de később sohasem : 1482 : Országos Levéltár Dl. 37,653, 1483 : Dl. 18,841, 18,908 stb. «Cancellaria minor», 1507 : H. okmt. V. 397. l.

² Várdai István, Vitéz János, Handó György, Váradi Péter, Bakócz Tamás, Szatmári György, Szalkai László, Polycarpus György s a Jagellók alatt a secretariusok egész sora. V. ö. Ábel Jenő : Magyarországi humanisták és a dunai tudós társaság, Bp., 1880. 32. 78. l. stb.

³ Drági Tamás, Verbóczi István stb. L. alább.

⁴ Pl. a királyi secretariusok nagy része is püspök Dl. (= az Országos Levéltár diplomatikai osztálya) 33,901, 21,728.

⁵ Pl. a titkos kancellári méltóságot 1405—1412. Perényi Imre egykori főpohárnok viselte, 1419—1423. pedig Pálóczi Mátyus és Imre diósgyőri várnagyok. (Hajnik : A király bírósági személyes jelenléte és ennek helytartója a vegyes házakbeli királyok korszakában. Akad. ért. a tört. tud. k. 1892. 14. l.)

⁶ 1458—1464. Kaprinai : Hungaria diplomatica temporibus Matthiae de Hunyad, II. 173., Károlyi-oklt. II. 245., Dl. 15,336, Zichy-oklt. X. 277. A főkancellárságról 1464 elején le kellett mondania. (Teleki : Hunyadiak kora Magyarországon III. 419. l. 1. j.) 1465. febr. 1. halt meg. (U. o. 418.)

⁷ V. ö. az V. fej.

⁸ Hajnik i. m. 15. l.

⁹ 1456 : «Stephanus de Warda prepositus Agriensis etc. vicecancellarius regie maiestatis», 1457 : «Stephanus de Warda electus et confirmatus ecclesie Colocensis cancellarius regius» olvasható a levelei alatt. (A gr. Zichy-család zsélyi lt. missilisei között. Dr. Lukács Pál úr szíves közlése a Zichy-okltár XII. k. kéziratából.) 1453-ban «Johanni episcopo Varadiensi incliti regni Hungarie cancellario» intéz levelet Aeneas Sylvius. (Fraknoi : Zrednai Vitéz János nagyvárad püspök politikai beszédei stb. Bp., 1878.) Tehát mindketten gyakorlott kancelláriai tisztviselők voltak, mikor annak élére kerültek.

¹⁰ Hogy a «Datum per manus» személyes résztvevést jelentett, bizonyítja Mátyás 1464. ápr. 6. kelt oklevele,

mely «Datum per manus Stephani archiepiscopi Colocensis» és a plica alatt ez olvasható: «Lecta et correcta in cancellario in dictionibus — S. Ar. Co.» Dl. 35,082. Hasonló: Dl. 15,412 és 15,543.

¹¹ Mátyás 1464. ápr. 17. Budán kelt oklevelét három helyen is ellenjegyezte a főkancellár. A szöveg fölött ez áll: «De commissione propria domini regis.» A szöveg alatt: «De c. p. d. r. S. Ar. Co. supremus cancellarius» és a rányomott, titkos pecsét helyén: «De c. d. r. S. Ar. Co. cancellarius.» Kállay-cs. lt. a N. Múz. Hasonló: Dl. 16,073.

¹² A 10. jegyzetben idézett oklevelek kettős, a 11. j. idéettek titkos pecsét alatt keltek. Egy 1464. okt. 19. «in descensu nostro exercituali» kelt oklevélen szintén a titkos pecsét töredéke alatt olvasható: «C. p. d. r. S. Ar. Co. cancellarius.» Dl. 16,073. Bizonyosságul annak, hogy a pecsételésért ő volt felelős.

¹³ 1464. ápr. 12. «... litteras nostras privilegiales auree bulle nostre munimine roboratas» — bár szintén István fő- és titkos kancellár keze által kelt — ellenjegyzí «Jo(hannes) e(piscopus) W(aradiensis). Házi Jenő: Sopron sz. kir. város története, I. 5. 106. l. Az 1471: VIII. tc. által ezeken kívül még említett gyűrűs pecsétet maga az uralkodó, később pedig valamelyik secretarius kezelte, a bírói pecsétet pedig a kis kancellária mindenkori vezetője, amint azt később látni fogjuk.

¹⁴ Az 1464-i újítások összefoglalva a következők: A nagy kancelláriában:

a) A fő- és titkos kancellárság egyesítették.

b) Az egyik fő- és titkos kancellár átveszi a kancellária tényleges vezetését.

c) A kancelláriai referensek ezután csak meghatározott személyek lehetnek. (L. III. fej.)

d) A pecsét alá ezután nem írnak kancelláriai jegyzetet, mint eddig, amikor azoknak inkább csak kancelláriai céljuk volt és nem kormányzati. (1461: Kállay-cs. lt. N. M., 1462: ugyanott, 1464: Dl. 16,073.)

e) A kancellária új pecsétet kap. (1464. ápr. 3-án már azt mondja Mátyás egy oklevélről, hogy «secreto sigillo nostro, quo ante coronationem utebamur» volt megerősítve. Dl. 15,855. Kettős pecsétet, aranypecsétet pedig csakis ezután látunk stb. Dl. 15,954. Sopron sz. k. v. tört. I. 5. 106.

A kis kancelláriában:

a) A specialis praesentia regia megszűnik. L. V. fej.

b) A kis kancellária élére a personalis praesentia locumtenense kerül.

c) A kis kancellária is új pecsétet kap. Dl. 16,419, 16,537 stb.

¹⁵ 1470. dec. 17-én még «Ad relationem reverendissimi domini Stephani cardinalis archiepiscopi Colocensis supremi cancellarii etc.» állít ki egy oklevelet a kancellária. Dl. 17,098. 1471. ápr. azonban már nem volt élethen István érsek. Zichy-oklt. X. 387.

¹⁶ N. Múz. lt. törzsanyag.

¹⁷ 1471. szept. 16. Héderváry-oklt. I. 367. Dl. 17,349. Csáky-oklt. (I. 438., Dl. 17,273.

¹⁸ L. alább.

¹⁹ 1475-ben tőle kéri az oklevél megpecsételését:

«Reverendissime pater sigillat istas litteras, petít vos Petrus.» Dl. 17,725. A privilegialis oklevelek is az ő keze által kelnek. 1472: Alapi Gyula, Komárom vármegye levéltárának középkori oklevelei, 1917. 91. l., 1473: Zichy-oklt. XI. 122., 1476: Dl. 34,033. S a bírói parancsok is csak őt említik, pl. 1474: C. Wagner, Diplomatarium comitatus Sarosiensis, Posonii et Cas-soviae, 1780. 72. l. Tehát szerepe élesen megkülönböztethető kancellártársai, különösen a másik Gábor nevű fő- és titkos kancellár szerepétől, akivel szemben Teleki is zavarban van. (I. m. IV. 297. l. stb.)

²⁰ Dl. 17,273. Mihályi János: Máramarosi diplomák a XIV. és XV. századból, Máramarossziget, 1900. 512. l., Dl. 17,349, 39,038.

²¹ Beckensloer János szökése után, 1476—1480. Berzeviczy Albert: Aragoniai Beatrix magyar királyné életére vonatkozó okiratok, Bp., 1914. 469. l., Dl. 18,137. L. köv. j.

²² Már 1474-ben (amikor tehát két fő- és titkos kancellár volt!) «cancellarius regius» címet visel (Katona: Historia critica XV. 676.) Beckensloer János éppen ezért hagyta el Mátyást «Gabrielem cardinalem cavillatus, quem sibi apud regem preferri equo animo pati non poterat». (Bonfini, dec. IV., lib. VI., pag. 639. Schwandt-nernél.)

²³ Az ő keze által kelt: 1478. nov. 13. Dl. 33,425, 1479: Dl. 34,078, 1480: Teleki XI. 14. l. Vespasiano Bisticci életrajza György érsekről: Budapesti Szemle 1883. III. 288.

²⁴ Az ő kancellárságáról Bonfini beszél. Szerinte Gábor cardinalis «fastidita Hungaria Romam concesserat. Sed antequam e Pannonia recederet, haud inconsulto principe, regalia sigilla, quibus littere ob-signantur (tehát ő is több pecsétet kezel!) Petro Colocensi metropolitae concessit.» (Dec. IV., lib. VI., pag. 617). Hogy Rangoni Gábor 1480-ban távozott el, v. ő. Száz. 1899. 299. l. Várad Péter azonban már erdélyi prépost korában átvette a vezetését. L. alább.

²⁵ L. előbbi jegyzetet.

²⁶ L. alább.

²⁷ Mátyás egy 1478-i oklevelén, «quibus sigillum nostrum est appensum» olvasható a szöveg alatt: «De commissione et mandato regio specialis ego Petrus prepositus Transsilvanus cancellarius regius presentes litteras, quas superioribus annis monum existente apud me sigillo regni Hungarie, cum sigillo Bohemico sigillaveram, secundario cum sigillo regni Hungarie, detracto priori sigillo, sigillavi. 1480.» Dl. 18,107.

²⁸ Így nevezi őt Mátyás egy 1480. júl. 27-i mandatumában. Dl. 18,391.

²⁹ Mindig tőle kérnek pecsételést. 1481: «Reverendissima dominatio vestra dignetur istas litteras sigillare Thomas.» Dl. 18,544. Még 1484. jún. 23-án is: «Reverendissima dominatio vestra ad relationem domini thesaurarii factam istas sigilleit. Thomas.» Dl. 18,978.

³⁰ Száz. 1883. 501. (Fraknoi: Várad Péter.)

³¹ 1486: Dl. 38,552., Frangepán-oklt. II. 172., 179., Dl. 18,485., H. Okm. V. 369., 478. Egy 1488-i oklevél: «Datum per manus reverendi (csak az érsek reveren-

dissimus, tehát a kancelláriai jegyzetek a főkancellárra vonatkoznak!) in Christo patris domini Johannis episcopi ecclesie Waradiensis, cancellarii nostri fidelis dilecti» s a plicán sajátkezű aláírás: «Johannes episcopus ecclesie Waradiensis etc. cancellarius.» N. Múz. lt. törzssanyag.

³² L. alább.

³³ Firnhaber: Beiträge zur Geschichte Ungarns. (Archiv für österreichische Geschichtsquellen, 1849. 184. l.)

³⁴ G. Pray: Epistolae procerum regni Hungariae, Pars I. Posonii, 1806. 22. l. Dl. 19,851.

³⁵ Firnhaber i. h. 523.

³⁶ 1496: a szöveg alatt olvasható: Tho(mas) E(piscopus) Agriensis cancellarius etc.» s az oklevél szélén ugyanezen kézzel írva: «Lecta». Dessewffy-cs. lt. a N. Múz.

³⁷ Dl. 20,490, Kisfaludy-cs. lt. a N. Múz. (1496), Dl. 20,518, 20,519.

³⁸ L. az alább idézendő vádakat.

³⁹ V. ö. a köv. fej.

⁴⁰ Fraknói V.: Erdődi Bakócz Tamás élete, Bp., 1889. 69. és 70. l.

⁴¹ E vádak, melyek Bakócz Tamás sajátkezű feljegyzésében — és pedig egy rövidebb és egy hosszabb fogalmazásban — maradtak ránk (N. Múzeum levéltára törzssanyag, 1498), sok tekintetben a kancellária kormányzati szerepére is világot vetnek. A részletesebb összeállítás címe: «Articuli prepositi per Thomam de Baxa in congregatione generali regnicolarum proxime preterita in Rakos contra me Thomam archiepiscopum Strigoniensem.» Ez a Baksai Tamás kancelláriai jegyző volt. L. 43. és 44. j.

⁴² «propter que — teszi hozzá a vád — adhuc tempore eiusdem condam domini regis sigillo non solum privari debet, sed merebatur insuper, quod sigillum fronti et faciei sue fuisset inustum.» (5. pont.) Mátyás idejében akkor kezelhette Bakócz a királyi pecsétet, amikor Váradi Péter távozása után egyideig nem volt feje a kancelláriának (János váradi püspökkel csak 1486-ban találkoztunk!) s ő mint secretarius működött ott. L. alább.

⁴³ «Imprimis Thomas ipse Baxai... dixit alta voce vel potius clamavit, quod per me Thomam archiepiscopum gravissime esset oppressus» stb. (1. pont.)

⁴⁴ «Item dixit, quod ego bona Francisci Herczeg pro me a maiestate vestra impetrassem et voluissem laborassemque apud eundem Thomam, ut ipse in illa causa pro me confecisset certas litteras falsas, quas quia conficere noluissem, ego eum odio ab eo usque tempore persecutus fuisssem.» (4. pont.)

⁴⁵ Már 1501-ben II. Ulászló egyik privilegialis oklevele Tamás érsek keze által kelt s alatta «Tho(mas) cardinalis cancellarius etc.» olvasható. Ő írta a relációs jegyzetet is: «Ad relationem reverendi domini Sigismundi Thurzo electi Sirmiensi secretarii regie maiestatis.» Gr. Bethlen-cs. lt. a N. Múz. Ugyanígyen példák (a relációs jegyzetet is mindenütt az érsek írta!): 1503: gr. Bethlen-cs. lt. 1505: br. Perényi-cs. lt. Mindezek kettős pecséttel vannak megerősítve. Viszont a Dl. 21,197

(1503), 37,850 (1509), 22,046 (1510), Perényi-cs. lt. (1510), Forgách-cs. lt. (1512) és Dl. 22,065 (1514) sz. alatt található oklevelek, melyeknek megpecsételését az érsektől kéri a jegyzet, mind titkos pecséttel: Ebből következik, hogy 1501-től kezdve ismét Bakócz kezelte, kb. II. Ulászló haláláig, mindkét pecsétet. Aranypecsétet ugyanis Mátyás után nem találunk.

⁴⁶ «... Georgio preposto chi tien il sigilo dil re...» írja a velencei követ 1499-ben. (Marino Sanuto, M. Tört. Tár 1869. 88. l.)

⁴⁷ Ezért megengedik, hogy «Georgius electus Vespriensis secretarius regius duas dignitates tenere potest». 1500: XXXI. tc.

⁴⁸ Szatmári György életrője, Tóth-Szabó Pál szerint (Szatmári György primás (1457—1524.) Bp., 1906. 39—40. l. és bevezetés) már 1498 végén titkos kancellárrá lett volna, azonban az idézett tc. 1500-ban és II. Ulászló még 1501-ben is csak secretariusnak nevezi György veszprémi püspököt. (Katona: XVIII. 298. l.) S valószínűleg csak Bakócz visszatérése után lett titkos kancellár. (Először 1504-ben találunk rá példát: Csáky-oklt. [II.] 521.) Alaptalan Tóth-Szabó Pálnak az a feltevése is, hogy már 1518 óta ő lenne a fő- és titkos kancellár (i. m. 257.), ugyanis az oklevelek ezután is Bakóczot mondják fő- és titkos kancellárnak: Wagner, Diplomatarium comitatus Sarosiensis i. m. 401. és Dl. 23,181.

⁴⁹ Tóth-Szabó Pál i. m. 256. l.

⁵⁰ Tóth-Szabó i. m. 256. V. ö. 1518: XXXIX. tc. (bácsi), M. G. Kovachich: Vestigia comitiorum apud Hungaros, Buda, 1790. 496. l. és 1518: XIII. tc. (tolnai), u. o. 471. l.

⁵¹ 1521 őszén: «il Reverendo Episcopo Vacienne Gran Canzelier», M. T. Tár 1878, 137. l. 1523: «il Reuerendissimo Episcopo Agriense Gran Canzelier», M. T. Tár 1878. 289. l. Már pedig 1522—1524 között Szalkai László volt az egri püspök (N. Schmitth: Episcopi Agrienses, Tyrnaviae, 1768. tomulus II. p. 220—221.), azelőtt váci püspök (Dl. 22,721, 22,723 stb.). Szatmári még 1524-ben is «summus cancellarius»-nak írja magát (N. Múz. lt. törzssanyag) s a bírói parancsokat is hozzá intézik (1523: Dl. 33,644). VII. Kelemen pápa levele 1524-ben csak «Venerabili fratri... episcopo Agriensi cancellario Hungarie» van címezve. Schmitth i. m. 222. l.

⁵² Dl. 24,048.

⁵³ Verbőczy beszéde után, melyben a király tanácsosait támadta: «Hic surrexit Strigoniensis et sermone ad maiestatem suam directo, ipsam maiestatem suam testem appellavit, quod inde ab eo die, quo electus fuit Strigoniensis, renunciaverit officio cancellarii, at suam maiestatem noluisse abdicationem acceptam habere, seque hac die prius, quam sua maiestas Buda discederet, et sigillum presentasse et valde cupere, ut maiestas sua de sigillo pro arbitrio disponeret.» Báró Burgio levele, Pray: Epistolae procerum I. 194—195. Itt már csak egy pecsétről van szó, a királyi titkos pecsétről, mivel II. Lajos alatt már nem volt kettős pecsét. V. ö. G. Pray: Syntagma historicum de sigillis stb. Buda, 1805. 116. Ő szerinte — tévesen — II. Ulászló alatt szűnt meg a

kettős pecsét használata. Azonban II. Ulászló alatt még igen sűrűn használják, mint fentebb láttuk s az I. Ferdinánd által említett «tempore Ladislai (!) regis» kétségtelenül tévedés.

⁵⁴ Pray: *Epistolae procerum* I. 215. Szalkai lemondása után Brodarics kineveztetéséig Szalaházi Tamás vezette az ügyeket, mint kancellárhelyettes. Fogel J.: II. Lajos udvartartása, Bp., 1917, 42. l.

⁵⁵ 1526. május 18: II. Lajos bírói parancsa Szalkai Lászlóhoz «summo et secretario cancellario nostro» van intézve. *Dl.* 24,287.

⁵⁶ 1526: XXIV. tc. (rákosi).

⁵⁷ A *Corpus Juris*ban «extrahere» van, de a C. J. régebbi kiadásában «extradere», ami helyesebbnek is látszik.

⁵⁸ 1526: XXIV. tc. (rákosi).

⁵⁹ Fraknoi V.: Mátyás király levelei. Külügyi osztály. I. Bp., 1893. 1., 2., 4. l. H. Okm. II. 343. V. ö. Száz. 1898. 392. l.

⁶⁰ Frangepán-oklt. II. 32., Mátyás király lev. I. 10.

⁶¹ 1459. márc. titkos kancellár, *Dl.* 15,336, de valószínűleg csak Vetési Albert római követsége alatt, mert az év közepén megint csak alkancellár (l. előbbi j.), később (valószínűleg 1459 végétől) állandóan titkos kancellár. *Dl.* 15,698, 15,719, 15,520.

⁶² Thallóczy Lajos: Jajcza története (1450—1527.) (Az oklevéltárat szerkesztette: Horváth Sándor.) Bp., 1915. 31. l.

⁶³ Mátyás király levelei I. 171., Frangepán-oklt. II. 104—106. Mátyás király lev. I. 180., 189., 190—192., 196., u. o. 135., helyes dátuma 1468. (V. ö. Száz. 1898. 108. l.) Bisticci Vespasiano szerint: «... azelőtt (t. i. Rómába küldetése előtt) a király kancelláriájának élén minden az ő kezén ment keresztül...» stb. (Budapesti Szemle 1873. III. 288. l.) Ő a későbbi főkancellár: «Visszatérve Magyarországra, a király megint pecsétörnek nevezte ki, ami a király után a legnagyobb állomások egyike. Mikor a kancelláriát átvette, akkor a kalocsai püspökség megürült...» stb. (Bisticci Vespasiano, i. h. 289. l.)

⁶⁴ V. ö. a IV. fej.

⁶⁵ Teleki XI. 318. V. ö. Fraknoi V.: Hunyadi Mátyás király élete, Bp., 1889. 213. l., Pray: *Syntagma historicum*, függelék.

⁶⁶ Fentebb láttuk.

⁶⁷ *Dl.* 17,394, Varga Ferenc: Szeged története 255. l.

⁶⁸ Az 1846: LXXIII. tc. szerint bírói esküt tesznek: a nádor, országbíró, tárnokmester, kancellár, alkancellár stb. V. ö. 1492: 33.

⁶⁹ 1508-ban ugyan Gosztonyi János váci püspököt, aki addig királyi titkárként szerepel (*Dl.* 21,640, 21,728), egy oklevél «vicecancellarius regie maiestatis»-nak mondja (*Dl.* 34,322), de később megint csak secretarius néven említik. *Dl.* 22,058. Úgy látszik tehát, hogy e tájban az egyik secretarius volt egyszersmind vicecancellarius is, amikor egyáltalában be volt töltve ez az állás.

⁷⁰ Fejér X. 7. 107. Ilyen pl. 1510-ben «M. Paulus Barchay secretarius maiestatis persone». Székely-oklt. I. 321.

⁷¹ 1433: «Fabianus maioris cancellarie... protho notarius.» Hajnik: A magyar bírósági szervezet és perjog i. m. 59. l. 4. j. 1453: «Magister Petrus vicarius et in cancellaria Hungarica prothonotarius». Wagner: *Diplomatarium comitatus Sarosiensis*, 111. l. Mátyás óta nem találunk ilyen kitételeket, hanem a «secretarius» elnevezés lesz általánossá. L. alább.

⁷² I. Miksa 1497-i rendelete két secretariust említ, de e tájt (1500 óta) már nálunk is két secretarius volt, sőt nemsokára négy.

⁷³ Sopron sz. k. v. tört. I. 5. 70.

⁷⁴ L. IV. fej.

⁷⁵ L. V. fej.

⁷⁶ 1458. aug. ez olvasható egy oklevélén: «Lecta Geor. Polycar.» *Dl.* 15,276. L. még Száz. 1898. 8. l.

⁷⁷ Fraknoi: Mátyás király levelei. I. 31.

⁷⁸ «Jo. Q.» betűkkel. Fraknoi Janus Pannonius pécsi püspököt tartja Johannes Quinqueecclesiensis-nek, azonban a J. Q. jeleket akkor is megtaláljuk, amikor Janus Pannonius Rómában volt követségben, amire éppen Fraknoi hoz példákat. (Mátyás király levelei II. k. bev.) Legelőször Mátyás 1464. «pridie Kalendas Aprilis» kelt oklevélén olvashatjuk a szöveg alatt: «Emendata in cancellaria in dictione pridie Jo. Q.» S jobbra megint: «Jo. Q.» Gróf Forgách-cs. lt. a N. Múz. Hasonló jelzés: 1464: *Dl.* 15,537, 15,398, 15,243, 1465: *Dl.* 15,672, 16,150 (19,610-es borítékban!), gróf Forgách-cs. lt., 1466: Hanvay-cs. lt. a N. Múz.

⁷⁹ Fraknoi: Mátyás király lev. (II. bev. XXIII. l.)

⁸⁰ Száz. 1899. 4.

⁸¹ L. alább.

⁸² 1474. dec. Teleki XI. 519. 1475: *Dl.* 17,676, 17,701, 17,714, 17,716, 17,732 és a Dessewffy-cs. lt. a N. M., 1476. márc. *Dl.* 17,776. Eddig csak mint M(agister) Petrus de Wa(rad) szerepel. Mikor 1476. okt. megint megjelenik, már «prepositus Albensis» a címe, *Dl.* 17,874. Közben 1476. szept. 5. «Ad r. Stephani prepositi Deme-siensis» kelt egy oklevél (N. Múz. lt. törzsanyag), 1477-ben pedig «Relatio magistri Duchkonis prepositi Zagrabiensis» olvasható egy másik oklevélén (Fejérpataky-cs. lt. a N. Múz.), akikben a secretariust helyettesítő kancelláriai tisztviselőket sejtethetünk. V. ö. 84. j.

⁸³ L. előbb.

⁸⁴ 1480: *Dl.* 18,414, Teleki XII. 137., 1481: *Dl.* 18,443, 33,196, 34,230, 33,896, 18,487, Székely oklt. I. 238., *Dl.* 18,544. 1484-ben István dömösi prépost szerepel mint «secretarius regie maiestatis». (Teleki XII. 263.) De ő csak arra az időre helyettesíthette Erdődi Tamást, amikor Váradi Péter távozása után, a kancelláriát vezette. V. ö. 42. j. Ez időtájt Erdődi nem is szerepel a relációs jegyzetekben.

⁸⁵ 1489: Justh-cs. lt. a N. M., *Dl.* 19,522, *Dl.* 32,957, 1491: Máriássy-cs. lt. a N. M., 1492: *Dl.* 34,933, 1493: Soós-cs. lt. a N. M., *Dl.* 19,958, 20,089.

⁸⁶ Tóth-Szabó: Szatmári György i. m. 33. l. 1496: Kisfaludy-cs. lt. a N. M., *Dl.* 20,456, 34,083, 34,253. Károlyi III. 21., *Dl.* 20,488, 20,490, 20,502, 20,506, N. Múz. törzsa., 1497: *Dl.* 20,589, 25,383, Székely-oklt. II. 130. Károlyi-oklt. III. 26. 1498: budai prépost,

Soós-cs. lt. a N. M. E sok számot csak annak illusztrálására hozom fel, hogy a secretariusok jelentősége a XV. század utolsó negyedében (1474 óta) mennyire megnövekedett, míg azelőtt alig van rájuk vonatkozó adatunk.

⁸⁷ N. Múz. lt. törzsa. (1500). Justh-cs. lt. N. M. (1501), Soós-cs. lt. N. M. (1503), gróf Forgách-cs. lt. N. M. (1504). V. ö. J. Kukuljević: Privilegia et libertates regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae, Zagrabiæ, 1862. 254. l.

⁸⁸ Turzó Zsigmondon kívül, Móré Fülöp prépost 1502—1516. (Békássy-cs. lt. N. M. 1502, Dl. 21,848, 22,743). Zele Miklós prépost 1502—1505. (Fogel J., II. Ulászló udvartartása Bp., 1913. 47. l. Császár M., Az Academia Istropolitana, Pozsony, 1914. 128. l.) és Beriszló Péter prépost 1502—1507. (Fogel j. h., Dl. 32,561, 37,813.)

⁸⁹ II. Ulászló alatt: Gosztonyi János 1506—1509. (Dl. 21,640, 22,058.) Várdai Ferenc 1507—1509. (Dl. 21,717, Blagay-oklt. 447.) Szeremléni Ferenc 1509—1515. (Dl. 37,850, 22,705.) Késérü Mihály 1509—1519. (N. Múz. lt. törzsa.) Erdődi János 1510—1512. (Komárom vm. lt. kk. oklevelei 118. l., Hazai okm. V. 406.) Szalkai László 1511—1515. (Dl. 22,245, 22,721.)

II. Lajos alatt: Aczél Ferenc 1516—1519. (Friss Á. Magyar-zsidó oklt. I. 294., Döry-cs. lt. N. M.) Bácsi Miklós 1516—1526. (Dl. 22,833, Apponyi-oklt. 449.) Bucsei Illés 1517. (Dl. 22,925). Piso Jakab 1520. (Dl. 34,290). Beregszói Tamás 1520—1523. (Dl. 23,488, Héderváry-oklt. I. 578.) Gerendi Miklós 1523—1525. (H. okm. V. 424, Kisfaludy-cs. lt. N. M.) Albisi Bernát 1523—1524. (Dl. 24,788, 34,336). Bebek Imre 1524—1525. (N. Múz. lt. törzsa., Dancs-cs. lt. N. M.) Statileo János 1525. (Dl. 24,075). Nádasdi Tamás 1525. (Ibrányi-cs. lt. N. M.) Kálmai Imre 1526. (Dl. 24,290). Oláh Miklós 1526. (Kállay-cs. lt. N. M.) Másféle ügyben is secretarius említetik pl. M. T. Tár XII. 81. l.

⁹⁰ A XVI. század elején a Habsburgok kancelláriájában már nyolc secretarius volt (Fellner—Kretschmayr: Die österreichische Zentralverwaltung, i. m. 134. l.). a brandenburgi v. fejedelem kancelláriájában azonban a XVI. század második felében is csak három. (M. Klinenberg, Ratstube und Kanzlei in Brandenburg, i. m. 66. l.)

⁹¹ Hajnik I.: A királyi könyvek a vegyes házakbeli királyok korszakában. (Ak. ért. a tört. tud. k. VIII. k. 11—12. l.) A kis kancelláriának külön conservatora volt. V. ö. V. fej.

⁹² A II. Ulászló alatt szereplő notariusok jegyzékét l. Fogel J.: II. Ulászló udvartartása, i. m. 50. l.

II.

A kancellária viszonya a királyi tanácshoz.

Ebben és a következő fejezetben a kancelláriának a belkormányzatban való szerepével fogunk

foglalkozni. Ez a szerep elválaszthatatlan a királyi tanács működésétől. A kancelláriának a királyi tanácshoz való viszonyát két szempontból kell tárgyalnunk: 1. Milyen szerepet játszottak a kancellária tagjai a királyi tanácsban? 2. Milyen szerepet játszottak a királyi tanács tagjai a kancelláriában?

A királyi tanács neve korszakunk első felében: «*prelati et barones*». Tagjai az udvarban tartózkodó főpapok és főurak, kik rendszerint az udvari és országos főméltóságokat is viselik. Tehát a nádor, főkancellár, országbíró, kincstárnok, «*tamquam supremi consilarii*»,¹ azonkívül a tárnokmester, továbbá a magister curiae, magister ianitorum, pincernarum, agazonum, dapiferorum s még mások is, amint később részletesebben fogjuk látni. Mikor II. Ulászló alatt² helyet foglal a királyi tanácsban a másik elem, a köznemes is:³ a tanács neve «*prelati et barones ceterique consilarii*» lesz,⁴ vagy továbbra is egyszerűen «*prelati et barones*».⁵

A királyi tanács feje elvben, s Mátyás alatt rendszerint valójában is, a király volt.⁶ Azonban már Mátyás alatt is, később pedig még inkább — nagy szerepet játszik a főkancellár. Mintegy elnöki szerepe van neki a királyi tanács tárgyalásaiban. Mátyás ilyen értelemben hivatkozik már első főkancellárjára, mikor kijelenti egyik oklevelében, hogy «*habito consilio unacum reverendissimo domino Dionysio supremo cancellario nostro et omnibus aliis prelatibus et baronibus nostris*» hozott határozatot.⁷ Azon okleveleken pedig, melyeket uralkodása első éveiben, mintegy a királyi tanács jóváállása mellett adott ki, mindenütt ott szerepel első helyen az érsek-főkancellár neve és pecsétje.⁸ II. Ulászló alatt különösen előtérbe jut a főkancellárnak a tanácsban való vezető szerepe.⁹

Általában a főkancellár¹⁰ terjesztette az uralkodó elé a kancelláriában benyújtott supplicatio-kat¹¹ s rendelte el az uralkodó és tanács határozata alapján az oklevél kiállítását.¹² Írásbeli jelentéseket adott a központi kormányzatra vonatkozó ügyekről és a kancelláriai tisztviselőkről¹³ s ő (vagy pedig helyettese, a kancellár) közölte az illetékes hatóságokkal a királyi tanács határozatait¹⁴ s egyébként is élénk részt vett az ügyek intézésében.¹⁵ Nagy jelentőségét mutatja, hogy az általa adott oklevélkiállítási parancsot — akár csak az uralkodóét¹⁶ — *commissio*-nak nevezték¹⁷

s végül az egész tanács intézkedéseit, sőt még az uralkodóét is, ő érvényesítette a nála levő királyi pecsétek rányomásával, esetleg aláírásával is.¹⁸ S ha e nagy hatalmat egyéni kiválóság is növelte: még Mátyás is meghajolt egy Vitéz János¹⁹ vagy Váradi Péter előtt.²⁰ Mennyivel inkább utódjai. Bakóczot «alter rex»-nek nevezték a velencei követe-²¹ s az 1526-i országgyűlés méltán mondogta, a régebbi kancellárokról, hogy a rend visszaállítására »oporteret habere cancellarium magnum et summa auctoritate, qui non dependeret ab ullo«.²²

A királyi tanácsban helyet foglalt, amikor e tisztségnak külön viselője volt: a titkos kancellár. Mátyás uralkodása elején (Vetési) Albert veszprémi püspök,²³ majd Bodó Miklós székesfehérvári prépost, aki 1464-ig viselte a titkos kancellárságot s befolyásos tanácsadója volt Mátyásnak.²⁴ Később János váradi püspök,²⁵ a Jagellók alatt pedig a Bakócz helyére lépő Szatmári György⁶² s később Szalkai László²⁷ játszottak nagy szerepet. Az alkancellárok közül különösen Handó György pécsi prépost volt Mátyás nélkülözhetetlen tanácsosa,²⁸ kiről a pápának 1468-ban «egyebet nem tud írni», «nisi quod mihi carior est, quam antea».²⁹ Tagja volt a tanácsnak az 1464-ig fennálló specialis praesentia regia bíróságának kancellárja (Sári Péter) is,³⁰ valamint a personalis praesentia regia mindenkor locumtenense.³¹

A bürokratizmus fejlődésével különösen nagy szerephez jutottak a királyi tanácsban a kancelláriai titkárok. Mátyás első secretariusairól még alig hallunk valamit, ők inkább csak a szorosabb értelemben vett kancelláriai munkát végzik³² s csak a 70-es évek közepén kezd szerepet játszani a királyi tanácsban Váradi Péter.³³ Ezután a secretariusok egyre többet szerepelnek s lassanként csaknem kizárólagosan ők intézik az összes kancelláriai vonatkozású ügyeket.³⁴ Váradi Péter utódjának, Bakócz Tamásnak «secretarii et consilarii nostri» érdemeit jutalmazva királya, már dicsérőleg írhatta: »... posteaquam sibi secreta nostra committere et consequenter eiusdem ad consilia rerum nostrarum et regni cepissimus: tum plene experti sumus eius fidelitatem«.³⁵ Mert a kiváló jogi és irodalmi műveltségű³⁶ titkároknak sok hasznát vették az országos ügyek tárgyalásainál, ahol ők intézték az összes írásbeli teendőket. A főkancellár állásának emelkedése után

ők juttatták el a tanács illetékes tagjaihoz a kancelláriában benyújtott supplicatiókat³⁷ vagy pedig maguk terjesztették azokat az uralkodó elé.³⁸ Rendszerint ők közvetítették azokat az oklevélkiállítási parancsokat, melyeket az uralkodó mintegy «motu proprio» adott³⁹ s jegyezték fel a királyi tanács határozatait, hogy azokat később oklevélbe foglaltassák a kancelláriában.⁴⁰ Valószínűleg ők terjesztették az uralkodó elé azokat az okleveleket is, melyeket a király aláírásával vagy gyűrűspecsjével akart ellátni,⁴¹ sőt korszakunk végén még a királyi gyűrűspecstet is ők kezelték.⁴² Emellett résztvettek a kancelláriai munkában is.

Így a kancellária tagjainak valóban fontos szerep jutott a királyi tanács munkájában, sokkal fontosabb, mint amelyet pl. I. Miksa 1497-i kancelláriai szabályzata előír⁴³ s körülbelül ahhoz hasonló, amelyet a XVI. századi (jóval későbbi) osztrák⁴⁴ és a német császári,⁴⁵ majd később a kisebb német fejedelmi kancelláriai rendeletekben látunk. A kancelláriai tagok belkormányzati szerepével még más vonatkozásban is fogunk foglalkozni.

JEGYZETEK A II. FEJEZETHEZ.

¹ 1525: I. tc. (hatvani). M. G. Kovachich: Vestigia comitiorum Budae, 1790. 594. l.

² Az 1458: XXXII. tc. (I. N. Kovachich: Sylloge decretorum comitialium I. Pesthini, 1818. 147. l.) intézkedése a köznemes tanácsosokról, úgy látszik, nem járt eredménnyel.

³ 1498: VII. és 1500: X. tc.

⁴ 1507: «C. p. regie maiestatis in pleno consilio» s az ügy «coram nobis ac dominis prelati et baronibus ceterisque consiliariis nostris» intéztetett. Dl. 21,743.

⁵ Pray: Epistolae procerum I. 76.

⁶ Ezért van az oklevelekben: «ex certa nostre maiestatis scientia ac animo deliberato prelatorum etiam et baronum nostrorum ad id accendente consilio» stb. formula. Dl. 15,399.

⁷ Kaprinai: Hungaria diplomatica I. 280.

⁸ Dl. 15,698, 15,719, 15,699.

⁹ Így pl. II. Ulászló 1510-ben Sziléziába utazva, a szlavóniai rendeknek meghagyja, hogy mindannak engedelmesséjének, amit a locumtenens nádor parancsolni fog, «adhibito consilio reverendissimi in Christo patris domini cardinalis Strigoniensis... ceterorumque dominorum et baronum nostrorum domi interea temporis manentium.» Pray: Epistolae proc. I. 76.

¹⁰ Később a secretariusok.

¹¹ Ilyen pl. Mátyás uralkodása elejéről Várdai Aladár supplicatioja. (A Zichy-oklt. XII. kötetének

kéziratából, eredetije a gróf Zichy-cs. zsélyi levéltárának missilisei között.)

¹² II. Ulászló egyik oklevelének szélére van oda-
jegyezve: «De commissione dominationis vestre reveren-
dissime. P(etrus) Berizlo.» s a kancelláriai jegyzet:
«Commissio propria domini regis.» Dl. 21,579. Hasonlót
rendel el I. Miksa 1497-i rendelete: «Der hofcanczler sol
alle sanntbrief suplication und was im schriftten geant-
wurt werden in rat bringen, dieselben im rat verlesen
und was auf ainem yeden sanntbrief oder suplication
geratslagt wirdet, mit aigner hand denselben ratslag
darauf schreiben und alsdann den secretarien bevelen
die brief darauf zu verfertigen». Adler i. m. 511. l.

¹³ A Bakócz elleni vádak között szerepel: «Item
dixit, quod nonnullos articulos contra ipsum maiestati
vestre ac dominis prelatibus et baronibus et eos quidem
articulos, qui in charta seu registro continerentur,
quod tunc in manibus tenebat et eisdem regnicolis
ostendebat, false et male dedissem et quod nullum ex
illis contra eum probare possem.» (3. pont. N. Múz. lt.
törzsa. 1498.) Baksai Tamás, mint láttuk, kancelláriai
tisztviselő volt.

¹⁴ 1518-ban II. Lajos Eperjesnek meghagyja, hogy
mivel a várost elzalogosította Perényi Imre nádornak
«pro certa summa pecuniarum ab eodem... per nos de
totius consilii nostri deliberatione levatarum», ne vona-
kodjanak a nádornak hűséget fogadni és erről neki ok-
levelet adni. «Et cum nuper, tu iudex, cum quodam
iurato cive tuo pro ea re huc Budam, ut scilicet hanc
obligationem evitares (jöttél), nos ipsa re intellecta, per
cancellarium nostrum vobis mandaveramus, ut eidem
domino palatino iustam rem a vobis in hoc postulanti,
huiusmodi litteras dare deberetis; verum antequam
ipse cancellarius noster hoc mandatum nostrum vobis
dicere potuisset, vos hinc discesseratis.» Wagner: Diplo-
matarium comitatus Sarosiensis 246.

¹⁵ Pl. pénzügyekben: Ch. v. Engel: Geschichte des
ungarischen Reichs und seiner Nebenländer, I. Halle,
1797. 41., 42. l.

¹⁶ Pl. Dl. 15,719. Commissio-nak nevezték még a
locumtenens-nádortól származó parancsot is: «Commissio
propria domini palatini, locumtenentis regie maiestatis.»
Dl. 23,723.

¹⁷ «De commissione dominationis vestre reveren-
dissime». Dl. 21,579. «De commissione domini regis
domino Colocensi cancellario summo committente».
N. Múz. lt. törzsa. 1473. Mászor csak «relatio». Dl. 22,877.

¹⁸ Lásd előbbi fej.

¹⁹ Fraknoi V.: Vitéz János esztergomi érsek élete.
Bp., 1879.

²⁰ Fraknoi V.: Váradai Péter. Száz. 1883.

²¹ Marino Sanuto. (M. T. Tár, 1877. 141. stb.)

²² Pray: Epistolae procerum I. 410. — A főkancellár
mellett mintegy társelnökként szerepelt a magister
ianitorum (ill. m. curiae, amely tisztet rendszerint egy-
szerre ketten viselték, de közülük csak az egyik volt
egyszersmind m. ianitorum is. Hajnik: A magyar bírósá-
gi szervezet és perjog az Árpád- és Vegyesházi királyok
alatt. Bp., 1899. 47. l. 11. j.). Az 1497-i ausztriai szabály-

zat szerint csak az írásbeli ügyeket intézi a főkancellár,
«was aber muntlich antwurt zu geben wern, sol der
hofmarschalk tun». (Adler i. m. 511. l.) Nálunk pedig az
1492: XXV. tc. ad a m. ianitorumnak mintegy elnöki
szerepet. Erről, valamint a nádornak a királyi tanácsban
való háttérbeszorulásáról még a relatiós jegyzetek tár-
gyalásánál is lesz szó.

²³ Kaprinai: Hungaria diplomatica II. 245.

²⁴ 1464. jan. 16. Pozsony városhoz írt levelében
mondja: «Unde amici carissimi sciatis, ut nos semper
in presentia eiusdem domini nostri regis pro re publica
communitatis vestre et statu eiusdem laudabilem fecimus
operam et imposterum similia iuxta honorem nostrum
facere non negabimus, de quibus hucusque reperiri
potuistis. . . Nicolaus Bodo collegiate ecclesie b. Marie
virginis Alberegalis et secretarius cancellarius regie
maiestatis etc.» (N. Múz. lt. törzsa.) V. ö. Kaprinai:
Hungaria diplomatica II. 245. és Dl. 15,719.

²⁵ «... is enim... tanta ingenii dexteritate, consilio
et industria valebat, ut apud regem inter primos et
charissimos haberetur» stb. (Bonfini, dec IV., lib. VII.,
pag. 659. Schwandtnernél.)

²⁶ Tóth-Szabó Pál: Szatmári György prímás 256. l.

²⁷ V. ö. I. fej. 51. j.

²⁸ 1467-ben a pápához küldi: «... misi hunc vene-
rabilem dominum Georgium prepositum Quinqueeccle-
siensem, consiliarium et vicecancellarium, cuius licet
officio utebar, pro rerum tamen pondere et momento
abesse a me aliquantisper passus sum.» Mátyás király
levelei I. 189.

²⁹ U. o. 135. l. Dátumra nézve lásd: Száz. 1898.
107. l. Továbbá Mátyás király lev. I. 189.

³⁰ Ez látszik Sári Péternek Pozsony városához írt
két leveléből. N. Múz. lt. törzsa. 1461.

³¹ A locumtenens relatiójára kelt: H. Okm. V. 379.
Később a prothonotariusok is bekerülnek a tanácsba.
1518: XXIX. tc. (bácsi) «... et quod vicepalatinus et
viceiudex curie regie et prothonotarii ex eorum officiis
consilio regis interesse debeant.»

³² V. ö. előbbi fej.

³³ Kezdetben csak így szerepel: «Relatio Johannis
Pangracz et magistri Petri de Wa(rad).» Dl. 17,676.

³⁴ Lásd a következő fejezet végén közölt táblázatot.

³⁵ Mátyás 1489-i oklevele: Száz. 1875. 553. l.

³⁶ Nagy részük olasz egyetemeken szerzett magisteri
vagy doctori fokozatot. Fögel J.: II. Ulászló udvar-
tartása 48—49. l.

³⁷ Egy 1503-i supplicatió olvassuk: «Concessum
est per regiam maiestatem, feria quinta proxima post
festum conversionis beati Pauli apostoli, Bude anno
domini 1503. Johannes Bornemyza thesaurarius manu
propria.» Dl. 21,153.

³⁸ Egy 1525-i supplicatió ez áll: «Concessit regia
maiestas, Bude feria quinta proxima post festum beati
Gregorii pape, 1525. N. prepositus Agriensis secretarius».
Dl. 24,109.

³⁹ 1482: Az oklevelek szövege fölött «Commissio
propria domini regis» áll, alatta pedig: «Magistro Thoma
de Erdewd preposito referente.» Dl. 18,668. 1511: A szö-

veg alatt: «Relatio venerabilis magistri Francisci prepositi Albensis Transsilvanensis secretarii r. m.» S az oklevél szélén: «De commissione maiestatis regie, presente domino magistro Jo(hanne) facta. Franciscus prepositus.» Dl. 22,116.

⁴⁰ 1507: «C. p. r. m. in pleno consilio». Dl. 21,743. 1515: «C. p. d. r. de consilio. (N. Múz. lt. törzsa.) 1464: «De commissione domini regis ex deliberatione prelatorum et baronum.» (N. Múz. lt. törzsa.)

⁴¹ Gyűrűs pecséttel vannak megerősítve: Dl. 18,403, 19,206. A király által aláírt oklevelekre (Dl. 18,647, 18,533, 18,541, 33,446) nem tettek kancelláriai jegyzetet. Ha az oklevelet két példányban állították ki s az uralkodó csak az egyiket írta alá: a másikon már ott van a jegyzet, a kancelláriai tisztviselők igazolására. Dl. 17,484.

⁴² 1525: III. tc. (rákosi) «Sigillum regie maiestatis annulare secretarius Hungarus donante maiestate sua, teneat mox et immediate.» Kovachich: Vestigia comitiorum, 575. V. ö. 1525: III. tc. (hatvani), Kovachich, Supplementum ad Vestigia com. III. 25. l.

⁴³ Adler i. m. függelékében.

⁴⁴ Fellner—Kretschmayr: Die österreichische Zentralverwaltung i. m. I. 139.

⁴⁵ G. Seeliger: Erzkanzler und Reichskanzleien, i. m.

⁴⁶ Spangenberg: Die Kanzleivermerke als Quelle verwaltungsgeschichtlicher Forschung, i. m. 477. stb. l. Hintze: Ratstube und Kammergericht in Brandenburg, i. m. 3., Klinkenborg: Ratstube und Kanzlei in Brandenburg, i. m. 66. stb. l.

III.

A kancellária referensei.

Arra a kérdésre, hogy milyen szerepet játszottak a királyi tanács tagjai a kancelláriában, a relatiós jegyzetekből nyerhetünk felvilágosítást. A relatiós jegyzetek diplomatikai és államkormányzati szempontból egyaránt fontos kérdését teljesen csak a legújabb kutatások tisztázták s ezek szolgálnak alapul jelen vizsgálódásunknak is. Ezek szerint: az oklevelek szövege fölött vagy alatt olvasható «Relatio N.» vagy «Ad relationem N.», esetleg «Commissio propria domini regis N. referente» kifejezés azt jelenti, hogy ki közvetítette az oklevélkiállítási parancsot a kancelláriának. A referens azonban a parancs közvetítésén kívül egyéb szerepet is játszott, amennyiben már előzőleg, legtöbbször ő terjesztette az uralkodó és a tanács elé az ügyet, az oklevélrendeléssel kapcsolatban ő határozta meg az oklevél tartalmát is s végül esetleg a kész oklevelet is átvizsgálta.¹

E szerint tehát a királyi tanács és a kancellária munkája a legszorosabban kapcsolódott, bár hatá-

rozottabb szerveződés e tekintetben is csak a XV. század közepe táján, főképpen Mátyás trónralépte után vehető észre. Mert bár az öt megelőző időkben is elsősorban a királyi tanács tagjait említik meg az oklevelek relatiós jegyzetei² — mégis igen gyakran szerepeltek referensként a királyi tanácson kívülállók is, például valamelyik főúr notariususa, udvari katonák stb.³ Mátyás alatt kezdetben megmaradnak a régi viszonyok 1464-ig, amikor a kancellária életében egyéb tekintetben is változások történnek.⁴ 1464-ig továbbra is gyakran megfordulnak a kancelláriában a királyi tanácson kívül álló személyek, udvari katonák, udvarnokok, s különösen gyakran a kincstárnok íródeákjai.⁵ Később azonban változást találunk.

Miksa császár többször idézett 1497-i szabályzata szerint: referens (Geschäftsherr) csak tanácsos vagy kamarás lehetett.⁶ S nálunk már a 60-as évek közepétől ezt látjuk. Ha nem tanácsos az illető, legalább cubicularius.⁷ Rendes körülmények között más nem adhatott parancsot.⁸ Így a Mátyás- és Jagellókor relatiós jegyzetekből a királyi tanács képe bontakozik ki előttünk s egyúttal a királyi tanács működésébe is beletekinthetünk.

Mátyás uralkodása első éveiben legtöbbször Ország Mihály szerepelt referensként a kancelláriában. Legelőször 1458. februárjában, tehát már Mátyás uralkodása első napjaiban találkozunk vele. Ekkor magister curiae-nak nevezik.⁹ Majd mint magister ianitorum szerepel az év végéig, 1459 óta pedig mint nádor. Nádorsága első éveiben is sokat találkozunk vele a kancelláriában (1459-, 1460-, 1462-ben, tehát a koronázás előtt!)¹⁰ — ezután azonban végleg megszűnik ily irányú működése¹¹ s nádorutódjai közül sem látunk senkit — egész korszakunkon keresztül — referensként szerepelni. Úgy látszik, a nádor inkább az államkormányzat egyéb terein volt elfoglalva. (Igazságszolgáltatás, követségek.) Hasonlót mondhatunk az országbíróról is.¹²

Az országos főméltóságok viselői közül állandóan szerepel azonban a kincstárnok (summus, supremus thesaurarius): Túsz János (1458—1459),¹³ Szapolyai Imre (1459—1464),¹⁴ Ernusz János (1468—1475),¹⁵ Handó György pécsi prépost, majd kalocsai érsek (1476—1478), volt alkanclár, később pedig fő- és titkos kanclár¹⁶ és nagylúcsei Dóczi Orbán prépost, majd győri püspök (1479—1491).¹⁷ Továbbá a tárnokmester.¹⁸ Azonkívül Lábatlani János székelyispán (1459),¹⁹ Rozgonyi Osvát szintén mint székelyispán (1460),²⁰ Rozgonyi Sebestyén erdélyi vajda (1461),²¹ Dengelegi Pongrácz János erdélyi vajda és székelyispán (1462—1463).²² A megyei főispánok közül Marczali János (comes comitatus Simigiensis, 1459),²³ Bodó Gáspár (comes comitatus Tholnensis, 1463).²⁴

Szokolai Péter (comes Themesiensis, 1463),²⁵ különösen pedig Bánfi Miklós (comes Posoniensis, 1472, 1473, 1483),²⁶ és Czobor Imre (comes castri et comitatus Posoniensis, 1488).²⁷ Meg kell még említenünk a budai várnagyokat (nevük: provisor curiae castri Budensis), akik közül Parlagi László (1459, 1461),²⁸ Gáji Horvát Gergely (1465),²⁹ Enyingi Török Ambrus (1468)³⁰ és Tankházi Bálint (1484)³¹ nevét találjuk a relációs jegyzetekben.

Gyakran adnak rendeletet a kancelláriának az udvari főméltóságok viselői. Így: Czudar Simon mint magister curiae (1458),³² Dezső László m. dapiferorum (1459),³³ Hédervári Imre m. curiae (1459),³⁴ majd m. ianitorum (1463),³⁵ Dombai Pál m. agazonum (1460),³⁶ Herczeg Miklós m. dapiferorum (1460),³⁷ Bodó Gáspár m. dapiferorum (1460),³⁸ ill. agazonum (1461),³⁹ Pongrácz János m. dapiferorum (1461),⁴⁰ Túróczi Benedek m. ianitorum (1463, 1465),⁴¹ Pongrácz András m. pincernarum (1464),⁴² Tűsz János m. ianitorum (1465),⁴³ Drágfi Bertalan m. pincernarum (1468)⁴⁴ és Parlagi György m. ianitorum (1479).⁴⁵

Valószínűleg csak mint magánemberek foglaltak helyet Mátyás tanácsában s adtak rendeletet a kancelláriában: Rozgonyi János volt erdélyi vajda («condam wayda», 1459),⁴⁶ Rozgonyi Rajnold (1467),⁴⁷ János szentgyörgyi és bazini gróf (1472),⁴⁸ Szécsi Miklós volt vasmegyei főispán (1482),⁴⁹ Geréb Péter (1488)⁵⁰ stb.

Az egyháziak közül (a kancelláriai tagokat nem számítva): János váradi püspök (1458, 1463),⁵¹ Ágoston győri püspök (1458),⁵² István kalocsai érsek (1461),⁵³ «a zágrábi püspök» (1467)⁵⁴ s János egri püspök (1472)⁵⁵ adtak relációkat Mátyás korában.

II. Ulászló alatt az országos főtisztviselők viselői közül a kincstárnokokon kívül⁵⁶ Losonczy László tárnokmester (1491, 1492)⁵⁷ és különösen az erdélyi vajdák voltak referensek. Így 1493-ban Losonczy László, már mint erdélyi vajda,⁵⁸ 1494-ben Drágfi Bertalan, szintén erdélyi vajda,⁵⁹ 1504-ben Péter szentgyörgyi és bazini gróf, országbíró és erdélyi vajda.⁶⁰ A főispánok közül Butkai Péter, somogyi főispán (1497)⁶¹ s különösen gyakran — mint már Mátyás alatt is — a pozsonyi főispán, ekkor: csebi Pogány Péter (1496, 1498, 1499, 1500)⁶² és a temesi, Som Józsa (comes Themesiensis et capitaneus generalis partium inferiorum, 1500, 1501).⁶³ A budai várnagyok közül: Kubinyi László (1504),⁶⁴ Bátorfi István (1510)⁶⁵ és Bornemissza János (1512),⁶⁶ továbbá a tatái várnagy, Korlátkövi Osvát.⁶⁷

Állandó referensekként szerepelnek az udvari főméltóságok viselői: Túróczi György magister pincernarum (1492),⁶⁸ Bánfi Miklós m. ianitorum (1492),⁶⁹ Kanizsai György m. pincernarum (1492),⁷⁰ Vingárti Geréb Péter m. curiae (1493),⁷¹ Podmaniczki János m. cubiculariorum (1503—1514),⁷² Pálóczi Mihály m. pincernarum (1505),⁷³ majd m. cubiculariorum (1515),⁷⁴ különösen pedig Buzlai Mózes m. curiae, aki tizenkét éven át (1503—1515) állandóan tevékeny részt vett a kormányügyek intézésében,⁷⁵ bizonyítván a m. curiae-nak, «qui olim magister ianitorum dicebatur»,⁷⁶ a királyi tanácsban való nagy fontosságát. Ezenkívül még Drágfi János m. pincernarum nevével találkozunk (1511, 1513).⁷⁷ Megfordult a kancelláriában — valószínűleg mint állandó tanácsos — Péter

szentgyörgyi és bazini gróf is (1492, 1495),⁷⁸ a későbbi országbíró és erdélyi vajda.

A főpapok közül Péter kalocsai érsekkel találkozunk gyakrabban (1494, 1498),⁷⁹ valamint Bálint váradi püspökkel (1491, 1493).⁸⁰ István szerémi püspök a personalis praesentia regia locumtenense (1492)⁸¹ és Domokos váradi püspök, hasonlóképpen locumtenens (1495),⁸² szintén adtak rendeletet a «nagyobb» kancelláriának, valamint ez utóbbinak püspökutódja: Turzó Zsigmond is (1511).⁸³ Egészen véve azonban jóval kevesebb a referensek száma, mint Mátyás alatt, — aminek oka, az uralkodási idő rövidebb voltán kívül, egyébben is keresendő.

II. Lajos alatt még kevesebb tanácsossal találkozunk. A kincstárnokokon és tárnokmestereken kívül⁸⁴ különösen gyakran szerepel Bornemissza János pozsonyi főispán, a király egyik nevelője (1516 és 1520 között).⁸⁵ Most is szerepel a temesi főispán, Drágfi János (1524),⁸⁶ azonkívül a főbb udvari méltóságok, így a nagy tekintélyű Buzlai Mózes utódjai: Korlátkövi Péter (1515—1525)⁸⁷ és Pető János (1516—1519),⁸⁸ mindketten mint magister curiae, Ország Imre m. cubiculariorum (1517, 1519),⁸⁹ Battyányi Ferenc m. pincernarum (1518),⁹⁰ Dóczi Ferenc m. cubiculariorum (1520),⁹¹ Móré László m. dapiferorum (1524)⁹² és Trepka András m. curiae (1526).⁹³ A főpapok közül: Várdai Pál egri püspök (1525)⁹⁴ és Podmaniczki István nyitrai püspök (1526).⁹⁵

Felsoroltuk mindazok nevét, akiktől e korban relációt találtunk (a kancelláriai tagok kivételével, akikről más vonatkozásban szólnunk) — s íme, mit látunk? Azt, hogy néhány főpapon kívül, állandóan s az évnek bármely részében⁹⁶ mindig ugyanazon főurak, ugyanazon főméltóságok és főtisztviselők szerepelnek. Éspedig csaknem kivétel nélkül azok, akiket a Tripartitum «*ex officio veri barones regni*» névvel nevez.⁹⁷

«*Sunt itaque veri barones, quorum ab antiquo nomina decretis et litteris confirmationibus regiis inseri consueverunt: Palatinus regni Hungarie, iudex curie regie, regnorum Dalmatie, Croatie et Sclavonie banus, wayvoda Transylvanus et Siculorum comes, banus Zewriniensis (nam Machoviensis banatus per Turcas nostro evo deletus est). Item tavernicorum, ianitorum, pincernarum, dapiferorum ac agazonum regalium et reginalium magistris, nec non (s ez fontos!) Themesiensis et Posoniensis comites.*» S ha még hozzávesszük, hogy az oklevelek záradékában, Verbőczy előtt még a kincstárnokot, főudvarmestert és főkamarást is fel szokták említeni, tehát ők is az ország «igazi» bárói közé tartoztak:⁹⁸ azt látjuk, hogy a kancellária állandó referensei nem mások, mint az oklevelekben oly sokszor említett «prelati et barones»⁹⁹ s így tehát az ő tanácsukkal élt az

uralkodó mindazon ügyekben, melyekben «*de consilio prelatorum et baronum*» intézkedett.¹⁰⁰

Ezzel egy fontos alkotmánytörténeti kérdéshez jutottunk s egy már általánossá lett¹⁰¹ nézettel fordultunk szembe. Schiller Bódog: «Az örökös főrendiség eredete Magyarországon»¹⁰² című tanulmányára gondolok, amely munka — bár más vonatkozásban — szintén foglalkozott e kérdéssel. E munka «szűkebb» és «tágabb» királyi tanácsról beszél. Azonban a «szűkebb» királyi tanácsot (mely szerinte az udvarban állandóan tartózkodó főpapokból és főurakból állott) alig veszi figyelembe s kijelenti, hogy «nem ismerünk XV. századbeli oklevelet, melyben a király erre az ő szűkebb tanácsára, annak indítványára, határozatára hivatkoznék».¹⁰³ Annál többet tud Schiller a «tágabb» királyi tanácsról, mely szerinte «*prelati et barones*» és «*prelati, barones, procures ac nobiles*» néven szokott szerepelni.¹⁰⁴ Azonban ennek is csak általános szerepléséről. «Amily tiszta és világos képet rajzolhattunk — mondja ő maga — a tágabb királyi tanács sokoldalú és az ország sorsára lényeges befolyású működéséről, oly kevés az, mit e működés mikéntjéről, módjáról mondhattunk. Amennyire élesen domborodnak ki a tanács működésének eredményei, annyira homályos, ingadozó körvonalakban jelentkezik annak külső folyamata.»¹⁰⁵

Igen — mert itt nincs szó kétféle tanácsról, hanem csakegyről, s mindaz, ami «*de consilio prelatorum et baronum*» történt és Schiller egy «tágabb» királyi tanácsnak tulajdonít: az egyedüli és állandó királyi tanácsra vonatkozik, melynek szervezeti és működését — legalább is a kancelláriához való viszonyában — éppen e tanulmány igyekszik megvilágítani.¹⁰⁶

*

Ezekben igyekeztünk tisztázni azt a kérdést, hogy kik voltak feljogosítva és kik szoktak relatiókat adni a kancelláriának, s azt a feleletet kaptuk, hogy az uralkodó mellett állandóan működő királyi tanács főpap és főúr tagjai, kik rendszerint az országos és udvari főméltóságokat is viselték. Feltűnhetik azonban, hogy bár II. Ulászló óta törvényeink állandóan delegálnak köznemes tanácsosokat is «őfelsége tanácsába»,¹⁰⁷ sőt később ezen (az assessorok közül felváltva megjelenő) köznemes «*consiliarius*»-ok a prelátusokat és bárókat

teljesen háttérbe is szorítják, — aminek bizonyossága törvényeinken¹⁰⁸ és országgyűléseink történetén¹⁰⁹ kívül, a főúri referensek számának különösen II. Lajos alatti megcsappanása¹¹⁰ — mégis egész korszakunkon keresztül a relatiós jegyzetekben egyetlenegyszer sem találkozunk köznemes tanácsos nevével. Ezzel szemben azonban a köznemesek térfoglalásával arányban a kancelláriai titkárok száma növekszik egyről kettőre,¹¹¹ majd kettőről négyre¹¹² s ezzel kapcsolatban az általuk intézett ügyek száma is felemelkedik¹¹³ — bizonyosságául annak, hogy az egész kormányzatban lényeges átalakulás ment végbe s a kormányügyek vitelében mind nagyobb teret nyert a kancellária, melynek tagjai a királyi tanácsban újonnan megjelenő s a régi tanácsosok, s maga az uralkodó előtt sem rokonszenves «*consiliarius*» köznemesekkel szemben könnyen előnyt tudtak szerezni.

*

Megismervén a kancellária referenseit, a következőkben azt fogjuk vizsgálni, hogy miképpen alakult ki és szerveződött az egyes referensek ügyköre s ezzel kapcsolatban, hogy miképpen jutott az egész belkormányzat intézésében vezető szerepre a kancellária?

Az egyes referensek ügykörének vizsgálásánál kétféle szempontot lehet észrevenni. Az egyik: területiális, a másik: tárgyi szempont. Előbbi alatt azt értjük, hogy némelyik tanácsos a legkülönbözőbb ügyekben intézkedett, tekintet nélkül arra, hogy az az ügy közigazgatási, igazságügyi, avagy pénzügyi jellegű volt-e — ha az bizonyos területre (megyére, országrészre) vonatkozott. Viszont bizonyos tanácsos csak meghatározott tárgyú ügyeket intézett. Így a kincstárnok pénzügyeket, a tárnokmester az alája tartozó városok ügyeit intézte, a *secretariusok* oklevél-átírásokat, *registrumkivonatokat* adtak stb. A kétféle ügykör természetesen olykor egybeolvad, legtöbbször azonban határozottan megkülönböztethető. A kettő közül az utóbbi volt «modernebb» és bürokratikusabb, s lassanként ez jutott túlsúlyba.

Territoriális szempont érvényesült elsősorban az udvarban tartózkodó megyei comesek működésénél. Ebben a korban — mint már azelőtt is — az alispán volt a megye ügyeinek vezetője — oda-

haza,¹¹⁴ s a főispánságot sokszor valamelyik udvari vagy országos főméltóság viselte,¹¹⁵ aki azután szószólója volt az udvarban minden olyan ügynek, mely az ő megyéjével összefüggésben állott. Esetleg a szomszédos megyék ügyeiben is intézkedett. Ezt néhány példával igazoljuk.

1468-ban Mátyás a Sopron megyében birtokos¹¹⁶ Poki Petőket egyedül a personalis praesentia regia bírósága alá tartozóknak nyilvánítja,¹¹⁷ néhány nap múlva pedig Poki Pető Ferencnek Sopron és a szomszédos megyékben levő birtokait új adomány címen adja.¹¹⁸ Mindkét oklevél *«Ad relationem Ambrosii Terek (provisoris curie castri Budensis)»* kelt, aki 1464—1475. Sopron vármegye főispánja volt.¹¹⁹

1477-ben Mátyás Károlyi Lancz Lászlónak egyik szatmármegyei birtokán vásárjogot engedélyez. Az oklevél Bátor István országbíró rendeletére kelt,¹²⁰ aki akkor Szatmár és Szabolcs vármegye főispánja volt.¹²¹

1488-ban Mátyás meghagyja Czobor Imre pozsonymegyei főispánnak és nagyszombati kapitánynak, hogy a Nagyszombatba és vidékére visszatérő lakosokat védelmezze. *«Ad relationem Emerici Czobor comitis castri et comitatus Posoniensis»*.¹²²

1501-ben II. Ulászló megerősíti (a Temesben volt birtokos)¹²³ *«condam Mylos Belmosewyth de Saswar»* végrendeletét, melyet ő *«vigore cuiusdam testamenti sui Servianis scilicet litteris scripti et in conspectum nostrum producti»* tett, *«prout ex traductione eiusdem de litteris Servianis in Latinum facta apparebat»* — az akkori temesi főispán relatiójával,¹²⁴ miután már előbb intézkedett Milica nevű lányának ügyében: *«Relatio magnifici domini Jose comitis Themesiensis et generalis capitanei partium inferiorum»*.¹²⁵

1507-ben II. Ulászló Hédervári Ferenc jajcai bánnak Ireg tolnamegyei faluban vámszedési jogot adományoz. *«Relatio magnifici domini Moysis Buzlay magistri curie regie maiestatis.»*¹²⁶ 1502—1518 között Buzlai Mózes volt Tolna főispánja.¹²⁷

1516-ban II. Lajos Nádasdi Sárközi Albertnek, a Pozsony vármegyében nagybirtokos Péter szentgyörgyi és bazini gróf¹²⁸ titkárának pallosjogot adományoz. *«Ad relationem magnifici domini Johannis Bornemyza comitis Posoniensis.»*¹²⁹

Itt, a megyei comesek működésével kapcsolatban, kell megemlítenünk Pest és Pilis vár-

megyék kormányzati viszonyait. Pest vármegyének és a vele még a XIV. században egyesült Pilisnek¹³⁰ e korban nem volt főispánjuk,¹³¹ *«ex quo prope Budam sunt»* — mondja az 1492 : C. tc., mely e jogukat megerősíti. Hajnik szerint ügyeiket «részben a király maga vagy helyettese, a nádor, vagy valamely főúr, részben pedig a budai várnagyok vitték».¹³² Bár Hajnik ezt az állítását semmivel sem igazolja, a relatiók vizsgálata tényleg erre az eredményre vezet, hozzátéve, hogy a budai várnagyok helyett a Jagelló-korban a magister curiae regiae jut előtérbe. Íme :

1459-ben Mátyásnak Pilis (és Esztergom) megyéhez küldött mandatumán ez olvasható : *«Relatio Ladislai de Parlagh provisoris curie castri Budensis»*.¹³³

1462-ben Mátyás a nyúlzigeti apácák panaszára intézkedik, hogy tőlük a *lucrum camerae*-t ne szedjék s az oklevél szélén ez olvasható : *«C. p. d. r. Michaelae Orzagh palatino referente»*.¹³⁴

1512-ben II. Ulászló a nyúlzigeti apácáknak Pest (és Fejér) megyében birtokokat ad. *«Relatio magnifici Johannis Bornemyza castellani Budensis etc.»*.¹³⁵

1513-ban II. Ulászló Buda városnak,¹³⁶ 1514-ben Pest megyének,¹³⁷ 1515-ben Nagykőrös (oppidi Kerrews) összes lakóinak¹³⁸ küld mandatumot az óbudai apácák ügyében s mindegyiket a főudvarmester relatiójára állította ki a kancellária : *«Relatio magnifici domini Moysis magistri curie regie maiestatis.»*¹³⁹

1518-ban II. Lajos pilismegyei birtokokat adományoz. *«Relatio magnifici domini Johannis Pethew magistri curie regie maiestatis.»*¹⁴⁰ stb.

A megyei comesek sokszor a szomszéd megyék ügyeiben is intézkedtek, ha azoknak nem volt comesük vagy az nem tartózkodott az udvarban, sőt valószínűleg nagyrészt ők voltak a szomszédos megyékben is főispánok.¹⁴¹

1472-ben Mátyás Oroszi Vér Andrásnak, anyja familiarisának békésmegyei birtokokat ad, a szomszéd Arad vármegye comesének, Bánfi Miklósnak relatiójával.¹⁴²

1473-ban Bátor Istvánnak és testvéreinek Bihar és a szomszédos megyékben ad birtokokat, ugyancsak Bánfi Miklós relatiójával.¹⁴³

1497-ben II. Ulászló Zala megyének meghagyja, hogy a megyei törvényszék üléseit egyelőre továbbra is Szántó mezővárosban tartsa meg.

«*Ad relationem egregii Petri de Buthka comitis comitatus Simigiensis.*»¹⁴⁴

1498-ban II. Ulászló tudatja Békés megyével, hogy Corvin Jánost (azelőtt bácsmegyei főispán volt!)¹⁴⁵ teszi főispánukká. A mandatum az új bácsmegyei comes rendeletére kelt: «*Ad relationem reverendissimi in Christo patris domini Petri archiepiscopi Colocensis, etc.*»¹⁴⁶

1512-ben II. Ulászló Bátori György, István és András kérésére Maros nevű veszprémmegyei birtokukat Somogyhoz csatolja. Mivel azonban a somogyi comes ekkor éppen az említett Bátori György volt, az ügyért s az oklevél kiállításáért — a kancelláriai jegyzet tanúsága szerint — a szomszédos Tolna megye comese: Buzlai Mózes vállalta a felelősséget,¹⁴⁷ aki különben máskor is szerepelt somogymegyei ügyben.¹⁴⁸

1517-ben II. Ulászló Apponyi Péternek és rokonainak Nyitra vármegyében levő birtokaikról új adománylevelet ad. «*Relatio magnifici domini Joannis Bornemizza comitis Posoniensis.*»¹⁴⁹

1526-ban II. Lajos egy trencsénmegyei ügyben intézkedik s az oklevél Nyitra vármegye comese, Podmaniczki István nyitrai püspök relációjára kelt.¹⁵⁰

Íme, ezekkel a példákkal illusztrálhatjuk a megyei comesek szerepét — a kancelláriával és az oklevelek létrejöttével kapcsolatban. A felhozott példák annak bizonyítására is szolgálnak, hogy a comesek működését egyáltalában nem korlátozta az ügyek különböző természete, hanem mindenféle ügyben intézkedtek, ha azok az ő területükre vonatkoztak.

Természetesen, sok olyan ügy fordul elő, amelyet nem a főispán intézett, hanem valamelyik más úr, udvari főméltóság, aki azzal az üggyel valamilyen kapcsolatban állott: rokonairól,¹⁵¹ familiarisáról¹⁵² volt szó, pártfogását kérték — vagy egyéb, ma már meg nem állapítható okból érintette őt az ügy. A legtöbbször azonban észre lehet venni a területiális vonatkozást. Így a királyi tanácsban helyet foglaló főurak is rendszerint olyan ügyeket intéztek, melyek az ő megyéjükkel vagy megyéikkel állottak valami összefüggésben.¹⁵³ Ezt az országot minden részére ki lehet mutatni.

A felvidéki megyék közül: pozsonymegyei ügyekben, a már említett főispánokon kívül, a Rozgonyi-család tagjai¹⁵⁴ s a Szentgyörgyi és Bazini grófok¹⁵⁵

voltak gyakran referensek. A Rozgonyi-családnak négy tagja volt e században pozsonyi főispán s nagy birtokaik voltak e megyében,¹⁵⁶ éppúgy, mint a Szentgyörgyi és Bazini grófoknak.¹⁵⁷ Nyitramegyei ügyben Lábatlani Andrást¹⁵⁸ és Korlátkövi Pétert¹⁵⁹ látjuk intézkedni, akik e vidéken voltak földesurak.¹⁶⁰ Barsmegyei ügyekben Ország Mihály¹⁶¹ és Kanizsai László¹⁶² szerepelnek, kik szintén e területen voltak birtokosok.¹⁶³ Nógrád és Gömör megyében Ráskai Balázs relációjával ad Mátyás birtokokat,¹⁶⁴ a Ráskaiak ugyanis innen származtak s Ráskai Balázs később (sőt talán már ekkor) Nógrád vármegye főispánja is volt.¹⁶⁵

Borsod-, hevesmegyei ügyekben az itt is nagy birtokos Rozgonyiak szerepelnek.¹⁶⁶ Abaújmegyeiben Rozgonyi Rajnold¹⁶⁷ és Losonczi László.¹⁶⁸ Szepesiben: Turzó Zsigmond és Podmaniczki János.¹⁶⁹ Sáros, Zemplén és a szomszédos megyék ügyeiben ugyancsak Podmaniczki János¹⁷⁰ és Losonczi László¹⁷¹ és csak zempléni ügyekben Bátori István¹⁷² és Buzlai Mózes,¹⁷³ mindnyájan e vidéken földesurak. Igen sok megyében volt birtokos és igen sok ügyben szerepelt békési Drágfi Bertalan. Sáros, Zemplén,¹⁷⁴ Bereg,¹⁷⁵ Ugocsa,¹⁷⁶ Szatmár,¹⁷⁷ Szabolcs és Bihar¹⁷⁸ megyéket illető ügyekben adott rendeletet a kancelláriának s Bereg, Ugocsa, Szatmár (Béltek itt van!), Szabolcs és Bihar megyében voltak földesurak a békési Drágfiak.¹⁷⁹ Szatmár ügyeit korábban egy, a megyében szintén birtokos s a megyének főispánt is adó család¹⁸⁰ tagja, Parlagi György intézte,¹⁸¹ éppúgy, mint Máramarosét, ahol ezeitől Parlagi Pál volt a főispán.¹⁸² Szabolcsét pedig gúti Ország Mihály¹⁸³ és Várdai István kalocsai érsek,¹⁸⁴ kiknek e megyében ősi birtokaik voltak (Kis- és Nagygut, valamint Kisvárda is itt van!)¹⁸⁵ s két Várdai volt e tájban a megye főispánja.¹⁸⁶ Gyakran szerepelt azonban az itt is birtokos Parlagi György is.¹³⁷

Külső-Szolnok,¹⁸⁸ Csongrád, Bács¹⁸⁹ ügyeiben dengelegi Pongrácz János erdélyi vajda és székelyispánt látjuk intézkedni, aki etaját Békés és Közép-Szolnok főispánja is volt.¹⁹⁰ Bihar-csanádi ügyben Ország Imrét,¹⁹¹ szintén csanádiban Bátori Istvánt,¹⁹² zarándiban Bánfi Miklóst,¹⁹³ aradi, temesi s szomszédos megyei ügyekben vingárti Geréb Pétert¹⁹⁴ és Bornemissza Jánost.¹⁹⁵

A Dunántúlon: soproni ügyben adott relációt Péter Szentgyörgyi és Bazini gróf,¹⁹⁶ vasmegyeiben: lindvai Bánfi Miklós,¹⁹⁷ zalai ügyekben: Hédervári Imre,¹⁹⁸ Herczeg Miklós,¹⁹⁹ Bodó Gáspár²⁰⁰ és Ország Mihály.²⁰¹ Somogyiban: szintén Bánfi Miklós,²⁰² veszprémben: Dezső László,²⁰³ komáromiban: Dombai Pál,²⁰⁴ tolnaiiban: Bornemissza János.²⁰⁵

Szlavóniai ügyekben olykor Battyányi Boldizsár jaijai és boszniai bán és Szlavóniában birtokos főúr relációival találkozunk,²⁰⁶ máskor György pécsi püspök és haranyai főispán²⁰⁷ és Drágfi János temesi főispán²⁰⁸ voltak referensek.²⁰⁹

Erdély területéről azonban egész korszakunkon át egyetlenegyszer sem találkozunk főúri referenssel.²¹⁰

A területiális szemponton kívül — az egyes referensek ügykörének kialakulásánál — mind-

erősebben érvényesült a tárgyi szempont. Ez legkorábban és leghatározottabban a kincstárnok tanácsbeli és kancelláriai tevékenységénél jutott kifejezésre, amennyiben már a XV. század elejétől kezdve pénzügyekben s általában kincstári vonatkozású ügyekben rendszerint csak a kincstárnok relatiójára állított ki oklevelet a kancellária.²¹¹ Ezen a ponton tehát találkozunk a magyar kormányzattörténeti fejlődés a nyugati fejlődéssel. Mert a francia-burgund, a német és az ausztriai államkormányzatban is igen korán elkülönülnek a pénzügyek a belkormányzat egyéb ágaitól (chambre des comptes, Hofkammer).²¹² Azonban mégis lényeges különbség a nyugati és a magyar viszonyok között az, hogy nálunk nem alakult külön pénzügyi hivatal, esetleg külön kancelláriával,²¹³ hanem az ügyeket egyetlen tisztviselő végzi: a thesaurarius (summus, supremus th.),²¹⁴ akinek legfeljebb helyettese (vicethesaurarius)²¹⁵ és titkára (secretarius)²¹⁶ van, de nem külön hatóság s az ügyeket nem önállóan, hanem a királyi tanácsban intézi — mint anna egyik tagja.²¹⁷ S bár külön notariussal rendelkezett,²¹⁸ mégis minden fontosabb ügyet, amelynek elintézése írásban történt, a királyi kancellária útján expedíaltatott.²¹⁹

A kincstárnok a következő ügyeket intézte a kancelláriánál: a) birtokadományok egy része, b) adó-, vám- és bányajövedelmek, c) pénzküitalványozások, d) királyi városok ügyei, e) várak ügyei s más hadi ügyek.

a) A birtokadományoknál — mint már láttuk — az egyes főurak is sokat szerepeltek.²²⁰ Ezek az ügyek nem is érintették közelebbről a fiscus regiust, mert rendszerint a koronára szállt birtokok voltak, azokat pedig legtöbbször megint eladományozták,²²¹ mégis gyakran ott szerepel a kincstárnok, amikor a király «híveinek hű szolgálatait» jutalmazza, akár olyan birtokokkal, melyek bizonyos okból, megszakadás útján (*per defectum seminis*) vagy hűtlenség folytán (*per notam infidelitatis*) reárahámlottak,²²² akár olyanokkal, melyek már különben is királyi kézen voltak (*possessiones nunc apud manus nostras pacifice tentas*).²²³ Gyakran intézte azokat az okleveleket is, melyek valamely birtokban «rejlő» királyi jogot adtak (*ius regium, si quod in possessione N. aliquantulum haberemus*),²²⁴ valamint a kenézségek adományozásánál is ő volt a referens.²²⁵

Olykor az ő relatiójára kell az adománylevél és a beiktatásról szóló jelentés ünnepélyes átírása is²²⁶ vagy egyéb, az adományozással kapcsolatos ügyben kiállított oklevél.²²⁷

b) Csakis a kincstárnok (vagy megbízottja) rendelkezett a kancelláriánál az adó-, vám- és bányajövedelmeket illető ügyekben. Az ő relatiójával módosítja Mátyás Beszterce városnak adó- és vámkezelését,²²⁸ intézkedik az erdélyi szászok adóbeszedéséről,²²⁹ kér adót a ragusaiaktól²³⁰ vagy a magyar városoktól,²³¹ ad nyugtát a befizetett adóról.²³² Ő rendelte el a kancelláriánál az adó-²³³ és vámmentességek²³⁴ ügyében szóló parancsokat. Ő vagy megbízottja intézkedett a bányajövedelmeket érintő ügyekben is²³⁵ és alája tartozott a pénzverés.²³⁶

c) A kincstárnok intézkedett minden pénzkifizetés ügyében. E tekintetben az ügyvitelnek egy sajátos formájával találkozunk, t. i. a kincstárnok maga rendelte el — önmagához intézve — a kifizetést utalványozó királyi mandatumokat. Ilyen pl. 1508-ból II. Ulászló parancsa «*magnifico Benedicto de Bathyan, moderno futurisque thesaurariis nostris*». «*Relatio magnifici domini Benedicti de Bathyan thesaurarii regie maiestatis*».²³⁷ Az ilyen mandatum az illetőnek természetesen nem «értésítésére» szolgált, hanem annak igazolására, hogy királyi parancs folytán járt el és esetleg az érdekelt fél jogainak állandó biztosítására.²³⁸ A thesaurarius rendelte el továbbá a kincstár hitelezőinek azon engedélyt, hogy az illető összeget az adókból levonhassák,²³⁹ s végül ő intézkedett akkor is, ha az uralkodó a királyi törvényszék bírságait engedte el valakinek.²⁴⁰

d) A kincstárnok rendelkezett a királyi városokat érintő ügyekben. Vásárengedély,²⁴¹ birtokmegerősítés,²⁴² közigazgatási²⁴³ és bírói tárgyú mandatumok²⁴⁴ stb. az ő relatiójára keltek és különösen gyakran hadügyi vonatkozású parancsok (fegyverek, pénz, katonai segítség kérése stb.).²⁴⁵

e) Ezzel függ össze a kincstárnok kancelláriai tevékenységének még egy köre: a királyi várakat illető oklevelek expedíaltatása. Új várak építésére engedélyt az ő relatiójára adott a kancellária,²⁴⁶ várak adományozásánál ő rendelte el az adománylevél kiállítását²⁴⁷ s a koronára szállt várakról is ő intézkedett.²⁴⁸

A kincstárnoknak külföldön is hasonló fontossága volt a kancelláriai kiadványok intézésében. Ezért pl. Ausztriában egyideig a Schatzmeister-general állott a Hofkanzlei élén,²⁴⁹ mint ahogy nálunk is résztvett a kincstárnok magában a kancelláriai munkában is.²⁵⁰

A kincstárnok mellett állandó ügyköre volt a kamaraispánnak és a budai várnagynak — és pedig szintén olyan ügyek, melyek *«proventus fisci et camere nostre regie»*²⁵¹ érintették. A kamaraispánok közül Geszti Mihály (1459, 1460),²⁵² Dombai László (1461, 1462)²⁵³ és Bátorfi István (1470)²⁵⁴ relációival találkozunk,²⁵⁵ főképpen birtokot adományozó okleveleken, és pedig olyan területekre vonatkozólag is, ahol maguk nem voltak földesurak.²⁵⁶ A kamaraispánokkal kapcsolatban megjegyezhetjük, hogy olykor a bányakamarák ispánjai is szerepeltek referensként, hasonló ügyekben.²⁵⁷ Azonban szereplésük, éppúgy, mint a kamaraispánoké, 1464 után megszűnik, mert nem voltak a királyi tanács tagjai.²⁵⁸

Végül, egész korszakunkon keresztül a budai várnagyok intézkedtek a királyt mint földesurat érintő ügyekben. Az ő relációjukra küldött parancsot a kancellária a királyi birtokokon élő népeknek²⁵⁹ vagy adott felmentő levelet a földesúri terhek alól²⁶⁰ stb. S hogy a budai várnagyok ily irányú működése valóban *«hivatalból»* történt, bizonyítja az 1518-i bácsi végzések 21. pontja, mely szerint *«singulis annis thesaurarius regius et provisor Budensis super cunctis proventibus regis dominis (eisdem) consiliariis et assessoribus . . . rationem dare teneantur»*.²⁶¹ Ebből azt is látjuk, hogy amint a patrimonialis államháztartásban össze voltak olvadva a királyi magánjövödelmek és kiadások az állami pénzügyekkel, éppúgy a kancelláriában is együtt intézték a királyi magánügyeket az állami ügyekkel.

A mondottakból tehát megállapíthatjuk, hogy a kancelláriai referensek működésében már igen határozottan érvényesült a tárgyi szempont is: pénzügyi téren. De egyebütt is megtaláljuk. Így tárgyi szempont nyilvánul abban is, hogy a tárnokmester rendelte el a kancelláriánál azokat az okleveleket, melyekkel a király az illető városok követeit meghívta a tárnoki székre,²⁶² valamint abban, hogy az ő relációjára történt a tárnoki szék elé tartozó egyéb ügyek írásbeli elintézése is.²⁶³

Végül tárgyi szempont nyilvánult abban is,

hogy a magyar kancelláriában kelt német nyelvű s rendszerint német városoknak szóló okleveleket mindig német tanácsosok rendelték el a kancelláriánál. Így Mátyás alatt előbb Stein György lovag, akit *«consiliarius»*-nak, *«Rat»*-nak mondanak az oklevelek,²⁶⁴ intézte a német és cseh ügyeket,²⁶⁵ később pedig Jarosláv cseh kancellár.²⁶⁶ A Jagellók alatt, úgy látszik, nem a magyar kancellária állította ki az ilyen okleveleket.²⁶⁷

A secretariusok megjelenésével változás állott be a referensek szerepében. A titkárok működésével növekedett a kormányzat bürokratikus jellege s nemcsak azon ügyek intézését vették át csaknem kizárólagosan, melyek szorosabb kapcsolatban állottak a kancelláriával (oklevélátírások, registрумkivonatok stb., hanem az — eddig a királyi tanácsosok által, meglehetősen tág keretek között intézett — ügyek nagyrésztében is ők lesznek a referensek. Különösen a területiális elv alapján való intézkedések száma csökken gyorsan — arányban a titkárok működésének növekedésével.

A titkárok ügykörének kialakulása e tekintetben is a kancelláriából indult ki. Mint már láttuk, az ügyek elintézése vagy úgy történt, hogy valamely főurat kért meg az érdekelt fél ügyének előterjesztésére, vagy pedig egyszerűen írásbeli supplicatiót nyújtott be a kancelláriánál s onnan hivatalból intézték az ügyet. Egyszerű supplicatiókkal — pártfogó keresése nélkül — csak azok elégedhettek meg, akiket az uralkodó személyesen ismert (udvari emberek), vagy akiknek területéről éppen akkor senki sem volt a királyi tanácsban (horvátországi és erdélyi emberek).²⁶⁸ Ezeknek ügyeit azután — mint amelyek a kancelláriából indultak ki — szintén a királyi titkárok intézték. S ezenkívül még más ügyeket is.

A secretariusok ügykörei tehát: *a)* királyi oklevelek átírása és megerősítése, *b)* másolatok kiadása a királyi registрумkönyvekből, *c)* nem királyi (főképpen *fassionalis*) oklevelek királyi jóváhagyása (*consensus regius*), *d)* supplicatiók elintézése (udvari emberek és a periferiális horvát és erdélyi területek ügyei), *e)* más referensek helyettesítése, *f)* titkári teendők.

a) Az első ügykör nyomai már az első titkárok idejében megtalálhatók. 1476-ban Kinizsi Pál számára — a Lietava várára vonatkozó két oklevélről *«Ad relationem Stephani prepositi Deme-*

siensis» ad megerősítést a kancellária.²⁶⁹ 1483-ban «*Ad relationem Thome de Erdewd prepositi Tituliensis*» ír át és erősít meg egy oklevelet,²⁷⁰ valamint 1489-ben is.²⁷¹ Ezt a Jagelló-korban még inkább megtaláljuk.²⁷² Fogalmilag ebbe a csoportba tartoznak azok az esetek is, amikor az 1514-i jobbáglázadás után II. Lajos egyeseknek okleveleik helyett (*litteras etiam et litteralia instrumenta superinde habuisse*) — mivel azokat a lázadók széttépték (*sed superioribus disturbiarum et insurrectionis rusticorum temporibus per eosdem rusticos abductas et disperditas esse asserunt*) — csak jogaikat erősíti meg: szintén a secretariusok relációjával.²⁷³

b) Gyakran azonban nem a régebbi oklevél alapján adott a kancellária új oklevelet, hanem azon bejegyzés (*signatura illa*) alapján, «*que . . . in registro sive libro nostro regio posita et conscripta esset*». Amikor t. i. arra kérték a felek az uralkodót, «*ut huiusmodi signaturam in predicto registro nostro perquiri illamque in transsumpto litterarum nostrarum eisdem dare et concedere dignaremur*». Ilyenkor az ügyet szintén a secretariusok intézték s adták meg a parancsot a kancelláriának, hogy a registrumban foglaltakat: «*paria seu registrum de verbo ad verbum sine diminutione et augmento aliquali*» másolják le s foglalják oklevélbe²⁷⁴ s ennek jeléül rendszerint a titkárok nevét olvashatjuk az oklevelek jegyzeteiben.²⁷⁵

c) A secretariusok feladata volt az ú. n. királyi jóváhagyások (*consensus regius*) kieszközlése s ennek alapján oklevél kiállítás elrendelése. «A királyi jóváhagyás pedig az, amellyel a fejedelem vagy a királyi felség az öröklés módja és joga szerint reáháramló birtokjogokranézve az ország szent koronájának joghatóságát önkéntesen átengedi.»²⁷⁶ A Hármaskönyv további tanítása szerint ilyen királyi jóváhagyás volt szükséges minden olyan — birtok fölötti — rendelkezéshez, mely a koronára való háramlás jogával ellenkezett:²⁷⁷ tehát a kihaláshoz közeledő nemesek rendelkezéseihez vagy nem rokonok között történő örökösödési szerződéshez, valamint a birtoknak idegenek számára való elajándékozásához vagy eladásához stb.²⁷⁸

Ilyen ügyek tehát különösen gyakran kerültek a kancelláriába s anélkül, hogy különösebb protekció kellett volna elnyerésükhöz, stereotíp mó-

don intézték őket,²⁷⁹ éspedig csaknem kivétel nélkül a királyi titkárok.

Így pl. 1484-ben Dávidházi István, a király egyik familiarisa, a zágrábi káptalan fassionalis oklevelét mutatta fel, kérve, hogy azt «*litteris nostris privilegialibus inseri et inscribi facere premissaque donationi . . . nostrum regium consensum prebere dignaremur pariter et assensum*», s a consensusról szóló oklevelet «*Ad relationem Thome prepositi de Erdewd*» állította ki a kancellária.²⁸⁰ Máskor «*certam et mutuam obligationem*» hagy jóvá a király: «*Relatio reverendi domini Michaelis Kesserew episcopi Boznensis, secretarii r. m.*»²⁸¹ Ismét máskor «*concambialem permutationem*» erősít meg,²⁸² avagy «*donatio et venditio*»-hoz járul hozzá s a kancelláriai jegyzet mindkét esetben: «*Relatio reverendi domini Ladislai episcopi ecclesie Vaciensis, secretarii r. m.*»²⁸³ Érdekes, hogy a personalis praesentia előtt történt bevállásokhoz, amelyekről pedig a király nevében és királyi pecsét alatt keltek az oklevelek:²⁸⁴ szintén szükséges volt a consensus regius kieszközlése, amit hasonlóképpen a királyi titkárok intéztek.²⁸⁵

Mindezen ügyek, melyeket az eddigieknél részletesebben rajzoltam, sokkal szorosabb kapcsolatban állottak a kancelláriával, mint a többiek s ezért intézték azokat a secretariusok. De a többi általuk intézett ügyeknél is ez vehető észre: a kancelláriával való szorosabb kapcsolat (supplicatio-benyújtás).

d) Valószínűleg írásbeli supplicatio alapján ad Mátyás adománylevelet 1475-ben «*egregii Bartholomei Dragfy de Belthewk aule nostre militis*»,²⁸⁶ majd két ízben «*egregii Petri Nehez de Sarosfalwa et de Korompa aule nostre militis*»,²⁸⁷ továbbá (szintén 1475) «*egregii Thome Parui de Lak aulici nostri*» érdemeiért,²⁸⁸ mindegyiket az akkori kancelláriai titkár, Váradi Péter relációjával. 1476-ban «*egregii Stephani, filii condam Ders de Zerdahel, aule nostre familiaris*» számára ugyancsak Váradi Péter rendeli el az oklevélkiállítást.²⁸⁹ 1482-ben «*nobilis Michaelis de Warasdino aule nostre familiaris*» ügyében pedig Erdödi Tamás.²⁹⁰ Nagylúcsei Dóczi Ferenc magister cubiculariorum supplicatióját 1525-ben «*N(icolaus) prepositus Agriensis secretarius*» intézte el²⁹¹ s így az adománylevél itt is királyi titkár relációjára kelt, éppúgy, mint különösen a kincstárnokok számára adott oklevelek, akik saját ügyeiket természetesen nem

intézhették. Így 1482-, 1483-, 1484-ben Dóczi Orbán,²⁹² majd később (1512) Bornemissza János²⁹³ kincstárnokok számára több oklevél.

A secretariusok intézték — valószínűleg szintén írásbeli supplicatiók alapján — a horvát-szlavón vonatkozású ügyeket, melyeknek száma, a királyi titkárok rendeletére kiállított oklevelek között, már Mátyás korától kezdve feltűnő. 1480-ban Mátyás «*Ad r. Thome de Erdewd*» küld parancsot Verőce megyének.²⁹⁴ 1481-ben Frangepán Istvánnak «horvátországi és zágrábmegyei» várakat és városokat ad új adomány címén, szintén az ő relációjával.²⁹⁵ Ugyanezen évben Geréb Péter és Mátyásnak «*castrum Walpo et castellum Athya*» (Baranya, illetve Valkó vármegyében)²⁹⁶ adja, 1482-ben pedig «*illustris Wok despota Rascie*» számára zágrábmegyei várakat és birtokokat ad,²⁹⁷ II. Ulászló 1492-ben kőrösmegyei birtokokat adományoz,²⁹⁸ 1493-ban szlavóniai bírói ügyben küld parancsot,²⁹⁹ 1496-ban dubicai és verőcei birtokokat ad,³⁰⁰ 1501-ben orbázmegyei ügyben intézkedik,³⁰¹ 1503-ban varasdmegyei birtokokat ad,³⁰² 1504-ben a dalmát-horvát-szlavón bánnak küld több ízben mandatumot,³⁰³ 1507-ben a horvát-szlavón rendeket értesíti bizonyos ügyről,³⁰⁴ 1518-ban II. Lajos varasdmegyei,³⁰⁵ 1520-ban zágrábmegyei,³⁰⁶ 1524-ben kőrösmegyei birtokokat adományoz,³⁰⁷ s mindegyik oklevélén kivétel nélkül a secretariusok nevét őrzik a relációs jegyzetek — bizonyosságául annak, amit e perifériális területek ügyviteléről mondtunk.

Erdélyi vonatkozású ügyek ritkábban fordultak elő a királyi kancellária gyakorlatában. Az erdélyi vajdák ugyanis legnagyobb részben önállóan intézték ezeket, éspedig olykor — a királyi oklevelek analógiájára — szintén relációs oklevelekben.³⁰⁸ Amennyiben mégis a királyi curiába jutottak, hacsak a kincstárnak ügykörébe nem tartoztak,³⁰⁹ csaknem kivétel nélkül a secretariusok intézték el őket.³¹⁰ Így Mátyás 1484-ben a beszerceiek panaszára vámmmentességük ügyében két mandatumban intézkedik s mindkettő Erdődi relációjára kelt.³¹¹ 1497-ben II. Ulászló parancsát Drágfi Bertalan erdélyi vajdához, a szászok érdekében, György prépost királyi titkár rendeletére állította ki a kancellária.³¹² 1508-ban nemes szentgyörgyi Tót Miklós ügyében, kinek vagyonát a székely nemzetgyűlés lefoglalta: Várdai Ferenc,³¹³

1515-ben pedig az Orbai széki székelyeknek László váci püspök,³¹⁴ királyi titkárok íratnak mandatumot. Hasonlóképpen II. Lajos 1520-i vásárendélye Sepsiszentgyörgy mezőváros részére, Miklós egri prépost és secretarius relációjára kelt.³¹⁵

II. Ulászló 1510-i székely ispánt kinevező oklevelén pedig a diplomáciai iratokon szokásos³¹⁶ kancelláriai jegyzet áll: «*De mandato regie maiestatis Franciscus prepositus Transsilvanus*»³¹⁷ — érdekes jelül annak, hogy Erdélyt mily különállónak (mintegy külföldnek) tekintették a magyar kancelláriában.³¹⁸

e) A secretariusok, továbbá, olykor más tanácsos helyett adtak rendeletet a kancelláriának, ha az illető ezt személyesen nem tehetette. Ilyenkor az oklevelekre efféle jegyzeteket írtak: «*Ad relationem Thome de Erdewd . . . pro thesaurario referentis*».³¹⁹ Más alkalommal: «*Ad relationem Thome de Erdewd pro Andrea de Labathlan*».³²⁰ Vagy pedig csak a secretarius nevét írták a relációs jegyzetbe, miután ő, az oklevelet ellenjegyezve az oklevél szélére — a maga igazolására — apró betűkkel és erős rövidítéssel, az igazi referens nevét is odaírta. Például II. Ulászló egyik oklevelén ez a jegyzet áll: «*Relatio reverendi domini Michaelis episcopi Boznensis secretarii r. m.*» S csak az oklevél szélén olvaslató a titkár kezétől származó korábbi jegyzet: «*R-o m. Jo. Podmani(czky). Michael Kesse(reu)*».³²¹

f) Végül a secretariusok intézték a mindennapi apró ügyeket, «titkári» teendőket stb., melyek különösen a II. Lajos alatti háborús időkben szaporodtak meg.³²²

*

Íme tehát ilyen volt a kancelláriai referensek s ezzel együtt a királyi tanácsosok ügyköre. Részen magánjogi kapcsolatok alapján intézték a legfőbb kormányzatot (főurak saját familiarisaik ügyeit stb.), részben pedig már mint hivatalos teendőket. A hivatalból való intézés elsősorban pénzügyi vonatkozású ügyeknél alakult ki, (kincstárnok, kamaraispán, budai várnagy), de később másoknál is (megyei comesek, magister curiae Pest és Pilismegyei ügyeiben, tárnokmester, német és cseh ügyek, secretariusok). A fejlődés Mátyás uralkodása közepétől kezdve állandó. Mátyás uralkodása első éveiben az ügyeknek több mint

kétharmadát területiális főurak intézik s a hivatalból intézett ügyek száma nincs egyharmadrész sem. A hatvanas években azonban megfordul az arány s mindinkább a hivatalos ügyvitel számára növekszik a százalékszám. De a hetvenes években a secretariusok is megjelennek s ettől kezdve mindinkább ők jutnak túlsúlyba — a kancelláriai referensek között.

A fejlődést a következő percentuális táblázat³²³ mutatja a legvilágosabban :

Periódus	Territoriális ügyvitel	Hivatali ügyvitel	Kancelláriai ügyvitel
1458—1460	79 %	21 %	0 %
1461—1470	50 %	49 %	1 %
1471—1480	25 %	53 %	22 %
1481—1490	7 %	34 %	59 %
1491—1500	21 %	34 %	45 %
1501—1510	8 %	18 %	74 %
1511—1520	12 %	23 %	65 %
1521—1526	10 %	12 %	78 %

A kancellária tehát nagymértékben előtérbe jutott s a belkormányzat bürokratikus jellege a XVI. század első negyedére nálunk is kifejlődött. Igen valószínű, hogy a kancellária az általa intézett ügyek egy részében nem is fordult a királyhoz vagy a tanácshoz, hanem bizonyos, általános-ságban megadott elvek szerint — önállóan járt el. Így a titkárok relatiójára kelt oklevelek egy részét is ilyeneknek tekinthetjük. Természetesen ezen «önállóan» intézett ügyek is a pecsételést ellenőrző főkancellár, illetve kancellár felügyelete alatt állottak.

JEGYZETEK A III. FEJEZETHEZ.

¹ Ld. ezekről bővebben : Szentpétery Imre : *Magya Oklevéltan*.

² Pl. Zichy-oklt. VIII. 30., Fejér X. 7. 872. l., 858. l., Tört. Tár IX. 131., Frangepán-oklt. I. 265., 284., 285., Zimmermann—Werner : *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen* III. 356., 357., 360. stb.

³ Notariusok : *Urkundenbuch* II. 64., 229. Mások Fejér X. 6. 351. l., Zichy-oklt. V. 431. Egy helyen «Relatio domini Nicolai decani de Brassou Simoni facta.» *Urkundenbuch* II. 229.

⁴ I. fej. 14. j.

⁵ 1460 : «C. p. d. r. Ladislao Podmaniczky referente». Dl. 15,505, aki ekkor udvari katona volt. (Csánki D. I. Mátyás udvara, Bp., 1884. 36. l.) Hasonló : 1461. Dl. 15,319, 1463 : N. Múz. lt. törzsa., 1464. febr. 22. (tehát koronázás előtt!) Dl. 15,914. Kincstárnok író-

deákjai : Máramarosi dipl. 433., Héderváry-oklt. I. 295., gróf Forgách-cs. lt. a N. M., Zichy-oklt. X. 280. 1464 után nem találunk többé ilyen eseteket.

⁶ «... Er sol auch von keinem gescheftherrn brief annemen zu verfertigen, derselb gescheftherr sey dann camerer oder rate...» Adler i. m. 512. l.

⁷ 1485 : «Ad r. domini Thome Parui de Lak cubicularii r. m.» Dl. 19,061., 1487 : «Ad r. Ladislai Fokhy cub. r. m.» Dl. 19,277., 1489 : «Ad r. Laczkonis Solthy cub. r. m.» Soós-cs. lt. a N. M., 1493 : «Ad r. Laurentii Bradach c. r. m. etc.» Gróf Forgách-cs. lt. a N. M., 1494 : ugyanő (N. M. lt. törzsa.), 1495 : ugyanő (br. Perényi-cs. lt. a N. M.) és «Ad r. Bwryany c. r. m.» Justh-cs. lt. N. M., 1501 : «R. Johannis Podmaniczky c. r. m.» Justh-cs. lt., 1510 : «R. egregii Laurentii Bradach c. r. m.» Kisfaludy-cs. lt. N. M. 1513 : «R. magistri Gaspar de Som c. r. m.» Soós-cs. lt. N. M. és «R. Petri Korlaczký c. r. m.» Pannonhalmi rendtörténet III. 647.

⁸ L. alább.

⁹ Dl. 15,215.

¹⁰ Dl. 15,237, Múz. lt. törzsa. (1458), Zala vm. története. Oklevéltár II. 572., Zichy-oklt. X. 7., Dl. 15,335, Zichy-oklt. X. 70., 86., Dl. 15,402, 15,489., Zichy-oklt. X. 127., 128., Dl. 15,706, Zichy-oklt. X. 229.

¹¹ Működésének 1464 utáni hirtelen megszakadása, bár még két évtizeden át viselte a nádorságot, Mátyás kancelláriai újításaival állhat összefüggésben. Mert Mátyás előtt a nádor egyike a leggyakoribb referenseknek. Károlyi-oklt. I. 398., Zichy V. 408., 569., VIII. 657.

¹² Batori István országbíró egyszer-kétszer szerepel, de akkor is leginkább mint szatmármegyei főispán. Károlyi-oklt. II. 463., Kállay-cs. lt. a N. M. (1473).

¹³ Dl. 15,239. Az évszámok, csekély javítással, Thallóczy L. : *A kamara haszna története*. Bp., 1879. 224. l. valók.

¹⁴ Kaprinai : *Hungaria dipl.* II. 436., Dl. 15,705. 33,175, Beniczky-cs. lt. a N. M. (1462), Dl. 15,772.

¹⁵ Teleki XI. 344. H. okmt. III. 424., 428.

¹⁶ Dl. 17,787, 17,820. 1478. aug. 29. «Relatio reverendissimi domini Colocensis thesaurarii.» Dl. 18,089. Tehát azonos a főkancellár Handó Györggyel.

¹⁷ Dl. 18,453, 19,102, H. okm. III. 438.

¹⁸ 1459 : Bodó Gáspár, Kaprinai II. 243. és máskor Rozgonyi János Csáky-oklt. (I.) 426. Mátyás uralkodása első felében gyakran szerepel a magister camerae regiae is. L. alább.

¹⁹ Zala vm. tört. Oktár II. 575., H. oklt. 426., Zichy-oklt. X. 91. Hanvay-cs. lt. a N. M.

²⁰ Dl. 15,429, Kaprinai II. 427.

²¹ Dl. 25,360.

²² Múz. lt. törzsa., Dl. 15,703, 24,963, Kállay-cs. lt. a N. M. (1463).

²³ Dl. 15,323.

²⁴ Dl. 15,809.

²⁵ Nedeczky-cs. lt. a N. M.

²⁶ Múz. lt. törzsa. (1472), Dl. 17,415, 18,877.

²⁷ Magyar-zsidó oklt. 215.

²⁸ Dl. 15,375, br. Balassa-cs. lt. a N. M. (1459), Dl. 15,579.

- ²⁹ Sopron sz. k. város története I. 5. 164.
³⁰ Teleki XI. 355., Dl. 16,730.
³¹ Dl. 18,943, Kovachich : *Formulae solennes styli*, Pesthini 1799. 195.
³² Héderváry-oklt. I. 290.
³³ H. okmt. II. 348.
³⁴ N. Múz. lt. törzsa.
³⁵ Dl. 15,825.
³⁶ Dl. 15,507.
³⁷ Dl. 15,500.
³⁸ Dl. 15,564.
³⁹ Dl. 15,556.
⁴⁰ Dl. 15,644, 15,646.
⁴¹ Frangepán-oklt. II. 57., Zichy-oklt. X. 348.
⁴² Dl. 15,970.
⁴³ Dl. 16,182, Teleki XI. 12. Sopron sz. k. város t. I. 5. 182. és 203. l.
⁴⁴ Dl. 16,705, 16,706.
⁴⁵ Károlyi-oklt. II. 480.
⁴⁶ Dl. 15,329, 15,343.
⁴⁷ Br. Perényi-cs. lt. a N. M.
⁴⁸ Dl. 17,367.
⁴⁹ Sopron vm. története. Oklevéltár, II. 139.
⁵⁰ Dl. 36,514.
⁵¹ Máramarosi diplomák 413. l. és Dl. 33,297.
⁵² Kaprinai II. 190.
⁵³ Károlyi-oklt. II. 336.
⁵⁴ Dl. 16,495.
⁵⁵ Teleki XI. 471.
⁵⁶ 1491 : Osvát zágrábi püspök Dl. 19,759, 1493. Lukács csanádi püspök, N. Múz. lt. törzsa., 1494, 1496, 1499, Zsigmond pécsi püspök (Dl. 19,940, 20,449, Reizner J. : Szeged története, IV. Oklevéltár, Szeged, 1900. 89. l.) 1506, 1508, 1511 Battyányi Benedek (N. Múz. lt. törzsa., Somogy vm. tört. Oklevéltár II. 605., Dl. 33,069). 1511 : Gerendi Miklós, br. Perényi-cs. lt. N. M.
⁵⁷ Dl. 19,773, 19,848, gróf Forgách-cs. lt. N. M. (1492) 1510-ben Ráskai Balázs tárnokmester is szerepel. Károlyi-oklt. III. 68.
⁵⁸ Dl. 19,981, br. Perényi-cs. lt. N. M.
⁵⁹ Károlyi-oklt. III. 15.
⁶⁰ Br. Perényi-cs. lt. N. M., N. Múz. lt. törzsa.
⁶¹ Zala vm. tört. II. 636.
⁶² Dl. 20,495, br. Perényi-cs. lt. N. M. (1498), Dl. 20,854, br. Balassa-cs. lt. N. M. (1500).
⁶³ Dl. 20,875, 32,552.
⁶⁴ Dl. 21,370.
⁶⁵ Dl. 22,037.
⁶⁶ Gróf Forgách-cs. lt. N. M., Dl. 22,363.
⁶⁷ Dl. 34,125.
⁶⁸ Dl. 33, 032.
⁶⁹ N. Múz. lt. törzsa., 1494 : m. curiae, Justh-cs. lt. N. M.
⁷⁰ Dl. 19,932.
⁷¹ Dl. 20,104, Justh-cs. lt. N. M.
⁷² Dl. 21,177, 21,433, 20,734, 21,789, 24,636, 22,172, gróf Bethlen-cs. lt. N. M. (1511), Dl. 22,336, Békássy-cs. lt. N. M. (1514).
⁷³ N. Múz. lt. törzsa.
⁷⁴ Br. Perényi-cs. lt. N. M.
⁷⁵ Gróf Bethlen-cs. lt. N. M. (1503), Dl. 21,232, 21,288, 21,305, Békássy-cs. lt. N. M. (1505), Héderváry-oklt. I. 506, N. Múz. lt. törzsa. (1507, 1508), Dl. 22,361, 22,399, 22,449, 22,599, 22,665, 22,699, Károlyi-oklt. III. 94.
⁷⁶ Quadripartitum, Pars III., art. 6.
⁷⁷ Dl. 22,193, Károlyi-oklt. III. 87.
⁷⁸ N. Múz. lt. törzsa., Császár M. : *Az Academia Istropolitana*, i. m. 121. Dl. 20,235.
⁷⁹ Dl. 20,142, 37,720, 37,723.
⁸⁰ Ibrányi-cs. lt. N. M. (1491), Dl. 19,904.
⁸¹ Dl. 19,879.
⁸² H. okmt. V. 379.
⁸³ Dl. 22,105.
⁸⁴ 1518 : Várdai Pál prépost, Pannonhalmi rendtörténet III. 704. 1519 : Battyányi Benedek, H. okm. II. 413., 1520 : Battyányi Benedek, Szabó Dezső : *A magyar országgyűlések története* II. Lajos korában, Bp., 1909. 161. l. és Pál prépost, Pray : *Epistolae procerum* I. 138. 1524 : Turzó Elek, egyszersmind tárnokmester is. H. okm. II. 426.
⁸⁵ Komárom vm. levéltárának középkori okl. 126., Dl. 38,015, 38,016, Apponyi-oklt. 448., Dl. 33,846, 23,429.
⁸⁶ Dl. 33,044, 39,348, N. Múz. lt. törzsa.
⁸⁷ Nedeczky-cs. lt. (1515), Dl. 24,348, N. Múz. lt. törzsa. (1519), Dl. 23,414, 23,406 38,076, N. Múz. lt. törzsa. (1525).
⁸⁸ Br. Perényi-cs. lt. N. M. (1516), N. Múz. lt. törzsa. (1517, 1518), Dl. 23,259.
⁸⁹ Máriássy-cs. lt. N. M. (1517), Dl. 23,231.
⁹⁰ Soós-cs. lt. N. M.
⁹¹ Dl. 23,339, 23,475.
⁹² N. Múz. lt. törzsa.
⁹³ Károlyi-oklt. III. 159.
⁹⁴ Br. Perényi-cs. lt. N. M.
⁹⁵ Nedeczky-cs. lt. N. M.
⁹⁶ Ennek igazolására közöltem a referensek neve mellett az évszámot is. A hónap és nap megjelölése fölösleges lett volna, mert a kiadott anyag alapján is látszik, hogy e tanácsosok állandóan az udvarban tartózkodtak, nem pedig csak néha gyűltek oda, mint Schiller Bódog hiszi. L. alább.
⁹⁷ Tripartitum : Pars I., Titulus 94.
⁹⁸ V. ö. Timon Ákos : *Magyar alkotmány- és jogtörténet*, Bp., 1910. 544. l. Az általa felhozott példákat támogatják : 1486 : Dl. 38,552, 1493 : Dl. 19,968. Ezenkívül még Dl. 15,719, ahol a jótállást vállaló főurak között Szapolyai Imre «summus thesaurarius» mindjárt a m. ianitorum után következik, a többi «bárót» megelőzve. Verbóczi idejében részben egyháziak, részben köznemes tanácsosok voltak a kincstárnokok (v. ö. Thallóczy : *A kamara haszna története*, 224. l.) s ezért nem lehettek «bárók». A magister ianitorum pedig rendszerint m. curiae is volt. V. ö. II. fej. 22. j.
⁹⁹ Dl. 15,399, 16,654, 19,216, 19,252, 34,231, 15,520 stb.
¹⁰⁰ Pl. Dl. 15,772, Nádasdy-oklt. 28., *Formulae solennes styli* 538., Dl. 19,974, 19,805.

¹⁰¹ A legújabb irodalomban is elfogadva.

¹⁰² Budapest, 1900.

¹⁰³ I. m. 52. l.

¹⁰⁴ I. m. 66. l. 4. j.

¹⁰⁵ I. m. 66. l.

¹⁰⁶ Az, hogy a királyi tanácsba olykor más tagokat is meghívtak, természetesen megtörtént. Azonban ez a királyi tanács jellegét és működését — mint a fentiekben láttuk és még a következőkben is látni fogjuk — egyáltalában nem változtatta meg. Mátyás pl. koronázása idején kiadott okleveleiben is (N. Múz. lt. törzsanyag, 1464) «prelati et barones» néven nevezi tanácsát, éppúgy, mint máskor. Dl. 18,747, 19,722, Kaprinai II. 294., Dl. 19,974, 18,747, 19,805. A — rendszerint az országgyűlési végzésekben használatos — «prelati, barones, proceres ac nobiles» kifejezés (Pl. 1461., 1478., 1481-i határozatokban stb.) tehát nem a királyi tanácsot jelenti, hanem az országgyűlésre fejenként vagy követek útján összegyűlt összes rendeket, melyek között természetesen a királyi tanács tagjai is ott voltak. — A kétféle tanács gondolata egyébként Hajniktól ered (Egyetemes európai jogtörténet, i. m. 239. l.), csak sokkal elfogadhatóbb formában, mint amilyenné Schiller átalakította. L. még: Timon Á. i. m. 634. l. és Knauz Nándor: Az országos tanács és országgyűlések története 1445—1452. Pest, 1859. 9. l. — Schwarz Gyula akadémiai értekezései (A ministeri felelősség eredete az európai alkotmánytörténelemben, Társ. Tud. Ért. 1882. és A királyi tanácsosainak felelőssége Aragóniában és Magyarországon III. András óta. U. o. 1889) nem is veszik figyelembe a kétféle tanács elméletét s csak egy állandó és szervezett tanácsról beszélnek. Schiller ilyen állításai után: «Forrásaink alapján azt kell mondanunk, hogy a tágabb királyi tanácsnak egybegyűlése, illetve együttléte nagyjában véletlen jellegű, esetleges dolog volt... És bizony sokszor eshetett meg, hogy így véletlenül, különös ok s előkészület nélkül egyszerre «együtt volt» a tágabb királyi tanács.» I. m. 156. l. — igen hátramaradottnak tűnhetnék föl az egész magyar kormányzat, különösen ha arra gondolunk, hogy Németország egyes részeiben (amelyek pedig az aragóniai és francia-burgund fejlődésnek századokkal mögötte maradtak) e korban már azt is szabályozták, hogy naponta hány órákor gyűljön össze a fejedelem tanácsa. V. ö. Spangenberg, Klinkenberg, Hintze és Schwarz Gyula idézett értekezései.

¹⁰⁷ Legfontosabb az 1500 : X. tc., mely szerint 24 assessor (16 köznemes, 4 főpap és 4 báró) közül 12 a bíraskodásban állandóan résztvenni tartozik. «Illi itaque duodecim electi per integrum medium annum, residui autem similiter duodecim per alium medium annum in consilium regie maiestatis semper admitti et interesse debebunt.» V. ö. 1507 : III. tc., 1518. évi XL. tc. (Vestigia comitorum 496.), 1525 : I. tc. (Supplementum ad Vest. com. III. 23.) stb.

¹⁰⁸ Pl. 1525 : I. tc. (hatvani), Supplementum ad Vest. com. III. 23. l.

¹⁰⁹ Szabó Dezső: Küzdelmeink a nemzeti királyságért (1505—1525) és A magyar országgyűlések története II. Lajos korában, i. m.

¹¹⁰ L. fentebb.

¹¹¹ 1500-ban, tehát az 1500 : X. tc. keletkezése évében.

¹¹² 1502 táján.

¹¹³ L. az alábbi százalékos kimutatást.

¹¹⁴ Például Dl. 39,068.

¹¹⁵ Bátori István országbíró egyideig Szatmár és Szabolcs vm. főispánja volt. (Somogyi Zsigmond: Magyarország főispánjainak története 1000—1903. Bp., 1902. 177. l.) Csebi Pogány Péter kamarás és pozsonyi főispán (br. Perényi-cs. lt. N. M. 1498), Korlátkövi Péter m. curiae és Komárom vm. comese. (N. Múz. lt. törzsa. 1525) stb.

¹¹⁶ Csánki Dezső: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában, III. 659.

¹¹⁷ Teleki XI. 355.

¹¹⁸ Dl. 16,730.

¹¹⁹ Somogyi i. m. 171.

¹²⁰ Károlyi-oklt. II. 463.

¹²¹ Csánki i. m. I. 502., Borovszky Samu: Szatmár vm. (Magyarország vármegyéi és városai c. sorozatban.) 433. l.

¹²² Magyar-zsidó oklt. 215. Ilyen — a referens által önmagához intézett mandátumok különösen pénzügyekben gyakoriak, ezért később külön fogunk róluk szólni.

¹²³ Csánki II. 73., Temesben volt Sásvár is. U. o. 21. l.

¹²⁴ Thallóczy L. és Áldásy A.: A Magyarország és Szerbia közti összeköttetések oklevéltára, Bp., 1907. 298. l. Valószínűleg a referens hozta a király «színe elé» és fordította latinra a végrendeletet.

¹²⁵ Dl. 32,552.

¹²⁶ Héderváry-oklt. I. 506.

¹²⁷ Somogyi i. m. 200. l.

¹²⁸ Ila B.: A Szentgyörgyi és Bazini grófok birtokainak kialakulása, Turul, 1927. 3—4 f. (térképmelléklet.)

¹²⁹ Komárom vm. levéltárának középkori okl., 126. l.

¹³⁰ Pesty Frigyes: Az eltűnt régi vármegyék. Bp., 1880. I. 63. l.

¹³¹ Azelőtt a nádor tekinthető annak. Csánki I. 49.

¹³² Az örökös főispánság a magyar alkotmánytörténetben. (Tört. Tud. Ért. 1891. 68. l.)

¹³³ Dl. 15,375.

¹³⁴ Dl. 15,706.

¹³⁵ Dl. 22,363.

¹³⁶ Dl. 22,449.

¹³⁷ Dl. 22,599.

¹³⁸ Dl. 22,665.

¹³⁹ Szintén a m. curiae intézkedik Pest vm. ügyeiben: Dl. 23,406, Héderváry-oklt. I. 290.

¹⁴⁰ N. Múz. lt. törzsa.

¹⁴¹ Az alábbi esetekben ugyanis azokban az években rendszerint nem ismerünk az illető megyéből comest.

¹⁴² N. Múz. lt. törzsa., Bánfi Miklós 1471—1488 tájáig volt aradi comes. A kinevező oklevél: Dl. 17,154. V. ö. Hajnik: Örökös főispánság 44. l.

¹⁴³ Dl. 17,415. V. ö. előbbi j.

¹⁴⁴ Zala vm. oklt. II. 636.

¹⁴⁵ Csánki II. 183.

¹⁴⁶ Dl. 37,720. V. ö. Csánki II. 183.

¹⁴⁷ A relatiós jegyzet ugyan János királyi titkárt említi, de hogy az oklevél létrejöttéért Buzlai Mózes volt a felelős, mutatja az, hogy a secretarius jónak látta az oklevél szélére odajegyezni: «Presente domino magnifico Moyse Buzlay. Jo. Erdewdy.» Dl. 22,361. V. ö. Somogyi 164. l.

¹⁴⁸ N. Múz. lt. törzsa. 1507.

¹⁴⁹ Apponyi-oklt. 448.

¹⁵⁰ Nedeczky-cs. lt. a N. M. V. ö. Borovszky S.: Nyitra megye (idézett sorozatban).

¹⁵¹ 1459-ben Mátyás «in facto castri Cherep» (Rozgonyi-birtok!) állítat ki egy mandatumot, mely szerint bizonyos panaszokat «exponit nobis fidelis noster magnificus Sebastianus de Rozgon» s a kancelláriai jegyzet «Relatio Johannis senioris de Rozgon.» Dl. 15,343. 1462-ben, 1463-ban, 1479-ben pedig Kállai Lőkös János és több rokona ügyében mindig Parlagi György intézkedik a kancelláriánál, aki a családnak közeli rokona volt. (Leveleit «Egregio Johanni Lewkews domino et compatri nostro honorando» címzi «Georgius de Parlagh magister curie regie maiestatis», 1471. Valamennyi oklevél a Kállay-cs. lt. a N. M.)

¹⁵² Mátyás egy alkalommal «ad humillime supplicationis instantiam fidelis nostri magnifici Osvaldi de Rozgon comitis Siculorum nostrorum per eum pro parte fidelis nostri Blasii de Kenderes familiaris scilicet sui» intézkedik. «Relatio Osvaldi de Rozgon comitis Siculorum.» Dl. 15,429.

¹⁵³ Tulajdonképpen az előbb idézett példák is terri toriális vonatkozásúak, mint alább látni fogjuk.

¹⁵⁴ «C. p. d. r. Oswaldo de Rozgon comite Siculorum referente», Kaprinai II. 427. s «Relatio Sebastiani de Rozgon Wayuode Transsilvani.» Dl. 25,360, s mégis pozsonyi ügyekben intézkednek!

¹⁵⁵ Dl. 17,367, Császár i. m. 125. l.

¹⁵⁶ Borovszky S.: Pozsony megye (idézett sorozatban) 514. és 515. l. Teleki VI. 204.

¹⁵⁷ Ila B. i. m. 2. és 3. feje.

¹⁵⁸ Apponyi-oklt. 350.

¹⁵⁹ N. Múz. lt. t. (1519). Pozsonyi ügyben: Nedeczky-cs. lt. N. M. (1515).

¹⁶⁰ Nagy Iván: Magyarország nemes családjai VII. 3–4., Teleki VI. 246.

¹⁶¹ Dl. 15,215, 15,335.

¹⁶² Gróf Forgách-cs. lt. N. M. (1478).

¹⁶³ V. ö. Borovszky: Bars megye 337. l., Csánki I. 82., 116., Teleki VI. 244.

¹⁶⁴ Dl. 18,369, 18,829 (1483).

¹⁶⁵ Csánki I. 117., Somogyi 141. l.

¹⁶⁶ Dl. 15,343, 15,429. V. ö. Borsod: Csánki I. 190., Heves: u. o. 83.

¹⁶⁷ Br. Perényi-cs. lt. N. M. (1467). V. ö. Csánki I. 230.

¹⁶⁸ Br. Perényi-cs. lt. N. M. (1493). V. ö. Csánki I. 229.

¹⁶⁹ Dl. 21,177, Csánki I. 328., u. o. 249. és 276. l., továbbá u. o. 324. l.

¹⁷⁰ Dl. 22,172, 21,789. Csánki I. 324. l.

¹⁷¹ Dl. 19,848. L. még 19,773. Csánki I. 229. és 375. Tört. Közl. Abaújtorna vm. és Kassa multjából, 1912. 19. stb. l.

¹⁷² Dessewffy-cs. lt. N. M. (1474). Csánki I. 222., 421. l.

¹⁷³ Dl. 21,305, 21,288, 21,232. Csánki I. 369. és 317.

¹⁷⁴ Dl. 16,705, 16,706.

¹⁷⁵ Károlyi-oklt. III. 45. és Dl. 16,705.

¹⁷⁶ Zichy-oklt. XI. 112.

¹⁷⁷ Károlyi III. 87.

¹⁷⁸ Dl. 16,705.

¹⁷⁹ Csánki I. 422., 438., 493., 533., 632. l. Egy ízben Drágfi János temesi ispán szerepel ungmegyei ügyben N. Múz. lt. t. (1524), Csánki I. 403.

¹⁸⁰ Csánki I. 499.

¹⁸¹ Dl. 16,551, Károlyi II. 471., u. o. 480. l.

¹⁸² Máramarosi diplomák 438.

¹⁸³ Zichy X. 127., 128.

¹⁸⁴ Károlyi II. 336.

¹⁸⁵ Csánki I. 539., u. o. 543. l.

¹⁸⁶ Borovszky S.: Szabolcs vm. 433. l.

¹⁸⁷ 1462., 1463., 1479. Kállay-cs. lt. N. M. V. ö., Csánki I. 539.

¹⁸⁸ Múz. lt. törzsa. 1462.

¹⁸⁹ Dl. 15,703.

¹⁹⁰ Csánki I. 664., u. o. 578. l. Közép-Szolnok, Kraszna, Békés megyékben birtokos. Csánki I. 569., 587., 658.

¹⁹¹ Dl. 23,231. Csánki I. 637. és 713.

¹⁹² Kállay-cs. lt. N. M. (1473). Csánki I. 707.

¹⁹³ Justh-cs. lt. (1494). Csánki I. 749.

¹⁹⁴ Justh-cs. lt. (1493), Dl. 20,104. Csánki I. 710.

¹⁹⁵ Gr. Forgách-cs. lt. (1512), Tolna, Temes és Arad megyékben birtokadomány. Csánki III. 462.

¹⁹⁶ N. Múz. lt. törzsa. 1504. Csánki III. 663.

¹⁹⁷ Dl. 18,877, Csánki II. 812. és Engel i. m. 24.

¹⁹⁸ N. M. lt. törzsanyag, 1459. Csánki II. 826., III. 676.

¹⁹⁹ Dl. 15,500, Csánki III. 153.

²⁰⁰ Dl. 15,527. Csánki III. 136.

²⁰¹ Zala vm. oklt. II. 572., Zichy-oklt. X. 70. János testvére volt itt földesúr. V. ö. Csánki III. 171. és Nagy Iván VIII. 283.

²⁰² N. Múz. lt. törzsa. 1492. Csánki II. 662.

²⁰³ H. okm. II. 348. V. ö. H. okm. V. 325. és Csánki III. 269.

²⁰⁴ Dl. 15,507, Csánki III. 522.

²⁰⁵ Gróf Forgách-cs. lt. N. M. (1512). Csánki III. 462.

²⁰⁶ Dl. 33,952. Szlavóniában 1495-ben birtokait említik. Engel, i. m. 148.

²⁰⁷ Dl. 33,277.

²⁰⁸ Dl. 33,404. Vára volt itt. Dl. 34,193.

²⁰⁹ Olykor a Túrócziak és Korlátköviek is. Frangepán-oklt. II. 57., Dl. 33,032, 34,125.

²¹⁰ E kérdésre később még visszatérünk. Érdekes, hogy az erdélyi vajda és a székelyispán sem erdélyi ügyekben szerepel.

²¹¹ Ilyen példák a XV. század első feléből: Fejér X. 5. 775., Zichy-oklt. VIII. 565., Fejér X. 7. 848. és 858., Teleki X. 89. Sőt már a XIV. században is előfordul: Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen, II. 180. A kincstárnok mellett bizonyos esetekben a kamaraispán és a budai várnagyok, sőt olykor a tárnokok is intézkedtek. L. alább.

²¹² Adler i. m. 17., Fellner: Zur Geschichte der öster-

reichischen Zentralverwaltung (1493—1848). (Mitteil. d. Inst. f. österr. Gesch.forsch. VIII. 258., 272—274. l.)

²¹³ Az ausztriai Hofkammer külön kancelláriával rendelkezett. Fellner i. m. 272—274. l. V. ö. A. Giry : Manuel de diplomatie, Paris, 1894. 762. l.

²¹⁴ Dl. 15,814, 18,852 stb.

²¹⁵ Teleki XI. 62.

²¹⁶ Dl. 19,102.

²¹⁷ «... cum thesaurario aliisque consiliariis» írja II. Lajos egy helyt. Pray: Ep. procerum I. 149., 1518: XXI. tc. (Vest. com.), Dl. 24,309 stb. V. ö. 98. j.

²¹⁸ Kevésbé fontos ügyeket nem a kancellária, hanem e notarius intézett. Zsigmond pécsi püspök, kincstárnok írja: «Joanni literato notario nostro pro suis servitiis, que fecit in scribendis litteris et registris in factis regie maiestatis, dati sunt fl. X.» M. T. Tár XII. 235. l. Ilyen — a notarius által írt — levelet küld 1517-ben Várdai Pál kincstárnok «egregio Sigismundo Pwthnoky tricesimotori Cassoviensi». Dl. 22,960.

²¹⁹ Azonban az oklevél kiállításában gyakran maga is résztvett. Mátyás egy 1476-i birtokadományán, az oklevél szélén ezt olvassuk: «Sigillentur presentes littere de mandato regio G. prepositus Q.» s a relációs jegyzet így szól: «Relatio G(eorgii) prepositi Q(uinqueecclesiensis) thesaurarii.» Dl. 33,816. Máskor: «Relatio venerabilis Pauli prepositi vicethesaurarii regie maiestatis,» miután az oklevelet sajátkezűleg aláírta: «Paulus prepositus vicethesaurarius.» N. Múz. lt. törzsa. (1515). Egy másik 1515-i oklevélén (u. o.) hasonló aláírás látható, de a kancelláriai jegyzet: «Commissio propria domini regis». Ilyen még: Dl. 23,046.

²²⁰ Később a titkárok is. L. alább.

²²¹ Dl. 19,722, 19,757, 34,078 stb. V. ö. Tripartitum, Pars I. Tit. 13.

²²² Dl. 15,722, 19,757, H. okm. III. 438.

²²³ Dl. 15,814. «Relatio Emerici de Zapolya summi thesaurarii regii.»

²²⁴ Dl. 19,731, 18,453, 21,153.

²²⁵ 1480-ban Mátyás Thothkalantelek hunyadmegyei birtok kenéségét adományozza. «Relatio domini Urbani prepositi et thesaurarii.» N. Múz. lt. törzsa.

²²⁶ Dl. 34,078.

²²⁷ Pl. a jobbágyokhoz intézett mandatum, hogy új uruknak engedelmeskedjenek. Dl. 17,787.

²²⁸ Teleki XI. 344.

²²⁹ Teleki XI. 537.

²³⁰ H. okm. III. 428.

²³¹ 1463: «Relatio Laurentii literati vicethesaurarii.» Teleki XI. 62.

²³² 1477-ben Mátyás Ragusa követeit nyugtatja az évi adóról, melyet «ad manus fidelis nostri venerabilis Georgii prepositi ecclesie Quinqueecclesiensis, thesaurarii nostri... dederunt» s a kancelláriai jegyzet: «Relatio G. prepositi et thesaurarii.» N. Múz. lt. törzsa. Ezenkívül H. okm. III. 426., u. o. II. 413. és N. Múz. lt. törzsa. 1470.

²³³ 1477: Mátyás felmenti denegelegi Pongrácz János özvegye, Erzsébet erdélyi népeit «a solutione contributionis... que vulgo pecunia wdvarnalis appellatur». «Relatio G. prepositi Q. thesaurarii.» N. Múz.

lt. törzsa., továbbá Máramarosi dipl. 536., Sopron története I. 5. 286., Teleki XII. 261.

²³⁴ Dl. 17,798, 17,799.

²³⁵ Héderváry-oklt. I. 295., Teleki XI. 357., 443., 481., Kukuljević Privilegia et libertates regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae I. 220.

²³⁶ Kaprinai I. 496.

²³⁷ Sopron vm. története. Oklevéltár II. 605.

²³⁸ A kincstárnok mellett, hasonló mandatumokat rendelt el, szintén kincstári ügyekben, a budai várnagy, 1504-ben II. Ulászló felmenti a «thoronallya»-i pálos-remeteket a királynak járó borkilenced alól s ezen intézkedését tudtukra adja «vobis egregio Ladislao de Kwbyn moderno futurisque provisoribus curie castri Budensis.» «Relatio egregii Ladislai literati de Kwbin provisoris curie Budensis.» Dl. 21,370. V. ö. 122. j.

²³⁹ Pannonhalmi rendtörténet III. 704.

²⁴⁰ Dl. 19,550.

²⁴¹ Reizner János: Szeged története IV. (Oklt.), 89. l.

²⁴² N. Múz. lt. törzsa. 1471.

²⁴³ Teleki XI. 567.

²⁴⁴ Dl. 18,978, Teleki XII. 310.

²⁴⁵ T. Tár 1902., 291. l., Teleki XI. 90., 445., Wagner: Diplomatarium comitatus Sarosiensis 72., Teleki XI. 457., Pray: Ep. procerum I. 138.

²⁴⁶ Dl. 18,809, Máramarosi dipl. 433.

²⁴⁷ Frangepán-oklt. II. 60. és, még Dl. 18,038 (királyi jóvábagyás).

²⁴⁸ Dl. 34,120, 33,069.

²⁴⁹ Th. Fellner i. m. 27.

²⁵⁰ V. ö. 219. j.

²⁵¹ Dl. 17,154.

²⁵² N. Múz. lt. törzsa. (1459), Héderváry-oklt. I. 293.

²⁵³ 1461: Kállay-cs. lt. N. M., Dl. 15,583, 15,567, 15,569, 1462: Hanvay-cs. lt. N. M.

²⁵⁴ Dl. 16,994.

²⁵⁵ Valószínűleg ilyen tisztet töltött be Mátyás uralkodása elején Lábatlani János is. 1459: Zala vm. tört. Oklevéltár II. 575., H. oklt. 426., Zichy-oklt. X. 91., 253.

²⁵⁶ Érdekes analógia, hogy a német és osztrák kancelláriákban is hasonló szerepet játszik a magister camerae (Kammermeister) — szintén fiskális ügyekben. Spangenberg i. m. 516—517. l. Bartal szótára a magister camerae-t a magister curiae-val azonosítja. Hogy a kettő nem azonos, bizonyítja, hogy Mátyás 1460-ban «Ad relationem Michaelis de Gezh magistri camere regie» állíttat ki adománylevelet «Emerici de Hedrehwara magistri curie nostre» számára. Héderváry-oklt. I. 293. Külföldön is mindig külön említik a m. camerae-t (Kammermeister) a m. curiae-tól (Hofmeister). V. ö. Spangenberg i. m. 516. stb. l.

²⁵⁷ 1461: «Relatio Benedicti de Thwroc comitis camere Crampniciensis», Héderváry-oklt. I. 296.

²⁵⁸ Bátori István is valószínűleg csak mint megyei comes.

²⁵⁹ Dl. 18,943: «universi populi et jobagiones nostri» ügyében. «Relatio Valentini Thankhazy.» V. ö. Csánki: I. Mátyás udvara 30—31. l. L. még Formulae solennes styli 195.

- ²⁶⁰ Dl. 21,370. L. még Sopron tört. I. 5. 164.
- ²⁶¹ Kovachich: Vestigia comitorum 489.
- ²⁶² Kaprinai II. 243.
- ²⁶³ Csáky-oklt. I. 426., gróf Forgách-cs. lt. N. M. (1492), H. okm. II. 426.
- ²⁶⁴ 1471-ben írja Mátyás Albert brandenburgi örgrófnak: «Wir schikchen zu eurer freuntschaft unnsern besunderlichen getreuen Jorigen vom Stain unnsern Rate.» Faknói: Mátyás király levelei, I. 205. és köv. j.
- ²⁶⁵ 1473: német nyelvű mandatum Sopronnak. «Ad r. Georgii de Stain consilarii.» Sopron tört. I. 5. 319. l. Hasonló: Pozsonyhoz, Teleki XI. 515., a felsőlauitzi városokhoz, Mátyás király levelei, I. 303.
- ²⁶⁶ 1480: Sopronnak. «Relatio Jareslai cancellarii Bohemie.» Sopron tört. I. 5. 398. Valószínűleg ugyanő: 1482, Pozsonynak, «Ad mandatum domini regis Jareslao Cassio referente.» Teleki XII. 210.
- ²⁶⁷ Legalább is nem találunk hasonló példákat, viszont külön cseh-morva secretariusok voltak az udvarban, míg Mátyás idejében, Jareszláv rövid kancellárságát kivéve (v. ö. Teleki V. 340. l.), a magyar secretarius kezelte a cseh pecsétet (sigillum Bohemicum) is. Így 1478-ban Váradit Péter. V. ö. I. fej. 27. j. és Fögel: II. Lajos udvartartása, 45. l.
- ²⁶⁸ Hogy írásbeli supplicatiókat elsősorban udvari emberek nyújtottak be, bizonyítja, hogy az e korból ránk maradt supplicatiók csaknem mind ilyenek. Így pl. Várdai Aladár királyi kamarás, majd m. pincernarum volt. (Zichy-oklt. XII. kötetének kézirata, eredetije a gr. Zichy-család zsélyi lt. missilisei között.) V. ö. II. fej. 11. j. Nagylúcsi Dóczi Ferenc m. cubiculariorum (Dl. 24,109), Turzó Péter «aulicus noster» (Dl. 21,153) stb. Hogy erdélyi főúr egyáltalában nem, horvátországi pedig ritkán szerepelt a királyi tanácsban, azt már láttuk, hogy pedig ezen ügyeket tényleg a secretariusok intézték, éppúgy, mint a supplicatiókkal élő udvari embereket: később fogjuk látni.
- ²⁶⁹ N. Múz. lt. törzsa.
- ²⁷⁰ N. Múz. lt. törzsa.
- ²⁷¹ Dl. 19,591.
- ²⁷² Pl. 1510-ben II. Ulászló megerősíti Mátyás egyik oklevelét: «Relatio venerabilis magistri Francisci prepositi secretarii r. m.» H. okm. V. 404. Ilyen 1523-ból: M. Tört. Tár VI. 1. l.
- ²⁷³ «R. reverendi domini Ladislai episcopi ecclesie Vacienensis secretarii r. m.» (1515) Dl. 22,723. Ilyen eset még 1525-ben is előfordul. «R. magistri Nicolai de Gerend secretarii r. m.» Dl. 24,063.
- ²⁷⁴ Csáky-oklt. (II.) 556. l. Ez II. Lajos 1525. márc. 14-én kelt oklevele, melyben II. Ulászló registrumkönyvei alapján átírja annak 1504. dec. 21-én Budán kelt adománylevelét Telek bácsmegei birtokról. Azért is érdekes oklevél, mert ebből látjuk, mennyire fontosnak tartották a kancelláriai jegyzeteket. T. i. azokat is bevezették a registrumokba.
- ²⁷⁵ Előbbi példában: «Relatio magistri Thome Nadasdy secretarii r. m.» olvasható. Három hasonló oklevelet közül Szabó Dezső: Adalékok a királyi könyvek történetéhez. (Turul, 1906. 86. l.)
- ²⁷⁶ Hármaskönyv, I. r. 64. c.
- ²⁷⁷ Tripartitum, P. I., Tit. 65.
- ²⁷⁸ Tripartitum, P. I. Tit. 65., P. I. T. 63. §. 4. és az alábbi jegyzetekben idézett oklevelek alapján.
- ²⁷⁹ Bizonyítja az ilyen consensualis oklevelek feltűnően nagy száma s azok szövege.
- ²⁸⁰ Dl. 18,843.
- ²⁸¹ Dl. 24,349.
- ²⁸² 1515-ben. Dl. 24,356. Hasonló birtokegyesség 1526-ból: «R. magistri Nicolai prepositi b. virginis Agriensis, secretarii r. m.» Apponyi-oklt. 449.
- ²⁸³ Utóbbi oklevél szintén 1515-ből. Dl. 22,721. Hasonló eset még: Dl. 22,068.
- ²⁸⁴ L. az V. fej.
- ²⁸⁵ 1504-ben II. Ulászló megerősít egy, a personalis praesentia regia előtt 1499-ben kelt fassionalis oklevelet: «Ad r. reverendi domini Sigismundi Thurzo electi et confirmati Nitriensis secretarii r. m.» Dl. 39,040. 1523-ban szintén a personalis praesentia előtti fassióról «R. magistri Bernardi cantoris Agriensis secretarii r. m.» Dl. 24,788. Ilyen még Dl. 18,198. Ezenkívül még különböző fassionalis oklevelek jóváhagyásai, mind a secretariusok relatiójával: Dl. 20,456, 21,704, Teleki XII. 137., Dl. 18,804, 24,985, 19,522, 20,490, 22,433, 24,363. A secretariusok intézték az ilyenfajta oklevelek királyi jóváhagyásait is: Corvin János oklevelét egy birtokrész adásáról 1502-ben jóváhagyja II. Ulászló. «R. reverendi Sigismundi Thurzo prepositi Albensis secretarii r. m.» Dl. 36,049. 1505: Geréb Mátyás oklevelének jóváhagyása «R. magistri Petri Berizlo prepositi secretarii r. m.» Csáky-oklt. (II.) 524. 1525: Szapolyai János erdélyi vajda és testvére, György adománylevelének jóváhagyása: «R. magistri Thome Nadasdy secretarii r. m.» Dl. 23,752.
- ²⁸⁶ Relatio Johannis Pangracz et M. Petri de Wa.» Dl. 17,676.
- ²⁸⁷ Dl. 17,701, 17,714.
- ²⁸⁸ Dl. 17,732.
- ²⁸⁹ Dl. 17,776.
- ²⁹⁰ Dl. 18,668.
- ²⁹¹ Dl. 24,109.
- ²⁹² «Ad r. Thome de Erdewd prepositi Tituliensis.» Dl. 15,700, 18,890, 18,913, 18,964.
- ²⁹³ Turzó Zs. relatiója. Dl. 21,111.
- ²⁹⁴ Dl. 18,414.
- ²⁹⁵ Dl. 33,196.
- ²⁹⁶ Szintén Erdődi r. Dl. 33,491.
- ²⁹⁷ Erdődi r. Dl. 33,491.
- ²⁹⁸ «Ad r. magistri Francisci prepositi ecclesie Budensis etc.» Dl. 34,933.
- ²⁹⁹ Ugyanő. Dl. 34,540.
- ³⁰⁰ «Ad r. venerabilis Georgii prepositi S. Nicolai de Alba etc. secretarii r. m.» Dl. 34,083 és 34,253.
- ³⁰¹ Thallóczy L. és Horváth S.: Alsó-szlavóniai okmánytár, Bp., 1912. 255. l.
- ³⁰² Turzó Zs. r. Dl. 33,066.
- ³⁰³ Kukuljević: Privilegia et libertates regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae I. 253. Hasonló még Dl. 33,048, 33,091.

³⁰⁴ Blagay-oklt. 444.

³⁰⁵ Miklós egri prépost r. Dl. 34.456.

³⁰⁶ «R. magistri Jacobi Pisonis preceptoris et secretarii r. m.» Dl. 34.290.

³⁰⁷ Dl. 34.456.

³⁰⁸ Székely-oklt. III. 80.

³⁰⁹ Ilyen erdélyi ügyeket már fentebb láttunk.

³¹⁰ 1512-ben azonban Bornemissza János budai várnagy relációjára kelt oklevél egy erdélyi ügyben, mely (úgy látszik) a kincstárat érintette. Gróf Forgách-cs. lt. N. Múz.

³¹¹ Teleki XII. 256. és 259. Ez t. k. kincstári ügy volt.

³¹² Székely oklt. II. 130.

³¹³ Székely oklt. I. 317.

³¹⁴ Székely oklt. III. 188.

³¹⁵ Székely oklt. II. 2.

³¹⁶ L. köv. fej.

³¹⁷ Székely oklt. III. 175.

³¹⁸ Itt, a periferiális területek ügyvitelével kapcsolatban kell megemlítenünk, hogy a secretariusok intézkedtek a távolabbi magyar megyék ügyében is, ha onnan nem volt tanácsos az udvarban. Pl. 1477: «R. magistri Duchkonis prepositi Zagrabiensis», lipótmezei ügyben. (Fejérpataky-cs. lt. N. M.) Máskor Erdődi Tamás intézkedik szintén felvidéki ügyekben különösen vas- és zalamegyeiekben, mert onnan később nem volt senki sem az udvarban. Dl. 18,652, 18,849, Zala vm. t. II. 627.

³¹⁹ Teleki XII. 193.

³²⁰ Apponyi-oklt. 350. 1483: «Ad r. Thome de Erdewd prepositi Tituliensis, pro illustrissimo domino, domino Francesco duce Aragonie», kelt Mátyás adománylevele bizonyos aradmegyei birtokokról «nobilium Georgii et Michaelis de Chorna» számára (gróf Forgách-cs. lt. N. M.), akik talán az aragoniai herceg szolgálatában «szereztek érdemeket».

³²¹ Dl. 22,159.

³²² Hadügyi intézkedések stb. Pl. Pannonhalmi rendtörténet VIII. 567.

³²³ E táblázat készítésénél a «Hivatali ügyvitel» rovatba vettem a megyei comesek relációt is, ha saját megyéjük ügyében intézkedtek és a m. curiae relációt II. Ulászló uralkodásától kezdve. (V. ö. II. fej. 22. j.) A százalékszámok valódi értéke az I. periódusban: 38, 10, 0. II: 47, 46, 1. III: 19, 41, 17. IV: 6, 27, 47. V: 17, 27, 36. VI: 8, 19, 79. VII: 19, 35, 97. VIII: 5, 6, 39. Összesen 666 relatio.

IV.

A kancellária szerepe a külügyi kormányzatban.

Az előző két fejezetben a kancelláriának a belkormányzatban való szerepét vizsgáltuk s láttuk, hogy a kormányügyek vitelében csak a «nagyobb» kancellária vett részt. Hasonlót mondhatunk a külügyek intézéséről is: ott is csak a nagy kancellária

tagjai szerepelnek. Hozzá kell azonban tennünk, hogy a külügyi kormányzat e korban még korántsem volt olyan szervezett, mint amilyen — legalább is a kancellária szempontjából — a belkormányzat. Az egyes államok még alig ismerik az állandó követ fogalmát (Velence kivétel) s a nemzetközi érintkezések formái még határozatlanok. Azonban a XV. század második felében e tekintetben is szilárdabb kormányzat kezd kialakulni¹ s ezzel kapcsolatban nálunk a kancelláriának is mind nagyobb szerep jut a külügyek intézésében, melyeknek száma Mátyás trónra lépésével hirtelen megnövekszik.² Mátyás korában Magyarország nagyhatalom, II. Ulászló és II. Lajos alatt az egész nyugatot érdeklő török probléma középpontja, s a sokoldalú diplomáciai érintkezés következtében külügyi kormányzatunk is kezd szilárdabb jelleget nyerni.³

A kancelláriának a külügyi kormányzatban való szerepe a következőkben foglalható össze: a) A kancellária tagjai vettek részt legtöbbször külföldi követségekben, különösen nemzetközi szerződések megkötésében. b) Ők szerepeltek a külföldi követek fogadásánál és a velük való tárgyalásoknál. c) Szerkesztették a diplomáciai iratokat.

a) A főkancellárok és kancellárok vezető szerepet játszottak a legfontosabb nemzetközi kérdések megoldásában s az azokról szóló államszerződések létrehozásában.⁴

Mátyás uralkodása első éveinek legfontosabb külpolitikai kérdése: a Frigyessel való békekötés és a korona visszaszerzése volt.⁵ Ennek megoldását Mátyás — az akkori főkancellár agg kora miatt — Várdai István kalocsai érsekre és Vitéz János váradi püspökre bízta,⁶ akik ugyan csak régebben voltak a kancellária tagjai,⁷ de már 1464-ben mindketten fő- és titkos kancellárok lettek. Ők kötötték meg az 1463-i végleges békeszerződést Mátyás és III. Frigyes között⁸ s ők hozták haza a koronát is «*cum magno gaudio . . . et in omnibus ad vota serenissimi domini regis*» cselekedvén.⁹ Ezután azonban a kancellária tényleges tagjai is állandóan szerepelnek. 1474-ben Ófaluban a Magyar- és Lengyelország közötti béke, illetőleg a Magyar- és Csehország közti fegyverszüneti szerződés Rangoni Gábor erdélyi püspök, mint «*cancellarius regius*» elnöklete alatt jön létre,¹⁰ 1477-ben a gmundeni békét ugyancsak

ő köti meg, de már mint fő- és titkos kancellár,¹¹ az 1479-i olmützi békekötésnél Gábor kalocsai érsek, a másik fő- és titkos kancellár játszik főszerepet.¹² 1491-ben a Magyar- és Lengyelország közti békeszerződés¹³ s ugyanabban az évben a pozsonyi béke Tamás győri püspök »*regius cancellarius in Hungaria*« elnöklete alatt jön létre.¹⁴ 1498-ban a Magyar- és Lengyelország közötti szövetség megkötésénél ugyan a főkancellár nem lehetett jelen (mert mint láttuk, az 1497-i országgyűlés Bakócz Tamást megfosztotta tisztétől) s így csak a királyné kancellárja: Vitéz János veszprémi püspök helyettesítette¹⁵ — de a híres 1506-i béke megkötésénél (II. Ulászló és I. Miksa között) már ott volt György pécsi püspök is, mint »*Wladislai regis Hungarie et Bohemie, domini nostri graciousissimi cancellarius*«,¹⁶ aminthogy még más alkalmakkor is szerepet játszottak a kancellária vezetői.¹⁷ Éspedig nemcsak az előzetes szerződések megkötésénél, hanem azok ratifikálásánál is,¹⁸ sőt olykor, volt követársaikkal együtt, külön oklevélben is ígérük az általuk kötött szerződések megtartását.¹⁹

A kancellária vezetői rendszeresen csak ilyen egészen nagyfontosságú, felségjogokat érintő ügyekben (nemzetközi szerződések) vettek részt személyesen. Másféle követségekben a titkos kancellár csak néha, hanem főképpen az alkancellár és a királyi titkárok szerepeltek, akiket nyelvismeretük,²⁰ retorikai készségük,²¹ jogi képzettségük²² és az »*usus et peritia rerum gerendarum*« — mint II. Lajos írja egyik megbízólevelében,²³ — különösen kijelölt e célra.

1459 elején (Vetési) Albert veszprémi püspök, titkos kancellár vezeti a II. Pius pápához küldött hódoló követséget.²⁴ Néhány hét múlva (Hagács) Albert csanádi püspök, alkancellár a mantuai kongresszuson megjelenő magyar követeket.²⁵ 1467-ben a cseh és török háborúk ügyében szintén az alkancellárt, Handó Györgyöt küldi Mátyás Rómába és Velencébe.²⁶ Uralkodása későbbi éveiben pedig (Pruisz) János váradi püspök, titkos kancellár szerepelt többször. Így pl. 1487-ben Franciaországban járt, mint »*cancellarius regius*«. ²⁷ A Jagellók alatt a kancellárok helyett inkább a királyi titkárok jutnak előtérbe, akik már Mátyás kora óta állandóan szerepelnek diplomáciai megbízatásokban is.

A legelső, akire Mátyás trónralépte után diplo-

máciai ügyet bízott, Sári Péter királyi titkár volt. 1458. március elején III. Frigyeshez ment Grácba,²⁸ a következő hónapban pedig Németújhelybe.²⁹ 1460 elején Polycarpus György, királyi titkár volt követségben II. Pius pápánál, aki ekkor a török hadjárat ügyében Mantuában kongresszust tartott.³⁰ 1461-ben a német fejedelmek nürnbergi gyűlésén szintén Polycarpus tartott ékes beszédet³¹ s ő megy 1462-ben is a pápához és olaszországi városokhoz.³² 1465-ben II. Pál pápához Handó György pécsi prépost, kancelláriai tisztviselő volt a követ, szintén a török hadjárat ügyében.³³ 1467 tavaszán pedig Bajoni István királyi titkár.³⁴ 1467 vége felé Polycarpus György, kancelláriai tag ment Firenzébe, hogy Mátyás felvételéért a Velence ellen kötött ligába,³⁵ 1469-ben megint Bajoni István Firenzébe és Rómába.³⁶

Ezeket az adatokat nem ok nélkül sorakoztattam fel. Ezek ugyanis szoros kapcsolatban állnak a kancellária belkormányzati szerepével. Emlékszünk rá, hogy a kancellária — a relációs jegyzetek tanúsága szerint — csak a hetvenes években kezd nagyobb szerepet játszani a belkormányzati ügyek vitelében, ez pedig éppen az az idő, amikor a secretariusok diplomáciai küldetései megszűnnek. Ettől kezdve tehát minden erejükkel résztvehetnek a kancelláriai munkában. A hetvenes évektől kezdve ugyanis Mátyás uralkodása végéig nem szerepeltek secretariusok külföldi követségben, legfeljebb csak notariusok.³⁷

II. Ulászló idejében a kancellária titkárainak száma megnövekedvén, közülük némelyek megint vállalhattak diplomáciai megbízást. Így különösen Beriszló Péter székesfehérvári prépost és királyi titkár (a későbbi veszprémi püspök és horvát bán) szerepel sokat. Ő kötötte meg Sárkány Ambrus pozsonyi (!) főispánnal Magyarország csatlakozását a cambray-i szövetséghez.³⁸ 1514-ben Piso Jakab királyi titkár Oroszországba megy követségbe,³⁹ 1521-ben Balbi Jeromos pozsonyi prépost és secretarius a német császárnál s a francia és angol királynál volt követ a török elleni segély ügyében.⁴⁰ Ezenkívül különösen sokszor szerepelt Brodarics István pécsi prépost és secretarius,⁴¹ a későbbi kancellár.

Olykor Magyarország is tartott »állandó« követet egyes udvaroknál, akik szintén a kancellária tagjai közül kerültek ki. Így a Podjebráddal való harcok idején, 1468-ban Mátyás Handó György

alkancellárt küldte a pápai udvarba, «*cum plena informatione et facultate . . . non quidem statim reversurum, sed tamdiu ibi mansurum, quoad usque per nos fuerit revocatus*»,⁴² aki körülbelül 1470-ig maradt ott.⁴³ Handó György visszatérése után pedig a már többször említett Polycarpus Györgyöt, aki a magyar kancelláriát megúnvá a pápai kancelláriában helyezkedett el (1468 körül)⁴⁴ — azon időre, amikor Rómában külön követe nincs (*absentibus oratoribus nostris*), teljhatalmú ügyvivőjévé (mai fogalmak szerint «*chargé d'affaires*») ⁴⁵ nevezi ki: «*ordinavimus in nostrum et in regni nostri verum, certum, legitimum et indubitatum procuratorem*». ⁴⁶ Végül a Jagelló-korban Móré Fülöp királyi titkár tölt be hasonló állást, aki Velencében körülbelül hat éven át volt Magyarország «állandó» követe.⁴⁷

b) A kancellária vezetőinek volt feladata elsősorban a külföldi követek fogadása és a velük való tárgyalások vezetése.

Mátyás ugyan rendszerint maga fogadta a külföldi követeket (pl. Bullatus Kristófot 1470-ben ⁴⁸ vagy Pecchinoli Angelo pápai legátust több ízben ⁴⁹), de a tárgyalásokban sokszor résztvettek a kancellária tagjai is.⁵⁰

II. Ulászló idejében a főkancellár teljesen kezébe keríti a külügyi tárgyalások vezetését is. Kisebb ügyekben esetleg maga hallgatja ki a követeket (pl. 1494-ben a német kancellár titkárát, 1495-ben a lengyel király követét stb.).⁵¹ Azonban fontosabb ügyekben is ő játssza a főszerepet s ünnepélyes kihallgatások alkalmával ő válaszol a követek beszédére: «*nomine regis*». ⁵² Bár az 1485-i nádori cikkelyek közül a hetedik mindezt a nádor kötelességévé teszi, «*si quando contingeret regem simplicem aut negligentem esse ad audiendum oratores vet etiam ad respondendum illis*». II. Ulászló későbbi éveiben a főkancellár (Bakócz Tamás) helyett a kancellár (Szatmári György) kerül előtérbe.⁵³

Mindezen ügyekben a kancellária tagjai mellett a király többi tanácsosai is résztvettek, és pedig rendszeren azok, akikkel a relációs jegyzetekben találkozunk.⁵⁴

c) Végül — kizárólag — a kancellária feladata volt a diplomáciai iratok szerkesztése, Mátyás és utódai igen kiterjedt diplomáciai levelezést folytattak: a pápával, német császárral, francia, cseh, lengyel királlyal, burgundi, szász,

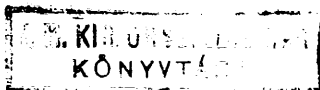
brandenburgi s különböző olasz fejedelmekkel stb., különösen pedig Velencével.⁵⁵ S bár e levelezések intézésében az uralkodók maguk is résztvettek (Galeotti szerint Mátyás: «*omnes litteras, quas ad diversas partes mittit, aut ipse dictat aut ab aliis scriptas legit. Itemque ad se missas sine aliqua mora oculis percurrit, quocunque ex loco venient*» ⁵⁶ és II. Lajos is írt sajátkezüleg fontosabb ügyekben ⁵⁷) — mégis a diplomáciai iratok szerkesztésében is, különösen a Jagelló-korban, a kancellária kiválóbb tagjai játszották a főszerepet.

Mátyás különösen uralkodása első éveiben bízta levelezése intézését kancelláriája tagjaira. Rendszerint az alkancellár vagy a kancellár végzi e levelezést. «*Ad mandatum (proprium) domini regis Albertus electus Nitriensis vicecancellarius*» olvasható Mátyásnak 1458-ban György cseh királyhoz küldött levelein.⁵⁸ Majd «*Ad m. d. r. Nicolaus Bodo prepositus Albensis vicecancellarius*», illetőleg később (1461) «*cancellarius*»⁵⁹ a milánói herceghez, cseh királyhoz és az ausztriai főherceghez küldött leveleken (1459—1461).⁶⁰ Az ezután következő években Vitéz János és Janus Pannonius mellett Polycarpus György és Beckensloer János királyi titkárok szerkesztették a fontosabb diplomáciai leveleket,⁶¹ majd 1466-ban és 1467-ben megint az alkancellár, Handó György, kiváló humanista. «*Ad m. d. r. Georgius artium et decretorum doctor vicecancellarius*» írta Mátyás leveleit ez években Viktorin münsterbecgi herceghez⁶² és György cseh királyhoz ⁶³ és fogalmazta a többi e tárgyúakat is.⁶⁴ 1471-ben pedig Rangoni Gábor működésének nyomait találjuk néhány levélben.⁶⁵

1471 után Mátyás maga fogalmazta leveleit, majdnem tíz éven át. Az 1471. év (Vitéz-féle lázadás) tehát e tekintetben is fordulót jelent, amint-hogy e tájban tűnnek fel a kancelláriában (mint láttuk) a bürokratizmus első nyomai is, mintegy kapcsolatban ezen évek politikai eseményeivel.

1480-tól kezdve azonban ismét résztvesznek a kancellária tagjai is a külügyi levelek szerkesztésében. Nevezetesen 1480-tól 1483 végéig «*P. secretarius*» jelzés található a pápához írt levelek alján,⁶⁶ 1487—1489. pedig «*T. secretarius*»,⁶⁷ előbbi Váradi Péter,⁶⁸ utóbbi Erdődi Tamás nevét rejtgetve.⁶⁹

II. Ulászló korában Satmári György (1503: «*Commissio propria regie maiestatis*»)⁷⁰ és Erdődi

Bakócz Ferenc győri püspök (1503 és 1504: «*F. Jauriensis secretarius*»)⁷¹ fogalmazták a Velencébe küldött leveleket. Később azonban nem találunk ilyen jegyzeteket.

Ezekon kívül a kancelláriában szerkesztették még a többi diplomáciai iratokat is: A követeknek adott megbízóleveleket,⁷² utasításokat,⁷³ továbbá az illető állam kancellárjának, vezető férfiainak szóló ajánlóleveleket⁷⁴ stb. Bár ezen iratokban mindig csak «*Ad mandatum (proprium) domini regis*» vagy «*Ad mandatum regie maiestatis*» jegyzeteket találunk:⁷⁵ mégis valószínűleg nemcsak külső kiállításukat végezték a kancellária tagjai, hanem azoknak tartalmára is hatással voltak.⁷⁶ Pedig ezeknek szerkesztése (különösen a megbízólevelek három fájáé)⁷⁷ nagyfotosságú volt, mert sokszor a diplomáciai tárgyalások sorsa függött tőlük,⁷⁸ úgyhogy Mátyás néha maga fogalmazta azokat.⁷⁹ Az ellenőrzést azonban minden esetben gyakorolta a főkancellár a titkos pecsét ráillesztésével, amely alatt ezen oklevelek kelni szoktak.⁸⁰

JEGYZETEK A IV. FEJEZETHEZ.

¹ A. Schaubé: Zur Entstehungsgeschichte der ständigen Gesandtschaften. (Mitteil. d. Inst. f. österr. Geschichtsforsch. X. 501. stb. 1.)

² L. Horváth Jenő: Magyarország államszerződéseinek jegyzéke 973—1526. Bp., 1921.

³ Iványi Béla: Adalékok nemzetközi érintkezéseink történetéhez a Jagelló-korban. (Tört. Tár, 1906.)

⁴ Rendszerint a királyi tanács néhány tagjával együtt jártak el. (L. az alább idézendő okleveleket.) V. ö. Fraknói V.: A magyar országgyűlések befolyása a külpolitikára c. ért. (O. Kt.)

⁵ Érdekesen szól erről az 1464: 2. tc.

⁶ Ottó József: I. Mátyás küldiplomáciaja Bp., 1884. 5. stb. 1.

⁷ L. I. fej. 9. j. Már ekkor szerepeltek diplomáciai küldetésekben. Várdai István 1457-ben, mint titkos kancellár, Franciaországban járt követségben. (Zichy-oklt. XII. k. kézírata, eredetije a Zichy-cs. zsélyi lt. missilisei között.) Vitéz János pedig különösen a bécs-új helyi kongresszuson tűnt fel. (Fraknói V.: Zrednai Vitéz János nagyvárad püspök politikai beszédei stb. i. m.)

⁸ Dl. 15,857 és 18137.

⁹ Várdai István kalocsai érsek levele «*Ex Colochya*», ahol a koronát hozván, megszállottak. (1463. aug. 8-ától.) Zichy-oklt. XII. k. kéziratából, eredetije a zsélyi lt. missilisei között.

¹⁰ Kat. XV. 666. A királyi tanács megerősítő oklevele nevezi Gábor püspököt «*cancellarius regius*»-nak. U. o. 676.

¹¹ Dl. 18,137.

¹² Dl. 18,245.

¹³ Katona XVII. 155.

¹⁴ Katona XVII. 208.

¹⁵ Katona XVIII. 163.

¹⁶ Katona XVIII. 449.

¹⁷ L. még Katona XVIII. 499.

¹⁸ Dl. 18,245.

¹⁹ V. ö. Sopron sz. kir. város története, I. 5., 84. l.

²⁰ V. ö. Fögel: II. Ulászló udvartartása 47. stb. l.

²¹ Pl. Fraknói V.: Diplomáciai emlékek Mátyás király korából I. 125. l.

²² Fögel i. m. 49., 98. stb. l.

²³ Dl. 23,522.

²⁴ Száz. 1898. 393. 1. j.

²⁵ Mátyás király levelei I. 9.

²⁶ U. o. I. 189., 190—192. V. ö. u. o. I. 196.

²⁷ M. T. Tár XIII. 215. L. még Mátyás király lev. I. 445. és Epistolae Matthiae Corvini IV. 167.

²⁸ Sopron sz. k. v. tört. I. 4. 367. l.

²⁹ U. o. 270.

³⁰ Monumenta Vaticana Hungariae, I. sorozat VI. 13. V. ö. Száz. 1898. 5.

³¹ Száz. 1898. 6. l.

³² Diplomáciai emlékek I. 28., 119., 125., 128., 135. V. ö. Száz. 1898. 8. l.

³³ Mátyás k. lev. I. 122., 129. Száz. 1898. 99. l. Valószínűleg már ekkor a k. tagja, mert visszatérése után mindjárt alkancellár lesz.

³⁴ Száz. 1899. 4. l.

³⁵ Dipl. eml. II. 336. Tévesen van 1467-re téve. Száz. 1898. 12. l. Azelőtt, mint láttuk, királyi titkár volt.

³⁶ Száz. 1898. 4. l.

³⁷ 1479-ben Mátyás Albert bajor herceghez «*unnsern getrewn lieben Hannsen Guldin unsern canzelschreiber*» küldi. Mátyás király lev. I. 439.

³⁸ Tört. Tár IX. 85.

³⁹ Fraknói: Erdődi Bakócz Tamás élete i. m. 154—155. l.

⁴⁰ Simonyi Ernő: Magyar történelmi Okmánytár 1521—1717. Pest, 1859. 28—29. l.

⁴¹ U. o. 45., Ep. procerum I. 177., M. T. Tár XXII. 82.

⁴² Mátyás király lev. I. 130. és 135. Tévesen vannak 1463-ra téve. V. ö. Száz. 1898. 107. Teleki (XI. 78. és 79. l.) 1463-as datálása helyett szintén 1468-at kell olvasnunk.

⁴³ V. ö. Száz. 1898. 109. és Vespasiano Bisticci életrajzát György érsekről. (Budapesti Szemle, 1873. III. 288.)

⁴⁴ 1467-ben még Mátyás követe Firenzébe («... il cui nome e Messer Giorgio Policarpo.» Dipl. eml. II. 336. V. ö. 351. j.). De már 1468-ban «*scriptor litterarum apostolicarum*»-nak nevezi magát. (Száz. 1898. 12—13. l.) Az idézendő keltezetlen mandatum pedig «*scriptor apostolicus*»-nak mondja, de később (1487, 1489) már mint registrator szerepel a pápai bullákon: «*G. Policarpus*.» Dl. 19,257, 19,258. V. ö. Száz. 1898. 14. l.

⁴⁵ V. ö. Irk Albert: Az új nemzetközi jog I. Bp., 1922. 140. l.

⁴⁶ Formulae solennes styli 560.

⁴⁷ A relatiókban 1502—1508. állandóan szerepel, Békassy-cs. lt. N. M., Dl. 33,698, 21,797, 21,842, 21,848. Ekkor azonban működése megszakad s 1509-ben már Velencében van «lorator di Hongaria domino Philippo More.» (Marino Sanuto, M. T. Tár 1877. 162. l.) s 1514-ig képviseli ott Magyarországot. (Elbocsátó levele 1514. aug. 17. dátummal szintén Marino Sanutonál. U. o. 258. l.) Ezután megint állandóan szerepel a relatiós jegyzetekben. N. Múz. lt. törzsa. (1514), Hanvay-cs. lt. (1515) stb.

⁴⁸ Dipl. eml. II. 162.

⁴⁹ Fraknoi V.: Pecchinoli Angelo pápai legatus Mátyás udvaránál (1488—1490). Bp., 1898.

⁵⁰ Bullatus Kristóf írja a Mátyásnál nyert kihallgatásokról szóló jelentésében: «Poi ultimamente mandò piu volte in occulto uno suo Secretario al mio lozamento per tractare del facto de la ligha.» Dipl. eml. II. 162. Az anconai ügyben (1488) pedig Tamás győri püspök, királyi titkár tárgyalta a követtel. (Száz. 1882. 21. l.)

⁵¹ Az ezen évekből fennmaradt királyi számadáskönyvekben ugyanis a külföldi követek itt tartózkodási költségeit rendszerint a kancellár parancsára: «Ad relationem Agriensis» fizeti a kincstárnok. Engel: Geschichte Ungarns und seiner Nebenländer, i. m. 74., továbbá 40., 63., 69., 116. l.

⁵² 1500 tavaszán, amikor Soranzo Viktor és Justiniani Sebestyén, mint rendes velencei követek jelennek meg Budán, hogy a Signoriát állandóan képviseljék, az ünnepélyes kihallgatáson: «Erra col re il ducha suo fratello, il Reuerendo episcopo Ystrigoniense, il gran canzelier, et altri; et il Zustinian fe vna oration latina... Et lo episcopo Ystrigoniense nomine regis li rispose di la optima volunta dil re.» Marino Sanuto. (M. T. Tár 1867. 101.) I. még u. o. 112., 247., 252. l.

⁵³ 1510: «Et il Re rispose per il Reuerendo Cinque Chiesie, quod omnia consultaret» stb., bár Bakócz is jelen volt. (M. T. Tár, 1877. 181. l.) Máskor (szintén 1510): «Et per il Reuerendo Cinque Chiesie li fo risposto nomine regis...» (U. o. 183. l.) 1513: «Item lui orator a parlato al Reuerendo Cinque Chiesie, che di primi dil Regno.» M. T. Tár 1877. 242. l. Hasonló példák: u. o. 190., 192., 193., 195. l.

⁵⁴ 1502 őszén a magyarországi követ jelentése: «Noto in le lettere di Hongaria, questi fonno con il Re in Consejo, quando andono li oratori ad aprir la materia di la pace: el Reuerendissimo Cardinal Strigoniense (fő- és titkos kancellár!); el Magnifico Palatino (Bátori István), el Reuerendissimo Arzi Episcopo Quinque Ecclesie (Ernusz Zsigmond, kincstárnok), el Reuerendo Varedinense (titkos kancellár!), el Magnifico Castelano (Kubinyi László), el Magnifico Magister Curie (Buzlai Mózes). Poi do fonno li deputati a tratar, el Varidinense et Magister Curie...» (M. T. Tár 1877. 25. l.)

⁵⁵ Mátyás király levelei. I. Külügyi levelek. 1., 5., 24., 291. stb. Sok ki van adva Marino Sanutonál. (M. T. Tár, 1867., 1877. és 1878.)

⁵⁶ Commentarius elegans de Matthiae Corvini Hungariae regis egregiis, sapienter, iocose dictis et factis. Cap. XXVIII.

⁵⁷ Magyar történelmi okmánytár londoni könyv- és levéltárakból. II. 39.

⁵⁸ Mátyás király levelei I. 1., 2., 4. l.

⁵⁹ Tulajdonképpen címe «secretarius cancellarius» volt. V. ö. I. fejt.

⁶⁰ Frangepán-oklt. II. 32. Mátyás király lev. I. 10., 13., 14., 15.

⁶¹ Száz. 1898. 5. és Mátyás király lev. II. bevezetés.

⁶² Mátyás király lev. I. 163. és 180.

⁶³ U. o. 171.

⁶⁴ Száz. 1898. 103.

⁶⁵ Mátyás király lev. II. bevezetés.

⁶⁶ Dipl. eml. IV. 345., 346., 358., 363. Mátyás király lev. II. 86., 90., 118., 123., 134., 136., 267.

⁶⁷ Dipl. eml. III. 253., 432., IV. 120., Mátyás király lev. II. 346., 347., 349., 354., 358., 361.

⁶⁸ V. ö. Száz. 1883. (Fraknoi V.: Váradi Péter.) T. k. «summus et secretarius cancellarius.»

⁶⁹ Monumenta Romana episcopatus Vesprimiensis III. 313.

⁷⁰ Marino Sanutonál. (M. T. Tár 1877. 75.)

⁷¹ Marino Sanutonál. (M. T. Tár, 1877. 103., 106.)

⁷² Dl. 17,074. Firmhaber: Beiträge zur Geschichte Ungarns, Archiv für österreichische Geschichtsquellen, 1849. 467. l.

⁷³ Berzeviczy A.: Aragoniai Beatrix magyar királyné életére vonatkozó okiratok. i. m. 21. l.

⁷⁴ Dl. 23,766, 23,966.

⁷⁵ Mátyás király lev. I. 294., Dipl. Eml. IV. 304., III. 68., Teleki XII. 123. stb.

⁷⁶ Így pl. tudjuk, hogy 1481-ben a III. Friggyessel való fegyverszünet meghosszabbításáról szóló oklevél szövegét a király parancsára Váradi Péter fő- és titkos kancellár készítette el. Teleki V. 190. 3. j.

⁷⁷ Iványi: Adalékok nemzetközi érintkezéseink tört. stb. i. m. (T. Tár 1906.)

⁷⁸ Pl. Mátyás egy alkalommal a jóváhagyást megtagadta, mert követei meghatalmazásukat túllépték. Fraknoi: Hunyadi Mátyás király, i. m. 269.

⁷⁹ M. G. Kovachich: Scriptores rerum Hungaricarum minores, Budae, 1798. II. 341—350., Epistolae Mathiae Corvini I. 74—82., Teleki XII. 144.

⁸⁰ «... quibus secretum sigillum nostrum, quo ut rex Hungarie utimur, est appressum.» Megbízólevél 1470: Dl. 17,074. Továbbá Dl. 23,766, Formulae solennes stb. 561.

V.

A kancellária szerepe az igazságszolgáltatásban.

A középkori államkormányzatnak legfejlettebb ága az igazságszolgáltatás volt. Ez is vált el legelőször a kormányzat többi ágától, amelyek (mint láttuk) a középkorban teljesen egybefonódva jelentek meg a kancellária és a királyi tanács munkamezején. Azonban a kormányzat többi

ágától különvált igazságszolgáltatáson belül is továbbfolyt a differenciálódás, ami a középkor végén már meglehetősen kialakulva jelenik meg előttünk.¹ Ezen a téren különösen szembetűnő a kancellária vezető szerepe, főképpen annak különvált osztályáé: a «cancellaria minor»-é, melynek létrejötté a XIV. században meginduló differenciálódással áll kapcsolatban.²

A kancellária előtérbe jutásának s hatásköre kifejlődésének, mely már a XV. század elején megindult: a XV. század közepén 1458 és 1464 két legfontosabb határhőve. S így az általunk vizsgált korszak a kancellária fejlődésének e tekintetben is új stádiuma.

A XV. század közepén a curiában négyféle bíróságot találunk: a nádor, az országbíró, a specialis praesentia regia és a personalis praesentia regia bíróságát. A két előbbi megmaradt egész korszakunkon át látszólag egész változatlanul, a két utóbbinál azonban, éppen azért, mert fontosságuk a legnagyobb volt: nagy változásokat találunk.

Mindkettő élén a kancellária vezetői állottak. A specialis praesentia élén már a XIV. század vége óta a főkancellár, a personalis praesentia élén pedig 1453 óta (amennyiben az uralkodó nem személyesen ítélte) a titkos kancellár.³

A specialis praesentiánál Mátyás trónraléptével nagy változás áll be. Az 1458-i országgyűlés ugyanis új hatáskört szab a specialis praesentia elé, meghagyván, hogy ezután állandóan bíraskodjék az 1454 óta elkövetett hatalmaskodások ügyében, amely ügyekben harmincketted napra, ú. n. rövid határidőre lehessen idézni elébe.⁴ A specialis praesentia feje — az akkori főkancellár — Szécsi Dénes esztergomi érsek volt. Az agg főpap azonban, aki már a kancellária vezetésében sem vett részt s akit a külpolitikai tárgyalásoknál is mások helyettesítettek: e tekintetben is teljesen visszavonult s most — a specialis praesentia regia hatásköre megnövekedvén — állandó helyettesítéséről kellett gondoskodni. Az 1458: XXXII. tc. ugyan csak egy prothonotariust⁵ rendelt e bíraskodás vezetésére, de már a következő évben (1459) állandó hivatalnok jut a specialis praesentia élére: Sári Péter volt királyi titkár személyében, akit kezdetben egyszerűen csak «specialis praesentia nostra»-nak,⁶ majd «cancellarius specialis praesentiae regie maiestatis»⁷ néven neveznek az

oklevelek, azonban elvileg továbbra is a főkancellár, Szécsi Dénes marad a specialis praesentia feje s ezért a bírói parancsok őt továbbra is fel említik, de rajta kívül már helyettesét is.⁸

A specialis praesentia cancellarius ezután a kis kancelláriában is előkelő helyet foglal el. A kis kancellária feje az Anjou-kor óta a titkos kancellár volt.⁹ Mátyás trónralépte után azonban a titkos kancellárnak mind nagyobb szerep jut az állami élet más terein is (Vetési Albert Rómában jár követségben, Bodó Miklós diplomáciai leveleket szerkeszt, a királyi tanácsban szerepel, mint kiküldött bíró Erdélyben ítélkezik¹⁰ stb.) s ezalatt a kis kancelláriában a specialis praesentia cancellarius helyettesíti, akiből lassanként a kis kancellária tulajdonképpen vezetője lesz. Nemcsak a specialis praesentia előtti ügyeket őrzi ellen a kancelláriában, hanem azokat is, melyek «in figura iudicii personalis praesentiae nostre» folytak.¹¹ Sőt igen valószínű, hogy a titkos kancellárt a bíraskodásban is helyettesíti¹² s bíraskodási (nemcsak kancelláriai) tevékenységének növekedésével felveszi (1463) az ezt jobban kifejező «locumtenens» (*specialis praesentiae nostre locumtenens*) nevet.¹³

A specialis és personalis praesentia közti megkülönböztetés így lassanként fölöslegessé vált, a kettőnek hatásköre is — mint látni fogjuk — egybeolvadt. Ezért Mátyás 1464-ben a két bíróságot egyesítette,¹⁴ s bár az új bíróság számára — az uralkodó gyakori személyes jelenlétét jobban kifejező «personalis praesentia regia» nevet tartotta meg, mégis e bíróság és a kis kancellária új vezetőjének hasonló címe lett, mint a specialis praesentia és a kis kancellária eddigi fejének volt: «personalis praesentiae nostre locumtenens».¹⁵ A titkos kancellári címét pedig, melynek viselője a kis kancellária munkájában az utóbbi években úgysem vett tevékeny részt,¹⁶ Mátyás a főkancelláréval egyesítette, amely egyesített fő- és titkos kancellári címet azután — legalább is egyideig — ketten együtt viselték, mint a kancellária mindkét osztályának és a personalis praesentia bíróságának is legfőbb vezetői.

A personalis praesentiának első locumtenense (Hangácsi) Albert csanádi püspök lett (1464).¹⁷ Őt István kalocsai prépost követte (1466),¹⁸ majd pedig csaknem két évtizeden át az alkancellárok viselték ezt a tiszteletet, és pedig 1468—1471. Gábor

budai lector¹⁹ s 1472—1485. László budai prépost.²⁰ Ennek utódja rövid ideig (1485) Lukács egri prépost, volt (1464) alkancellár lesz.²¹ 1486—1489. világi ember a locumtenens: Drági Tamás,²² utána azonban megint egyháziak: 1491—1494. István szerémi püspök,²³ 1495—1501. Domokos fehérvári prépost, majd váradi püspök,²⁴ 1502-ben Lukács zágrábi,²⁵ 1503—1512. István szerémi, majd (1505 óta) nyitrai püspök²⁶ s végül 1512 után egyideig János prépost,²⁷ aki be is zárja az egyházi személynökök sorát. 1514—1525. Verbőczy István lesz a locumtenens,²⁸ az ő nádorrá létele után pedig a personalis praesentia egyik prothonotarius, Túróczi Miklós, aki a mohácsi vészig viseli e tiszte.²⁹

Látjuk tehát, hogy csupa olyan egyének voltak, — még a főpapok nagyobb része is — akik figyelmüket teljesen a reájuk bízott feladatra fordíthatták, nem úgy, mint az eddigi titkos kancellárok, akik állandó helyettesítésre szorultak. S a locumtenens valóban teljesen önállóan vezette a kis kancelláriát. Nemcsak a király bírói pecsétjét (sigillum iudiciale, s. iuridicum)³⁰ kezelte,³¹ — éppúgy, mint a főkancellár a nagy kancellária pecsétjeit — hanem minden tekintetben felügyelt a kis kancellária munkájára s átnézte,³² kijavította,³³ aláírta³⁴ a fontosabb bírói parancsokat, végzéseket és más iratokat. Sőt Verbőczy sajátkezűleg is írt fassionalis okleveleket.³⁵ A titkos kancellárnak többé nyomát sem találjuk a kis kancelláriában; sőt mikor Váradi Péter bukása után Mátyás külön titkos kancellárt nevez ki: ez — éppen a nagy kancellária vezetését veszi át s utána Erdődi Bakócz Tamás és Szatmári György már titkos kancellár korukban is a nagy kancelláriát vezetik, amint azt az előzőkben láttuk. Így tehát a titkos kancellár szerepe korszakunk folyamán lényegesen megváltozik.

A locumtenens azonban nemcsak kancelláriai tevékenységében, hanem magában a bírászkodásban is teljesen háttérbe szorítja a titkos kancellárt, úgyhogy az 1486: LXVIII. tc.-ből már a locumtenens szerepe látszik fontosabbnak, sőt az e tájból való bírói parancsok a titkos kancellárt nem is említik, csak a locumtenenst.³⁶ A «fő- és titkos» kancellárt azonban, mint az egész kancellária fejét, korszakunkon végig felemlítik.³⁷

A specialis, illetőleg a personalis praesentia locumtenense alatt két prothonotarius állott. A spe-

cialis praesentianak az 1458-i országgyűlés által kirendelt prothonotariusát nem ismerjük. 1461 óta azonban Tordai András viselte e tiszte.³⁸ A personalis praesentia első prothonotarius Dersanóczi Gergely volt, aki 1459-ben tűnik fel.³⁹ 1464 óta mindkét tisztségnek «*prothonotarius personalis praesentie nostre*»⁴⁰ volt a neve. Tordai András, mint ilyen működik tovább késő öregségéig, 1484-ig,⁴¹ Dersanóczi helyébe azonban már 1464-ben Budai Dénes kerül,⁴² aki szintén csak 1484 táján hagyja el a kancelláriát.⁴³ 1484-ben említetik még egy Iustinianus nevű prothonotarius is.⁴⁴ 1486 óta Túróczi János⁴⁵ és Dorogházi László⁴⁶ működésével találkozunk, azután pedig Liszkai Horvát Ádám,⁴⁷ Ellyevölgyi János,⁴⁸ Marocsai Ferenc,⁴⁹ Mezőgyáni Máté,⁵⁰ Bellyeni Albert,⁵¹ Bolyári Pál,⁵² Miletinczi Miklós,⁵³ Túróczi Miklós,⁵⁴ Bekényi Benedek⁵⁵ és Baksai Bernát⁵⁶ szerepelnek állandóan, és pedig nemcsak a kancelláriai munkában,⁵⁷ hanem magában az igazságszolgáltatásban is, amint azt alább látni fogjuk. Rajtuk kívül a locumtenens alatt állott még valami nyolc-tíz notarius⁵⁸ és a kis kancellária számára rendelt külön levéltárnok (conservator minoris cancellarie).⁵⁹ A nádor és az országbíró prothonotarius és notariusai azonban nem tartoztak a kis kancelláriához, mint azt Hajnik véli.⁶⁰

Az eddigiekben a kis kancellária szervezetének kialakulását vizsgáltuk. A következőkben még azzal a kérdéssel kell foglalkoznunk, milyen szerepet játszott e kancellária korszakunk igazságszolgáltatásában? E tekintetben legfontosabb volt az, hogy e kancellária tagjai állottak élén a királyi curiában működő legelőkelőbb bíróságnak, a personalis praesentia regia-nak, melynek feje (mint láttuk) — teljesen kiforrott formájában — névleg a fő- és titkos kancellár, valójában pedig a locumtenens volt. E locumtenensek mindnyájan kiváló jogtudósok, úgy az egyháziak, mint a világiak: Karai László budai prépost, híres humanista, a könyvnyomtatás meghonosítója Magyarországon,⁶¹ Drági Tamás, a szép koncepciójú 1486-i törvénykönyv szerkesztője,⁶² Verbőczy István, a Tripartitum halhatatlan nevű alkotója.⁶³ Amellett már mindnyájan «hivatalnokok», akik esetleg egész életüket a kancelláriában töltötték,⁶⁴ nem úgy, mint a nádor, országbíró s más «feudális» nagybírák. Végül — ők állottak élén a kancellária directe bírászkodási célokra berendezett osztályá-

nak, mely — míg a nagy kancellária egyes tagjai követték az uralkodót hadjárataiban, utazásaiban (pl. Mátyás első éveiben)⁶⁵ — állandóan Budán maradt s bizonyos ügyeket az uralkodó távollétében is intézett.⁶⁶

Ennyi előny mellett nem csoda, ha a personalis praesentia bírósága csakhamar előtérbe jutott úgy a nádor, mint az országbíró bíráskodásával szemben. Bár a nádor 1486 óta állandóan a curiában volt s más tekintetben is megszűnt az a különállása, ami eddig bizonyos fókig megvolt,⁶⁷ s bár a XVI. század elején a tárnokmester is bekerül a curia rendes bírái közé,⁶⁸ — bizonyosságul e kor centralizáló törekvéseinek — de e bírának a bíráskodáson kívül még volt sok más elfoglaltságuk is⁶⁹ és (sajnos) több évtizeden át olyan ember viselte az országbírói, majd a nádori méltóságot, *«qui scribere non potuit»*⁷⁰ — mikor pedig előfordult, hogy egyetlen tollhiba miatt fontos ítéletlevelek érvényességét vonták kétségbe.⁷¹

A kis kancellária tagjai által vezetett specialis, különösen pedig a personalis praesentia regia bíróságának még volt egy nagy előnye. Bár az ország nagybírái mindnyájan a sedes iudiciarián ítélték, mégis a sedes iudiciaria tagjainak száma és személye egészen Mátyás uralkodása közepéig nem lévén meghatározva,⁷² azok csak az ügy fontossága és a bírák személye szerint jelentek meg nagyobb vagy kisebb számban: azonban e tekintetben is azt látjuk, hogy a specialis és különösen a personalis praesentia regia volt a legelőkelőbb, nemcsak azért, mert ott kezdetben rendszerint, később pedig elég gyakran az uralkodó személyesen is megjelent,⁷³ hanem azért is, mert ott állandóan résztvettek a királyi tanács tagjai is,⁷⁴ kikhez octavák idején még a köznemesek közül választott bírótársak: *«electi nobiles»* is járultak,⁷⁵ míg a nádor és az országbíró gyakran csak köznemes bírótársakkal kénytelen megelégedni.⁷⁶

Azon kevés számú oklevélből, melyek (Mátyás uralkodása első felében) részletesen felsorolják a personalis praesentia bírótársait, a főbb kancelláriai tagok mellett egymásután ismerjük fel azokat a főpapokat és főurakat, kiknek nevét a nagy kancellária relatiós jegyzeteiben már olvastuk. Legérdekesebb példa Mátyásnak 1464. március 6-án Budán kelt ítéletlevele, mely *«Petrum filium Egidii»*, kinek pere a personalis praesentia regia előtt folyt, *«in facto potentie et sententia capitali»*

elmarasztalván, az ítélet bevezetéseképpen felsorolja a bíróság egyes tagjait: *« . . . nobis ac reverendissimo reverendisque in Christo patribus, dominis Dionisio cardinali archiepiscopo ecclesie Strigoniensis (főkancellár!), Vincentio Vacienensis et Thome de Debrenthe Zagrabiensis⁷⁷ ecclesiarum episcopis, Nicolao Bodo preposito ecclesie Albensis secretario cancellario nostro, item magnificis Michaeli Orzag de Gwth⁷⁸ palatino et comiti Ladislao de Palocz iudicis curie nostre, Simoni Czudar de Olnod⁷⁹ ianitorum, Paulo de Dombo agazonum⁸⁰ nostrorum regalium magistris, Francisco de Chak alias comiti Siculorum nostrorum, Sebastiano de Rozgon wayuode Transsilvano,⁸¹ Emerico de Zapolya summo thesaurario nostro,⁸² Nicolao Pethew de Gerse, alteri Nicolao Herczeg de Zekchew⁸³ pincernarum, Gasparo Bodo de Gewrgy⁸⁴ et Johanni Pangracz de Dengeleg⁸⁵ dapiferorum nostrorum regalium magistris ac magistro Gregorio de Dersanowcz prothonotario personalis presentie nostre aliisque regnicolis nostris nobiscum in iudicio et examine cause premissae existentibus et superinde diutius tractantibus visum fuerit . . . »* stb.⁸⁶ Ilyen részletes felsorolást később nem igen találunk,⁸⁷ azért ez igen értékes a personalis praesentia bíróság összetételének megismerésére, s egyszersmind annak is kiegészítésére szolgál, amit a királyi tanács összetételéről és a kancelláriai referensekről mondtunk.

Később az országgyűlések a sedes iudiciaria-t is szabályozzák⁸⁸ s lassanként ott is a köznemesek jutnak túlsúlyba, éppúgy, mint a királyi tanácsban, de ezzel párhuzamosan s a főpap- és főúr-bírótársak háttérbe szorulásával arányban a kis kancellária fejének, a locumtenensnek is egyre nő a fontossága⁸⁹ éppúgy, mint a nagy kancelláriában a secretariusoké, s lassanként annyira előtérbe jut, hogy egy 1523-i bírói parancsban még a nádort is megelőzi.⁹⁰

Végül nagy előnye volt ezen — kancelláriai tagok által vezetett és hosszú időn át főképpen a királyi tanács tagjai által képviselt — bíróságoknak, hogy ezek voltak az első állandó bíróságok.⁹¹ A specialis praesentiaról az 1458: XXXII. tc. rendelte, hogy elébe bizonyos ügyekben állandóan lehessen idézni, *«ita, ut videlicet idem prothonotarius hic Bude semper existat»*,⁹² az 1461: I. tc. pedig azokról az esetekről intézkedik, *«in quibus iuxta antiquam consuetudinem regni evocatio sine*

procrastinatione, extra octavas fieri potest in praesentiam personalem regis). A personalis praesentia állandó bíraskodása ezután végig kimutatható az egész századon keresztül,⁹³ a XVI. század elején pedig az 1514-i országgyűlés a leghatározottabban kívánja, hogy «*persona regie maiestatis semper Bude maneat et cunctas causas transmissionales atque breves brevium iudicet*».⁹⁴ A nádor és országbíró bíraskodásáról azonban nem találunk ilyen intézkedéseket.

Ilyen körülmények között azután természetesen láthatjuk, hogy bár az 1486-i törvény szerint az ország nagybírái minden ügyben egyformán ítéelhetnek, mégis kifejlődött bizonyos ügykörmegosztás s lassanként a kancelláriai tisztviselők, a «hivatalnok»-bírák által vezetett bíróság lett illetékes a legtöbb fontos ügyben. Eléje tartoztak:⁹⁵ a) a nagyobb hatalmaskodási ügyek,⁹⁶ b) a királyi adományok *contradictio*i,⁹⁷ c) az exemptionáltak ügyei,⁹⁸ d) a transmissionalis perek,⁹⁹ e) a megújított perek¹⁰⁰ s végül — a locumtenens által vezetett ú. n. személynöki szék (*sedes personalitia*) elé — f) a tárnoki széktől vagy a városoktól közvetlenül fellebbezett perek.¹⁰¹, ¹⁰²

A kancellária tagjai nemcsak a szorosabb értelemben vett bírói tevékenységükkel vettek részt korszakunk igazságügyi kormányzatában, hanem a bíraskodással szorosan összefüggő «hiteleshelyi» működésükkel is. Bár az ország másik két nagybírája (a nádor¹⁰³ és az országbíró¹⁰⁴), sőt (amíg főnnállott) a specialis praesentia regia előtt is történtek bevallások, stb.¹⁰⁵ — mégis a personalis praesentia ilyen irányú működésével is kivált a curia többi bírósága közül.

Bár a personalis praesentia hiteleshelyi kiadványai mindig az uralkodó nevében és a királyi bírósági pecsét alatt kelnek¹⁰⁶ és szövegük szerint mindig «*coram nobis*»¹⁰⁷ vagy «*coram nostra personali presentia*»¹⁰⁸ jelennek meg a felek, mégis e megjelölések alatt legtöbbször csak a kancellária egyik prothonotariusát kell értenünk. Ezt onnan tudjuk, mert az ilyen hiteleshelyi kiadványok alá (a pecsétől jobbra) rendszerint odajegyezte a nevét az a kancelláriai tisztviselő, aki előtt történt a jogügylet: «*Coram magistro Dyonisio prothonotario*»,¹⁰⁹ «*Coram Thorda*»,¹¹⁰ «*Coram me magistro Francisco de Marocha*»¹¹¹ stb. Ilyen jegyzeteket csak a hatvanas évek közepétől

kezdve találunk¹¹² s feltűnésük kétségtelenül Mátyás kancelláriai újításaival áll összefüggésben. Kezdetben Tordai András¹¹³ és Budai Dénes¹¹⁴ prothonotariusok szerepelnek sokat, de később inkább Tordai András végzi ezt a feladatot.¹¹⁵ A nyolcvanas évek közepétől kezdve ismét egymással párhuzamosan működik mindkét prothonotarius, így pl. Túróczy János¹¹⁶ és Dorogházi László¹¹⁷ vagy Liszkai Horvát Ádám¹¹⁸ és Ellyevölgyi János¹¹⁹ stb.

Egyes esetekben — előkelő felek ügyében — maga a kis kancellária feje is szerepel. Így pl. 1505-ben Miklós csanádi püspök «*Coram me Stephano episcopo postulato Nitriensi*» tesz bevallást.¹²⁰

A personalis praesentia regia hiteleshelyi működése igen fejlett volt. Okleveleket írt át hiteles alakban,¹²¹ kiegyezések történtek előtte,¹²² fassionalis okleveleket állított ki különböző pereknek a felek megegyezésével való elhalasztásáról¹²³ vagy «fogott» bírákra való bízásáról,¹²⁴ birtokok eladásáról,¹²⁵ elcseréléséről,¹²⁶ pénzüsszegek nyugtatásáról,¹²⁷ örökösödési szerződésekről,¹²⁸ különböző javak átengedéséről,¹²⁹ örökbevállásáról¹³⁰ stb. Sőt az is előfordult, hogy valaki elvitte kisfiát e bíróság elé, «*ut visa etate et quantitate suis, qualis nobis certitudo constaret, eisdem litteras nostras super his dare et concedere dignaremur*».¹³¹ Ez volt az ú. n. *aetatis descriptio*,¹³² ami nagyon szokásos a középkor jogi életében.¹³³

Végül — a kis kancellária által kifejtett hiteleshelyi tevékenységben résztvettek a kancellária alacsonyabb rangú tisztviselői: a notariusok is (mégpedig nemcsak a kis, hanem a nagy kancellária notariusai is!),¹³⁴ amennyiben ők szerepelnek legtöbbször, mint királyi emberek (*homo noster de curia nostra* [ad id] *specialiter transmissus*).¹³⁵ Így az uralkodó vagy a personalis praesentia által elrendelt iktatásoknál,¹³⁶ káptalani, konventi vizsgálatoknál,¹³⁷ különösen pedig azon esetekben, mikor valakinek a kérésére a personalis praesentia regia közvetlenül küldte ki a maga embereit (rendszerint a nádor és az országbíró emberével együtt),¹³⁸ hogy az országgyűlésre gyülekező nemesektől szerezzenek pontos értesülést valamely (legtöbbször hatalmaskodási) ügyben.¹³⁹

Íme tehát ezekben foglalható össze a kancellária szerepe az igazságszolgáltatás terén. E tekintetben a fejlődés különösen határozott s nemcsak abban nyilvánul, hogy a kancellária kisebb osztálya, mely a XV. század elején még meglehetősen összefüggött a «nagyobb» kancelláriával, e korban teljesen különvált — mit a «cancellaria maior» kifejezés eltűnése mellett a kis kancellária tagjainak teljes elkülönülése is bizonyít (különösen a titkos kancellárnak a kis kancelláriából való visszavonulása) — hanem abban is megnyilvánul a fejlődés, hogy e különvált kancellária vezetője lassanként az igazságszolgáltatás egész mezején vezető szerephez jut. Valamint végül abban is, hogy a főképpen a personalis praesentia regia mellett működő bírói szék is, mely Mátyás uralkodása első felében még azonosnak tekinthető a királyi tanáccsal, e század folyamán mind határozottabb alakot nyer s szervezeténél, munkakörénél fogva mindjobban elválik a királyi tanácstól. Általában tehát az igazságszolgáltatás funkcionáriusait már határozottan megkülönböztetik azoktól, akik az állami élet egyéb megnyilvánulásaiban vesznek részt. Ez már újkori vonás későközépkori államkormányzatunkban s valószínűleg ez a — fejlődésében a nyugatiakkal szemben helyét e tekintetben is megálló — kormányzati rendszer az újkor első évtizedeiben minden terén kiforrott volna, azonban az újkor kezdetén egy — az eddig látott hasonlóságok dacára is — teljesen idegen szervezetű állam: a Habsburg-monarchia kormányzati rendszere megakasztotta, illetőleg más irányba térítette az eddigi fejlődést, a maga centralizáló törekvéseinek rendelve alá a magyar kancelláriát is.

JEGYZETEK AZ V. FEJEZETHEZ.

¹ V. ö. G. Jellinek: Allgemeine Staatslehre, Berlin, 1929. 69. stb. l.

² Hajnik: A magyar bírósági szervezet és perjog stb. i. m. 58. stb. l. Itt a magyar fejlődés megelőzte a németet, ahol csak Zsigmond óta van külön kancellária a bíraskodási ügyek számára. Seeliger: Kanzleistudien. (Mitteil. f. österr. Geschf. VIII. 19. l.)

³ Hajnik: A király bírósági személyes jelenléte és ennek helytartója a vegyes házakbeli királyok korszakában, i. m. 15. l.

⁴ 1458: XXXII. tc. I. N. Kovachich: Sylloge decretorum comitalium, i. m. I. 147. l.

⁵ A specialis praesentiaának prothonotariusáról már

Zsigmond korában is hallunk. (Hajnik: A király bírósági személyes jelenléte, 9. l.)

⁶ 1459: «... item honorabili Petro de Sary custodi (eiusdem) ecclesie Albensis speciali presentie nostre» — szól Mátyás bírói parancsa. Dl. 15,336. V. ö. 1459. évi XXXV. tc. (I. N. Kovachich: Sylloge I. 172.)

⁷ Így nevezi magát 1461-ben Pozsonyhoz írt levelében. N. Múz. lt. törzsa.

⁸ Dl. 15,336, Zichy X. 277., Teleki XI. 318., Csáky (II.) 438. A főkancellárnak azelőtt is volt helyettese — bírói ügyekben, de annak csak «diffinitor causarum» vagy «vicesgerens» neve volt (Hajnik: Személyes jelenlét, 9. l.), nem pedig «a különös jelenlét kancellárja.» — Az ezzel a kérdéssel foglalkozó legújabb munka: Dr. Vinkler János. A magyar igazságszolgáltatási szervezet és polgári peres eljárás a mohácsi vésztől 1848-ig, I—II. Pécs, 1927. — az 1458-i decretumnak a Kovachichok által két helyen is (I. N. Kovachich: Sylloge I. 147. és M. G. Kovachich: Vestigia comitiorum 314.) kiadott szövege közül az utóbbit használja, ez azonban hibás (l. Hajnik: Személyes jelenlét 17. l. 1. j.) s így a belőle vont következtések sem állják meg a helyüket.

⁹ Hajnik: A magyar bírósági szervezet és perjog 59. lap.

¹⁰ 1402. nov. 21. «Nos Nicolaus Bodo prepositus ecclesie Albensis, secretarius cancellarius regius ac Gaspar similiter Bodo de Gyeorgy comes comitatus Tholnensis (a királyi tanács tagja!) et magister Gregorius de Dersanovcz personalis presentie ac iudicis curie regie maiestatis prothonotarius... iudices deputati». Székely oklt. V. 19.

¹¹ Mátyás egyik oklevelén (1459. máj. 8.), melyet «in figura iudicii personalis presentie nostre» folyt ügyben adott ki, a plicán a specialis praesentia kancellárjának az aláírása olvasható: «Sary lecta.» Dl. 33,040. 1460. jan. 29. átír egy oklevelet a personalis praesentia (a fél «nostre maiestatis veniente in presentiam»): «Sary lecta.» Dl. 34,477. Hogy a specialis és personalis praesentia oklevelei egy helyen keltek, bizonyítja, hogy olykor az oklevél írója specialis praesentiát írt, de már nyomban áthúzta és utána (tehát nem későbbi javítás!) — a helyes personalis szót írta és fordítva.

¹² Ezt bizonyítja, hogy a specialis és personalis praesentia elé tartozó ügyeket összekeverték. Az 1458-i országgyűlés szerint ugyanis hatalmaskodási ügyekben a specialis praesentia elé «ad tricesimum secundum diem a die evocationis... computatum» lehet idézni (32. és 33. art. Kovachich: Sylloge 147. és 148.), mégis nemsokára egy hatalmaskodási ügyben «iuxta vim et formam decreti novissime in civitate nostra-Pestiensi editi... ad tricesimum secundum diem a die huiusmodi evocationis computando nostram in personalem presentiam» idéznek. Zichy-oklt. X. 31. Viszont később megint a specialis elé idéznek hasonló hivatkozással. Zichy-oklt. X. 40.

¹³ Zichy-oklt. X. 277.

¹⁴ Hajnik: Személyes jelenlét 15. l.

¹⁵ Ezután a specialis praesentia locumtenense helyett őt említik meg a bírói parancsok, és pedig ha egy-

házi ember, a nádor és az országbíró előtt, ha azonban világi: utánuk H. okm. II. 360., Héderváry-oklt. I. 553. II. Ulászló óta, a király gyakori távolléte miatt a nádor is kezdett «locumtenens»-ként szerepelni (Pl. 1523: «De propria commissione domini palatini locumtenentis r. m.» Dl. 23,723.), ezért a bírósági «helytartó» teljes címe ezután: «personalis praesentia nostre in iudiciis locumtenens» lesz.

¹⁶ A kis kancelláriai kiadványokon ugyanis sohasem találkozunk nevével s a personalisi okleveleket — Sári Péteren kívül — Dersanóczi Gergely personalisi prothonotarius (1459—1464.) intézi. Pl. 1464. márc. 30. «Lecta per Gregorium» Dl. 15,934. Ugyanilyen Dl. 15,935. 1462: «Lecta et correcta per prothonotarium.» (Kállay-cs. jt. N. M.) S. valószínűleg ő kezelte a personalis praesentia pecsétjét is (l. Hajnik: Személyes jelenlét 15. l. 3. j.) éppúgy, mint Sári Péter a másikat. (U. o. 17.)

¹⁷ Hajnik, Személyes jelenlét 19.

¹⁸ U. o.

¹⁹ 1468—1471. volt alkancellár, valószínűleg locumtenens is 1471-ig, fő- és titkos kancellárrá lételéig. V. ö. Hajnik i. m. 19.

²⁰ Dl. 17,394, Csáky (I.) 438. Diplomatarium comitatus Sarosiensis 72., Dl. 16,664., Múz. lt. törzsa. (1478), Formulae solennes styli 299. 1480 végétől 1483-ig a hatalmas fő- és titkos kancellár Váradi Péter viselhette e címet is, mert e tájt a bírói parancsok a locumtenent nem említik (Zichy-oklt. XI. 291. Dl. 18,631, Formulae Solennes 417.), sőt egy (dátum nélküli) mandatum Váradi Péternek, mint fő- és titkos kancellárnak, «item personalis presentie nostre locumtenenti» szól. (Formulae 397. l.) S László budai prépost egyidőben meglegezik a «personalis presentie nostre cancellarius» címmel (Formulae 164. és 353. l., mindkettő év nélkül), éppúgy, mint kezdetben a specialis praesentia locumtenense. L. még Száz. 1899. 784. l., hol Fraknoi hoz példát Váradi Péter locumtenens voltára.

²¹ Hajnik i. m. 19. V. ö. I. fej.

²² N. Múz. lt. törzsa. (1486. jún., 1489. nov.)

²³ Epistolae procerum I. 22.

²⁴ Dl. 39,017, 1497-ben már mint váradi püspök Dl. 20,559; Dl. 32,552.

²⁵ Dl. 21,132.

²⁶ Hajnik feltevéését, hogy a két István püspök és locumtenens talán ugyanaz volt, helyesnek bizonyítják a köv. adatok: Egy 1505. okt. 24. a personalis praesentia előtt kelt fassio alatt ez áll: «Coram me Stephano episcopo postulato Nitriensi etc.» Dl. 21,500. — 1506. febr. 23. pedig a szerémi püspököt mondja electusnak egy oklevél (Iohannes Orzagh de Gwth electus Sirmiensis, Országos lt.). Tehát tényleg a szerémi püspök ment át a nyitrai püspöki székre. L. még Dl. 21,352, 21,500, Kukuljević: Privilegia et libertates regni Croatiae stb. I. 253., Dl. 22,275.

²⁷ Hajnik i. m. 20.

²⁸ Blagay-oklt. 453., Dl. 33,644, Ep. procerum I. 173., Dl. 24,048.

²⁹ 1525—1526. Dl. 24,197, 24,306.

³⁰ A pecsétek felirata «iudiciale». (Pl. S+IVDI+

S+D+WLADISLAI stb. Dl. 19,053). Azonban az 1507: IV. tc. «sigillum iuridicum»-ot mond, éppúgy, mint az oklevelek. Dl. 24,306.

³¹ 1486: LXVIII. tc., 1507: IV. tc. és 1514: XLIV. tc., 1526-ban II. Lajos elrendeli, hogy egy vizsgálatról majd a locumtenens adjon oklevelet: «litteras tandem... necessarias per egregium magistrum Nicolaum Thwroczy personalis presentie nostre locumtenentem sub sigillo nostro iuridico apud ipsum habito... dari volumus.» Dl. 24,306. Verbőcztől egy alkalommal külön jegyzet kéri a pecsételést: «E(gregia) d(ominatio) v(estra) dignetur has propter Deum sigillare.» Dl. 23,930.

³² 1466: «Lecta S(tephanus) p(re)p(ositus) C(olocensis).» Kállay-cs. lt. N. M. 1486: «Lecta per Thomam Dragy.» Gróf Forgách-cs. lt. N. M. 1506: «Lecta cum tenore (oklevélátírás!) per me Stephanum episcopum Nitriens. etc.» Dl. 16,079.

³³ 1477: «Lecta et correcta in dictione sabbato per me Ladislaum prepositum.» Dl. 17,906. 1518: «Lecta et correcta per Werbewczy.» Kisfaludy-cs. lt. N. M.

³⁴ Dl. 19,337.

³⁵ Károlyi-oklt. III. 127. és 129.

³⁶ Mátyás 1486. okt. 4-i mandatum Szapolyai Imre nádornak, Bátori István országbírónak, «item egregio Thome de Drag personali presentie nostre locumtenenti» stb. szól, Zichy-oklt. XI. 442., pedig János váradi püspök már 1486. jún. mint «aule nostre secretarius cancellarius» szerepel. Dl. 38,552. Az 1486: LXVIII. tc. is valószínűleg csak azért említi a titkos kancellárt, mert az akkori fő- és titkos kancellár (aki kiszabadulása után megint viselte e címet) kegyvesztetten Árva várában volt fogoly. L. még Formulae solennes styli 417. és Zichy XI. 508. 1464 előtt azonban a főkancellár után külön a titkos kancellárt is felemlítik s csak azután jön a specialis praesentia cancellarius, ill. locumtenense. Dl. 15,336, Zichy-oklt. X. 277.

³⁷ Sőt ha ketten viselték a fő- és titkos kancellári címet, mind a kettőt. Teleki XI. 318., Dl. 18,305, Csáky (I.) 438., Dl. 21,352, Blagay-oklt. 453. Mikor II. Lajos alatt a kancellár (Szalkai) jut hatalomra s őt nevezgetik «gran canzelier»-nek: a bírói parancsok akkor is Szatmári fő- és titkos kancellárnak szólnak. Dl. 33,644. A főkancellárnak a bíraskodásban való állandó szerepét bizonyítja, hogy egyideig Bakócz házában tartották a királyi törvényszék üléseit. (1519-ben II. Lajos oklevele mondja: «in domo reverendissimi domini cardinalis Strigoniensis, in qua scilicet cause regnicolarum nostrorum adiudicari consueverunt.» Dl. 23,219.)

³⁸ Zichy-oklt. X. 198.

³⁹ Hajnik: Személyes jelenlét 16., Zichy-oklt. X. 198. 1464: Dl. 15,520.

⁴⁰ Dl. 37,830, 37,839.

⁴¹ 1479-ben Mátyás megparancsolja, hogy a harcban nem vonult biharmegyei nemesek megbüntetésénél, Tordai András personalisi prothonotarius és fia javait kíméljék meg «... tum (vero) propter fidelitates et servitia eiusdem et etiam propter sue etatis senectutem». Dl. 18,287. Ezután még öt évig szerepel. Dl. 24,775, 18,892, 18,960. V. ö. 44. j.

⁴² Dl. 15,944. Vezetéckneve (de Buda) említették: *Formulae solennes* 241. l.

⁴³ Dl. 17,088, gróf Forgách-cs. lt. N. M. (1473). Utóljára 1483-ban szerepel Dl. 18,771. De utódja csak 1484-ben említették. (L. köv. j.) E két prothonotariusnak kb. egyidőben való távozása Váradi Péter főkancellár és locumtenens szintén 1484-i eltávozásával állhat kapcsolatban.

⁴⁴ 1484-ben «Andream de Thorda et condam Iustinianum doctorem prothonotarios nostros» említi Mátyás egyik oklevele, egy általuk nem régen végzett vizsgálatról szólva. Dl. 18,960.

⁴⁵ 1486—1488. N. Múz. lt. törzsa. (1486), Ghyczy-cs. lt. N. M. (1487), Zichy-oklt. XI. 480. 1489-ben említették «Adrianus prothonotarius regius». Frangepán-oklt. II. 188.

⁴⁶ 1486—1500. Dl. 19,202, 37,684, 38,798.

⁴⁷ 1489—1497. Dl. 19,562, br. Balassa-cs. lt. N. M. (1495), Dl. 36,973.

⁴⁸ «De Ellyewelgh». 1498—1506. Dl. 20,714, 21,151, br. Perényi-cs. lt. N. M. (1506.)

⁴⁹ «De Marocha». 1502—1513. Dl. 21,140, 22,171, 22,437.

⁵⁰ «De Mezewgyan». 1504—1511. Dl. 20,696, 16,711, N. Múz. lt. törzsa. (1511.)

⁵¹ «De Bellyeny». 1514—1520. Dl. 22,921, Perényi-cs. lt. 23,042.

⁵² 1518—1520. Dl. 37,998, 23,262, N. Múz. lt. törzsa. (1518.)

⁵³ «Mylethynczy». 1523—1525. Dl. 23,808, 24,057.

⁵⁴ 1523. Dl. 23,771.

⁵⁵ 1524—1525. Dl. 24,108, 24,096.

⁵⁶ 1526. Dl. 24,306.

⁵⁷ Kancelláriai tevékenységüket bizonyítják az ilyen jegyzetek: 1468: «Lecta per magistrum Andream de Thorda.» (Dóry-cs. lt. N. M.) 1473: «Lecta Dy(onisius).» (Gróf Forgách-cs. lt. N. M.) 1489: «Lecta et correcta per magistrum Adam.» (U. o.)

⁵⁸ L. 135. j., ahol egyszerre hét notariusról hallunk.

⁵⁹ Hajnik: A magyar bírósági szervezet és perjog, 60. l.

⁶⁰ U. o. 59—60. l. V. ö. Dl. 20625, 20679.

⁶¹ Fraknói V.: A budai krónika, Bp., 1900. (Bevezetés.)

⁶² Bonfini, decas IV., lib. VII., pag. 649. (Schwändt-nernél.)

⁶³ V. ö. Fraknói V.: Werbőczy István élete. Bp., 1899.

⁶⁴ Így pl. Werbőczy, aki mint conservator kezdte a nagy kancelláriában (1483: «R^{ta} per me Stephanum de W. cons.» Dl. 33,435, 18,829), később országbírói és erdélyi prothonotarius volt (Dl. 21,755, Károlyi-oklt. III. 78.) s 1514-ben locumtenens lett. V. ö. Fraknói i. m.

⁶⁵ Thallóczy L.: Jajcza története i. m. Oklevéltár, 19. l.

⁶⁶ Dl. 15,699, 28,058, 18,714.

⁶⁷ Hajnik szerint (Magyar bírósági szervezet és perjog 32. l.) a nádori bíróságnak a curia többi bíróságaitól való némi különállását az mutatja, hogy a nádor előtt folyt perben a bírságok őt illették. Ez azonban, úgy látszik, most megszűnik. 1489-ben ugyanis Mátyás

a garmelléki konventnek «lengedi illas duas partes udiarias», melyet egy, a nádor előtt ellenük folyt per következtében «nobis ut iudici provenire et reddere deberent.» Dl. 19,500.

⁶⁸ Amennyiben a bírói parancsok őt is felemlítik, amire a XV. században nincs példa. Dl. 24,048. V. ö. 1486: LXVIII. tc.

⁶⁹ A nádornak hadügyi téren, a tárnokmester egy ideig kincstárnok is volt. stb.

⁷⁰ Egy diplomáciai iratot Bátori István helyett is «qui scribere non potuit», a kancellár ír alá. Firnhaber: Beiträge zur Geschichte Ungarns i. m.

⁷¹ A personalis praesentia előtt egy alkalommal azért is támadják az országbíró ítéletlevelét, mert «libera statera» helyett «libra statera» került bele. (Dománovszky S.: A szepesi városok árumegállító joga, Bp., 1922. 78. l.)

⁷² Első ilyen intézkedés az 1478: XII. tc.

⁷³ Hajnik: Személyes jelenlét 23—24. l. Mátyás olykor személyesen tartott megyei congregatiókat is (congregatio per maiestatem nostram celebrata), amikor szintén «coram nostra personali presentia» történt a bíraskodás, de az ilyen ügyeket rendszerint a curiában folytatták tovább. Dl. 16,513, 16,522.

⁷⁴ A personalis praesentia mindig «unacum prelati, baronibus, magistris prothonotariis (et regni nostri nobilibus)» ítélt. Dl. 16,654, 19,216, 35,038, 37,673, 19,252, 34,231, 15,520. A specialis praesentia is: Zichy X. 146. L. még az 1462: I. tc. rendelkezését.

⁷⁵ «Ex deliberatione prelatorum et baronum ac regni nostri nobilium» s más hasonló kifejezések, úgy a specialis, mint a personalis praesentianál. Zichy-oklt. X. 21., 103., 148., 149., 197.

⁷⁶ Héderváry-oklt. I. 422., 427.

⁷⁷ Referens 1467-ben. III. fej. 54. j.

⁷⁸ Referens 1458—1462. III. f. 9. és 10. j.

⁷⁹ Referens 1458-ban. III. f. 32. j.

⁸⁰ Referens 1460-ban. III. f. 36. j.

⁸¹ Referens 1461-ben. III. f. 21. j.

⁸² Referens 1459—1464. III. f. 14. j.

⁸³ Referens 1460-ban. III. f. 37. j.

⁸⁴ Referens 1460, 1463-ban. III. f. 38. és 25. j.

⁸⁵ Referens 1461—1463. III. f. 40. és 22. j.

⁸⁶ Átírva 1464. aug. 17. a király bírói pecsétje alatt. Dl. 15,520.

⁸⁷ Igen érdekes példa még 1461-ből: Zichy-oklt. X. 198. A Jagelló-korban csak akkor került az ítéletlevélbe ilyenféle felsorolás, ha «coram nostra maiestate» folyt az ügy, amiről azonban szintén a personalis praesentia által használt pecsét alatt kelt az oklevél. Dl. 20,136.

⁸⁸ 1478: XII., 1495: VIII., 1498: II., 1500: X. tc. stb. V. ö. 1458: XXXII. tc. (Kovachich: Sylloge 147. l.) A központi kormányzat fejlődésére rendkívül jellemző, hogyan válik el a királyi tanácstól a «bírói szék». Mátyás uralkodása első felében a kettő még azonos egységgel. Így az 1462: I. tc. a personalis pr. elé tartozó ügyekről szólva csak annyit kíván, hogy: «interesse debent iudicio huiusmodi causarum prelati et barones, qui tunc

in curia domini regis fuerint constituti» s ezt bizonyítja az előbb idézett felsorolás is. Az 1478-i országgyűlés azonban már külön kijelölte azokat a főpapokat és főurakat, akik a bírói szék tagjai lesznek: «Et quod reverendissimus dominus Colocensis (a főkancellár!) nec non magnifici domini palatinus et comes Stephanus de Bathor ac prelati et barones ad iudicium et iudicandum nunc in presenti congregatione electi vel autem eorum media pars, semper in iudicio tam octavarum, quam etiam brevium evocationum interesse debeant.» (XII. tc.) De még mindig csak «prelati et barones». Nagy változást jelent az 1495: VIII. tc., mely csak 3 főpapot, 3 főurat, de 14 köznemeset rendel «pro coassessoribus» (bár még csak octavák idejére), kik már fizetést is kapnak. (L. még 1498: VII. tc.) S a teljes különválást mutatja az 1500: X. tc., mely megengedi, hogy az ezután állandóan működő bírói szék tagjainak (4 főpap, 4 főúr, 16 köznemes) fele a királyi tanácsba is bebocsáttassék (admitti debebunt!).

⁸⁹ V. ö. pl. az 1514: LV. tc. rendelkezését.

⁹⁰ Dl. 33,644.

⁹¹ V. ö. Vinkler János i. m. «Az állandó bíraskodás» c. fej.

⁹² I. N. Kovachich, Sylloge 147. l.

⁹³ Dl. 18,258, 22,514, 37,673.

⁹⁴ 1514: LV. tc.

⁹⁵ Vinkler János i. m. 123. és Rugonfalvi Kiss István: A magyar helytartótanács I. Ferdinánd korában és 1549—1551. leveles könyve, Bp., 1908. III. l. másképpen csoportosítják a personalis praesentia elé tartozó ügyeket, főképpen a törvények alapján. Alábbi összeállítás azonban — a personalis praesentianak a gyakorlatban kialakult hatáskörét akarván rajzolni — inkább az okleveleken nyugszik.

⁹⁶ Zichy-oklt. X. 31., 46., Haan Lajos és Zsilinszky Mihály: Békésmegyei oklevéltár, 1877. 177. l., Dl. 15,288, Zichy-oklt. X. 5., 52., 79., Hazai oklt. 423. V. ö. 1458: XXXII. tc. (Sylloge 147) és 1462: I. tc.

⁹⁷ Dl. 16,241, 18,375, 18,912, 18,997, 37,867, 18,912, 18,997, 19,799, 37,867, Károlyi-oklt. III. 98. Dl. 37,867, 37,868, Zichy-oklt. X. 36., u. o. XI. 267., Békésmegyei oklt. 127. Ilyen ügyekben, amíg megvolt, a specialis praesentia is intézkedett, H. okmt. V. 265., Máramarosi diplomák 428., Károlyi-oklt. II. 353., Dl. 19,790, 15,790. L. még Héderváry-oklt. I. 483.

⁹⁸ Teleki XI. 367., Dl. 16,289, Zichy-oklt. XI. 117., H. okm. III. 425., Teleki XI. 166., 355., Dl. 16,289 Komárom vm. középkori oklevelei, 99. V. ö. 1495: XV. tc. és 1526: XXXIII. tc.

⁹⁹ Héderváry-oklt. I. 366., Székely-oklt. I. 216., Károlyi III. 25., Dl. 16,289, 18,083, Károlyi-oklt. II. 475., Héderváry-oklt. I. 366, Dl. 17,722, Zichy-oklt. XI. 524., Formulae solennes 170., Zichy-oklt. XI. 524., Dl. 18,083, T. Tár IX. 87., Dl. 16,289, Károlyi-oklt. II. 511. V. ö. 1514: XV. tc.

¹⁰⁰ Dl. 16,664, Héderváry-oklt. II. 378., Dl. 17,906, 19,118, 19,310, 37,608, Héderváry-oklt. I. 378., Dl. 19,926.

¹⁰¹ Sopron tört. I. 5. 325., M. G. Kovachich: Codex authenticus iuris tavernicalis. Budae, 1803. 47., For-

mulae solennes styli 212., Tripartitum, P. I., T. 8. V. ö. Kaprinai: Hungaria diplomatica II. 188. 9. j., Formulae solennes 204. (Tárnokjogi cikkelyek.)

¹⁰² Itt meg kell jegyeznünk, hogy a kancelláriai tagok nemcsak a curiában és nemcsak a personalis praesentiaival kapcsolatban fejtettek ki bírói működést. 1471-ben Gábor e. et c. kalocsai érsek fő- és titkos kancellár, mint «in causis in presentia iudicis curie prefati domini nostri regis vertentibus iudex deputatus» szerepel, Dl. 17,253. 1472-ben László budai prépost alkancellár és locumtenens (a referensként gyakran szereplő) Parlagi György m. ianitorum-mal együtt Sopron vm.-ben congregatio generalis-t tart, Dl. 17,394. Ilyen még Dl. 17,486.

¹⁰³ T. Tár 1887. 562. l.

¹⁰⁴ Károlyi-oklt. III. 154.

¹⁰⁵ Sopron vm. t. Oklt. II. 121. l.

¹⁰⁶ Dl. 17,088, 19,479, 20,193.

¹⁰⁷ Dl. 16,419, 16,537.

¹⁰⁸ Dl. 17,773.

¹⁰⁹ Dl. 16,419.

¹¹⁰ Dl. 16,537.

¹¹¹ Wagner, Diplomatarium com. Sarosiensis 242.

¹¹² Először 1466. márciusából ismerek ilyenét. Dl. 16,323.

¹¹³ Dl. 16,537, 16,538, 16,946, 17,773 stb.

¹¹⁴ Dl. 16,419, 17,088, 18,771.

¹¹⁵ Dl. 17,508, 17,773, Károlyi-oklt. II. 462., Zichy-oklt. XI. 293.

¹¹⁶ N. Múz. lt. törzsa. (1486), Teleki XII. 354.

¹¹⁷ Dl. 19,202, 19,318, 19,358, 19,479.

¹¹⁸ Dl. 19,562, 36,973, 20,528.

¹¹⁹ Dl. 20,714, 39,032, 21,019.

¹²⁰ Héderváry-oklt. I. 503. Mindezek olyan jogügyletek voltak, melyek a curiában történtek. Előfordult azonban az is, hogy a Mátyás által személyesen tartott pest- és pilismegyei congregatiókra tettek bevallást «coram Thorda», amiről szintén a personalis praesentia regia pecsétje alatt kelt az oklevél, pl. «quinquagesimo octavo die congregationis antedictae in loco memorato.» Dl. 16,537. Hasonló: Dl. 16,538- (mindkettő 1467). Sőt később arra is volt eset, «quod egregius magister Matheus de Mezewgyan prothonotarius personalis presentie nostre, eandem nostram personaliter veniens in presentiam retulit eomodo, quod cum ipse in festo beatorum Viti et Modesti martirum proxime preterito in castro Gywla fuisset constitutus, extunc illustris domina Beatrix de Frangepan... coram ipse personaliter constituta, fuisset confessa, sponte et libere in hunc modum» stb., amiről Budán kelt az oklevél, 1508. júl. 13. «Lecta per prefatum Mezewgyan.» Dl. 37,839. Hasonló eset 37,830. Maga a locumtenens azonban Budán kívül is állíthatott ki oklevelet az előtte történt fassioról. Károlyi-oklt. III. 127., 129.

¹²¹ Károlyi-oklt. II. 335., H. okmt. V. 280.

¹²² Zichy-oklt. X. 361.

¹²³ Dl. 17,773.

¹²⁴ Zichy-oklt. XI. 482.

¹²⁵ Dl. 17,254.

¹²⁶ Héderváry-oklt. I. 436., Dipl. com. Sarosien-sis 78.

¹²⁷ Károlyi-oklt. II. 462.

¹²⁸ Héderváry-oklt. I. 445., Csáky-oklt. (I.) 462.

¹²⁹ Károlyi-oklt. II. 116.

¹³⁰ Frangepán-oklt. II. 249.

¹³¹ Formulae solennes styli 481. 1473-ban néhai Rozgonyi Osvát kis fiát hozták a personalis praesentia elé. «Qui quidem Osvaldus sicuti nobis et eisdem prelatibus ac baronibus regni nostri nobilibus et magistris prothonotariis animo metiri et considerari poterat, puer duodecim annorum existere apparebat.» Dl. 17,508.

¹³² Formulae solennes styli 481.

¹³³ Holub J.: Az életkor szerepe középkori jogunkban és az «időlátott» levelek. Bp., 1922. 67. l. — Itt jegyezzük meg, hogy olykor a nagy kancelláriában is keltek hiteleshelyi kiadványok. Így pl. 1512-ben «coram nobis» tesznek bevallást Perényi Imre nádor és Tarczai Miklós s az oklevél alatt, «quibus secretum sigillum nostrum, quo ut rex Hungarie utimur, est appensum», a titkos kancellár neve olvasható: «Coram me Georgio episcopo ecclesie Quinqueecclesiensis cancellario regio etc.» (Péchy-család lt. N. M.)

¹³⁴ Érdekes példa, mely egyúttal a kancellária szervezetére is világot vet, a következő: Mátyás 1482-ben «castrum nostrum paternum et hereditarium Hunyad» Corvin Jánosnak adományozván, megparancsolja a budai káptalannak, hogy küldje ki a maga emberét, «... quo presente magistri Jacobus de Bodog Azonfalwa *cancellarie nostre* vel Brictius de Pesth sive Stephanus Olah canonici ecclesie Budensis aut Paulus de Babod vel alter Paulus de Bala vel Albertus de Pelen aut Emericus Ethele de Sool vel Johannes de Barcza *personalis presentie nostre locumtenentis* vel Ladislaus Herman de Zenthmarthon aut Petrus Chermel de Zenth Jakab vel Sebastianus de Korothna sive Stephanus de Dorozlo vel Johannes de Baxa aut Paulus de Keledfalwa vel Georgius de Polyan aut Mathias de Roycha sive Benedictus de Soskwth aut Thomas de Kech *curie nostre regie notarii* aliis absentibus homo noster regius de curia nostra ad id specialiter transmissus» iktassa be a herceget. Dl. 37,653.

¹³⁵ Formulae solennes styli 247. l.

¹³⁶ Zichy-oklt. X. 386. jegyzet.

¹³⁷ Formulae solennes 247.

¹³⁸ Dl. 20,625, 20,631, 20,679.

¹³⁹ Dl. 17,677, 20,625, 20,679.

SZILÁGYI LORÁND.

AZ OCSKÓI OCSKAY-CSALÁD

(Második befejező közlemény)

Nem lenne teljes az Ocskay-családról szóló tanulmányom, ha a bevezetésben említett állítólagos ősrökről szóló adatokat nem közölném.

a) A *dubi Lövő-család*.

Okmányilag 1287-ben lép fel azon alkalomból, hogy Bogha comestől 9 márkáért megveszi annak vételjogon tulajdonát képező Luchunch nevű s a Vág túlsó oldalán fekvő földjét. Vevőkként Salmer fiai, Mihály és István szerepelnek, kik egyébként rokonai. A vételhez mint szomszéd Aba fia, Aba is hozzájárul. A nyitrai káptalannak ugyanazon évi okmánya szerint Bogha szavatos-ságot vállal az ügyletből kifolyólag.

Budúr comes a sághi konvent előtt bevallást tesz a Lövő (sagittarius) család részére. A fentebb említett Aba 1306-ban átengedi Luchunch nevű földjét, sőt megajándékozza a neki híven szolgáló, érte és javaiért véreket ontott Salmer fiukat Gerencsér nevű vett faluval. Megtudjuk ezen, a nyitrai káptalan által kiállított okmányból, hogy a két testvér Abának Szenice nevű várát védelmezték Vencel király ellenében, midőn ez fiát

hadai élén az országból kivette. Ezen alkalommal Mihály elesett, István pedig vérét ontotta és testén csonkítást szenvedett. Az adományozáshoz hozzájárult Aba fia, Miklós is. Az adomány azonban csak István részére szólt. Ők akkor már nős és családós férfiak voltak. Mihály neje Kinga, zsuki Kenéz leánya; ennek második férje Chelle János. Ezekkel később még találkozunk. Ezen a néven rokonok Veres Ábrahámmal.

Csak Máté 1316-ban szept. 26-án Jókő vára alatt kiadott oklevelével megerősíti Lövő Istvánt Dub, Diós és Gerencsér birtokában, ahogy azokat annakidejében Abától kapta volt, bírja azontúl békében és minden akadály nélkül. Felmenti őt az alsóbb bíróság előtt való megjelenés alól és csak az ő ítélőszéke előtt tartozik megjelenni. Nem tartozik vele táborba szállani, hanem helyette fia, Miklós lesz köteles katonáskodni. Erre a szent feszületre tett esküvel kötelezte magát Mátyus úr. Kezesekként aláírták főbb hívei, maguk is esküt tette a feszületre.

Az előbb említett Mihály özvegye nem sokáig gyászolta hős férjét, egy-kettőre férjhez ment

Chelle Jánoshoz, ki Miklós pozsonyi főispán familiárisa volt. Sok perpatvar volt az új sógorral, ki mindenáron ki akarta erőszakolni az özvegynek kijáró hitbér stb. kiadását. Nem rettent vissza még az erőszakoskodástól, s mikor István makacszkodott, elfoglalta s mintegy zálogul tartotta annak Anya nevű pozsonymegyei faluját és azt sem szép szóra, sem tiltakozásra ki nem adta. A birtokot hosszú ideig, vagy húsz évig birtokolta, mi érthető is, hiszen ő a pozsonyi főispán, tehát a király embere volt, míg István — mint láttuk — előbb az Aba-családot szolgálta, utóbb pedig Csák Máté mellé állott, s így politikai ellenfelek voltak. Hogy megszűnt a politikai feszültség, István úr sietett a visszaszerzéssel, Chelle sem engedett, perpatvarkodás, majd tettelegesség lett a dologból. A hatalmasabb élt a keze ügyében állott eszközökkel, magához vett néhány várkatonát és elfogatta István urat, elverette a hajthatatlant és lezáratta. Az egésznek hatósági színezetet adott. A megkínzott ember nem hagyta annyiban, ura közbenjárásával felelősségre vonatta a főispánt, ki szörnyű rossz néven vette a házsártos ember tettét. Rögtön intézkedett, hogy a megbántott ember elégtételt kapjon. Addig pedig, míg a dolog peres része el nem dől, Chellének és társának, Sebőnek — ki rokona volt — kezeseket kellett állítaniok. A lefolytatott vizsgálat sok gaszágot derített ki és Chelle ügye rosszul állott; a per kimenetele nem volt kétséges. Ekkor néhány jámbor ember közvetíteni kezdé a bonyodalmasban járókat, és fáradozásuknak meglett a gyümölcse, egyességre léptek az ellenfelek, olykép egyezkedvén, hogy Kinga asszony lemond igényéről, István úr pedig megbocsátja férje sok gonoszságát, visszavonja a pert.

A következő irat is panaszos. László és Eynard, nyitrai főispánok előtt István úr szomorúan panaszolja, hogy a másik Luchungban lakó Móka fia, Mihály, Szent Domonkos hitvalló elmúlt ünnepén berontott a panaszttevőnek falujába és onnan erőszakkal elhajtotta azt a négy ökröt, amely a panaszosnál zálogban volt. Mihály ugyanis férjhez adta nővérét és a lakodalomhoz kölcsön kért néhány értékes női öltönyt, nevezetesen: egy iperni kék öltönyt, egy iperni vöröszínű, arannyal hímzett széles női tunikát és egy kék iperni posztóból való övet. Az erőszakoskodó ez alkalommal elhajtott még 28 darab marhát,

részben a panaszos, részben jobbágysai tulajdonát, és azokat kiadni nem akarja.

Ugyancsak nagy sérelem esett István úron és a családján akkor, midőn a fenti Mihály szövetkezvén Farkas jókői alvárnaggyal és azok fegyveres szolgálival gyertyaszentelő ünnepé előestéjén (febr. 1-én) a panaszos luchungi házába, hol ő, neje, gyermekei és hozzátartozói tartózkodtak, latrok módjára betörték, az ő és jobbágysainak ingó és ingatlan dolgait mintegy 100 márka értékben elvittek. Őt és fiát, Miklóst elfogták és bilincsbe verve 25 napon át fogva tartották; két asszonyt, a panaszos jobbágysainak nejeit meggyalázták, feleségének még az övét is elvették és pusztán, ingben elzavarták. A falut 25 napig megszállva tartották, minden gabonáját és szénáját, nemkülönben a jobbágysokéit is lovaikkal feletették és egyébként elpusztították, jöllehet ő erre okot nem szolgáltatott. A káptalan kiküldöttje, Miklós pap, Mihály nevű szolgabíróval így állapították meg a tényállást 1328-ban.

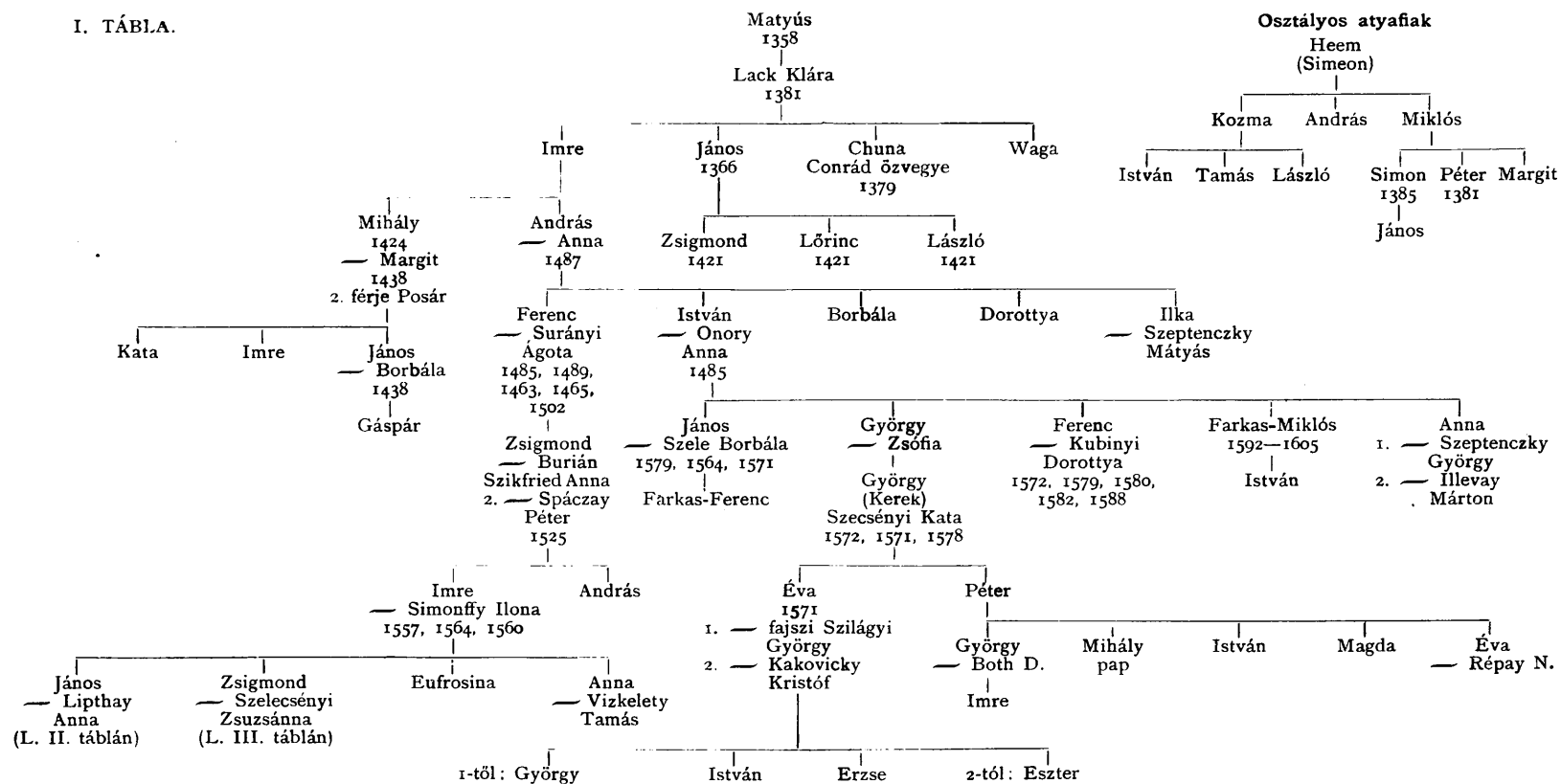
Midőn Kont Miklós nádor 1366. június 29-én Nyitra városa mellett megyegyűlést tartott, Dubi Miklós fiai, Jakab és Mihály panaszt tettek Dubi Karácson fia, Miklós ellen azért, mert ez az őket jogosan megillető falunak a felét már régebb időtől fogva birtokolja nagy kárukra. Ők az elfoglalás okát szeretnék tudni. Miklós azonban, jöllehet meghívták és reá ott a törvényes napok alatt vártak, sem nem jött, sem nem küldött (t. i. megbízottat), ezért, ha elmaradását igazolni nem tudja, pervesztesnek nyilvánítják.

László oppelni herceg nádornak ugyanazon a helyen 1368-ban tartott gyűlésén Jakabot elmarasztalták Beke fia, István ellenében három márkában. Ezt ő lefizette. Van erről még egy másik irat is.

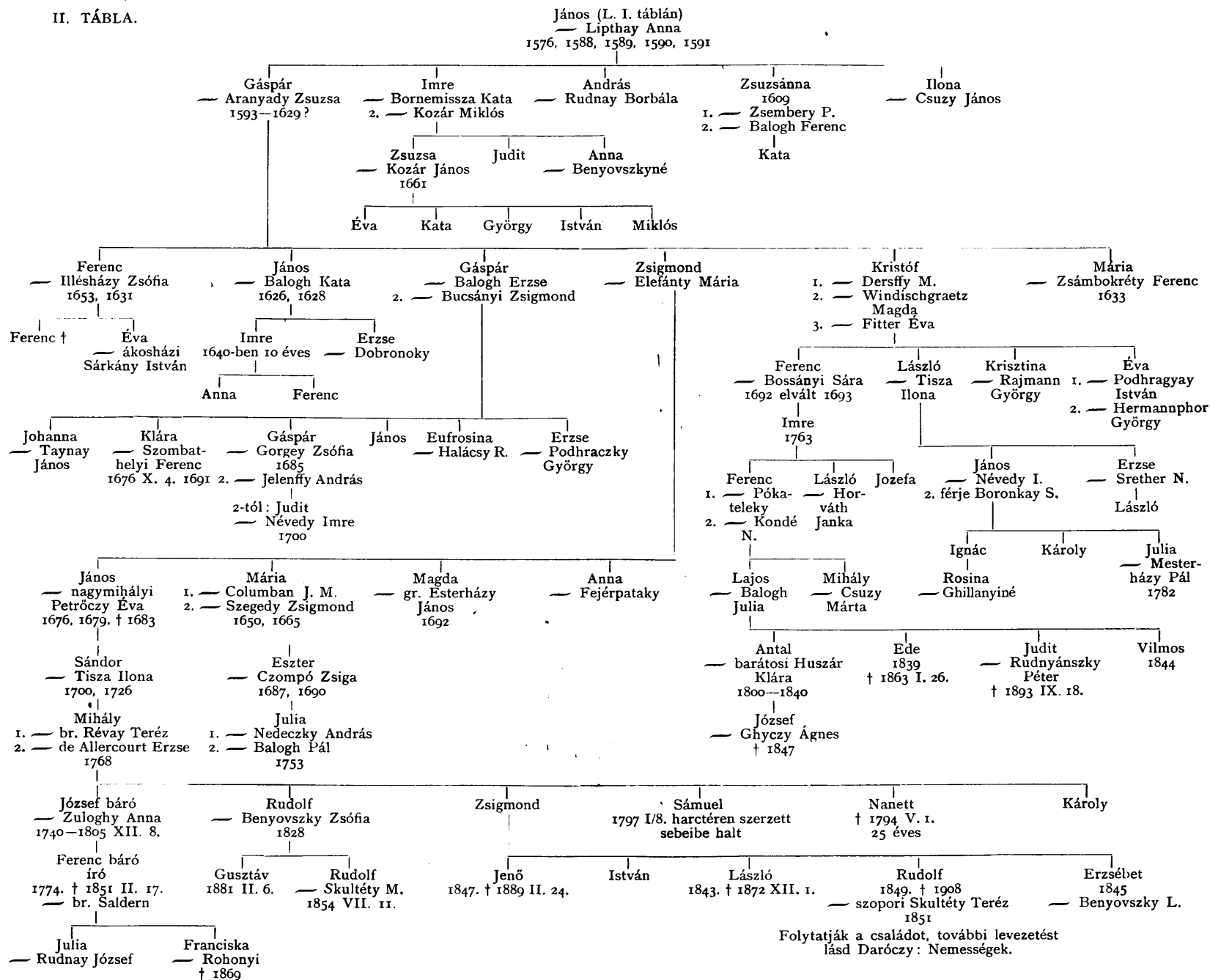
1371. febr. 10-én a zabori konvent előtt Jakab elzálogosítja fél Kysdudvágzeg faluját Kossuthi Péter fia, Bekének 10 márkáért. Úgy látszik, hogy ez az előbbi pernek a folyománya.

1381. jún. 8-án Lajos király meghagyja a zabori konventnek, vizsgálja meg, mi igaz Lővő Jakab azon panaszában, hogy mikor ő pünkösdi ünnepé előtti pénteken Vígvár községbe ment szent misét hallgatni, akkor dubi Szőkének mondott István felesége veszekedés undok ösztönétől sarkallva népeit, nevezetesen Beke fia, Pált, vejét reászabadítva (küldve) meg akarta ölni. A vizsgá-

I. TÁBLA.

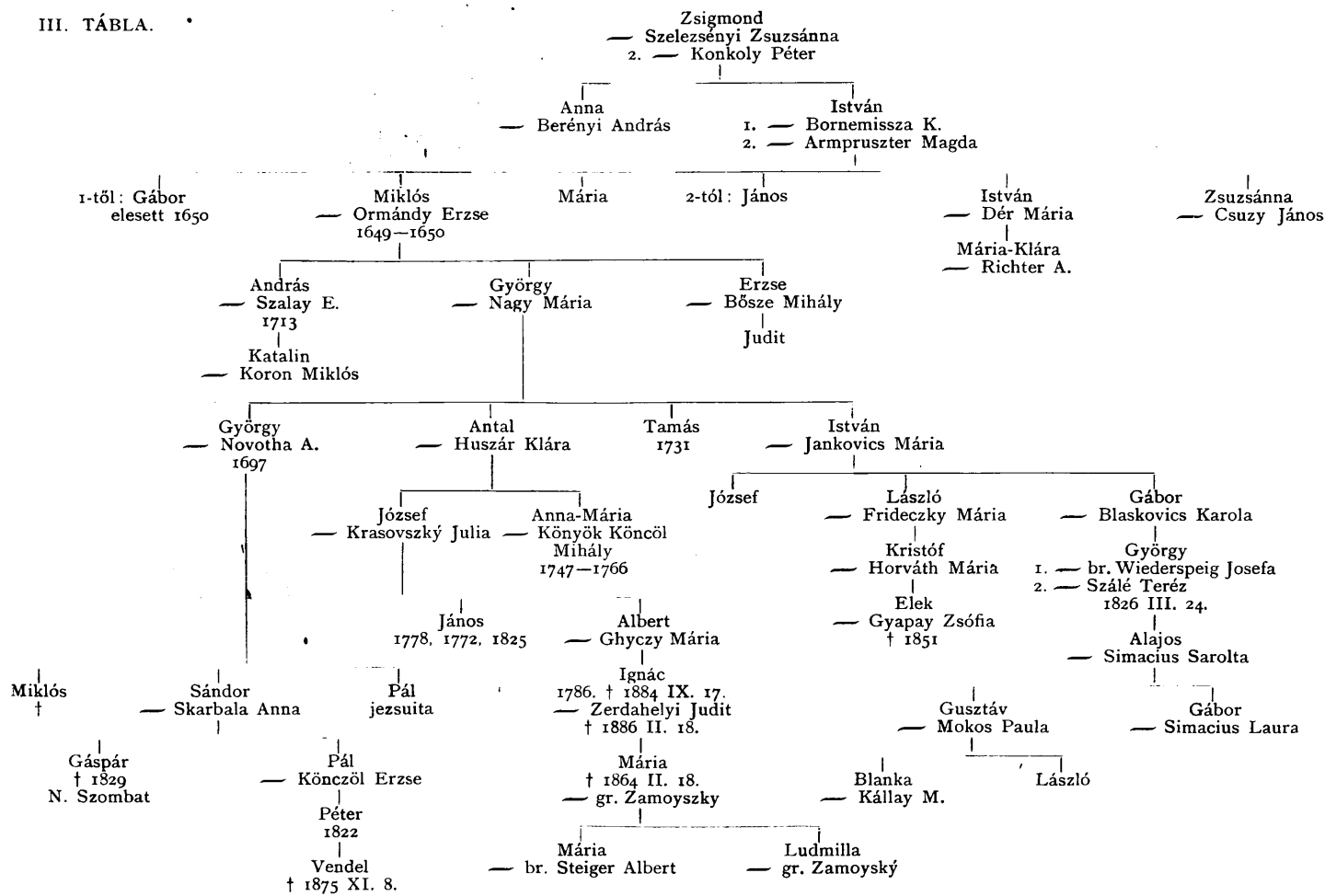

II. TÁBLA.

Folytatják a családot, további levezetést
lásd Daróczy: Nemességek.

III. TÁBLA.

lathoz ocskói Lack fia Jánost, Miklós fia Pétert, ocskói Domonkost, dubi Karácson fia Andrást, dubi Tenke Miklóst, Geréb Jakabot rendeli.

1401-ben Chanádon kelt iratával Királyföldi Miklós fia Derslaus, dévai várnagy megfogadja, hogy azokért a hívséges szolgálatokért, melyeket Jakab fia, Miklós és testvére, István a király úrnak és az erdélyi vajdának tettek, a nyitrai megyei Spanföldre nevű néptelen földet, mely Chadeusnak elhúnytaival a király úrra szállott, felkéri, mit ha nem tenne, nem tudna vagy nem akarna, akkor az ő saját birtokaiból ad hasonló értékűt.

1405-ben nyitrai káptalan előtt Csallóközi Miklós leánya, Klára, dubi Péter fia, János özvegye vallja, hogy dubi Lövő Jakab fiai, Miklós és István őt Losonc nevű birtokból kifizették.

1406-ban ugyanezek bizonyos szántóföldek ügyében Kisapponyi Péterrel kiegyeznek.

1407-ben Zsigmond király Kassán, febr. 7-én kelt rendeletére a nyitrai káptalan megidézte dubi Bozák Miklós és testvére, István panaszára Moroczfalvai Egyed fia Györgyöt és leányát azért, mert egyik dubi jobbágyukat bántalmazták.

Forgách Péter főispán és a szolgabírák jelentik, hogy mivel az előbb idézettek meg nem jelentek, ezért megbírságot adják őket.

1408-ban Zarában kelt iratával dubi Bozák Miklóst és testvérét felmenti az ellenségeik ellenében elkövetett jogtalanságokért.

Stibor vajda évnélküli iratában meghagyja várnagyainak és tisztjeinek a vágmelléki uradalmaiban: támogassák Bozákot és ne bántsák. Ugyanő ír 1408. május 16-án Nagyszombat városának, hogy mivel a király úr dubi testvéreket kegyelmébe fogadta, ne bántsák őket. Úgy látszik, vérében maradt a garázdálkodás.

1412-ben hatalmaskodással vádolja őt dubi István fia, György és neje, néhai dubi Egyed fia, István leánya, hogy Fülöp, Jakab ünnepe körül (júl. 1) házukra tört, két lovukat elhajtotta.

1412-ben Palásty Egyed bírságbehajtó nyugtatója, hogy Jakab fia, Miklós azt a büntetést, melyre őt Gara Miklós elnökletével Csejte mellett tartott gyűlésen elítélték, lefizette.

Ez időtájt békésen intézik el azt a perpatvart, mely közöttük a vitás földterületre nézve fennállott (Pásoldföld) — némely jámbor férfiak közbenjárására kibocsátja — pedig még Zsigmondnál is panaszkodott, ki 1413. május 1-én

Körösön kelt iratával meghagyja Stibornak, hogy különbeni neheztelése alatt őt ne engedje háborgatni.

Van még egy irat az 1413. évről. Panaszkodó irat ez, melynek értelmében még nikápolyi csatában Bogyiszló fia, Miklósnak kölcsön adott lovát keresi.

Utolsó irat 1425-ből való. A nyitrai káptalan előtt megegyeznek borii Pál fia, Péter és Bozák Miklós. Péter kezén megsebesítette Miklóst, fizet érte 30 forintot.

Úgy látom, kihalt a család, mert ezen időben Ocskóiak lépnek fel új birtokosul Dubovanban!

b) *A cseklészi Vörös-család.*

Elmondottam, hogy Luchung egyik része Roland alispáné, másik része Nyarad fia, Izsépé volt. Bogha comes pénzen szerezte meg ezeket a birtokokat, és láttuk, mint került el tőle az a rész, mely Rolandot uralta. A másik rész sem volt nála sokáig. 1289. június 16-án előrkötötte azt a nyitrai káptalan előtt rokonainak, Pál fia, Marcellnek 10 márkáért és egyúttal szavatosságot vállal mindenkivel szemben és ígéri, hogy a vevőket pereskedés esetén védeni fogja.

A vevő család igen szapora, nem egészen 40 évre a vétel után egész sereg atyafi szerepel eladóként azon vásár alkalmával, mikor a mendei Sámuel fia Finta, jókői várnagy 8 márkáért megvette Chema fia Dénes fia Chorus, Bethlen és István; továbbá Bethlen, Kopoth Miklós és Dénesnek egy ekényi luchungi földjét.

A birtokszétdarabolás következményeként beállanak a családi perpatvarok, melyek rövid időn belül valóságos csatákká fejlődnek. Az egyébként közeli rokon két család nem egymásnak, — ahogy a törvény is kívánta — hanem inkább idegennek veti zálogba, illetve eladja kis birtokrészeit. A közéjük került idegent mindenféle imposzturával igyekeztek elzavarni, az meg nem hagyta magát s lett országos hírvérekedés, vérontás, emberölés. Magát az esetet elmondja Pál országbírónak Visegrádon, 1338-ban kelt ítéletlevele.

Megjelentek előtte dubi Miklós fia, Mihály, Tibold fia, György és néhai Pál özvegye, Tibold leánya, Jola nemesasszony; másrésztől mendei Sámuel fia Finta, jókői alvárnagy és előadták, miszerint azon emberölésért, melynek Tibold fia Pál az áldozatja; a testrészcsonkításért, vagyis a

megölt Pál özvegyének, Jola asszonynak jobbkeze levágásáért, a néhai Pál fiának, Miklósnak megsebesítéseért, nemkülönben Tibold fia, György és neje Anna, Péter fia János, valamint Miklós fia Mihály anyjának, Jolánnak a megsebesítéseért Invocavit vasárnap utáni szerdán (márc. 4.) egyességre léptek olyformán, hogy Finta fizet Miklós fia, Mihálynak, Tibold fia, Györgynek és Jola asszonynak 60 márka denárt — márkáját 10 pensával számítva — három részletben, ezenkívül átadja nekik luchungi birtokrészeit, mégpedig a vétel jogán bírtakat örökös-, a zálogjogúakat zálogjogon, és kiadja a reájok vonatkozó iratokat. Luchung falu két részének Moka fia, Mihály volt a tulajdonosa, s ez volt a vérengzésnek tulajdonképpen értelmi szerzője és okozója. Ez ismételt idézésre sem jelent meg, miért is fej- és jószágvesztésre ítéltetett. Az elkobzott jószág két része a bírőé, egy része a felpereseké lett. Finta a bírónak jutott két részt ott nyomban 20 márkáért megvette és azonnal a felpereseknek adta. Ezenkívül kötelezte magát arra, hogy Strena nyolcada utáni 15. napon 40-ed magával hasonló nemes emberekkel esküt tesz a nyitrai káptalan előtt arra, hogy ő ártatlan és az erről szóló tanusítványt bemutatja. Kötelezte magát ezenkívül arra is, miszerint fentnevezett Mihályt nem támogatja, nem pártolja; mit ha tenne és a bíróságnak erről tudomása lenne: akkor neki is fej- és jószágvesztés legyen a büntetése.

Az ügy — úgy látszik — nem lett teljesen befejezve, mert Jola asszony panaszára Károly király 1340. júl. 4-én a nyitrai káptalan által perbe idézteti Spacai Moka testvérét, Jánost és Lövő István fiát, Miklóst.

Ez 1341. jan. 16-án megjelent Pál országbíró előtt és bemutatta a nyitrai káptalan iratát, melyben az áll, hogy neki hatodmagával Szt. András ünnepének a 8-án (dec. első hetében) a káptalan előtt esküt kellett tennie arra, hogy ő Jola asszony jobbkezét le nem vágta, annak a házába be nem hatolt. Ő ezt az esküt letette.

1350-ből lóelhajtásból kifolyólag pereskednek Beke nyitrai alispán előtt Lövő Miklós és dubi Mariás. Miklós az előírt esküt letette.

1356-ban megismétlődik a panasz, ámbár itt Pető nevű vejét gyanúsítják lóelhajtással. Itt is esküt tett.

Marcell fia, Miklós a maga és Mihály fia,

továbbá ugyanazon Miklós fia, Tamás megjelent a nyitrai káptalan előtt és ott bevallást tett, hogy egész luchungi birtokrészét Puer fia, Gyármánnak, Korlátkő várnagyának és általa Péter, Pál és Mihály nevű testvéreinek — a fehérmegyei szentkirályi nemeseknek — 12 márka széles bécsi denárért, márkáját tíz pensában számítva, zálogba vetették.

Ezt a birtokrészt később 12 márkáért sógoruknak, Istvánnak és nővérüknek, Cláranak adták zálogba, kit testvérüknek fogadtak és ha gyermek nélkül maradnának, őket teszik örökösükké.

1370-ben pereskednek László oppelni herceg nádor előtt. Megjelent ott Péter úr, a zobori konvent apátja, luchungi Miklós fia, Mihály leánya, Clara asszony — Beke fia, János neje — képviselőjében és bejelentette, hogy az elmúlt Szt. Mihálykor elhalálozott Tibold fia, Pál leánya Anna, luchungi Albert fia, István neje ellenében a nevezett Luchunch községnek azon fele, mely egykor Sámuel fia, Fintáé és Moha fia, Mihályé volt, őt is illeti, pedig Anna asszony nagyobb részt tart elfoglalva. A községre vonatkozó okmányokat Miklós özvegye őrzi, ki odanyilatkozott, hogy azok azért vannak nála, mert azok őrzése a fiúk tiszte. Bemutatja őket. Egyik irat Pál országbíró előtt Visegrádon 1338-ban kötött egyesség Fintával; a másik azon adásvételi szerződés, amelyet Finta az egyesség értelmében átadott. Átolvasásuk után a felek igazságos ítéletet kérnek. A bíró úgy döntött, hogy mivel a Finta-féle birtokrészek annakidején csupán Mihálynak és Jolánnak lettek adva és más az iratokban nincsen felemlítve, azok két egyenlő részre osztandók. Ezért meghagyja a nyitrai káptalannak, hogy a felosztást eszközölje. A káptalan jelenti László hercegnek, hogy kiküldöttje, Péter kanonok, Csaladi Andrással kiszállt hamvazó szerda nyolcadán és a helységet két egyenlő részre osztotta. A déli rész Claráé, az északi rész Annáé. Együttal bejárták a határt is. Már ebben szerepel a Bethlen kútja!

Vörös Ábrahám fia, Lökös fia, Miklós felkérte a királytól néhai Marcell fia, Miklós fia, Tamásnak birtokát, Dub helységét, állítván, hogy az örökösök nélkül halt meg. A király meghagyja a pozsonyi káptalannak, iktassa be nevezettet az adomány birtokába Pál fiával együtt, új adomány címén, ha nem lesz ellentmondó, illet pedig

idézzon meg stb. Homo regius Gyármán Miklós fia, János, a káptalané Demeter kanonok, kik Szt. Gál ünnepe előtti szombaton kiszállottak és az iktatást megkísérelték, de ott a színhelyen Fekete (Niger) Tamás a maga és neje, Clara asszony nevében ellentmondott. Megidézték. A per Bubek István, Lajos király országbírája előtt folyt le. Péter fia, János jelent meg, a cseklészi Lökös fia, Miklós felperesek képviselőjében; Fekete István és neje Clara alperesek személyesen. Felperesek bemutatták a káptalannak minden-szentek utáni szombaton kelt fenti jelentését. Ezt meghallgatva, Clara asszony állítja, hogy ő a helység békés birtokában van és annak bizonyítására bemutatja okmányait. A bíró a helységet Clarának ítélte.

1367-ben Lajos király tekintvén luchunchi Fekete István két árvájának: Péternek és István-nak kiskorúságát, addig, míg felnevekednek, ki-veszi a bírói hatáskör alól.

Zsigmond 1386. jan. 13-án Brünmben kelt levele, melyben dubi Karácson fia, Andrásnak hív szolgálataiért neki és általa Pál, Mihály, János és István testvéreinek megígéri, ha elnyeri a magyar trónt, akkor Szent Vid és Felsőszent Vid nevű Nyitra megyében fekvő falvakat fogja adományozni, de csak azon feltétellel, ha állandóan hívei maradnak.

1393-ban a nyitrai káptalan előtt Kossuth Beke fia, János özvegye, Clára asszony és fia Miklós személyesen, Brictius, Gergely és Mihály fiai nevében egész luchunchi birtokrészüket 27 márkáért zálogba vetették kistanki István fia, Jánosnak. A zálogba vevő, megtekintvén a köztük levő vérokonságot és a zálogba vetők szegénységét: a zálogba vetett birtokból lakásul egynegyed jobbágytelket átenged.

A reájok vonatkozó néhány irat összefügg a Lövők történetével.

c) *A récsényi Surányiak, avagy surányi Rechényiek.*

Mint említettem, irataik nagy része Ocskay Ferencné Surányi Agathával, kisebbik része az Aranyady-család irományaival került az Ocskay-iratok közé, de a házassági kapcsón kívül, mely 1400 körül történt, ősi leszármazás nincs közöttük. Érdemes volna velök behatóbban foglalkozni.

Ezek volnának tehát az ősök! Sajnos, nem sikerült a kapcsolatot összehozni, de nem is lehetett, mert hiszen ezek másfelé ágaztak el.¹

FOLLAJTÁR JÓZSEF.

¹ Arra való tekintettel, hogy a családi levéltár sok oklevele van itt feldolgozva, melyeket idézgetni felesleges, ahol forrás idézve nincs, mind innen van merítve.

GERGELY PÜSPÖK, KÚN LÁSZLÓ KANCELLÁRJA.

Sem származását, sem előbb viselt állását nem ismerjük. Midőn 1275. június 4-én először feltűnik,¹ már mint «választott» csanádi püspök említik.² Kún László 1289-ben megtette kancellárjának és már ez év szeptember elején szignál oklevelet.³

Az előbbi időkben a királyi kancellárok püspökké kineveztetésükkor elhagyták a királyi udvart, de Gergely korában a kancellárság már a püspöki székkal megegyeztethető, előkelő országos méltóság, melyet a legjelesebb főpapok viselnek.⁴ Inkább kitüntetés, mint hivatal: a kancellárnak alig van része az oklevelek kiállításában.

¹ *Fejér*: Cod. dipl. V/2., 245.

² Püspökké kineveztetését *Czinár* (Index alphabeticus 520.) 1274-re, *Pray* (Specimen Hierarchiae Hung. II. 293.) és *Batthyány* (Series episcoporum Chanadiensis 18.) 1276-ra helyezik. Azonban több oklevél tanúsodik arról, hogy Gergely már 1275-ben csanádi püspök volt. (*Wenzel*, Árpád-kori új okmánytár, IX. 114., 115., 117.; *Mon. Zagr.* I. 179.; *Hazai okmánytár* VI. 207.; *M. Tört. Tár.* IX. 107.) Ami *Czinár* véleményét illeti, egy

1274. évi oklevél tényleg említi Gergely választott püspököt (*Fejér*: V/2. 209.), minthogy azonban még a következő (1275.) évben is *Bereczk* csanádi püspök szerepel, kétségtől hibás a keletkezés. (*Történelmi Adattár Csanád-egyházmegye hajdanához és-jelenéhez.* III. 221.)

³ *Fejér*: id. m. V/3., 454.; *Wenzel*: id. m. IV. 336.

⁴ *Fejérpataky*: A magyar királyi kancellária az Árpádok korában. Budapest 1885., 128—129., 136—137.

A kancellária teendőit az alkancellár végzi. Az oklevelek keltezésének záradéka rendszerint: «Datum per manus N. vicecancellarii». ¹ Az akkori oklevelek legnagyobb része Gergely püspököt «al-kancellárnak» nevezik. E helytelen megjelölésre az adott okot, hogy miután az 1285—86-ig üresedésben volt alkancellári állásra Theodort nevezték ki, ez alig foglalkozott e teendőkkel. ²

Gergely püspök még 1290. május 27-én is állít ki oklevelet ³ és jóllehet nincsenek okiratos adataink, valószínű, hogy kancellári hivatalát megtartotta királya haláláig. ⁴ Nemcsak kancellári állásánál, hanem személyes tulajdonságainál fogva is Kún László benső, bizalmas embere volt. A király gyakran tartózkodott egyházmegyéjében. Ez egyházmegyéjére is fényt árasztathatott volna, de László király — mint Marczali mondja — «csak véletlenül király, igazában korhely». ⁵ Tíz éves korában jutott a trónra és már 16—17 éves korában átadta magát a kicsapongásoknak. Csak a kúnok társaságát kedvelte, ezeknek szokásait követte még ruházódásában is. Rablás, fosztogatás és hasonló erőszakoskodások követték egymást. A Temesközben a hírhedt Gútkeled István ⁶ bán zsarnokoskodott a király különös pártfogása alatt, miután Csanád püspöki székvárosban kegyelmébe fogadta. ⁷

Betetőzte a csapásokat a kúnok lázadása. A tényei országgyűlés határozata szerint a kúnoknak eddigi szállásaikon «a Duna—Tisza közt, a Körös mellett, a Maros és Körös közt, vagy e folyók mindkét partján, vagy a Maros és Temes közt» kellett letelepedniük, sátraik helyett pedig állandó lakóházat építeniük. Ebből folyóan, a pápai legátus beleegyezésével, meghagyta a király Gergely püspöknek, hogy egy főnemes és két nemes kíséretében keresse föl az egyházmegyéjében lakó kúnokat, a hitetleneket térítse és keresztelje meg. Tegyen

jelentést a lakatlan nemes- és várjobbágybirtokokról, hogy a földjüket vesztett nemesek kárpóltassanak. ⁸

Ez felbőszítette a kúnokat, mert ebben a tény határozat végrehajtását látták. Megfélemlésükre a szomszéd várakba őrségeket helyeztek. Erre az egész kún-ság Oldamér vezérlete alatt, mintegy adott jelre, fegyvert ragadott, vad harc-dühvel nekiestek a szállásaik közelében élő lakosokra és kegyetlen pusztítást vittek végbe. Rátörték Egyházaskérre, halálra keresték a Csanád-nemzetségbeli Tamás ispánt, aki itt fölépített nemesi kúriájáról kiterjedt uradalmát igazgatta. ⁹ Tamás ispán lórapotott és a tiszaparti Temerkény falujába menekült. ¹⁰ A kúnok utána iramodtak és midőn ott nem lették, udvarházát, az egész falut, a Boldogságos Szűz tiszteletére szentelt templommal együtt fölégették. Legyilkoltak mindenkit, akik hatalmukba estek, Tamás ispán két unokaöccsét is. A falu lakossága a templomba menekült, mely kőépület lehetett. Itt rejtőzött el Tamás ispán is. Okleveleit a templom fülkéibe zárta. ¹¹ A templom lángbaborult fatetőzetéről a tűz ide is átragadt és már nyaldosta az okleveleket. Tamásnak azonban sikerült ezek közül egyet a lángok martalékából megmentenie. Ezzel lórapattant és lovastul belevetette magát a Tiszába. Mire a kúnok észrevették, már a túlsó parton volt. A megmen-tett levél: a Csanád-nemzetség 1256. évi osztálylevele volt. Az oklevél pecsétjét a lángok megolvasztották ugyan, azonban a királyi kancelláriában megállapították a király pecsétjének hitelességét. Utóbbi a vizsgálás folyamán megsemmisült, ugyan, de maga az oklevél ma is megvan Kolozsvárott az *Erdélyi Múzeum* levéltárában. ¹²

Megrohanták a kúnok az egresi monostort is, hol a királyi család kincseit, sőt valószínűleg a koronát is őrizték. László király a dunántúli zava-

¹ Sőt Tamás püspök-kancellár idejében ugyanegy oklevél szövegében mint *vicecancellarius*, záradékában pedig mint *cancellarius* fordul elő. (Wenzel: id. m. IX. 384.)

² *Fejérpataky*: id. m. 128—129., 136—137.

³ Wenzel: id. m. IX. 518.

⁴ *Fejérpataky*: id. m. 129.

⁵ Magyarország az Árpádok korában. Budapest, 1896., 564. (Szilágyi-féle Milleniumi történet II. kötet.)

⁶ *Karácsonyi*: A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig. Budapest, 1901. II. 42.

⁷ *Szentkláray*: Temes vármegye története 268—269.

⁸ Hasonló utasítást kaptak a szomszédos egyházmegyék főpásztorai, kiknek területén kúnok tanyáztak. V. ö. *Pauler*: A magyar nemzet története az Árpád-házi királyok alatt. Budapest, 1893. II. 456—460.

⁹ *Borovszky*: Csanád vármegye története. Budapest 1896., II. 164.

¹⁰ Tömörkény nem lehet a csongrádvármegyei (*Szabó Károly*: Kún László 100.), hanem — tekintve, hogy a Tisza balpartján feküdt — a csanád-vármegyei helység. *Pauler*: id. m. II. 720. l. 251 jz.

¹¹ Wenzel: id. m. IX. 385. *Borovszky*: id. m. II. 164.

¹² *Borovszky*: id. m. II. 592.

rok és az osztrákok támadásai miatt sem Székesfehérvárt, sem Esztergomot nem tartotta elég biztos helynek számukra és talán Gergely püspök tanácsára vitette Egresre.¹ A monostor védelmét hűséges vitézére, Bölényfő Andrásra bízta. A kúnok erős ostrom alá fogták a monostort. Bölényfő András a küzdelemben halálos sebet kapott. A védelmezők helyzete válságossá lett. A királyi sereg közeledtére azonban a kúnok az ostromot abba hagyták és a király ellen volnultak. Hódtavánál találkozott a két sereg. Az ütközet a kúnok teljes leverésével végződött.² A monostor védelmezőit Kún László fejedelmileg jutalmazta.³ A hódtavi csata ugyan véget vetett a Temesközben a kúnok lázongásainak, de csak két emberöltő múltán olvadt be e pogány nép a kereszténységbe.⁴

Valószínűleg a királynak a csanádi egyházmegyében tartózkodása alatt kérte Tamás ispán ősi birtokainak megoltalmazását. Kún László meghagyta Gergely püspöknek, valamint székeskáptalanjának, hogy Tamás szomszédai és rokonai meghallgatásával állapítsa meg Tamás ispán birtokait.⁵ Ezek, Palaczk mesternek a király megbízásából a Maros mentén jártában, Tamás ispán szomszédjai és rokonai⁶ egymással egybevágó előadásai nyomán kiderítették, hogy a Tamás ispántól igényelt valamennyi birtokok őseitől szállottak reá. Ezek alapján, miután a már említett osztálylevelet kivéve, Tamás ispán oklevelei a tömörkényi egyházzal elégték, a király hár-

tyára írt nagypecsétes levélben 1285. április 26-án Tamást valamennyi jószágai birtokában megerősítette.⁷

Fülöp fermói püspök, mint legátusnak az országban időzése alatt Gergely püspök fontos pápai megbízatásban részesült. Ugyanis Lodomér váradi püspöknek az esztergomi érsekségre emelkedése után, Bátor váradi nagyprépost, Imre olvasó, János éneklő-, Benedek örkanonok és a káptalan többi tagjai egyhangúan Tamás vassvári prépostot választották meg püspöknek. Az új püspök megerősítését azonban a pápai legátus meggátolta azon a címen, hogy Tamás a lyoni zsinat végzésének ellenére, a prépostság elnyerése után sem szenteltette magát áldozópappá. A váradi káptalan ezzel szemben azzal érvelt, hogy a zsinati végzés a lelkeszkedéssel foglalkozó papságra vonatkozik, a vassvári prépost pedig nem tartozik e papsághoz. A pápa a kalocsai érseket, a szerémi és a csanádi püspököt bízta meg a vitás ügy megvizsgálásával, azzal a felhatalmazással, hogy amennyiben a választás törvényesen ment végbe és a megválasztott az előírt kellékekkel bír, erősítsék meg. Gergely püspök és társainak kedvező jelentésére a szentszék elrendelte Tamás püspök megerősítését és meghagyta a kalocsai érseknek, hogy két-három püspökkel együtt szentelje Tamást püspökké.⁸ A püspökszentelés megtörtént, mert a váradi káptalan Chartulariuma megerősített püspöknek nevezi Tamást.⁹ A főlshentelő főpapok egyike bizonyára Gergely püspök volt.

Ebben az időben nőtt fel Gergely püspök egyházmegyéje területén a püspökségnek nevet adó, hatalmas nemzetség kiváló hajtása, a nemzetségének nevét személynévül viselő Csanád esztergomi érsek, aki a történelemben családi birtokáról mint *Telegdi* szerepel. Püspökké szentelése a csanádi egyházmegye területén, Temesvárott történt.

A királyt 1286. augusztus hó 14-én Gergely

¹ «Comani... monasterium Egres, in quo ornamenta regalis domus deposita habebantur, temere expugnarent.» (Károly Róbert 1324. április 27-én kelt levele az esztergomi káptalan 1342. május 16-i átiratában. V. ö. Borovszky: id. m. I. 78.)

² V. ö. Karácsonyi: A hód-tavi csata éve. Századok 1901., 626.

³ Borovszky: id. m. I. 77. V. ö. Szabó: id. m. 101.

⁴ Pauler: id. m. II. 486.

⁵ E helységek az 1256-i oklevélből ismeretesek: Szentlőrinc, Kisfalu, Malomszög, Ladány, Palota, Pordánymonostora, Boldogasszonyfalva, Szanád, Temerkény, (Egyházas-) Kér, Pádé, Csóka, Rázsán, Szentmiklós, továbbá Béb, Kökényér, Rábé, Zombor, Csávás és Kalántelek.

⁶ Ez alkalommal a nemzetségnek csaknem valamennyi tagja említették, szám szerint tizenegy: Izsák fia, Makó bán; Elek fia, Gergely; Csanád fiai, Dénes és Gergely; Barnabás ispán fiai, Domonkos, Barnabás és Mihály; Fülöp fia, Benedek; Domonkos fiai, Todor és Ireneus, végül Ugod fia, Péter.

⁷ Orsz. levéltár: Dl. 322. § 24. V. ö. Borovszky: id. m. I. 79. Tamás a biharmegyei Telegdre költözött, ahol anyjától örökölt birtokai voltak. A század végén (1299-ben) már az illetékes váradi káptalan előtt intézkedik a csanádi egyházmegyei területén fekvő birtokairól. Ez az oklevél említi Telegdi Csanád éneklőkanonokot.

⁸ A pápa 1282. június 18-án kelt levele. (Theiner, Vet. Mon. I. 350.)

⁹ V. ö. Bunyitay: A váradi püspökség története I. 118—119.; Fraknoi: Magyarország és a Szentszék I. 90.

püspök egyházmegyéjében Keveváran,¹ 1288. szeptember havában az egresi apátság falai közt találjuk.² A következő év telét az egyházmegye székhelyén, kancellárjánál töltötte.³ Az utána következő esztendőben harmadfél hónapon át ismét a Temesközben időzik Gergely püspök és más főurak társaságában. Gergely püspök március 15-én Mezösomlyóról keltezi Sóvári Tamás királyi adománylevelét.⁴ Április 29-én Karánsebesről azt az oklevelet, melyben a király a leleszi monostor kegyuraságát István és Pál mestereknek adományozza.⁵ Május 20-án Karánsebesről Lugoson át Lippa felé indulva, Székáson megpihentek.⁶ Itt egy kún főúrnak várkastélya állhatott, mert a király Gergely püspökkel oda- és visszautazáskor huzamosabb ideig tartózkodott e helységben. Útközben Lugos és Zsidovin közt Sente közelében vadászott a király. Lippáról Székásra visszaérkezvén, május 27-én Gergely püspök kiállítja azt az oklevelet, melyben a király meghagyja a leleszi monostor népeinek, hogy kegyuraik adóját pontosan szolgáltatassák be.⁷ Ugyane napon, ugyancsak Székáson vették azt a kedvező tudósítást, hogy Mihály fia, István a hűtlen Omode kérsimjéni várát bevette és őrségét elfogta. Gergely kancellár kiállítja a király parancsát, hogy István siessen hozzá foglyaival a Temesközbe.⁸ Május 27-én⁹ állította ki Gergely a királynak Beszterce

város részére adott kiváltságlevelét, mellyel a város adójának kétharmadát elengedi.¹⁰ Végre Székáson írja május 28-án a váradi káptalanhoz intézett királyi parancsot, amely Mihály fiainak, István és Pál beiktatását rendeli el némely szabolcs vármegyei jószágokba.¹¹ Miután csaknem egy hónapot töltöttek Székácon, Lippára, innen a püspöki székvárosba tértek.

1290. június elején már Gergely püspöknél időzött a király.¹² Július 10-ike előtt a margitszigeti apácák részére adományozó oklevelet állíttat ki Gergely püspökkel.¹³ Ez volt talán Gergely utolsó kancellári működése. A király nemsokáig maradt püspöki székvárosában. A következő héten a biharmegyei Körösszegen találjuk, nem messze Váradtól a Sebes-Körös mellett. Itt, a kún szállásokban utólérte végzete. «Úgy mondják, hogy egy kún nő szerelme uralkodott rajta annyira, hogy megfélekezett önmagáról és esküjéről. Ennek a nőnek a férje ölte meg őt.»¹⁴

Hamvai fölött is Gergely püspök örködött. A szomszédos Várad püspöke szentségtörésnek tartotta a pogánynak kikiáltott királynak az ottani székesegyházban Szent László sírja közelében való eltemetését. Ezért Gergely püspök Csanádra vitette s ott a Szent György székesegyházban helyezte el örök nyugalomra.¹⁵ Ebendorfer Tamás azt írja, hogy László királyt először Csanádon, aztán Váradon temették el.¹⁶ Azonban ezt az állítást semmi sem támogatja, hanem valószínű, hogy a László névtől megtévesztve, tartotta a középkori osztrák krónikás a Szent László sírjáról híres váradi egyházat Kún László temetőhelyének.¹⁷

Gergely püspök utoljára 1291-ben III. Endre királynak Gyarmán comes számára kiállított ado-

¹ Wagner: Dipl. Com. Sáros 561. V. ö. Szentkláray: id. m. 269.

² Itt kelt ama oklevele, mellyel a margitszigeti apácának egy helységük eladományozása ellen emelt óvásának helyt adott.

³ Az 1289. június utolsó napjaiban tartott fény-i országgyűlés helyéről Szabó Károly (id. m. 156.) kimutatta, hogy nem feküdt a csanádi püspökség területén (Torontál megyében), — mint Bárány (Torontál vármegye hajdana 18. l.), Knauz (Magyar Sion I. 856. Az esztergomi főegyház okmánytára I. 94.) tartották — hanem Székesfehérvár közelében.

⁴ Fejér: Cod. dipl. VIII. 93.

⁵ Id. m. VIII. 487. Wenzel: id. m. IX. 559.

⁶ Innen keltezi Gergely püspök-kancellár a királynak azt az oklevelét, melyben utasítja a Szatmárnémetitől Szamosszegig fekvő királyi városokat, hogy István és Pál mesterek hajóitól ne szedjenek vámot. (Fejér: id. m. V/III. 280.; Wenzel: id. m. IX. 561. V. ö. Szabó: id. m. 172.; Szentkláray id. m. 269.)

⁷ Fejér: id. m. VII/II. 133.; Wenzel: id. m. IX. 549.

⁸ Fejér: id. m. VIII. 506.

⁹ Az oklevél «Anno Domini sexto kalendas Junii», a hely megnevezése nélkül — de kétségkívül Székáson — kelt.

¹⁰ Wenzel: id. m. IX. 519.

¹¹ Wenzel: id. m. IX. 559.; Szentkláray: id. m. 269—270.

¹² Szentkláray: id. m. 270.

¹³ «Datum per manus venerabilis patris Gregorii, Dei gracia episcopi Chanadiensis, aule nostre vicecancellarii, dilecti et fidelis nostri.» (Knauz: Mon. Strig. II. 262—263.)

¹⁴ Reimchronik 40,460—40,503. sor. Más források — mint a Bécsi Képes Krónika — szerint halálát a kúnok összeesküvése okozta. V. ö. Marczali: id. m. 572—573.

¹⁵ «Sepultus esse dicitur Chanadini». Dubnici (Budai) Krónika III. 109.

¹⁶ Pez: id. m. II. 263.

¹⁷ Szabó: Kún László 180.

mánylevelében fordul elő.¹ Lehetséges azonban, hogy 1298-ig viselte a csanádi főpásztori méltóságot,² mert utódjáról, Antal püspökről csak ebben az évben tesznek először említést a források.³

Gergely püspököt Bicskei Gergely érsekkel azonosították, mintha Gergely püspök 1291-ben az esztergomi érsekségre emelkedett volna.⁴ Azonban Bicskei Gergely ugyanebben az évben mint fehérvári örkanonok tűnik fel, 1298. január havában még fehérvári prépost,⁵ a következő hónapban (február 13-án) «esztergomi váasztott érsek» címet visel.⁶ Bicskei Gergely e szerint nem püspöki, hanem a fehérvári préposti székéből emelkedett az esztergomi érsekségre. Ennélfogva csanádi püspök sohasem lehetett és így nem azonosíthatjuk Gergely csanádi püspökkel.

Gergely püspök életének és jellemének színe-

¹ *Hazai Oklevéltár* VIII. 305.

² *Pray*: (id. h.), *Batthyány*: (id. h.) és *Palugyay* (Magyarország leírása II. 359.) csupán 1290-ig tartják csanádi püspökönek. Egy 1290-i oklevél tévesen Györgynek (*Georgius*) nevezi (*Wenzel*: id. m. IX. 4.)

³ *Knauz*: Mon. Strig. II. 452.

⁴ «*Gregorius* I. . . . a. 1291. in archiepiscopum Strigoniensem evecus, a. 1300. Carolum Robertum contra Andream regem III. in regem coronavit. 1275—1291.» Schematismus cleri dioecesis Csanadiensis. Temesvar 1900, 34.

⁵ *Wenzel*: Árpádkori új okmánytár, X. 294., X. 300. Az első oklevél január hó 9-én kelt, a második, melynek közelebbi dátuma hiányzik későbbben adatott ki. Míg ugyanis az előbbi mint «*electus*» Abbenensis, az utóbbit mint «*Albensis praepositus*» signálja. V. ö. *Fejérfataky*: id. h.

⁶ *Fraknoi*: Magyarország és a szentszékek. I. 368. l. 303. jz.

zetét a királlyal való sűrű együttlétéből folyó szorosabb összeköttetése adja meg. Ez pedig a király zabolátlan, lelkiismeretlen, élvhajászó, sőt kicsapongó életmódja miatt, mely végeredményében dicstelen halálát okozta, nem kedvező Gergelyre. Ha lelkipásztori hivatása kizárja is, hogy a király bűnös szenvedélyét élesztette, vagy táplálta volna: nincs eldöntve az a kérdés, vajjon élt-e mindig a rendelkezésére állott valamennyi eszközzel, hogy a király lelkét megmentse és bűnös hajlamainak letörésével a jó útra terelje. Gondolkozásmódjának tisztaságát és őszinteségét, valamint erkölcsi bátorságát kétséggé teszi az a tény, hogy mindvégig zavartalan jó viszonyban élt királyával. Nincs jelenet Gergely egész életében, mely mutatná, hogy uralkodójával ellentétbe jött volna. Pedig az erény, mivel nem tesz engedményt sem a kornak, sem a mindennapi élettel járó kisebb-nagyobb aljasságoknak, nem szívesen látott vendég könnyelmű társaságban. Királyának túlságos rokonszenve, mint gyanús felhő egymagában is elegendő Gergely főpásztori működése érdemeinek és királyhűségének elhomályosítására. Hiányával volt a méltóság érzetét gyarapító fenkölt gondolkozásnak: többre becsülte azt, amit a kor neki kedvezményül juttatott, annál, amit kiérdemelhetett volna. Alkalmazkodott korának viszonyaihoz. Elnyerte és fönn tartotta a király kegyét, sütkérezett benne. Nem kereste dicsőségét abban, hogy elplántálja azt, ami környezetében hiányzott és ami minden korban szükséges: a vágyódást és törekvést magasabb élet után.

JUHÁSZ KÁLMÁN.

VEGYES.

Mikor született Széchenyi György?

Széchenyi György esztergomi érsek születési évének megállapítása már régóta foglalkoztatja a történetírást. Ez is egyik pontja a homályos családi lezármazásnak. Az eltérő véleményeket már gondosan összefoglalta BártfaiSzabó László, aki hatalmas családtörténeti munkájában végül is a mellett foglalt állást, hogy György érsek 1592-ben született és 1695-ben halt meg 103 éves korában.¹ Legutóbb Iványi Béla, Széchenyi György *processus canonicus*-ának a vatikáni levéltárban őrzött iratai alapján arra a meggyőződésre jutott, hogy György érsek 1603 vagy 1604-ben született.² Iványinak ezt a nézetét nem cáfolta Bártfai Szabónak a válasza sem.³

Most ismét egy olyan adat került elő, amelyik megingatni látszik Iványi feltevéseit és az érsek születését 1600-ra teszi. Ez Széchenyi Györgynek 1688. február 15-én Pozsonyban kelt levele, amelyben megdorgálja a gyöngyösieket, amiért Thököly parancsára a tanácsba kálvinistákat is felvettek. A jó magyaros hangú levél a következőképpen kezdődik: «Isten algyon megh benneteket Gyongyosiek. Im meg érhettem Isten által 88 esztendőre járok, Gyöngyösön hogy laktam majd hetven esztendeje, soha sem tudom, hogy ott a tanácsba eretnek ember let volna kalvinista vagy más hiten levő...»

Széchenyi Györgynek ezt az autográf, pecsétjével ellátott levelét Zsinka Ferenc közölte Gyöngyös város levéltárából, de neki nem tűnt fel a levél biográfikus fontossága.⁴

Ez a levél perdöntő is lenne Széchenyi György születésének idejét illetőleg, ha nem volna ismeretes az érseknek 1687-ben a budai egyetem és akadémia alapítólevelében tett nyilatkozata: «Quod posteaquam singulari divina clementia annum aetatis octuagesimum quartum attigissemus...», amely szerint tehát 1603-ban született. Mi lehet a magyarázata annak, hogy Széchenyi György ilyen rövid időn belül három évnnyi különbséggel adja meg a születése évét, nem tudjuk. Az azonban bizonyosnak látszik, hogy szüle-

tése nem tehető többé 1592-re, Gyöngyösre költözése pedig 1618—20 között történt.

Tóth László.

Kassa város Liber iudiciarius.

A felvidéki városok között a középkorban Kassa vitte a legjelentősebb szerepet. Gyors fejlődését szerencsés földrajzi helyzetének köszönhetette. Az északra irányuló kereskedelemnek az útvonalába esvén, korán megszerzett árumegállító jogának s más privilégiumainak a birtokában nagy forgalmat fejlesztett ki, s ez polgárainak nemcsak jómódú megélhetést, hanem fokozatos meggazdagodást is biztosított. Ez a gazdasági forgalom igen élénk életet is eredményezett. A magánügyletek egyre szaporodó száma és a bíróságok kiterjedt működése korán jól irányított és pontosan működő oklevéladó szervezetet igényelt. A város oklevéladó gyakorlata a XIV. század folyamán állapodott meg a maga végleges formájában s kancelláriájában a század végén már teljesen differenciálódott a munka. Ott kapják okleveleiket a fassiora megjelent polgárok, ott vezetik be a városikönyvbe a fontosabb jogügyleteket, s végül ott őrzik a bírósági tárgyalásokról vezetett jegyzőkönyveket. Különösen ez utóbbiak tanúskodnak a város kancelláriájának a fejlettségéről és szervezettségéről. A városikönyveknek csak az 1460 utáni anyaga van meg ma a város levéltárában. A bírósági könyvekből is csak egy maradt reánk *Liber actorum iudiciariorum ab amo 1393 usque 1406-um* címmel, de ez koránál és tartalmánál fogva is megérdemli figyelmüket. Ez mai formájában kb. 21×30 cm nagyságú, 129 lapból álló, egykorú pergamentkötésű könyv s az 1394—1406 közötti esztendőök bírósági üléseinek mintegy a regestáit tartalmazza. Bejegyzései rövidségük mellett is nemcsak a város polgárságának a történetére vonatkozólag tartalmaznak értékes adatokat, hanem sokszor az egész Felvidék gazdasági, társadalmi és nemzetiségi viszonyaira is fényt derítenek.

A bejegyzések chronológikus rendben következnek egymás után. Dátumuk a bírósági ülés napja s ez rendszeren az első sorban codex minuscula-val van megadva. Pl.: Acta iudiciaria banni sabbatho circumdederunt (2. l.). Az ülések száma évenként változó. 1397-ben pl. csak 13-at tartottak, 1403-ban már 22-öt. Általánosságban azonban megállapíthatjuk, hogy havonként tartották ezeket.

Érdekes, hogy a bírósági természetű ügyek után

¹ V. ö. A Sárváfelsővidéki gróf Széchenyi-család története. I. kötet. Budapest, 1911. 762—482.

² A gróf Széchenyi-család lezármazása, Turul, 1927. 76—83. ll.

³ A Széchenyi-család származásának kérdéséhez. Turul, 1928. 70—1. ll.

⁴ Magyar Protestáns Egyháztörténeti Adattár. XIII. évfolyam. 1929. 176—7. ll.

Stephanus super Nicolaum Rechkuntz II florenos
et XII grossos.

Relicta Nicolai Swarh super Ulin Pfeifferynne III
florenos.

A. M. KIECKHEFER

Egy szó nem olvasható.

Domina Mezel super Dorotheam solutionem XI florenorum...¹ ad festum sancti Michaeli.

Scholtis Gurtelen super Johannem Moyses XXI cubulos hummuli.

Item feria sexta proxima ante festum Ascensionis Domini...² de pace obtinuit ducentos XLI florenos auri super hereditates et bona Johannis Rolandini primum recipiendo.

Dr. Kumorovitz Bernát Lajos.

A Briberi Melith-család genealogiája.

A mult század közepén végbement tagosításnál sokkal érdekesebb a XVI. századi magyar birtoktörténet. Az előbbi általános jellegű folyamat következménye, míg az utóbbi a korabeli speciális magyar viszonyokból eredő. A XVI. század küzdelmes éveiben a fellépő betegségek következtében több régi család kihalt, helyükre örökösödés révén kevésbé ismert, vagy kevésbé híres családok lépnek. Nemcsak területi változások, de az emberek tartózkodási helyének változásai is jellemzik e kort. Némelyek egyik országrészből politikai vagy hitbeli okokból más országrészbe költöznek. A gróf Zichy-család zsélyi nemzetségi levéltárának adatai bizonyítják, hogy a XVI. sz. közepe táján Dunántúlról többen vándorolnak Magyarország keleti részébe. Az Enyingi Török-család Meliusz Juhász Péterékkal, Zichy Rafaelékkal és Rimai Jánosékkal együtt keletre vonul, hogy hitüket és politikai felfogásukat gyakorolhassák. Kimondottan politikai okokból, a török előnyomulása következtében vándorol át a dalmát tengerpartról a magyarországi Melith- (Meléth v. Melics-) család megalapítója, György is, aki Petrítettvitj Horváth Miklóssal együtt a szintén Subics-nembeli Fráter György zsoldjában szolgálják a magyar ügyet. Úgy Petrisievíts mint Melith György a Csaholi-familiába nőülnek be, s míg az előbbinek neje ivadék nélkül hal el, ez utóbbiától veszi eredetét a XVI. és XVII. században közhivatalokban sokszor szereplő Melith-család, melynek irattárát női ágon való örökösödés révén birtokaik egy részével a gróf Zichy-család örökölte.

A család egyik kimagasló alakja volt a XVII. század első felében élő Melith Péter, aki az 1644-ik esztendőben halt el.

Temetésekor beszédet tartottak felette, melyben a gyászoló közönség előtt okmányok alapján a halott híres származását és a halála által okozott szomorúságot bizonyítják. A beszéd szó szerinti szövege a

zsélyi levéltár f. 11. n. 528. alatti okmánya szerint a következő:

«Ennek az előttünk nyughovo Tekintetes es Naghos Urnak Genealogiaia ekkepen következik.

Woltanak ket attjafiai Gergely es Istvan, kik Briberi Bugyizlaus fiai voltak, az kik hüseghes zolghalattiókert második András királytól egy Domaldus nevű Horvath Orzagiban lakozo partos embernek minden iozaghat erdemlettek, melyről szép függő peczetes aurea Bullaja most is ielen vagyon Ugy mint 1223. Eztendőben emanaltattott.

Melly diczeretes hüsegheket annak utanna continualvan, Harmadik Bela király, megh nevezet második Andras királynak az fia hasonlo Aurea Bullaval confirmalt, hat több Attiókfiával edgiüt, az felül megh nevezett Dumald es Bojzim, es azokhoz ragazkodott hitlenit az királynak es Orzaghnak vitezül megh vertek s mint partosokat ki giomlaltak. Annak felette mind vizi mind szarazon való hadakozasiban az Királynak, minden fogiatkozás nélkül viseltek magokat. Sőt midőn az Tatarok miat Megh nevezet Bela királynak maghanak is szinten az Tengher melle kellett volna szorulni, megh említett Briberiek magok jozaghiban az királyt nem csak befogadtak, hanem minden javokat es Gazdagsagokat az királinak adtak, magokat penigh az fene Tatarok ellen nem kedvezven verek hullasanak, halakra vetettek, töb sok diczeretes zolghalattiókis azt erdemlette, hogy Horvath Orzagiban Briber varmegiet egez tartomannyával az király kegielmesen nekik adna 1251. esztendőben.

Kiknek vizont diczeretes magok viselesek Comes nevetis erdemelven, megh nevezett Briberi Bugyizlausnak es fainak, az ki Briberj Unghronnak fia volt, es Briberi Giörgynek hasonlo zolgalattiókert Laios király, az ki Karoly királinak fia volt, egi Rogh nevű varat es egy eghez szighetett adott; Es egy Briberj Janosnak vizont, ki Jurgiusnak az ki Jursenek fia volt, magva szakadtul királyi igasságát nekik adta, 1345. Eztendőben.

Annak utanna vizont ugian ezen diczeretes Briberj Familianak Mikachnak, az ki Marcusnak, Jakabnak, az ki Palnak, es Janosnak az ki Briberi Peternek fia sok kevalkepen való hüseghes zolgalattiókert, kiket az Orzag es király hitleni ellen, sok verek hullasaval zolghaltanak, nevezett szerint az Velentzesektől, kik magyar es horvath Orzaghtul egy Osztovicza nevű erős varat, megh vetetett es el foghlaltattott volna az megh nevezett Briberiek vereknek ki adasaval, nagy halalos sebekkel, csak magha Attjókfiával es zolghaival, nagy eros ostrommal vissza veven, az Orzaghoz vissza foghlaltak, de az királynak paranczoltattjara nagy engedelmesen vissza

¹ Egy szó nem olvasható.

² Két szó nem olvasható.

adtak, az kik birtak azoknak, melly derekas es emlekezetes zolgalattiokert Sigmond kiraly Subicz nevü partos es hitlenek jozagat, az ki az Velenczey Respublicahoz partolt volt Osztrovicze varmegieiben es Ruka Tartomaniban valokat, Iadra es Sibeniczj varosok körül valo falukat es Tartomaniokat megh nevezett Briberj Mihacznak, Jakabnak es Janosnak, Peternek az fianak kegielmesen conferalta 1412 Esztendőben.

Melly Briberi familiabol valo Melith Peternek az kereztien vilaghnak tervezett szerint való ellensegh az poganiok miatt kenzerittetven Horvath Orszagbul ki buidosni. Kinek fiai György es Janos voltanak, Janosnak fia volt Wid, az ki nem regen deficialt, Györginek penigh fiai Istvan es Pal voltanak. Chaholj Anna azzontul születettek, mely Czaholyi nemzetnek ki teriedett aghai mostannis Tekintetes Uri es feő rendekkel tündoklenek. Istvan is deficialt. Palnak penigh fiai Peter es György voltanak, Czapi Christina aszontul születettek. Melly Czapi familia Edgyik Aghrul az reghi es ighen nagy Somliai Bathori Familiabul szarmazott volt. György nem reghen szelid, Istenes keresztieni, Tanácsos, es hazaja szeretetiben minden alkalmatossagghal leven szorgalmatos, sok zegeni Eözvegieknek, arvaknak Tanaczot szomjuhozoknak sirankozasokra, es szomorusagokra hala megh. Ez penigh az előttünk fekvő diczeretes jó hirrel es nevel tündöklő hazaianak ighaz es hasznos szolgálhaia, nemzetseghenek jo peldaja es Tüköre, mégh az föld színén, de setét koporsóban utra készült Tekintetes es Nagságos Idesbik Briberi Melith Peter, midőn elsőben az felseghes Második Mattyas kiralinak belseő szolgálhaia asztalnakia volt volna, abban diczeretesen szolgált volna, annak utanna az Felseghes második Ferdinand kiraly es Czaszarnak ő Felsegenek Tablaia biraia es Baroja, annak utanna edgyik tanacza, Kallay es Zathmari Feő kapitannya. Veghezetre az harmadik Ferdinand kiraly es Czaszarnak azon Tisztekben diczeretesen, hiven es szep szerinseggel szolgált volna, hazaja s nemzetihez valo szeretetiben soha semmi időben megh nem hideghet fogiatkozott volna. Veghtére az Felseges Istennek Sullios kezeit, beteghsegh által valo latogatasit, sok időkigh érzette volna, mind azokat nagí haladassal, Isteni imadsagokkal, buzgo fohaszkodasokkal, szerelmes giermekit, nemzetseghit, minden io akaroit az Istennek tizteletire, diczeretyre intvén, és az egi mas között valo Attiafiui szeretnek kötelesegere kenzeritven vilaghi javaitis diczeretesen rendelve, sok Istenes fohaszkodasok között testet az földnek az honnet eredett lött volt, Lelket szent teremőjének ajanlvan, ideie 62 eztendős koraban, 20. napan mind zent havanak, 1644. eztendőben

töltötte el, kinek Istennek jó voltabul marattanak megh ket fiai Peter es Gorgy.

Ezen megh nevezett Familianak enny szaz ezten-döktül fogva kiteriedett aghok sok nevezetes Fami-liakra teriedtenek, mellieket az időnek rövid volta-hoz kepest előb szamlalni terhesnek iteltünk, hanem csak azon egi linean es aghon mennel rövideb szoval jrtuk le. etc.»

*

A beszéd szerzőjét nem ismerjük. Érdekes tartalma azonban a halott Melith Péter korábbi egyéniségé-nek teljesen megfelel. Benne tisztelhetjük ugyanis a zselői levéltárban ma is őrzött és a XVII. század első feléből származó genealógiai táblák szerzőjét. Kívül a beszéd szövegét fenntartó papíron más-más kézzel a következő két megjegyzés olvasható: «Aszonyom Meleth Maria eo nagysaga részére ezen levelet ighen kell konserválni» és valószínűleg Melith Máriától gr. Zichy István nejétől: «Ezeket föll köllenek keresni az levelek között, meliek Karoli Vram kezebe vannak, most Horvath Orzagba föl találhatnank az ioszagokat.» Ez utóbbi bejegyzés a XVII. század második feléből származik, mivel ez időben idegen kezekben van a Melith-levéltár. Károlyi Sándor Szatmárról 1689. jún. 10-én kelt levelében írja ifj. gróf Zichy István-hoz: «A'mi penigh' a Mellith familianak levelejt illeti üdvezült Atyám Uram Eő Nāgha holta után nállam maradot egy része, más része penigh nemzetes Beczkj György Uramnál vagyon holmj partékával, mind nállam, s mind eő kēglménél, nemes vármegye szolgálha Biráj peczéttye alatt. Es jollehet Millith Sigmondné Aszonyom Eő kēglme akarván kezéhez vennj jnstált érette; de Nāghod lévén ahoz közelebb, s fővebb valo Atyafi, kj nem adtam, s' a' mint hogy mind addighis nem adom, miglen az irant valo Nāghod paranczolattyát nem látom.» (F. 12. sz. 689.)

A Melith-család iratai mind a gróf Zichy család nemzetségi levéltárába kerültek, de a halotti beszédben említett régi privilegiális levelek nincsenek közöttük. Úgy látszik, a horvátországi, helyesebben a dalmát birtokok visszaszerzése iránt lépéseket tettek és ez akció kapcsán kallódtak el, vagy más levéltárba jutottak. Mivel azonban a halotti beszéd újabkori adatai a tényeknek megfelelnek, a régebbi korra vonatkozókat is hiteleseknek kell elismernünk.

Dr. Lukács Pál.

Magyar szentek ünnepei egy XV. századi bambergi naptárban.

A Magyar Nemzeti Múzeum kézirat-tárának középkori német kódexei között található egy szép kiállítási, német nyelven írt naptár is, amely az 1439.

évre, a bambergi székesegyház számára készült. A naptár, amely a Cod. Mss. Germ. 15 jelzetet viseli, 26 negyedréte pergament lapból áll, amelynek első része (f 1 r—f 13 r) a tizenkét hónapra szóló naptárt, a második fele pedig különböző időszámítási módok, a bolygók leírását tartalmazza, s előadását kezdetleges kivitelű miniatűrök is díszítik.

Az, hogy a bambergi egyházmegye számára készült, megállapítható abból, hogy a németnyelvű névfelsorolásban ugyanazok a szentek találhatók, akik a bambergi egyházmegye középkori naptárában más forrásokból is megállapíthatóan előfordulni szoktak.¹ Az a körülmény pedig, hogy az 1439. esztendőre készült, megállapítható abból, hogy a csillagászati számításoknál kiindulópontul mindig ez az év szolgál.² A naptárban a változó ünnepek nincsenek felsorolva, ezek megállapítására a fol. 17 r-en lévő táblázat szolgált. Ilyenformán a kalendáriumot hosszabb időre szánta készítője.

Feltűnő dolog, hogy ezt a bambergi kalendáriumot eddig figyelmen kívül hagyták kutatóink. Nem használta Knauz Nándor sem, aki pedig bőszegesen feldolgozta a Nemzeti Múzeumban lévő régi naptárakat. Így természetesen nem használta Grotefend sem, amikor a bambergi egyházmegye középkori naptárát összeállította, pedig amennyire forrásainak felsorolásából megállapítható, ezek — a kor szerint nem datált három kéziratot figyelmen kívül hagyva — mind későbbiek a múzeumi kalendáriumnál. De bővebb ennek a felsorolása is, mint a Grotefendé, mert itt az egyházi év minden napján található egy-egy commemoratio, míg Grotefendnél vannak üres napok.

A naptár adatai közt három magyar szent commemoratióját találjuk. Augusztus 20-án *Steffann ein*

konig von unger bejegyzéssel találkozunk. Nem meglepő ez, hiszen Szent István elevatiójának ünnepével már a XIII. század második felében találkozunk külföldi misekönyvekben.³ Németföldön pedig a középkorban a bambergin augusztus 20-án ünnepelték a szent király elevatióját a breslauer, gneseni, krakói és prágai; augusztus 19-én a brixeni; augusztus 21-én pedig a lebusi (Gnesen suffraganea) és az olmtüzi egyházmegyékben.⁴

November ötödikén a naptár Szent Imréről emlékezik meg (*Emericus ein Herczog*). Szent Imre tisztelete Grotefend állítása szerint német földön egyedül a bambergi egyházmegyében volt feltalálható, de a magyarországi gyakorlattól eltérően nem november 5-én, hanem november 4-én. A múzeumi naptár most megcáfolja ezt az állítást, mert ez a szent királyi commemoratióját határozottan november 5-re teszi. Valószínű, hogy Grotefend állítását valamelyik nyomtatott missalera alapítja, ahová talán sajtóhibából került, mert különben ismeretlen Szent Imrének ezen a napon való ünnepelése.⁵

Szent Erzsébet tisztelete az összes német egyházmegyékben elterjedt lévén, egészen természetes, hogy november tizenkilencedikén Szent Erzsébetről emlékezik meg (*Elsbet ein lantgrauin*).⁶

*

Érdekesnek tartjuk itt megemlíteni, hogy Grotefend szerint a németországi gyakorlatban — nem ugyan oklevéldátumokban — előfordul III. Endrének a dominikánus szerzetbe lépett leánya, Erzsébet is, aki 1338-ban a tössi kolostorban halt meg és mint boldoggá avatottnak ünnepét az Acta Sanctorum szerint május 6-án ünnepelték. Ennek a Magyarországi boldog Erzsébetnek az ünnepe azonban nálunk teljesen ismeretlen, nem említi se Knauz, se Szentpétery.

Tóth László.

¹ V. ö. H. Grotefend: *Zeitrechnung des deutschen Mittelalters und der Neuzeit*. II. B. I. Teil. Hannover, 1892. pp. 7—10.

² A naptár beosztása még nem volna döntő tényező, mert ugyanebből a korból 1450. és 1461. is hasonló húsvéti dátummal bír.

³ V. ö. Turul, 1927. pp. 92—3.

⁴ V. ö. Grotefend op. cit. II. Band. II. Teil. Hannover, 1898. p. 172.

⁵ V. ö. Grotefend u. ott p. 93.

⁶ V. ö. Grotefend u. ott pp. 92—3.

SZAKIRODALOM.

A Pécz-nemzetség Apponyi-ágának az Apponyi grófok családi levéltárában őrzött oklevelei, II. kötet, 1. füzet, 1527—1564. július. Budapest, 1930. 8-ad r., 4 sztan + 173 l.

Néhaj Apponyi Sándor tudós bibliofil tevékenysége mellett nem feledkezett meg családja történeté-

nek méltó megörökítéséről sem. Mint vérbeli történet-tudós tudta, hogy a tudomány számára is leghasznosabb családtörténetírás a családi oklevelek módszeres publikációja. Ezért még a kilencvenes évek elején megbízta Kammerer Ernőt, a Zichy Oklevéltár akkori szerkesztőjét, az Apponyi-család okleveleinek

közzétételével. Kammerer munkája azonban lassan haladt előre, s az oklevéltárnak első, a mohácsi vészig terjedő kötete csak másfél évtizeddel később, 1906-ban látott napvilágot. Apponyi Sándor továbbfolytatni kívánta a becsebb családi oklevelek közzétételét a Mohács utáni időkből is, és a háború kitöréséig a második kötet első tíz íve készült el, amelyek az 1564. júliusáig terjedő anyagot tartalmazzák. A háború, mint annyi más tudományos törekvést, ezt is megakadályozta teljesedésében. Kammerer Ernő halála végkép megakasztotta a mű folytatását és befejezését. Apponyi Sándor özvegyének, a tudományért való áldozatkészségben méltó élettársának támadt élete alkonyán az a gondolata, hogy a készen heverő első tíz ívet összefűzve, mint a második kötet első füzetét közrebocsátatja. Így jelent meg ez a kötet, minden változtatás nélkül, csupán az utóbbi oklevél befejező részeit kellett újra nyomtatni a teljesség miatt. Név- és tárgymutató, valamint az okleveles anyagot összefoglaló tanulmány a kötet befejező részére maradt, amely ilyenformán — reméljük — nem várat sokáig magára.

A második kötet előttünk fekvő része természetesen ugyanazon elvek szerint készült, mint az első kötet. Ennek megjelenése alkalmával Wertner Mór már kiemelte (Századok, 1906, pp. 930—8) a mű jelességei mellett annak fogyatkozásait is, különösen a topográfiai tévedéseket. Az ő elismeréséhez ez alkalommal is méltán csatlakozhatunk. Persze az elmúlt negyedszázad alatt nagymértékben meg-növekedtek az oklevéltárakkal szemben jogosan fel-állítható igények is. Ha ezeket figyelembe vesszük, akkor már tehetünk kifogásokat Kammerer Ernő oklevélkiadási módszere ellen. Nem a mindenáron való hibátkeresés mondatja ezt velünk, hanem egyet és más a Kammerer-féle módszer hiányai közül mégis csak le kell szögezni, nehogy ezek más oklevélpublikációknál ismét visszatérjenek. Kammerer, amint ez a mű terjedelmes címéből is ki-világlik, nem az Apponyi-családra vonatkozó teljes oklevéltárat állította össze, hanem csupán a család hűgyézi levéltárában őrzött oklevelek közül közli azokat, amelyek a család valamelyik tagjára vagy a családi birtokokra vonatkoznak. Ez teljes és töké-letes megoldásnak tudományos szempontból semmi-képpen se nevezhető. A helyes az lett volna, ha a kiadó a számbajöhető köz- és magángyűjtemények-ből összeszedte volna a család történetére vonatkozó valamennyi fontosabb iratot és azokat együtt, mint szervesen összetartozókat publikálta volna. Ez kétség-kívül a nehezebb és fáradságosabb, de tudományos szempontból feltétlenül célravezetőbb eljárás. Ha azonban Kammerer Ernő bármi oknál fogva kény-telen volt erről lemondani és publikációja körét csupán a hűgyézi családi levéltárra korlátozni, akkor meg egyrészt ismertetnie kellett volna a családi levéltár egész anyagát és szervezetét, amiről az első kötet bevezetésében szó sem esik, másrészt nagyobb gondot kellett volna fordítani az irodalomra, s leg-alább jegyzet vagy más formában utalni a már máshol közölt oklevelekkel való kapcsolatokra. Akkor nem maradhattak volna figyelmen kívül a Vagner József által (Adalékok a nyitrai székeskáptalan történetéhez, Nyitra, 1896) már közölt családtörténeti adatok sem. Így, ahogy van az oklevéltár, rendkívül

becses ugyan az anyag bősége szempontjából, de hiányoznak belőle azok a kapcsolatok, amelyek a már máshonnan merített tudásunkhoz szervesen fűznék. Kammerer módszerének ezzel a hiányával függ össze az is, hogy az oklevelek gazdag topográfiai, közigaz-gasztörténeti, nyelvi anyagáról az oklevéltár szer-kesztőjének jóformán semmi mondanivalója sincsen. Helységek nevei, hivatalt viselő személyek, nyelv-történeti szempontból becses szavak felett megjegyzés nélkül halad el a kiadó. Pedig az oklevéltárak ki-adója nem elégedhet meg csupán azzal, hogy jó olvasásban közlést tesz az előtte fekvő iratokat, hanem a rendelkezésre álló tudományos eredmények alapján új anyagát be kell kapcsolnia tudásunk eddigi ered-ményei közé. Kammerer és vele együtt még sokan mások ezt nem tették. Pedig e nélkül a tudományos rendszerezés nélkül az oklevélkiadás nem sokkal ér-tőbbet, minthogy a kutató az anyagot nyomtatásban találja maga előtt. Mindezt nem a gáncsoskodás szle-leme mondatja velünk a már elhalt érdemes tudóssal szemben, csupán a tudomány módszereinek termé-szetes fejlődése érdekében szükséges hangsúlyozni Kammerer oklevélpublikációs módszerének elavult-ságát.

Ami a második kötet előttünk fekvő első részének anyagát illeti, ez hatvanegy oklevelet foglal magában. Ezek majdnem kizárólag a család birtokaira vonat-kozó adatokat tartalmazzák, amelyek legnagyobb-részt Nyitra megye történetére vonatkoznak, vagy hatalmaskodásokról, erőszakoskodásokról szólnak. Nyelv- és művelődéstörténeti szempontból is becse-sek azonban Korláthközi Anna hozományának 1531. november 27-én kelt jegyzéke, de még inkább Fűri Gáspár özvegyének, Bibi Annának 1544-ben kelt jegyzéke azokról a tárgyakról, amelyeket másodszori férjhezmenetele alkalmával Praznóczi Pál házába vitt.

Apponyi Sándor özvegyének ez volt életében az utolsó ajándéka a magyar tudományosságnak. Elvi kifogásaink nem érinthetik a mű becses voltát, amelyet a kiadás primitívebb módszere legfeljebb csak nehezebben használhatóvá tett. Reméljük, hogy nem sokára módot találnak az illetékesek nemcsak az oklevéltár befejezésére, hanem az egyéb, politikai történeti szempontból fontos XIX. századi Apponyi-iratok közzétételére is.

Tóth László.

Časopis rodopisné společnosti československé v Praze. (A csehszlovák családtörténeti társaság folyó-irata Prágában.) Szerkeszti: Dr. Ant. Markus. I. évf. és II. évf. 1—2. sz. Prága, 1929—1930.

Soha nem lángolt fel oly nagy mértékben a genea-lógia művelésére irányuló buzgalom s nem támadt nyomában oly nyüzsgő élet e téren a régi Csehország-ban, mint most a köztársaságban. Csak nemrég ismertettünk e helyütt egy nagyobb füzetes vállalat-ban megjelenő családtörténeti művet, *Pilnáček* ös-morva családait, máris újabb nagyszabású cseh genealogiai megmozdulásokról és vállalkozásokról kapunk híreket és prospektusokat. Egyik ugyan-attól a szerzőtől 180 régi csehszlovák polgári család történetének a kiadását helyezi kilátásba; másik arról tudósít, hogy *Procházka* Román szerkesztésében, a németek, franciák által is megérthető rövidítések alkalmazásával, Csehszlovákia egy nagy, a nemesi

családokon kívül más társadalmi osztálybelieket is felölelő családtörténeti encyklopédiája (Rodopisná encyklopedie československá. — Familiengesellschaftliche Enzyklopedie der Tschechoslowakei) fog megjeleni. És mindezek tetejébe csak nemrég, 1929 elején, a csehek is követve azokat a nemzeteket, melyeknek e téren már több évtizedes szép és gazdag irodalmuk van, Prágában *Hrubý* Emánuel senator elnöklete alatt csehszlovák genealógiai társaságot (*Rodopisná Společnost Československá*) alakítottak és a társaság ügyvezető titkárának, dr. *Markus* Antalnak a szerkesztésében évi négy — külön, vagy összevont — számban megjelenő folyóiratának két kiadós füzete: az 1929. évf. egy füzetben és az 1930-i évf. összevont 1—2. száma már kezeink közt is van. Mi több, pontosan egy évre rá, 1930 elején ugyanott német részről is alakult genealógiai társaság «*Deutscher Verein für Familienkunde für die Tschechoslowakische Republik*» néven, melyről a cseh társaság folyóiratában közlöttek szerint eddig annyit tudunk, hogy szintén lesz, vagy talán azóta már van is folyóirata és «*Familienreichswoche*», meg «*Familien sammeltag*» tartásával igyekszik a családtörténet iránt az érdeklődést felkeltetni. Elnöke dr. *Tschermak-Seysenegg* Ármin egyetemi tanár. Aztán ugyanezen évben indult meg szintén Prágában egy más különálló, genealógiabarát folyóirat is, melyet a fehérhegyi csata után száműzöttek utódainak ősei és ezek tradíciói kutatására, a cseh genealógiai társasággal egyidejűleg alakult egyesület ad ki, s már első számában a családtörténet praktikus kutatásáról értekezik. Nem is szólva az újabban sürűbben feltűnő kisebb-nagyobb cseh családtörténeti feldolgozásokról, az előadottak együttvéve élénk bizonyosságai annak, hogy Csehországban a genealógiai tudományág művelése hirtelen hatalmas lendületet vett s komoly és serény munkálkodásnak kezd tárgya lenni; de egyszersmind nyomós cáfolata annak a légüres térre épített felfogásnak, mely demokráciát hangoztatva a családok multjával való foglalkozást színelte lekicsinyléssel idejét multnak, elpocsékolta luxusi dötöltésnek szereti feltüntetni. A valóság az, hogy a családtörténet és a vele rokonágak tudománya a magukat demokratikusnak nevező országokban ma is virágzik, sőt — mint látható — a cseh-szlovák köztársaságban cseh-morva részről olyan erőre kapott, mint soha azelőtt. Szembelyezkedik e felfogással a cseh genealógiai folyóirat kitűnő szerkesztője, továbbá ugyanott a bécsi házi, udvari és állami levéltár volt igazgatója, dr. *Mitis* Oszkár is. Utóbbi rámutatva arra, hogy a családtörténet azért foglalkozik elsősorban nemesi családokkal, mert ezekre van leginkább és leghozzáférhetőbben forrásanyag kéznél, mintegy ellenvetésül fölhozza, hogy az összeomlás óta a családtörténet nemcsak a privilegizált társadalmi osztályoknak tulajdonít fontosságot, hanem a polgári, sőt legegyszerűbb családokról szóló feljegyzéseket is értékeli. Ehhez, jóllehet számtalan példája van annak, hogy a genealógia azelőtt sem rekesztette ki kutatása területéről a polgári családokat, a magunk részéről hozzáfűzzük, hogy az a körülmény, mely szerint a nemesi családok mégis szinte elnyomó túlsúlyban jöttek és jönnek itt tekintetbe, nemcsak a rájuk vonatkozó források bőségén és könnyű hozzáférhetőségén múlik, hanem kiváltképpen azon, hogy régebben elsősorban a nemesség

volt a történelemalkotó, a nemzet életében vezető szerepet betöltő osztály; gerince a nemzetnek, mely utóbbi fogalom alatt régen csak az «alkotmányos» nemzetet értették.

Voltak a cseheknek korábban is genealógusai és heraldikusai, *Kollár* Márton és kivált *Sedlaček* Agoston, kit a cseh genealógia atyjának szoktak nevezni, kiemelkedő kitűnőségek. Ők mind azonban magukra voltak utalva, mert nem volt olyan összefogó organumuk, mely ilyenmő tanulmányaikhoz erkölcsi támogatást és módot nyújtott volna arra, hogy azok eredményeit megfelelő helyen publikálhassák. Az újonnan alakult csehországi genealógiai társaságok és folyóirataik ennek most megnyitották útját. A cseh családtörténet korábbi mostohaágának — amit a társaság folyóiratának szerkesztője úgy jellemez, hogy «amikor a mult és mostani század fordulóján a hirhedt nemesség hamisítási pereket tárgyaltak, attól fogva a családtörténet olyan itt, mintha megátkoztak volna» — természetes következménye, hogy még nagy, érintetlen területek állnak a cseh genealógiai kutatás előtt, és sok olyan útvonalat kell még bejárnia a maga talaján, amelyeneket például nálunk a mi társaságunk és folyóiratunk idestova félszázados útján már maga mögött hagyott.

A társaság célkitűzései, valamint eddigi kézzelfogható megnyilatkozásai, a fönti címmel megjelenő folyóiratának hozzánk máig beérkezett füzetei azt mutatják, hogy a tudományos színvonal irányában indul útjára. A folyóirat nivós közleményeinek írói és a szerkesztőt méltán elismerés illeti. A közlemények nagyjában három csoportba oszthatók: elméleti és elvi területen mozgó értekezések, családtörténeti feldolgozások és forrásközlések. Az első kategóriába illeszkedik magának a szerkesztőnek a társaság alakuló ülésén felolvasott, bevezető értekezése: a családtörténet, annak feladatai és célja. Szembeszállva a különféle előítéletekkel, rámutat a genealógiai tudomány létjogosultságára; ismerteti tömör összefoglalásban annak általános és hazájabeli történetét, kiterjeszkedve Lorenznek, Devrientnek, Forst-Batagliának és másoknak a tudományos genealógiát új alapokra fektető elveire; magyarázza különböző irányait és módszereit, továbbá más tudományágakkal kapcsolatait és azokhoz való viszonyát; tudományos és praktikus hasznát; a heraldikának és sfragisztikának, mint a genealógia segédeszközének fontosságát s többek közt említett tesz cseh családtörténeti intézet tervbevett felállításáról. *Brožek* Artur egyetemi tanár az egyéniség és származás egymáshoz való viszonyát fejtegeti tudományos alapon és a genealógusok számára óstáblák felállítására ábrákkal kísért magyarázatokat és útbaigazításokat ad. Ebbe az eszmekörbe tartozik az a szintén tudományos felkészültséggel megírt értekezés is, mely egy, a kimagasló emberekből összeállított cseh statisztikai mű kapcsán a származás befolyását fejtegeti a lángészre és az átlagon felüli tehetségre. Hasonló tárgyú művekről minden országra kiterjedő, gazdag bibliográfiát állított össze az 1930-as füzetben *Procházka* Roman. (A *Turul* 1922/23. évfolyamában (43—44. l.) ismertetett két figyelemreméltó hasonló művet, azonban nem találjuk benne: ú. m. *Sommer* Robert: *Über Familienähnlichkeit*. Wien, 1917. és *Völlick* B.: *Aufbau biologischer Ahnentafeln*. Budapest, 1923.)

Említett *Mitis* Oszkár a már fentebb említett elvi dolgon kívül a bécsi levéltárak cseh vonatkozású anyagáról és a középkori pecsétek megővéséről értekezik. Figyelemreméltó a régi anyakönyvek hitelességéről szóló cikk is. Családi krónika címen a genealógiai kutatás technikai részéről olvasunk. A heraldikát a régi exlibrisek és supralibros-ok címereivel foglalkozó értekezés képviseli, szövegközi címerhasonmásokkal.

Az egyes családok történetével foglalkozó dolgozatok tisztán cseh érdekűek lévén, ismertetésüket mellőzzük. Ilyenek a forrásközlések is; de annak megvilágítására, mily természetű anyagot ölelnek fel, röviden megemlítjük, hogy részint régi anyakönyvek kijegyzéseit és régi temetkezések jegyzékeit, részint a levéltárak családtörténeti iratanyagának az ismertetését és kivonatait tartalmazzák. Külön kiemelendő Sedlaček A. hagyatéka, a nagyszorgalmú kutató és író kéziratának hosszú sora, melyek tájékoztató bevezetés után címük vagy tárgyuk szerint közölni lehetnek.

A füzetek végén a külföldet is figyelemmel kísérő irodalmi rovat van, melyen belül *Turul* folyóiratunk 1929. 3—4. füzetét is már ismertetve találjuk.

A tradíciók ápolása és fejlesztése nemzeti érdek. A családok tradíciói pedig szorosan belesimulnak a nemzeti tradíciókba. A genealógia művelése tehát nemcsak a tudományt, hanem a nemzeti szellem ébrentartását is szolgálja. Ez a gondolat ütközik ki azokból a sorokból, melyek a cseh genealógiai társaság életrehívásának indító okait esetelik. A mi társaságunk jövő évben ötvenéves fennállását ünnepli. Ennek a gondolatnak volt immár nagy időn át szószólója jobb időkben és szószólója ma is. Csakhogy ma nálunk sokszorosan nagyobb ennek a szüksége és ezért sokkal erőteljesebb és szélesebbkörű támogatásra szorul, mint valaha. *Czobor Alfréd.*

Esterházy Miklós nádor iratai. I. Kormányzattörténeti iratok. Az 1642. évi meghíúsult országgyűlés időszaka. Szerkesztette: Hajnal István. Budapest, 1930. Esterházy Pál herceg kiadása. 8-ad r. C + 460 l.

„Úgy érzem, hogy a szebb és boldogabb magyar jövőért folytatott szívós erőfeszítéseink közben tanulságos és hasznos olykor-olykor a multba is visszatekintnünk, ahonnan sok reménykeltő biztatás, követésre intő példa, állhatatos és tervszerű munkára serkentő figyelmeztetés szól hozzánk, késői utódokhoz” — ezekkel a szavakkal bocsátja útjára Esterházy Miklós nádor (1625—1645) kormányzattörténeti iratainak első kötetét a család jelenlegi feje, Esterházy Pál herceg. Méltóbb szavakkal aligha indulhatna ez a vállalkozás, amelynek remélhetőleg gyors egymásutánban megjelenő kötetei a magyar nemzet történetének talán legviszontagságosabb évszázadára, a XVII.-re, vannak hivatva új világosságot vetni.

Egészen természetes, hogy a kiadványsorozat Miklós nádor irataival indul, hiszen a család politikai hatalmának és tekintélyének ő a megalapítója.

Esterházy Miklós működése ugyan eddig is elég bő méltatásra talált. Toldy Ferenc már 1852-ben kiadta politikai iratainak egy részét, amelyek leginkább a nádor életének alkonyára vonatkoznak. Szalay László és Salamon Ferenc pedig egy három-

kötetes műben 1629-ig terjedően rajzolták meg a nádor működését, gazdag forrásanyagra támaszkodva. De úgy ezek a testes kötetek, mint a kisebb közlések igen tekintélyes sora, amelyek közt Szilágyi Sándor és Beke Antal publikációit kell megemlítenünk, csak mozaikszerű darabokat nyújtanak a nagy nádor életéből. A fontos forrásanyag lehetőségig teljes közzétételére az a vállalkozás hivatott, amelynek első kötete előttünk fekszik.

Miután Esterházy Miklós nádorságának első fele a Szalay—Salamon-féle műben már elég részletes tárgyalásra talált, helyesen cselekedett a szerkesztő, amidőn a sorozatot Esterházy életének egy későbbi, eddig kevésbé méltatott fejezetével, a meghíúsult 1642-i országgyűlésre vonatkozó iratok közlésével kezdte. Összesen 137 iratot közöl, amelyekhez függetlenül Szemere Pál abaúji és sárosi követnek a naplóját közli a meghíúsult országgyűléssel kapcsolatos tevékenységéről.

Az iratok mind az országos politikára vonatkoznak és belőlük klasszikus képe rajzolható meg annak a párhuzamosan mutatkozó ellentétnek, amely királyi Magyarország helyzetét, úgy a kül-, mint a belpolitikában szinte vigasztalanul nehezé tette. A török a béke dacára támadásaival állandóan nyugtalanította az országot. A király viszont kénytelen volt komolyabb hadi akciótól a törökkel szemben eltekinteni, mert a nyugati vallásháborúk minden pénzügyi és katonai erejét lekötötték. Magyarországon viszont nem lehetett igazi békét teremteni a király és a rendek között, mert a királyi hatalom végrehajtó szervei a többségben akkor még protestáns rendeknek és népnek a szabad vallás gyakorlatát abban a mértékben, ahogy azt a törvények megállapították. Ez az ellentét a király és a rendek között olyannyira kiegyenlítő maradt, hogy, e miatt kellett elhalasztani az országgyűlést is, amely pedig a török elleni védelem eszközeinek megteremtésére volt összehíva. Az államférfiak közül egyedül Esterházy Miklós volt az, aki összhangba tudta hozni a katolikus ügyért Nyugaton folytatott harcot a török elleni védelemmel éppen úgy, mint ahogy a személyes térítésig menő katolikus hitbuzgóság mellett testvérnek érezte, ha magyar ügyről volt szó, a protestánsokat. A vallási ellentétek azonban, a kor uralkodó principiumának megfelelően, annyira uralkodók voltak, hogy kiegyenlítésük hajótörést szenvedett a nádor minden jóakarátán.

Hajnal István mintaszerű publikációban tette közzé az iratokat. A minden lényeges mozzanatra kiterjeszkedő bevezetés kitűnő háttérrel rajzol a nádornak az iratokból kialakuló portraijához. Hajnal István munkája teljes egészében méltó a kiadó nagyvonalú intencióihoz.

Csakis ilyen és ehhez hasonló publikációktól remélhetjük, hogy a XVII. század története is megszabadul a ferdtételeknek és a félreértéseknek azoktól a hamis sallangjaitól, amelyekkel a liberális történet-szemlélet elhalmozta. Majd ha a magyar seicento valamennyi vezető alakja az adatok helyes világításába kerül, akkor nem támadhat többé olyan kontroverzia, aminő Székfű Gyulának Bethlen Gáborról alkotott döntőrejtű, objektív ítélete nyomán teljesen feleslegesen felkorbácsolta a magyar tudományos közvéleményt. *Tóth László.*

A Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtárának címjegyzéke. II. Címereslevelek. 2. kötet, 2. füzet. Leírta: Dr. Áldásy Antal. Budapest, 1930. Kiadja a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtára. 8°. 161—303. l.

Amikor a magyar genealógusok és heraldikusok részéről jól ismert és sokat forgatott munka, a múzeumi levéltárban őrzött címereslevelek leíró regesztakiadásának első kötete 1904-ben megjelent, a szakörök nagy örömmel és érdeklődéssel fogadták. Írója, *Áldásy Antal*, ma a középkor egyetemi professzora, akkor még annak a levéltárnak a tisztviselője volt. Mint ilyennek neki is elévülhetetlen érdemekre jogosító, aktív része volt e levéltár emez egyik legnagyobb, legbecsesebb és egyben legdíszesebb csoportjának, a címereslevelek gyűjteményének a fejlesztésében. Azóta hosszú idő telt el, amíg *Hóman Bálint*nak, a Nemzeti Múzeum jelenlegi főigazgatójának a gondoskodásából a még több kötetnyi kézirat-tartalékkal rendelkező mű folytatása: 1923-ban a II. kötet első és most annak második fele is megjelenhetett. Az a körülmény, hogy ez is a genealógiai szakismeretek ugyanazon kitűnőségének és egyben a címerleves anyag ugyanazon régi kiváló ismerőjének a tollából került ki, ennek az újabb kötetnek az értékéről magában véve is eleget mond. Így ugyanaz a gondosság, szigorú kritikai rosta és minden kíváncsi kielégítő módszer nyert alkalmazást ezúttal is, amely az első kötet és a mostani kötet első feléről szóló korábbi bírálatok teljes elismerését váltotta ki. Feladatunk tehát a legújabb füzetnek csupán tárgyi szempontból való bemutatására szorítkozik.

E füzet első, főrésze az 1568. év októberével kezdődik és — a múzeumi levéltár 1930. júl. 31-ig elért címereslevél-gyűjteményének a bevonásával — 1600-ig bezárólag 238 újabb címereslevél-leírást kapunk. Az egész II. kötet azonban, tehát az első fülete is, már a múzeum Kézirattárának is felőleli ilyenmű emlékeit. Tekintve, hogy a Habsburgok trónrajutásával egyre gyakoribbak lesznek a főúri rangemelések, e korszakból több ilyen oklevelet találunk a 2. füzetben is. Így a bárói rangemelések egyik legrégebb példáját, I. Ferdinánd királynak 1535-ből való, a Bedeghy Nyáry-család részére szóló bárói és címerbővítő adománylevelét, Miksa király 1572. évi megerősítő oklevelében. Ugyancsak 1572-ből a Gersei Pető báróságát. 1587-ből az Illésházy-család, 1588-ból Rákóczy Zsigmond bárói diplomáját. Utóbbi címerbővítő oklevelét is 1597-ből, mely a korábbi bárói rangemelés is említi. Az Erdődyek 1565-ben nyert grófi oklevelének Rudolf király által 1580-ban történt megerősítését, a kézirat anyagából vett bő kivonatokkal, és ugyaninnen Rudolf király 1592-i okleveléből, melyben Somlyói Báthory Zsigmond erdélyi fejedelemnek a római szent birodalmi hercegi méltóságot adományozta és családi címerét kibővíti, a címerleírást stb. Hasonlóan szaporodnak ez időben a hivatali tisztségeket viselő személyek, kir. kancelláriai, kamarai és harmincad-hivatalokban működő, várbeli, megyei és más hivatalnokok részére kiadott nemesség-, illetve címeradományok. Az e füzetben közölt közt legérdekesebb a Vízkeletyhéke. Ebben a családnak három tagja szerepel mint közfunkcionárius: György, Ruszkai Dobó István erdélyi vajda titkára; Jakab, a magyar nagyobb kancellária tisztviselője, és Tamás, előbb kamarai jegyző, majd Guthi

Ország Kristóf országbíró titkára. Nemesség- és címeradományozó oklevelük 1556-ban kelt s e füzet pótlékában van közölve. A megerősített 1569-ből való s regesztáját a maga helyén találjuk. Az adományozott, valamint a megerősített címer külön-külön ábrán is látható. Némely stílusos módosításoktól és a takarók színétől eltekintve, mindkettő azonos. Ez időszaknak a középkorhoz való közelségénél fogva nem ritkák a középkori címereslevelek megerősítései. Ilyen például egy 1569-i, mely a Lokachi Chawragh, másként Prépostváry-család II. Lajostól 1524-ben nyert címereslevelét írja át és erősíti meg. A kézirat-tárból közölt kivonat szerint e család 1589-ben báróságot is kapott. II. János király 1570-ben ugyanazon uralkodó által 1520-ban a Szegedy-családnak adományozottat erősíti meg. Mint külön érdekességet felemlítjük még Derochy János címerkérő és királyi hozzájárulást nyert folyamodványát. Itt a festett címer alatt feljegyezték, hogy nevezett a Balassa Bálint szolgálja volt.

A második, különválasztott csoportban a külföldi címereslevelek regesztáit találjuk; számszerint tizenhatot. Kettő Zsigmond-korabeli, három a középkor vége felé eső időből való, a többi pedig mohácsi vész utáni a XVI. századból. Közülük több magyar vonatkozású; amennyiben uralkodójukat hazánkban szolgált, itt harcolt, akkor vagy később nálunk élt családokról (Lorberer, Rael) emlékezik meg. Idegen adomány magyar család részére a Zsigmond Ágost lengyel király részéről Chay István szepesváraljai polgárnak szóló címeradomány és Báthory Istvánnak, mint lengyel királynak, hasonló oklevele, melyben a Bánó-család részére 1578-ban lengyel nemességet és címert adományoz.

Végül a III. rész a múzeum levéltárába újabban bekerült, tehát az előző füzetbe még felvehető nem volt címeresleveleket közli. E pótlás öt középkori és hat XVI. századbéli újkori címerlevelet ismertet. Itt legrégebb Zsigmond király 1418-i címeradománya a Suki-család részére. Van e középkori címerek között egy igen becses heraldikai ritkaság is: a négyelt pajzsban a Hunyadiak 1453-ból való címerbővítésén kívül a középkorban egyetlen példája, nevezetesen V. László királynak 1457-ben a Dobóczi Zalay-, Kerektői- és Inakodi-családok számára adományozott címereslevele. A mohácsi vész utániak közül érdekes a Leveldi Kozma Kelemen részére kiadott ily adomány, melyben a címer két szembenéző K betű által körülzárt rózsa. (Ismertetve a *Turul* 1927. évf.-ban).

E füzet éppúgy, mint elődei, címerábrákkal jelent meg. Végén az egész II. kötetre kiterjedő pontos és hibátlan névmutató könnyen kezelhetővé teszi a magyar heraldikai irodalom e nagybecsű forráskiadványát.

Sokak óhaját tolmácsoljuk, amikor azzal állunk elő, bárcsak rövid időköz választaná el a folytatások megjelenését a most napvilágot látott füzettől. Bizodalommal hisszük, hogy azok, akiknek tiszteletre méltó figyelme a II. kötet kiadását lehetővé tette, a továbbiak mielőbbi kibocsátására is fognak keresni és találni módot.

Cz. A.

Vitéz Málnási Ödön: Boldog Csáki Móric élete. Budapest, 1930. 8-ad r. 7 l.

A XIII. században alapított két nagy kolduló

rend, a ferencesek és a domonkosrendűek, voltak az első szerzetesrendek, amelyek az egész keresztény világra kiterjedő közvetlen központi kormányzattal rendelkeztek. Ez a központosság magyarázza meg, hogy a rendi tradíció, a rend kebelén belül, az egész világon általánossá lesz. Nemcsak a rend legkiválóbbjai, de még azok is, akiknek hírneve egy ország határain belül maradt, részesei lesznek a rend egyetemes tradícióinak. Kultuszuk haláluk után kegyelettel őriztetik messze hazájuk határain túl, mindenütt, ahol csak a rend el van terjedve. Ez magyarázza meg, hogy a magyar szentek és boldogok tisztelete olyannyira elterjedt a középkor vége felé az egész nyugati kereszténységben, de különösen Itáliában. Különösen a dominikánusok áptolták erősen a rendi szentek és boldogok kultuszát, úgy írott emlékekben, mint templomaik ikonográfikus ábrázolásaiban. Ezért találni aránylag olyan sok magyar vonatkozást a XVI. századi dominikánus irodalomban, és aránylag szépszámu ikonográfikus ábrázolását a magyar dominikánus szenteknek és boldogoknak, közöttük olyanokét is, akiknek emléke már csaknem teljesen elhomályosult a magyarországi tradícióban. (V. ö. Századok, 1927. 186—8. ll.)

Vitéz Málnási Ödön tehát szerencsés kézzel választotta ki Csáki Móríc dominikánus életét, amikor azt népszerű formában ugyan, de mégis az oklevelek és akták alapján megismertetni akarja szélesebb körben is.

Kár, hogy kis munkája, bár széles olvasottságot árul el, mégis téves utakon halad. A szerző tudniillik elbádosásával azt akarja valószínűvé tenni, illetőleg lebecsülni azt, hogy Csáki Móríc a ma is élő gróf Csáky-család közvetlen ősei közé tartozik. Ha vitéz Málnási tényleg áttanulmányozta mindazokat a műveket, amelyeknek címét felsorolja, akkor lehetetlen, hogy Karácsonyi János nagy munkájának (A Magyar nemzetségek a XIV. század közepéig, I. kötet 297., 334., III. kötet, 160—1. ll.) senki által meg nem cáfolt adatai meg nem győzték őt arról, hogy Csáki Móríc a Csák-nemzetség Ugodi-ágából származik. Ezzel szemben a ma is élő gróf Csáky-család a Zsidó-nemzetségből származik és a két nemzetség leszármazása egyáltalán nem hozható kapcsolatba egymással. (V. ö. részletesen: Karácsonyi János: A gróf Csákyak és Becskyek ősei, Turul, 1893, 105—11. ll.) Ezen a körülményen még az a körülmény se változtat egy jótányit sem, hogy a gróf Csáky-családban a XVIII. század elején olyan tradíció élt, amely Csáki Mórícot, helyesen a Csák nb. Ugodi Mórícot a család ősei közt tisztelte. Ilyen genealógiai tévedések ma már igazán nem tartoznak a követendő példák közé. Kár volt vitéz Málnásinak ezt az elavult, hamis nézetet magáévá tenni, veszélyeztette vele egyébként szorgalommal és szeretettel készült munkájának a becsét.

Tóth László.

Kölcsey Dezső: A Kölcsey másképp Szent-Mágocs-nemzetség. Kölcsey Ferenc. Budapest, 1930. A szerző kiadása. 8-ad r., 79 l. 5 genealógiai táblával.

A mai viszonyok között kétségkívül elismerés és méltánylás illeti meg azt, aki a költséget és fáradságot nem kímélve, erejét — az idealizmus lángjától lelkesítve — családja történetének felkutatására és

közzétételére szenteli. Csak az élet felületes szemlélője hiheti azt, hogy a genealógia művelése hiábavaló fáradozás, a családi hiúság ápolása volna csupán. Természetesen a genealógiai tudomány módszerei is változásoknak, a fejlődés örök törvényeinek vannak alávetve. Tudományágunk legújabb külföldi terméséből világosan látható, hogy a genealógia nem csupán ősfák összeállítása többé, hanem jelentős segéd tudománya úgy a gazdaságtörténet, mint szociológiai, anthropológiai és más, a társadalom megismerésével foglalkozó tudományoknak. Erre halad a genealógia új útja.

Eppen Kölcsey Dezső példája mutatja, hogy társadalmunkból nem veszett ki az érdeklődés a genealógia iránt. Persze nála ez még inkább a készségben nyilvánkozik meg, mert módszeres felkészültsége őt még inkább a régi amatőr-genealógusok közé sorolja. Ezért nem is tartjuk helyénvalónak vitatkozni egyik-másik — szerinte végleg eldöntött — állításával, vagy gáncsolni módszerbeli fogyatkozásait. Ellenben készséggel elismerjük, hogy a leszármazási táblák összeállításával, különösen az újabb kor kutatói számára hasznos munkát végzett, szintűgy az idevonatkozó irodalom bibliográfiájának gondos összeállítása a jegyzetekben, jó szolgálat volt a Kölcsey-család történetének jövő kutatói számára. T. L.

Dr. Lukcsics Pál: Szent László király ismeretlen legendája. Budapest, 1930. 8° 35 l.

Az utóbbi időben többen foglalkoztak a vatikáni könyvtár Képes Legendáriumával, melyet 1910-ben *Poncelet Albert* ismertetett *Catalogus codicum hagiographicorum Latinorum Bibliothecae Vaticanae* című művében. Nálunk *Karl Lajos* mutatott rá először a kódex becses irodalomtörténeti vonatkozásaira, míg a képsorozat ikonográfiai érdekességeit *Péter András* méltatta több ízben.

A kódex képei közkézen forgó legenda-szövegeknek felelnek meg. Ez indította Lukcsics Pált arra, hogy a magyar szentek életéből vett képek párhuzamos legenda-szövegeit megkeresse. Szent Gellért és Szent Imre képes története a szentek ismert legendáját követi. Szent László története ezzel szemben több ponton eltér az eddig ismert Szent László-féle legendáktól. Lukcsics mostmár a miniaturák és az azokat kísérő magyarázó sorok alapján megkísérli az elveszett legenda-variáns rekonstrukcióját. Ez az elveszett legenda-változat a XIV. század végén már létezett, miután nem tehető fel, hogy éppen Szent László életével kapcsolatban a miniátor maga végzett volna «szövegkritikai munkát». Ennek a változatnak tartalmaznia kellett Szent László fehérvári bevonulását, koronázását, a kunok és Salamon legyőzése után megtartott hálaadó körmenetet, Bolgár-Fehérvár csodálatos felgyújtását, az ördöggel és a démonnal vívott küzdelmét, legendás csatáját a kun sereggel a forrásai pedig a Szent László-kori *Gesta Ungarorum* és a korzondonki és mondseei kéziratokból ismert variánsok lehettek.

A könyv közli a legendárium magyar vonatkozású képeit, továbbá Benedek nagyváradai püspök két szentbeszédét, melyeknek tartalmát annakidején Bunyitay Vince ismertette. Váczy Péter.

HIVATALOS ÉRTESÍTŐ.

A Magyar Nemzeti Múzeum Levéltári Osztályának az 1930. év első felére eső gyarapodásai szinte ugrásszerű emelkedést mutató, újabb bizonyítékai e levéltár iránt az utóbbi időben tapasztalt különös mérvű érdeklődésnek és ama törekvésnek, hogy magánosok régi okleveles és másnemű frott emlékeiket ide — akár örökletét, akár ajándékozás útján — biztos őrizet és kellő elrendezés alá adják.

A levéltár középkori oklevelekből álló törzsgyűjteménye *Ernyey József* ajándékából két becses, egy 1301-ben és egy 1328-ban kelt oklevéllel gazdagodott. Mindkettő Ernyey-ösökről és nyitrai megyei birtokokról szól. A korábbi az esztergomi keresztes konvent kiadványa s Csák-nemzetségi leszármazókat is említ, a másikat a nyitrai káptalan adta ki. E két oklevél az Ernyey-család legújabban beérkezett irataival egyesítve külön csoportban őriztetik. Középkori anyagunk hatalmas és ritkábban előforduló nyereséget jelentő megnövekedését elsősorban a *Rudnai és Divékújfalusi Rudnay*-, továbbá a *Sárosfalvi és Nádasdi Bittó*-család örökletétként elhelyezett levelesládái mozdították elő. Jóllehet a Rudnay-levéltárnak körülbelül száz darabra rúgó középkori része — így legrégibb, 1234-ből való oklevele sem — teljes egészében egyelőre még nem érkezett be, már most is 107 drb eredeti középkori oklevélről számolhatunk be. Ezekből az Árpádkorra, közelebről a XIII. századra esik 8, a XIV. századra 5, a XV. századra 12 és a XVI. századra a mohácsi vészig 52 drb. Legrégibb az esztergomi káptalannak 1264-ben (ma már hiányzó) függőpecsét alatt kiadott oklevele, mely egy 1278. évi nyitrai káptalanival együtt az alig néhány oklevélből ismert Csermeny-nemzetség emlékét őrzi. (Kiadva: Hazai Okmt. VII. k. 91. és 167. l.) A többiek a letéteményező családján és az északnyugati felvidéket a legrégibb időktől behálózó nemzetségének, a Divéknek, egyes ágain, a Bossányi-, Divék-Újfalussy-, Rudnyánszky-, Zsámbokréty-családok ősein kívül a Keresztúry-, Lipnikai-, Thurcsányi-, Vilcziczi- és általában az imént jelzett terület itt nagy számuk miatt elő nem sorolható más családai történetére és birtokviszonyaikra kínálnak bőséges forrásul. A *Bittó*-családnak úgy mennyiségre, mint becsre nézve hasonlóan igen számottevő középkori oklevélanyagának állománya 76 drb eredeti oklevél, melyhez 9 drb facsimile és — mint a Rudnay-levéltárnál is —

számos, újkori átiratban fennmaradt középkori oklevél is járul. Az eredetiekből 10 drb XIV., 53 XV. és 13 XVI. századbeli. E levéltár legrégibb oklevele Forgách Ferenc esztergomi érsek 1611-i átiratában maradt fenn. E szerint III. Endre 1296-ban több mosonyi várjobbágnak megengedi, hogy a pozsony-megyei Keszölczés és Kisdoborgaz adományföldjük megtartása mellett az esztergomi egyház preadialis nemesei közé lépjenek át. A Bithó-név egy 1401-ben átirát 1394-i oklevélben jön elő először. Utóbbi évből való Stibor pozsonyi főispán egyik oklevele, melyben az arany- és ezüsbányák rejtett kincsei után kutató soproni Miklós papot a detrekői és perneki hatóságoknak ajánlja. Az oklevelek zöme birtok tekintetében főleg a Csallóközt, családok szerint elsősorban a Sáfalfaiak, illetve Sáfalvai Bittók, Bodó-, Egyházas- és Nagybáriak, Karcsaiak, majd a Bodófalvaiak ügyeit öleli fel. Középkori vonatkozású még az a 81 leveles, vétel útján szerzett köteg is, mely Budára és Pestre tartalmaz a XVIII—XIX. században készült oklevélmásolatokat. Ugyanígy jutottunk XVI. századi átirásban Zsigmond király egy 1421. évi okleveléhez, mely az Apaffyak és Bethlenek borgói telepítésére vet világot.

Igen kiadós volt fényképgyűjteményünk gyarapodása. 56 drb ilyenmű facsimilét kaptunk több helyről ajándékba. Kevés kivétellel középkori oklevelekről és pecsétokről készültek. Különösebb tudományos értéket jelentenek az *Ostffy Lajos* ny. főispán által ajándékozottak. Közülök hét drb. Árpádkorbeli, mégpedig négy tatárjárás előtti oklevelek hasonmása.

Méretre és értékre nézve egyaránt rendkívül örvendetes az az emelkedés, mely a félévben a családi levéltári örökletétek tekintetében mutatkozott. A korábbi nagy letéteinkkel vetekedő Rudnay-levéltárnak, melyet *Rudnay Béla* ny. főkapitány helyezett el levéltárunkban, továbbá a *dr. Bittó Béla* ny. min. tanácsos által beszolgáltatott családi levéltárnak imént ismertett középkori okleveleit nagykiterjedésű újkori anyag követi. Ennek részleteire csak küszöbön álló feldolgozása után lehetne kiterjeszkedni. Nagyjában az újkori rész is ugyanazon birtokok és családok körében mozog, melyeket főntebb soroltunk fel. Egyik nagybecsű csoportjává lett levéltárunknak a *Rakovszky Menyhért* törvényszéki bíró

részéről örökletétként elhelyezett szépszáma, nagyrészt köztörténeti jelentőségű családi irat. A Felvidék északnyugati részének politikai természetű és kivált 1848/49-es évi mozgalmainak a megismeréséhez hasznos forrásanyag. Az 1848/49-es iratok körülbelül a felét teszik ki. A *Krasznay*-család levéltára, *Krasznay Sándor* ny. táblabíró örökletéte, bár őt, újabb időkben készült, a Gégényi- és Uray-családra vonatkozó középkori oklevélmásolatot is tartalmaz, alapjában a XVI. századdal kezdődő újkori anyagból áll, melyben a *Krasznay*-családon kívül számos, túlnyomóan Szatmár- és Szabolcs-megyében élt családra és e megyebeli birtokokra vannak adatok. A *Szikszay-Baskay* családi letétet dr. *Szikszay-Baskay András* min. tanácsos adta be levéltárunkba. Hasonlóképpen a XVI. századból kiinduló, régebbi részében Sáros, általában azonban főként Szabolcs, azután Zemplén vármegye területére kiterjedő iratanyagot tartalmaz, melyben a *Szikszay*- és *Baskay*-családok mellett az első időkben a Szegedy, Gergelylaki-, Tivadar-, majd a Gávay-, Zoltán-, Csicseri Ormos-, Mikecz- stb. családokról is sokszor esik szó. A Nemzeti Múzeum Történeti Osztályának a letétje az *Iglói Szontágh*-család még feldolgozásra váró levéltára. Újkori iratokból áll. Végül *Czabai Horváth János* földbirtokos eredeti darabokat is tartalmazó kamarási iratait helyezte szintén örökletébe.

A korábban letéteményezett családi levéltárakhoz beérkezett kiegészítések kizárólag újkori iratok. Ily kiegészítéssel gyarapodott a báró *Nopcsa*-, *Podhradsky*-, gróf *Széchenyi*- és *Szirmay*-levéltár. A *Szirmay*-kiegészítések, melyeket *Szirmay József* tábornok, majd özvegye küldött be, önálló levéltárnak is beillő, körülbelül másfélezer darab XVIII–XIX. századbeli, legnagyobbbrészt zempléni megyei anyagot foglalnak magukban, a *Szirmay*-család tagjaitól származó kézíratos művekkel, naplókcal és különféle becses feljegyzésekkel.

Címereslevél-gyűjteményünk gyarapodási mérlege szintén kedvező. Tizenegy darab eredeti és egy hiteles másolat az e félévi szaporulat. Ezek időrendben következők: Miksa király 1573. szept. 20-án kelt, a *Krasznay*-család részére adományozott címeresnemeslevele (örökletét). II. Ferdinánd 1630. febr. 12-én birodalmi formában, német nyelven, két festett címerképpel kiadott címereslevele *Koszorovai Koszoru János* és *Dániel* számára, melyben II. Rudolfnak atyjok, Keresztély részére szóló, 1590. febr. 15-i címeradományát megerősíti (ajándék). III. Ferdinánd 1654. okt. 25-én kelt, a *Szenczy*-családnak kiadott címeresnemeslevele (vétél). I. Apaffy Mihály fejedelem ily adománya 1664. okt. 26-án a *Kolosi*-család számára (vétél). I. Lipót három armálisa: 1676. febr.

19-ről a *Dohy*-, 1677. okt. 23-ról a *Dóry*-családé eredetiben (letétek) és 1687. szept. 28-ról a *Pataky*-családé, Szatmár vármegye hiteles másolatában külön festett címerrel (ajándék). Az 1710 ápr. 3-án a *Szüllő*-család részére kiállított címereslevél I. József meglehetősen gyérszámban ismert ilyenmű adományai közé tartozik (ajándék). Özv. *Szirmay Tamásné Pulszky Henriette* örökletétje a *Pulszky*-család 1741. szept. 13-án kelt címeresnemesítő levele *Mária Teréziától*; úgyszintén e család bárói diplomája I. Ferenc királytól 1799. aug. 17-ről és ugyanezen királynak 1800. febr. 5-i adománylevele, melyben a *Pulszky*-családnak a lubóci birtok vételének megerősítése kapcsán a korábbi «Csselfalvi» előnévhez a «Lubóczi»-t is adományozza. I. Ferenc József 1855. dec. 31-én a Felsőszilvási *Nopcsa*-család részére kiadott bárói diplomája e család levéltárának egyik újabb kiegészítéseként érkezett be. Végül jutányos vétel útján egy külföldi armálishoz is jutottunk. Ebben I. Ferenc császár *Mekarski Péter* Coelestinnek nemeség és címer mellett a «von Wenk» előnevet is adományozza.

A céhiratok csoportja *Szinyei Merse Jenő* ajándékából a marosvásárhelyi fazekascéh szabályaival és *Lipcsey József* ajándékából 15 drb XVII–XIX. századbeli másnemű különféle céhírral gyarapodott.

E csoportokon kívül álló egyéb újkori szerzeményeink is jelentős anyagtöbbletet képviselnek. Három nagyobbat külön ki kell emelnünk. Egyik a XVI. századtól kezdve Horvát-Szlavonország területére vonatkozó, jórészt a Zebich- és Milos-család iratait felölölő, de igen sok neves horvát-szlavon család és birtok ügyeit, XVI–XVII. századbeli Zrínyi-leveleket és nagy részében becses köztörténeti forrásanyagot is tartalmazó egy ládányi irattal gazdagította, horvát-szlavon kapcsolatú különálló anyaggal amúgysem túlbőven rendelkező levéltárunkat. Közel 500 darabból álló szerzemény egy, a Klobusiczkyak töredéklevéltárának tekinthető kollekció. Ez a vétel szerencsés kiegészítésképpen csatlakozik a családnak már régebb idő óta nálunk, törzssanyagunkba beosztva őrzött levéltárához. Előbbieknél kisebb, de azért számottevő a nagyobbára kihalt gömörmezei Osgyáni Bakos-családdal kapcsolatos újkori iratcsoport is.

Végül meg kell emlékeznünk még arról a szép ajándékról, mely által az 1928. márc. 15-én a new-yorki Kossuth-szobor leleplezése alkalmával felvett fényképeket, aláírásokat, programokat és egyéb emlékeket tartalmazó, rendkívül díszes kiállítású Kossuth-album birtokába jutottunk. Ezt a levéltárunkban őrzött Kossuth-iratokhoz és díszoklevelekhez csatoltuk.

Cz. A.

INHALTSÜBERSICHT.

LORAND V. SZILÁGYI. Die Rolle der ungarischen königlichen Kanzlei in der Zentralverwaltung 1458—1526. Zwischen der mittelalterlichen und der neuzeitlichen Zentralverwaltung gibt es wesentliche Unterschiede. Den Übergang zwischen den beiden bildet das XV. Jahrhundert. Das beweist die ausländische und auch die ungarische Entwicklung. In Ungarn besorgte im Laufe des XV. Jahrhunderts neben dem Herrscher ein einziges Verwaltungsorgan: der königliche Rat die höchste Verwaltung; in Verbindung mit dem königlichen Rat nahm aber auch die Kanzlei selbst einen immer grösseren Anteil daran, welche aus einer einfachen, Urkunden ausstellenden Institution — gegen Ende des XV. Jahrhunderts — zu einem schon grösstenteils selbständig wirkenden, modernen Amt wurde. Diese zentralisierenden Bestrebungen sind unter der Regierung Mathias I. zu bemerken und die Entwicklung dauert beständig bis zum Anbruch der ungarischen Neuzeit.

Die Kanzlei — die sich schon zur Zeit der Anjous in eine «grössere» und «kleinere» Kanzlei teilte — bestand auch in unserem Zeitalter aus denselben zwei Abteilungen. Die «*cancellaria maior*» oder nur einfach «*cancellaria*» stellte die sich auf die inneren und auswärtigen Angelegenheiten beziehenden Urkunden aus, die «*cancellaria minor*» wiederum diejenigen, die mit der Gerichtsverwaltung in Zusammenhang standen. Die Kanzlei leistete aber nicht nur die technische Arbeit der Urkundenausstellung (I. Kapitel), sondern sie nahm schon vorher auch an der Behandlung derjenigen Angelegenheiten teil, für die oder für deren eine Phase die endgültige Lösung die Urkunde bedeutete. Sie führte es derart durch, dass ihre Mitglieder in dem Kreise des königlichen Rates ihren Platz einnahmen und bei dessen Arbeit mitwirkten. Vor allem war es der Kanzleichef («*summus et secretarius cancellarius*»), der quasi für den Präsidenten des königlichen Rates anzusehen ist und — besonders von der Mitte der siebziger Jahre an — die Sekretäre («*secretarii regie maiestatis*»), welche die in der Kanzlei eingereichten Supplicationen vorlegten, die sich auf die Urkundenausstellung beziehenden Befehle des Herrschers vermittelten («*Commissio propria domini regis*») und die Beschlüsse des königlichen Rates schriftlich abfassten. (II. Kapitel.) Andererseits halfen auch die Mitglieder des königlichen Rates an der Arbeit der Kanzlei mit.

Und zwar geschah dies besonders in den inneren Angelegenheiten. Diesbezüglich erhalten wir aufschluss aus den Relationsvermerken. («*Relatio N.*», «*Ad relationem N.*», manchmal: «*Commissio propria domini regis N. referentie.*») Daraus ersehen wir, dass die beständigen Referenten der Kanzlei keine anderen sind, als die in den Urkunden so oft erwähnten «*prelati et barones*», unter denen der neben dem Herrscher wirkende, einzige und beständige königliche Rat zu verstehen ist. (Denn es handelt sich hier gar nicht um zweierlei königliche Räte, wie man es früher gemeint hat.)

Bei der Entwicklung der Geschäftskreise der einzelnen Referenten kann man zwei verschiedene Gesichtspunkte bemerken. Der eine ist ein territorialer, der andere ein sachlicher Gesichtspunkt. Wir verstehen unter dem ersten, dass manche Räte die verschiedensten Angelegenheiten erledigten, ohne Rücksicht darauf, ob diese Sachen die Administration, Justiz oder das Finanzwesen angingen, wenn sie sich auf jenes Gebiet (Komitat, Landesteil) bezogen, wo der betreffende Grundbesitzer war. Andererseits erledigten manche Räte nur bestimmte Angelegenheiten. So besorgte der «*thesaurarius*» die Finanzen, der «*magister tavernicorum*» die Angelegenheiten der ihm untergeordneten Städte, die Sekretäre befassten sich mit der Erledigung der Urkundentranscriptionen, Registerauszüge usw. Von den beiden war der letztgenannte moderner und bürokratischer und dieser gewann allmählich das Übergewicht. In dieser Hinsicht ist besonders das Emporkommen der Sekretäre von Bedeutung, wie aus der gegebenen Tabelle ersichtlich ist. (III. Kapitel.)

Die Mitglieder der Kanzlei spielten auch in den auswärtigen Angelegenheiten eine grosse Rolle (IV. Kapitel), besonders jedoch in der Gerichtsverwaltung, die sich von den anderen Zweigen der Verwaltung zuerst getrennt hatte. Besonders nahm die abgesonderte Abteilung der Kanzlei: die «*cancellaria minor*», eine bedeutende Stelle auf diesem Gebiete ein («*specialis*» bzw. «*personalis presentia regia*», «*sedes personalitatis*»), was auch in der Organisation der kleineren Kanzlei wesentliche Änderungen mit sich brachte. (V. Kapitel.)

FOLLAJTÁR, J. Die Familie Ocskay von Ocskó. (Schluss.) Behandelt die angeblichen Ahnen der Familie Ocskay, u. zw. die Familie Lövé de Dub, Vörös de Cseklész, Surányi de Récsény. Die genealogischen Tafeln führen die Familie Ocskay bis in die neueste Zeit herab.

JUHÁSZ, KOLOMAN. Bischof Gregor, Kanzler K. Ladislaus IV. Befasst sich eingehend mit dem öffentlichen Wirken des Bischofs, dessen Abstammung unbekannt ist.

MISZELLEN.

TÓTH, LADISLAUS. Wann wurde Georg Széchenyi geboren? Das Geburtsjahr G. Széchenyis, Erzbischofs von Esztergom ist viel umstritten. Bis jetzt wurde das Geburtsjahr frühestens auf 1592, spätestens auf 1603 oder 1604 gesetzt. Vf. veröffentlicht einen Brief des Erzbischofs d. d. 15. Febr. 1688, worin er sein Alter mit 88 Jahren angibt. Dies würde auf das Jahr 1600 als Geburtsjahr weisen.

KUMOROVITZ, B. LUDWIG. Liber judiciarius der Stadt Kassa. Bespricht dieses die Jahre 1392—1406 umfassende Buch, und veröffentlicht die Aufzeichnung über die Gerichtssitzung vom 10. Mai 1395.

LUKSICS, PAUL. Die Genealogie der Familie Melith de Briber. Veröffentlicht aus dem Archiv der Grafen Zichy in Zsély die Leichenrede über Peter Melith aus dem Jahre 1644, die eine eingehende genealogische Abstammung gibt.

TÓTH, LADISLAUS. Feste ungarischer Heiligen in einem Bamberger Kalender des XV. Jh. Bespricht die Handschrift Cod. Mss. Germ. 15. der Bibliothek des Ung. Nationalmuseums, deren Inhalt ein Kalender für die Diözese Bamberg bildet. Die ung. Heiligen, die in dem Kalender erwähnt werden, sind König Stefan, der Hl., dessen Sohn Emerich, und die Hl. Elisabeth.

LITERATURBERICHT.

Die Urkunden der gr. Familie Apponyi. Bd. II. Heft I. Von *Ladisláus Tóth*.

Časopis rodapisné společnosti československé v Praze. Von *Alfred Czobor*.

Die Schriften des Palatins Nikolaus Esterházy. I. Von *Ladisláus Tóth*.

ÁLDÁSY, A. Die Wappenbriefe des Ung. Nat. Museums Bd. II. Heft II. Von *Alfred Czobor*.

MÁLNÁSI, EDMUND. Leben des sel. Moritz Csáki. Von *Ladisláus Tóth*.

KÖLCSEY, DESID. Das Geschlecht der Kölcsey alias Szenté-Mágocs. Von *T. L.*

LUKSICS, PAUL. Unbekannte Legende des König Ladislaus des Hl. Von *Peter Váczy*.

Mitteilungen des Archivs des Ung. National Museums. Bespricht die neuesten Erwerbungen des Archivs in der I. Hälfte des Jahres 1930. Die Abteilung der Familienarchive wurde u. a. durch das Archiv der Familien Rudnay und Bitó bereichert. Ersteres enthält 107 Originalurkunden aus der Zeit vor 1526, letzteres 76 Urkunden aus derselben Periode. Die Abteilung der Wappenbriefe wurde durch 12 Stücke bereichert.

